АКАДЕМИЯ НАУК ТУРКМЕНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
им. МАХТУМКУЛИ

С. АТАНИЯЗОВ

ТОПОНИМИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ТУРКМЕНИСТАНА

Под редакцией академика АН ТССР
доктора филологических наук
профессора П. АЗИМОВА

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЫЛЫМ»
АШХАБАД 1970

ТҮРКМЕНИСТАН ССР ЫЛЫМЛАР АКАДЕМИЯСЫ
МАГТЫМГУЛЫ АДЫНДАКЫ ДИЛ ВЕ ЭДЕБИЯТ
ИНСТИТУТЫ

С. АТАНЫЯЗОВ

ТҮРКМЕНИСТАНЫҢ ТОПОНИМИК СӨЗЛҮГИ

ТССР ЫА-ның академиги филология
ылымларының докторы профессор
П. АЗЫМОВЫҢ редакциясы билен

«ЫЛЫМ» НЕШИРЯТЫ
АШГАБАТ 1970

СЫ
ЯТ

Үч мүң чемеси географик ады өз ичине алян бу сөзлүкде Түркменистандакы шәхерлериң, посёлокларың, деряларың, дагларың, обаларың, энчеме галаларың... атларының йүзе чыкыш тарыхы, оларың аңладян маны-лары ызарланыляр.

Сөзлүк филологлар, тарыхчылар, этнографлар, археологлар, географлар, картографлар, арагатнашык ве метбугат ишгәрлери, шонуң ялы-да, гиң окыҗылар көпчүлиги үчин ниетлененди.

СӨЗБАШЫ

Топонимлериң (географик атларың) йүзе чыкыш тарыхы, оларың аңладян манылары, дүрли дөвүрлердәки үйтгешмелери дилчилери, тарыхчылары, этнографлары, археологлары, географлары, картографлары, языҗылары, сыяхатчылары, галыберсе-де, хер бир билесигелиҗи адамы гадым заманлардан тә хәзире ченли гызыкландырып гелйәр, чүнки топонимлери өвренмегиң ылмы ве практики әхмиети хас улы болуп, оларда дилиң гадымы формалары, лексикасы кем-кәс үйтгән я-да үйтгемедик гөрнүшде шу гүнлере ченли сакланып гелйәр. Түркменистанда яшан гадымы аборигенлериң дилини, тарыхыны өвренмекде, дүрли халкларың, тире-тайпаларың шу территорияда гөчүп-гонан ерлерини аныкламакда, республикамызың дүрли күнҗеклериниң гадымы рельефини гөз өңүне гетирмекде, өңки хайванат ве өсүмликлер дүнйәсини такыкламакда топонимика гымматлы маглуматлар берйәр. *Говурдак* (Күкүртдаг), *Күкүртҗе, Акдаш, Дузлы, Дузкән, Небитдаг* ялы атлар геологлары гызыкландырса, *Алтындепе, Пултапды, Теңңели, Монҗуклы, Күйзелигыр, Таңсыклыҗа* ялы топонимлер археологларың үнсүни өзүне чекйәр.

Республикамызың хоҗалык ве тебигы шертлерини өвренмекде хем топонимлер гымматлы чешме хасапланыляр, чүнки дүрли географик районларың хоҗалык ве тебигы шертлери топонимикада суратландырыляр. Меселем, гошма атларың бир бөлегини хасыл эдйән *яп, арык, канал, бент* ялы сөзлер, эсасан, оазислерде душ гелип, суварымлы хоҗалыгың шертлеринде дөрәпдир, эмма составында *чырла, дамла, ийшме, как, сардаба* ялы географик терминлер болан топонимлер ве *Аҗыгуйы, Шоргуйы, Сүйҗүгуйы, Балгуйы* ялы гидронимлер

(суўлы ерлериң атлары) чөлүң гидрографик шертлерини өвренмекде әхмиетлидир.

Географик атлар халк дөредиҗилигиниң өзболушлы нусгасы болуп, хер бир топоним оны дөреден халкың тебигата болан сынчылыгының, дурмуша гөзъетиминиң, дөредиҗилик талантының, ылмы дүшүнҗесиниң, фантазиясының өнүмидир. Энчеме атлар барада дүрли роваятлар дөредилип, гызыклы фольклор материалы хөкмүнде агыздан-агза гечип гелйәр.

Мекдеплерде, йөрите орта ве ёкары окув җайларында окадылян тарых, география ве бейлеки сапакларда душ гелйән топонимлериң аңладян маныларыны дүшүндирмеклик сапагың гызыклы гечмегине, окувчылар тарапындан говы дүшүнилмегине ве өзлешдирилмегине көмек эдйәр.

Топонимиканың тербиелейҗилик әхмиети хем хас улудыр. Ленин, Калинин, Тельман ялы сердарларың, Атчапар Тахыров, Шаумян, Азизбеков, Моргунов ялы зәхметкеш халкың багты угрунда гөрешен революционерлериң, Худайбердиев, Мухадов, Эне Кулыева ялы гөрнүкли дөвлет ишгәрлериниң, А. Тахыров, А. Атаев, А. Мәммедова ялы халкың гахрыман огул-гызларының атлары дакылан посёлоклар, обалар агзаланда, халк өз герчеклерини мәхир ве сөйги билен ятлаяр. Ерли географик атларың манысына гөз етирмеклик яшларда ватанчылык дуйгусыны, өз мәхрибан үлкәмизе болан сөйгини хем тербиелейәр.

Түркменистандакы топонимлериң рус ве бейлеки доганлык халкларың диллеринде язылышында, транскрипциясында нәтакыклыклар, булашыклыклар хенизе ченли довам эдйәр. Географик атларың асыл манысына дүшүнилмезликден гелип чыкян шейле кемчиликлер почта, газет-журнал ишгәрлериниң, мугаллымларың, окувчыларың ве энчеме эдараларың гүнделик ишлеринде кынчылык дөредйәр. Шу кемчиликлери дүзетмекде, белли бир территорияда бир адың бирнәче объекте дакылмагының өңүни алмакда топонимик сөзлүклериң улы әхмиети бардыр.

Автор шу сөзлүгиң материалларыны топламакда ве сөзлүги дүзмекде көмек эден мерхум халыпасы ТССР ЫА-ның корреспондент члени М. Я. Хамзаевиң адыны улы гуванч билен ятлаяр. Сөзлүги голязма гөрнүшинде

окап, гымматлы белликлер эден ТССР ЫА-ның академиги П. Азымова, ТССР ЫА-ның корреспондент членлери З. Б. Мухаммедова ве А. Г. Бабаеве, шейле-де сөзлүги ара алып маслахатлашмага актив гатнашан ве сөзлүгиң хилиниң говуланмагына ярдам эден Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының лексикография секторының әхли ишгәрлерине, шу институтың Алымлар советиниң дил билими секциясының членлерине автор өзүниң чуң миннетдарлыгыны билдирйәр. География ылымларының докторы Э. М. Мурзаевиң, гөрнүкли топонимист В. А. Никоновың (Москва), филологик ылымларың кандидаты К. К. Целуйконың (Киев) сөзлүгиң гурлушы барада берен маслахатлары хем гөз өңүнде тутулды.

Шейле сөзлүгиң илкинҗи гезек дүзүлйәндиги үчин, сөзлүк макалаларының гурлушында, кәбир топонимлериң дүшүндирилишинде етмезчиликлериң бар болмагы мүмкиндир, сөзлүге гиризилйәймели кәбир атларың үнсден дүшүп галанлары-да бардыр. Автор гелҗекде-де сөзлүгиң үстүнде ишлемеги ве онуң үстүни долдурмагы гөз өңүнде тутяр. Шонуң үчин хем сөзлүгиң кемчиликлери, айры-айры топонимлериң манылары барада хабар берен адамлара автор чуң миннетдар болҗакдыр. Хатлары ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтына (Ашгабат шәхери, Гоголь көчесиниң 15-нҗи җайы) ибермек болар.

Сөзлүгиң гурлушы хакында

Шу сөзлүкде Түркменистандакы дүрли географик объектлериң: шәхерлериң, посёлокларың, обаларың, дагларың, деряларың, чешмелериң, япларың, көллериң, гадымы галаларың... 3000 чемесиниң адының аңладян манысы барада гүррүң берилйәр, бир атдакы бирнәче объекти назара алсак, бу сан 4000-ден хем гечйәр.

Союзымызың топонимикасыны хер тараплайын ве көпчүликлейин өвренмеклиге дине яңы-якында гиришилди. Шонуң үчин-де хәзире ченли чап эдилен топонимик сөзлүклериң саны жуда аз. Шейле сөзлүклери дүзмек барада ёл гөркезиҗи голланмалар, инструкциялар хем ёк. Биз шу сөзлүгиң дүзүлишинде, сөзлүк макалаларының гурлушында, эсасан, Э. М. ве В. Г. Мурзаевлериң «Сло-

варь местных географических терминов» (М., 1959), В. А. Никоновың «Краткий топонимический словарь» (М., 1966) диен ишлеринден ве бейлеки кәбир сөзлүклерден угур алдык.

Сөзлүкде сөзлер элипбий тертибинде[1], олардакы узын айдылян чекимлилер болса баш сөзден соң квадрат яй ичинде ики нокат аркалы берилди (совет-интернационал сөзлеринде узынлык белленилмеди, айры язылян гошма атларың диңе узын чекимлиси бар болан сөзи алынды). Шу сөзлериң ызындан объектлериң ерлешйән ерлери (районлары), нәхили объектдиги (шәхер, оба, даг...) гөркезилди. Сөзлүк макалаларының саныны көпелтмезлик максады билен, энчеме объектлериң бир меңзеш атлары бир макалада гетирилди (меселем: *Халач* — Керки районында посёлок; Ашгабат районында байырлык), манысы айратын, эмма язылышы меңзеш атлар хем бир макалада цифрлер аркалы берилди.

Объектлериң ерлешйән ерини ве нәмәниң адыдыгыны билдирйән сөзлемден соң кәбир топонимлерде яй ичинде объектиң параллель уланылян ерли ады я-да объектиң өңки я-да гадым вагтларда уланылан ады берилди.

Шу маглуматлардан соң топонимлериң аңладян манылары, оларың составындакы сөзлериң терҗимеси я-да дүшүндирилиши, мүмкин болан ерлеринде болса объектлере нәме себәпден шейле адың дакыландыгы догрусында маглуматлар берилди, эмма *Йылгынлы, Гамышлы, Гаплаңлы, Гарагыр, Гаргылы* ялы манысы өз-өзүнден айдың болан топонимлере, шонуң ялы-да, гошма атлардакы *даг, депе, яп, арык*... ялы өз хакыкы маныларында уланылян ве көпчүлик үчин манысы айдың болан сөзлере дүшүндириш берилмеди.

Атларың аңладян манылары дүшүндириленде, оларың составындакы сөзлер, мысаллар курсив билен, терҗимеси, манысы, этимологиясы болса гоша дырнагың ичинде гетирилди. Меселем: *Көйтен, кух*—«даг», *тенг*—«дар», ягны «дар даг».

[1] Тертип санлар билен гелйән атлар (*1-нҗи Май, 2-нҗи Гөкҗе, 6-нҗы көл* ве ш. м., шонуң ялы-да, *26 Баку комиссарлары* диен ат) цифрлериниң илкинҗи харплары боюнча элипбий тертибинде (ресми документлерде уланылышы ялы) берилди.

Сөзлүгиң гөврүмини улалтмазлык үчин, топонимлериң составында көп гайталанян географик терминлер ве бейлеки сөзлер бир макалада гинден дүшүндирилип, соңра гайталанян ерлеринде олара салгыланылды.

Окыҗылар көпчүлигиниң сөзлүкден пейдаланмагыны аңсатлашдырмак максады билен, арап, парс ве бейлеки кәбир диллерден гечен сөзлер түркмен элипбийинде берилди.

Кәбир топонимлериң манысыны дүшүндирмекде тарыхы ве географик маглуматлары гетирмек зерур боляр, чүнки шол маглуматлар адың дөрейшине, дүрли дөврлердәки үйтгешмелерине ве манысына дүшүнмәге ярдам эдйәр. Хәзирки энчеме топонимлер барып классык шахырларымызың дөредиҗилигинде душ гелйәр. Магтымгулының, Сейдиниң, Молланепесиң гошгуларындакы географик атларың сөзлүкде мысал хөкмүнде гетирилмеги шол топонимлериң дөрән ве уланылан дөврлерини (хронологиясыны) аныкламага, оларың формаларыны ве вариантларыны өвренмәге көмек эдйәр.

Хич хили маны аңлатмаян топонимиң болмайшы ялы, географик атлар төтәнлейин, төверегиндәки бейлеки атлардан үзңеликде дөрәп билмейәрлер, шонуң үчин-де кәбир атларың аңладян манысына дүшүнмеклиге мазмуны я-да формасы меңзешрәк болан бейлеки атлар көмек эдйәрлер, кәбир атларың болса түркменче ве парсча параллеллери боляр (*Кыргыз — Чилдухтаран, Бәштараз — Пенҗивар*). Шейле атларың дүшүндирилишинде деңешдирмеден пейдаландык (*Үчаҗы*—деңешдир: *Бәшаҗы, Секизаҗы*; *Гәверс* — деңешдир: *Җеҗирс* ве ш. м.).

Өңде ятланылышы ялы, топонимлериң, ылайта-да чет дилиң сөзлеринден дурян атларың аглабасының йүзе чыкышы, аңладян манылары барада дүрли ровайтлар дөредилипдир. Халк дөредиҗилигиниң гызыклы ве әхмиетли пудагы болан бу ровайтларың бирнәчеси атларың хакыкы манысына дүшүнмәге көмек эдйәр, эмма оларың көпүси чаклама этимология билен багланышыклыдыр. Шейле-де болса, ерли халк энчеме топонимлериң манысыны шу ровайтлар эсасында дүшүндирйәр, бу ровайтлара ынаняр. Сөзлүкде шейле ровайтларың хас мешхурраклары, гиң яйранлары берилди, эмма әхли ровайтлары гетирмәге мүмкинчилик болмады.

Топонимлер айры-айры сөзлерден дуряр, ол сөзлериң дөрейши, үйтгейши болса дилиң канунларына бо-

юн эгйәрлер. Ровайтда Дарганата топоними «пытрай, яйран, дарган аталар» дийлип дүшүндирилйәр, эмма бу атда узын чекимлиниң ёкдугы назара алынмаяр. Шонуң үчин-де сөзлүкде энчеме атларың манысының ерлердәки хакыката догры гелмейән кәбир дүшүндирилиши берилмеди.

Мары, Сарагт, Келиф, Теҗен, Нусай, Батхыз, Амыдеря, Керки, Фарап, Дарган(ата), Мәне, Астана(баба), Парав ялы энчеме топонимлер бирнәче йүз, хатда мүң йыллардан бәри уланылып гелйәр. Гадымы яшайҗылардан галан бу топонимлериң бирнәчесиниң аңладян маңылары хем ятдан чыкарылыпдыр. Манысы аныкланмадык атлар башга-да бар, кәбир объектлере болса нәме себәпден шейле адың дакыландыгыны хәзирликче такыкламак мүмкин болмады. Гелҗекки барлагчылар, ерли мугаллымлар ве окувчылар шу атлара үнс берерлер диен умыт билен олары сөзлүге гириздик.

Сөзлүкдәки географик атлар «Түркменистан ССР-ниң административ-территориал бөлүнишигиниң» списокларындан, демир ёл станцияларының ресми списогындан, дүрли йылларда чыкан карталардан[1], шәхер, район ве оба исполкомларының берен маглуматларындан алынды. Административ-территориал бөлүнишиклериң списогына диңе шәхерлериң, шәхер типли посёлокларың, районларың, район табынлыгындакы шәхерлериң ве оба советлериң атлары гиризилип, онда энчеме илатлы пунктларың, оба советиң ады хөкмүнде уланылмаян обаларың атлары гетирилмейәр. Өңки Дашховуз, Чәрҗев ве Мары областларының территориясында бир оба советине дегишли энчеме обаларың көпленч параллель уланылян атлары бар: яшулулар обаның хакыкы адыны, яшлар болса колхозың (я-да онуң участогының) адыны уланярлар, ресми документлерде, газет-журналларда хем адың соңкы варианты йөргүнлидир («Комсомол» участогы, совхозың 1-нжи бөлүми, 5-нжи бригада ве ш. м.). Бу

[1] Ленинградың Салтыков-Щедрин ад. Дөвлет жемагат китапханасының ве Москвадакы Дөвлет тарых музейиниң Картография бөлүмлеринде сакланян гадымы ве соңкы йылларда чыкан карталара середилип, олардан алнан материалларың кәбирлери сөзлүкде пейдаланылды.

болса ылым үчин гымматлы болан хакыкы топонимлериң ятдан чыкарылмагына ве кем-кемден йитип гитмегине гетирйәр. Муңа 1926-нжы йылдакы Түркменистаның административ бөлүнишигине гиризилен атларың уммасыз көп бөлегиниң хәзирки вагтда уланылмаяндыгы хем шаятлык эдйәр. Шонуң үчин хем хәзирки вагтда бар болан обаларың хакыкы топонимик атларыны биз сөзлүге гириздик.

Топонимлериң маныларыны дүшүндирмекде, эсасан, 1964—1967-нжи йыллар аралыгында республикамызың әхли районларындан командировка дөврүнде йыгнан материалларымыздан пейдаландык, кәбир атларың дүшүндирилишинде болса Г. Вамбериниң, Э. М. Мурзаевиң, В. А. Никоновың топонимика барадакы сөзлүклеринден ве макалаларындан, В. В. Бартольдың, М. Е. Массонын, А. Г. Бабаевиң ве бейлеки тарыхчыларың, географларың, дилчилериң ишлеринден, ерли газет-журналлардан, чепер эдебиятдан пейдаланылды ве өз еринде олара салгыланма берилди (сөзлүк макалаларында үч гезекден көп гайталанян авторың ве китапларың атлары гысгалдылып, олар сөзлүгиң ахырында долы гетирилди). Ол я-да бейлеки топонимиң манысы барадакы нәдогры пикирлериң гележекде гайталанмагының, тәзеден йүзе чыкмагының өңүни алмак максады билен, алымларың, сыяхатчыларың... түркмен географик атларына берен нәдогры дүшүндиришлерини сөзлүкде гетирмеги макул билдик.

Хер сөзлүк макаласында атларың манысы барада маглумат берен ерли яшулуларың атларыны тутмак мүмкин дәл, шонуң үчин хем биз оларың пикирини ЯГГ (яшулуларың гүррүңлерине гөрә) диен шертли белликден соң гетирдик, дегерли маглуматлар берен эсасы информаторларың списогыны болса китабың ызында ерлешдирдик.

Сөзлүге гиризилен топонимлер, эсасан, ресми документлерде: түркмен дилиндәки административ-территориал бөлүнишигиң списогында, түркмен дилиниң орфографик сөзлүгинде, ерли метбугатда язылышы ялы берилди. Эмма бу гөркезилен чешмелерде энчеме топонимлериң түркмен дилинде язылышы гөвнежай дәл. Меселем, «Түркменистан ССР-ниң административ-территориал тайдан бөлүниши» (Ашгабат, 1964) диен китапчада *Акгумолам, Гарнас, Гөйнүк, Гувак, Жаңңа, Седвер, Сы-*

ядагсакар, Ханховуз, Экерем ялы түркмен топонимлери *Акумулам, Гаранас, Гуйнук, Кувак, Жанга, Садуар, Сыядаксакар, Ховузхан, Окарем* формасында, «Түркмен дилиниң орфографик сөзлүгинде» хем (Ашгабат, 1963) *Акгумолам, Бөтендаг, Бишчыкыр, Марчак, Обой, Пешаналы, Хожаинебег, Чеменибит* ялы атлар *Акымолам, Битендаг, Дишчыгыр, Мурчак, Обай, Пешеналы, Хожайынабек, Чеменабат* гөрнүшинде нәдогры язылыпдыр. Шонуң үчин хем ёкардакы чешмелерде ялңыш языланатлара дүзедиш гиризилди, көпленч топонимлериң ерли илат тарапындан уланылян формасы гөз өңүнде тутулды. Сөзлүгиң ахырында түркмен ве рус диллеринде ёйлуп языляn атларын списоклары берилди. Рус дилиндәки эдебиятларда, карталарда, дүрли справочниклерде кәбир түркмен топонимлери хас үйтгедилип языляр. *Джу-Джу-Клу* (Жожуклы), *Кодж* (Гоч), *Аннау* (Әнев), *Марат* (Ымарат), *Нияз-Тепе* (Нәздепе), *Октумкум* (Окуң гумы), *Сайнаксак* (Сөйүнагсак) ялы энчеме ёйлан атларың хайсы объекте дегишлидигини бирбада биләимек хем кын. Кәбир топонимлер рус дилине терҗиме хем эдилйәр: *Башсака—Головное, Жүлге—Ущелье, Гуршунмагдан кәрханасы — Свинцовый рудник, Күкүрт заводы — Серный завод* ве ш. м. Сөзлүгиң ахырында ёйлуп языляк атларың списогының гетирилмеги топонимлериң транскрипциясындакы булашыклары ёк этмәге, гелҗекде оларың өңүни алмага көмек эдер, карталарда белленилен бу атларың хайсы объектлере дегишлидигини билмеги аңсатлашдырар.

А

АБДАЛ [Абда:л] — Хожамбаз районында оба. *Абдал* — этник ат.

АБДАЛБОЙЛЫ [Абда:лбойлы] — Дашховуз районында оба. «Абдал ябының боюндакы оба» диен манына аңладян бу ат гысгалып, Абдалбойлы гөрнүшине гечипдир.

АБДАЛЯП [Абда:ля:п] — Дашховуз районында өң абдаллара дегишли болан яп.

АБДАРА [А:бдара] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Парсча *аб* — «сув», *дара* — «дере», ягны «сувлы дере».

АБДЫЛЛАБУЛАК — Дарганата районында чешме. *Абдылла* — адам ады.

АБДЫЛЛАХАНГАЛА [Абдыллаха:нгала:] — Байрамалы районында гала. Ерли илат бу галаның адыны өзбек ханлыкларыны бирлешдирмекде, суварыш сетлерини дикелтмекде, пейдалы жайлар (сардабалар, кервенсарайлар) гурмакда кәбир чәрелери дурмуша гечирен ве XVI асырда Бухарада ханлык эден Абдылла ханың ады билен багланышдырярлар.

АБЫВЕРТ [А:бывәрт] — Кака районындакы Пештаг галасының орнунда болан шәхер ве шол төверекдәки округың гадымы ады (оңа Баверт хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл. А. А. Марущенконың пикирине гөрә, *Абыверт* — гадымы Апаварта (Апаварктика) диен адың үйтгән гөрнүшидир (А. А. Марущенко. Старый Серахс. Труды Института ИАиЭ, т. II. Ашхабад, 1956, 198 сах.). XII асыр алымы Якут парс роваятларына салгыланып, бу шәхериң Баверд ибн-Жударз тарапындан салнандыгыны ве оңа шонуң адының гечендигини беллейәр (МИТТ, I, 409 сах.).

АБЫЛ — Бәхерден районында чешме. *Абыл* — адам ады.

АВАЗА — Красноводск шәхерине гарашлы илатлы пункт, зәхметкешлериң дынч алян ери (Оваза гөрнүшинде хем языляр). Адың манысы белли дәл. Ерли яшулулар оны «ав, ягны балык аз ер», «дениз толкунларының гүйчли ери, оваз эдйән ери, ягны көкүз ер» диййип ики хили дүшүндирйәрлер. Мурзаевлер *обаза* диен географик термини «гүндогардан өвүсйән гүйчли ел» диййип терҗиме эдйәрлер (Мурзаевлер, 19 сах.).

АВЖЕНҢЕЛ [А:вжеңңел] — Керки районында җеңңел. Яшулуларың гүррүңлерине гөрә[1], җеңңел ав этмәге аматлы боландыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

АВЛАК [А:влак] — Бәхерден районында җар; Гоч станциясының өңки ады. *Авлак* — «авлы» диен маныдадыр, чүнки өң җарда ав (гуш, балык) көп болян экен.

АВЛЫ [А:влы] — Гызыларбат районында ава (өрдеге, балыга) бай болан җар.

АВЧЫ [А:вчы]—Саят районында оба. 1922-нҗи йылың гүйзүнде Җигирдекли каналындан тәзе яп чекйәрлер. Шонда көп балык тутуландыгы үчин, газының ёлбашчысы Дурды мерген тәзе яба Авчы диен ады дакмагы теклип эдйәр. 1932-нҗи йылда колхоз гурлуп, оба хем шу ат гечйәр («Коммунизм угрунда», 28.X.1967).

АВЧЫПИР [А:вчыпи:р] — Гаррыгала районында дере. ЯГГ, шол дереде бир яшулы авчы җайланыпдыр ве сонра дерә хем шу ат берлипдир.

АВШАР — Гызылетрек районында дере. *Авшар* — тире ады. Абылгазы Авшары Огуз ханың Йылдыз диен оглунын неберелери эдип гөркезйәр ве онун адынын манысыны «чалт ишлейҗи» («иши йылдам ишлегчи») диййип дүшүндирйәр (Кононов. Родословная, 51 ве арап цифри билен 30-нҗы сах.).

АГАҖАРБАТ — Гызылетрек районында гадымы отурымлы ер. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Денешдир: Еларбат.

АГАҖАЯК — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, өри мейданы, илатлы пункт. ЯГГ, гуйыны Мәти диен чолак («агач аяклы») адам газдырыпдыр.

---

[1] *Яшулуларың гүррүңлерине гөрә* диен җүмләни индиден бейләк гысгалдып, ЯГГ гөрнүшинде уланҗакдырыс.

АГАЙЛАВ [А:гайлав]—Бәхерден районында дагың белент депеси. Ёлуның өврүм-өврүмдиги ве реңкиниң хем акдыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

АГАЙРЫ [А:гайры] — Чаршаңңы районында даг. Формасына ве хекли дашлара байдыгына гөрә, дага шейле ат берлипдир.

АГАЛАҢ [А:галаң] — Теҗен районында узакдан гарып гөрүнйән бейик алаң. *Алаң* сөзи хәзир депәни, бейигрәк ери, бейиклиги аңлатса (ТДС, 37 сах.), М. Кашгарының сөзлүгинде бу сөз «мейдан» манысында уланылыпдыр ве *аңыл-лаң* («ачык ишик») сөзүниң харп чалшан гөрнүшидиги хем белленилипдир (Кашгары, I, 154 сах.).

АГАР [А:га:р]—1. Дәнев, Йыланлы районларында обалар; Чәрҗев районында гуйы. *Агар* — этник ат. 2. Эсенгулы районында агарып гөрүнйән белент депе, гум.

АГАЧДЕРЕ — Бәхерден районында даг дереси («агачлы дере»).

АГАШУВ [А:га:шув] — Чаршаңңы дагларында ёл. *Ашув* — *ашмак* сөзүнден болуп, дагың үстүнден гидйән ёлы аңладяр. Ёл хекли, ягны ак дагың үстүнден гечйәр.

АГЕРЕК [А:герек] — Эсенгулы районында узалып гидйән белент ак гум. *Эрек* — «ики өркүчли дүе» диймекдир. Гумуң гәдиги ики өркүҗе меңзейәр. Денешдир: Эрекдаг.

АГЗЫГАЙРА — Тагтабазар районында чешме. Чешмәниң гөзбашында агзы гайра, демиргазык тарапа гарап дуран гүммезиң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АГЗЫДАШТ — Чаршаңңы районында гиң мейдан. *Агыз*—географик термин болуп, җүлгелериң, гырларын гечелгелерини, гәдиклерини аңладяр; парсча *дешт* (ерли геплешикде — дашт) — «чөл», «сәхра». Җүлгәниң гәдигинден гечен дессиңе башланян сәхралыга хем шу ат берлипдир.

АГИНИШ [А:ги:ниш] — Гарабогаз төверегинде ер ады. Белент гырың ак топраклы ериндeн ашак инилйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АГӨЗ [А:гө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) топрагының реңкине гөрә ат алан дере. Ерли геплешикде *өз* я-да *өзек* сөзлери җарлары, сил сувларының акян угурларыны аңладяр.

АГЫМАМ [А:гыма:м]—Гаррыгала районында (Чендир жүлгесинде) өң оба, хәзир ер ады; Бәхерден районында ак гүммезли өвлүйә. Шу районлардакы өвлүйә атларында ренк аңладян сөзлер ве *ымам* сөзи көп душ гелйәр. Деңешдир: Гызылымам, Сарыымам.

АГЫРЁЛ [Агырё:л] — Гарагумда ер ады, ёл. Ёлуң агырлыгы, үргүн чәгелиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдир: Чекмекчетин.

АДАМБАСАН [А:дамбасан]—Гарагум чөлүнде гуйы, өри мейданы. ЯГГ, гуйы газылян вагтында бир адам ашакда галып өлендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АДАМӨЛЕН [А:дамөлен]—Ёлөтен районында гуйы. ЯГГ, якынында еке мазарың бардыгы үчин, гуйы шейле ат алыпдыр.

АЖДАРХАЛЫ [Аждарха:лы]—Бәхерден районында (Көпетдагда) отурымлы ер. ЯГГ, бу ат шу ерде улы йыланларың боландыгы билен багланышыклы дөрәпдир. Деңешдир: Маркөв.

АЖАЙЫП [Ажа:йып]—Красноводск, Небитдаг төвереклеринде гуры жар. Она нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

АЖРЫГАРЫК [Ажрыга:рык]—Фарап районында чайырлы ерде газылан арык. Ерли геплешикде чайра ажрык дийилйәр.

АЖЫ [А:жы]—1. Керки районында оба. *Ажы*—тире ады. ЯГГ, бу тирәниң векиллери ир вагтлардан бәри теммәки өсдүрип етишдирмек билен мешгул болупдырлар, шонуң үчин хем олара шейле ат галыпдыр. Деңешдир: Сөйүнжиажы. 2. Гызыларбат районында ажы сувлы жар; Парав демир ёл разъездиниң ерли ады. Разъезде жарың ады гечипдир.

АЖЫАЛЫХАН [А:жыалыха:н] — Гарагумда гыр, гуйы («Алыханың ажы сувлы гуюсы»).

АЖЫБУЛАК [А:жыбулак] — Дарганата, Красноводск районларында ажы, шор сувлы чешмелер.

АЖЫГАМЫШ [А:жыгамыш] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. Гырың шор ерлеринде гамыш битени үчин, она шейле ат берлипдир.

АЖЫГӨБЕК [А:жыгө:бек] — Гызылетрек районында текиз шорлугың ортасында ерлешен депе, гум.

АЖЫГӨЛ [А:жыгө:л] — Эсенгулы районында ажы сувлы көл. Ёмут диалектинде көле *гөл* дийилйәр.

АЖЫГУЙЫ [А:жыгуйы] — Гарагумда бирнәче гуюлар; Гызылетрекде ажы сувлы гуюлары бар болан дере.

АЖЫДЕРЯ [А:жыдеря:] — серет: Гарабогаз.

АЖЫКӘЛ [А:жыкә:л] — Тежен районында (Гарагумда) шор кәлиң угрунда ерлешйән оба.

АЖЫҢ КӘРИЗИ [А:жың кә:ризи] — Гөкдепе районында оба, кәриз. ЯГГ, *ач* — кәризи газдыран Аталык ач диен адамың лакамы.

АЖЫПАКМАК [А:жыпакмак] — Дарганата районында ажы сувлы гуйы ве өри мейданы. *Пакмак* — от ады. ЯГГ, шу мейданда шейле от көп битйәр.

АЖЫЯП [А:жыя:п] — Эсенгулы районында шор сувлы яп ве оба.

АЗАТ [Аза:т] — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

АЗИЗБЕКОВ — Челекенде посёлок. Шол ерде белент депе боланы үчин, илки она Депе дийип ат берипдирлер. ЯГГ, 1920-нжи йыллардан өңрәк бу ер Нобель дийип ат алыпдыр, чүнки инлис колонизаторларының векили Нобель шол ерде небит өндүрипдир. 1938-нжи йылда посёлокда болан улы йыгнакда оңа революционер Азизбековың ады дакыляр. ЯГГ, Азизбеков Челекене гелмәндир.

АЙБӨВҮР [А:йбөвүр] — Көнеүргенч районында оба; Бәхерден районында дагың эгрелип дуран бөври. *Бөвүр* — географик термин болуп, гырың, дагың, гумуң гапдалыны, оларың эгрелип эмеле гетирйән бөврүни аңладяр. Көнеүргенчдәки обаның якынындакы эгрелип дуран гырың хем долушмадык ай ялы формасы бар.

АЙГЫЗЫЛ [А:йгызыл]—Красноводск районында долушмадык ай формалы гызыл гум, ада.

АЙГЫРЖЫКЛАР — Эсенгулы районында ики саны белент гум. *Айгыр* сөзи Газагыстаның топонимикасында хем душ гелйәр ве «улы» диен манылы аңладяр (Конкашпаев, 10 ве 134 сах.). Гум белентдиги үчин шейле ат алан болса герек.

АЙГЫРКӨЛ [Айгыркө:л] — Чаршаңңы районында улы көл.

АЙГЫРЧӘГЕ [Айгырчә:ге] — Сакарчәге районында гум, гуйы.

АЙДАК — Каспи деңзиниң адасы (икинжи ады: Огуржалы). Ерли яшулуларың кәбири аданың ярым ай ялы («ай дек») эгрелип дурандыгы үчин, шейле

2 Заказ № 93

ат аландыгыны, башга бирнәчелери болса оңа Айдак диен адамың адының дакыландыгыны гүррүң берйәрлер.

АЙДЕПЕ [А:йдепе] — Газанжык районында долушмадык ай гөрнүшиндәки эгри депе.

АЙДЫҢ [А:йдың] — Небитдаг ве Газанжык аралыгында демир ёл станциясы. Өң гуйының ады. ЯГГ, ол гуйыны 1928-нжи йылда арадан чыкан Айдың Гаража оглы газдыряр.

АЙЖЕМАЛ [А:йжема:л] — Гызылетрек районында сүйжи сувлы чешме. ЯГГ, ол чешмәни Айжемал атлы бай аял газдырып, оңа зелик эдипдир.

АЙЛАГОБА [А:йлаго:ба] — Калинин районында оба. *Айлак* — тире ады.

АЙЛАКЛАР [А:йлаклар] — Калинин районында оба. Бу обада айлак тиресиниң векиллери яшаяр.

АЙЛАНДЫ — Фарап районында революциядан өң, ер-сува хусусы эсчилигиң хөкүм сүрен дөврүнде чекилен арык. ЯГГ, арык хусусы ерлериң гыраларындан айланып гечендиги үчин, шейле ат алыпдыр. Ол совет дөврүнде гөнелдилсе-де, ады өңкүлигине галыпдыр.

АЙМАГӨЙЖҮК — Сакарчәге районында ер ады. *Аймак* — этник ат (овган тайпасы?). Шол ерде, япының йүзүнде гадым заманларда эдилен өйжүклер (еркүмелер) бар. ЯГГ, олар аймаклар тарапындан газылыпдыр.

АЙМАМА [А:йма:ма] — Дашховуз районында көл. Бу адың «ай ялы ялдырап дуран көл» диен маныда болмагы мүмкиндир. Деңешдир: Айнакөл.

АЙМӘМЕТЧӘГЕ [А:ймә:метчә:ге] — Гүнбатар Түркменистанда гыр, гум. *Аймәмет* — адам ады.

АЙНАКӨЛ [А:йнакө:л] — Байрамалы районында көл. Ол гөрнүши боюнча ат алыпдыр.

АЙРАКЛАР — Эсенгулы районында гум (әхтимал, «айраклы гумлар»).

АЙРАКЛЫ — Кака районында гыр; Гарагумда гуйы. ЯГГ, шол ерлерде айрак көп боланы үчин, олара шейле ат галыпдыр.

АЙРЫБАБА [Айрыба:ба] — Көйтендагың иң белент нокады (3137 м.). Дагың ики бөлекдиги (айры, ягны айрыландыгы) үчин, оңа шейле ат берлипдир. *Баба* (кәерлерде *ата, хожа*) сөзи дине уйянлар тарапындан мукаддес хасапланян ерлериң (галаларың, чешмелериң, гүммезлериң, өвлүйәлериң, белент депелериң...) атларында көп душ гелйәр.

АЙРЫКЛЫДЕПЕ — Байрамалы районында ортасы бөлүнен улы гала.

АЙРЫТАМ [Айрыта:м] — Дәнев районында оба. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

АЙТЖАНОЛУМ [Айтжа:нолум] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Айтжан* — олумы бежерен адамың ады. Деряның, япларың гүзерлерине, маллары сува якмак үчин аматлы, ялпак ерлерине Гызылетрек районында *олим*, Красноводск ве Дашховуз төвереклеринде *ясга*, Дарганата районында болса *сувлат* дийилйәр.

АЙЫДЕРЕ — Гаррыгала районында гөзел жүлге ве оба. ЯГГ, Гаррыгала дагларында якын вагтлара ченли айы болупдыр. Бу дереде хоз агачларың өрән кәндиги үчин, айылар хем көп гелйән экен. Башга бир маглумата гөрә, дереде алилилериң айы тиреси яшапдыр (Поцелуевский. Племя, 33 сах.).

АЙЫМ [А:йым] — Красноводск районында өң оба, хәзир ер ады. ЯГГ, долушмадык ай ялы эгрелип дуран гырың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

АК [А:к] — Гаррыгала районында оба. *Ак* — тире ады.

АКАРЧЕШМЕ — Батхызда акян чешмәниң ады.

АКБИЛ [А:кби:л] — Гарабил төверегинде даг. *Бил* диен географик термин даглардакы узалып гидйән үсти ясы белентликлери, гечелгелери, япылары аңлатмакда актив уланыляр (Мурзаевлер, 39 сах.).

АК БИЛЕН ГЫЗЫЛ [А:к] — Гаррыгала районының Көнекесир ве Күрүждей обаларында реңклери боюнча ат алан даглар.

АКБОГАЗ [А:кбогаз] — Эсенгулы районында ак гумлы, такыр ерде эдилен эмели сув ятак, богаз. Деңешдир: Гарабогаз.

АКБУЛАК [А:кбулак] — Гаррыгала, Красноводск ве Чаршаңңы районларында чешмелер. Гар сувларындан эмеле гелйәндиги я-да арассадыгы үчин, чешмелер шейле ат алыпдырлар.

АКБУРУН [А:кбурун] — Сарагт, Хожамбаз ве Эсенгулы районларында формасы боюнча ат алан депелер. *Бурун* сөзүниң географик термин хөкмүнде уланылышына («даг бурны») М. Кашгарының сөзлүгинде хем душ гелинйәр (Кашгары, 1, 379 сах.).

АКГАРЫНЛАР [А:кгарынлар] — Эсенгулы районында формасы боюнча ат алан 3—4 бөлек ак гум.

АКГАЧАК [А:кгачак] — Бәхерден районында ак такыр мейдан. Оңа сил сувларының гуйяндыгы («гачяндыгы») учин, шейле ат берлипдир.

АКГАЯ [А:кгая] — Гаррыгала районында дагың ак гаясы; Гунбатар Гарагумда гая, ой ер.

АКГОҢУР [А:кгоңур] — Гөкдепе, Мары ве Тежен районларында обалар. *Акгоңур* — тире ады.

АКГӨЛ [А:кгө:л] — Тагта ве Эсенгулы районларында көллер; Гызылетрек районында сув йыгнанян такыр. Ёмут диалектинде көле *гөл* дийилйәр. ЯГГ, көллер арассадыгы, от-чөпсүзлиги учин, шейле ат алыпдырлар.

АКГУЙЫ [А:кгуйы] — Красноводск районында посёлок; Гарагумда гуюлар. Чөллер институтының ылмы ишгәри М. Гелдихановың берен маглуматына гөрә, *акгуйы* — аклан, от-чөпсуз чәгеликлерде газылян гуюларың бир типи болуп, ол Гарагумуң гунбатарында көп душ гелйәр.

АКГУЛЫ [А:кгулы] — Ёлөтен районында оба. Оңа нәме себәплен бейле ат дакыландыгы белли дәл.

АКГУМ [А:кгум] — Көнеургенч районында ак гумуң этегинде ерлешйән обаның, Чаршаңңы районында бөлежик гумуң, Гарагумда хем энчеме гумларың атлары. *Акгум* — географик термин болуп, усти от-чөпсуз, елиң угруна ондан-оңа сүйшуп йөрйән ак чәгелери аңладяр (серет: Г а р а г у м).

АКГУМДАГ [А:кгумда:г] — Чаршаңңы районында Акгумуң дөңинде ерлешйән даг.

АКГУМОЛАМ [А:кгумолам] — Чаршаңңы районында оба. Шу обаның гайрасында, дагың өңунде бөлежик гум бар. Ол гум дагларың гарамтыл фонунда агарып гөрунйәр. *Олам* — этник ат. Шу районда ики ерде О л а м обасы бар. Олары тапавутландырмак учин, бирине О л а м с у р х ы, бейлекисине хем А к г у м о л а м (ягны «Акгумуң янындакы оламлар») дийип ат берлипдир.

АКГҮЗЕР [А:кгүзер] — Ёлөтен районында белент ак алачың гузери.

АКГЫР [А:кгыр] — Гүнбатар Түркменистанда ак реңкли гырлар, даг.

АКГЫЯК [А:кгыяк] — Эсенгулы районында гум. *Акгыяк* — өсумлик ады.

АКГӘДИК [А:кгә:дик] — Газанҗык районында реңки боюнча атландырылан дагың гәдиги.

АКДАГ [А:кда:г] — Гызыларбат ве Чаршаңңы районларында даглар. Хек дашларының бардыгы үчин, даглар агарып гөрүнйәр.

АКДАШ [А:кда:ш] — Ашгабат ве Хожамбаз районларында обалар: Красноводск ве Чаршаңңы районларында даглар; Гарагумда гуйы. Бу ат ериң структурасы (ягны шол ерде ак реңкли я-да хекли дашларың бардыгы) билен багланышыклыдыр.

АКДАШАЯК [А:кда:шаяк] — Ашгабат районында оба. *Акдашаяк*—тире ады. Ерли яшулулар бу сөзи «ак дашың ыгында отуран» дийип дүшүндирсе, Г. И. Карпов оны «ак даш аяк» (далеко белая нога) дийип, нәдогры терҗиме эдйәр (К а р п о в. Родословная, 66 сах.). Деңешдир: Г ы з ы л а я к, Д а ш а я к.

АКДАШСАЙ [А:кда:шсай] — Хожамбаз районында ак дашлы гуры җар. *Сай* сөзи географик термин болуп, сувуң ялпак ерини, гыралары керт болмадык гуры җарлары аңладяр (Р а д л о в, I, 219 сах.).

АКДЕПЕ [А:кдепе] — Ашгабат районында посёлок (онуң орнуна өң А к м е й д а н дийилйән экен); Бәхерден ве Тагта районларында обалар; Ленин районының өңки ады; Ашгабат, Гаррыгала, Тагтабазар, Чаршаңңы, Чәрҗев районларында депелер. Бу депелер узакдан агарып гөрүнйәндиги үчин, шейле ада эе болуп, соңра оларың ады обалара дакылыпдыр.

АКДЕРИ [А:кдери] — Керки ве Чаршаңңы районларында обалар. *Акдери* — тире ады.

АКДЕРЯ [А:кдеря:] — Көнеүргенч районында оба. Бу ат илки шол ердәки гиң кәлиң ады болуп, соңра оба дакылыпдыр. Кәлден сув акян вагтында, ол деряны яда салян экен. Сувуң гырасында от-чөпүң аздыгы, ериниң хем чәгесөвдиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АКҖААДА [А:кҗаа:да] — Каспи деңзинде гумуның реңкине гөрә ат алан ада, айлаг.

АКҖААРКАЧ [А:кҗааркач] — Гызылетрек районында реңкине гөрә ат алан ер. *Аркач* — «арка» сөзүнден болуп, гаяларың, белент депелериң гүн дүшмейән демиргазык тарапыны аңладяр. Деңешдир: К е с е а р к а ч.

АКҖАГАЯ [А:кҗагая] — Гүнбатар Гарагумда реңкине гөрә ат алан гая, ой ер.

АКҖАГЕЛИН [А:кҗагелин] — Васда, Дузгырың үстүнде гадымы гала. Ерли яшулулар: «Шу галада «Шасенем—Гарып» дессанындакы Шасенемиң җорасы Акҗа гелин яшапдыр» дийип гүррүң берйәрлер. Умуман, Түрк-

Мейистаның территориясында халк дессанларындакы персонажларың атлары билен багланышдырылян ер (эсасан, гала) атлары өрән көп. Бу гала бизиң эрамыздан өңки III—I асырларда дөрән гадымы улы шәхериң галындысыдыр (Массон, 126 сах.).

АҚҖАГУЙМА [А:кҗагуйма] — Газанҗык районында оба ве демир ёл станциясы. *Гуйма* — «мейдан еринде ягын сувуның көп йыгнанян ери, чөкетлик ер, какың улы бир гөрнүши» (ТДС, 202 сах.). Илки шол ердәки как, соңра оба ве станция шу ат билен атландырылыпдыр. Г. Вамбери бу ады «күмүш гуймак» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 264 сах.).

АҚҖАГЫЗЫЛҖА [А:кҗагызылҗа] — Газанҗык районында реңки боюнча атландырылан даг.

АҚҖАДЕПЕ [А:кҗадепе] — Байрамалы районында гадымы галаның харабасы; Қөнеүргенч районында үстүнде өң гүммези бар болан ак депе; Қака районында гала (оңа Велаяты Попуш, ягны «Попуш диен адамың юрды» хем дийилйәр).

АҚҖАДИКҖЕ [А:кҗадикҗе] — Гарагумда ер ады. ЯГГ, шол ерде Үңзүң горп болуп дуран белент кенарындан инелге (гүзер) эдилипдир. Ак топраклы ве дик кенардан инйән гүзере хем шейле ат берлипдир.

АҚҖАОЙМАҚ [А:кҗао:ймак] — Эсенгулы районында үстүнде акҗа ой ери бар болан улы депе.

АҚҖАЯЙЛАГ [А:кҗая:йлаг] — Гарагумда ер ады. Бу ат гумуң структурасы билен багланышыклы болса герек.

АҚҖОЯ [А:кҗо:я] — Хоҗамбаз районында чәгесөв аклаң мейдандан чекилен арык. Парс дилинде *җуй* — «арык», «яп» диймекдир.

АҚҖЫҚ [А:кҗык] — Чәрҗев районында оба, арык. *Акҗык* — тире ады.

АҚЗАВ [А:кза:в] — Бәхерден районында реңкине гөрә ат берлен дагың завы, даг. Деңешдир: З а в.

АҚҚАҢШАР [А:ккаңшар] — Чаршаңңы районында реңки ве формасы боюнча атландырылан даг. Ерли геплешикде бурна *каңшар* хем дийилйәр.

АҚҚЕЛ [А:ккел] — Гаррыгала районында оба. *Аккел* — тире ады.

АҚҚЕМЕР [А:ккемер] — Гаррыгала районында реңки ве формасы боюнча ат алан даг. *Кемер* диен географик термин «гушак», «бил» манысындакы парс сөзи болуп, кенары, ярым төверек гөрнүшинде оюң дашына айланян белентликлери аңладяр (Мурзаевлер, 108 сах.). Дагың айлав-айлав ёллы ерлерине хем кемер дийилйәр (ТДС, 375 сах.).

АҚҚОТАН [А:ккотан] — Чаршаңңы районында оба. Ерли геплешикде агыла *котан* хем дийилйәр. Обаның орнунда хекли дашлар бар. Ол ерде илки гоюн агылы боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Г. Қ. Қонкашпаев *котан* сөзүни «тегелек» дийип терҗиме эдйәр (Қонкашпаев, 78—79 сах.

АҚҚҮП [А:ккүп] — Красноводск районында даг, гуйы. Ерли геплешикде *күп* сөзи сув сакланян чукуры аңладяр. Дагың реңкине ве шол ерде шейле чукурың бардыгына гөрә, оңа шейле ат берлипдир.

АҚМАЗАР [А:кмаза:р] — Қака районында дере. Ичинде өвлүйә, гаравулчылык чекилен диңлер, ак дашлар бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АҚМЕЙДАН [А:кмейда:н] — Байрамалы районында оба. Гарагум каналының угрундакы өзлешдирилмедик тарп ерлерде («ак мейданда») дөрән «Гарагум каналы» совхозының илатлы пунктларына ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1965-нҗи йылың 30-нҗы декабрындакы Указы эсасында шейле ат дакылды.

АҚМЕТҖИТ [А:кметҗи:т] — Дәнев районында оба. Обада өң ак реңкли метҗидиң бар боландыгы үчин, оңа шейле ат берлен болса герек.

АҚМОЛЛА [А:кмо:лла] — Меркези Гарагумда гуйы, оба, метеорологик станция. Оңа нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл.

АҚПАТЛАВУК [А:кпатлавук] — Эсенгулы районында вулканың дөреден белент ак депеси. Ерли геплешикде вулканлара *гайнаг* дийилйәр. ЯГГ, вулканың ериң ашагындан бирден зогдурылып чыкяндыгы үчин, олара *патлавук* хем диййәрлер.

АҚРАБАТ [А:краба:т] — Дәнев ве Дарганата районларында оба, көл; Сарагт районында ер ады. Арап ве парс диллеринде *рабаг* — «ховлы, мугт кервенсарай, өтегчилери кабул эдйән өй» диен манылары аңладяр (Миллер, 241 сах.). Акрабат атлы ерлерде хем шейле рабатларың галындылары бар.

АҚСАҚГАЛ [А:ксакгал] — Таггабазар районында демир ёл казармасы. Өңки ады: Чаңлы. ЯГГ, шол казармада көп вагтлап бир ак сакгал адам гаравул бо-

лундыр. Ерли илат казарманы илки А к с а к г а л ы й б у д к а с ы дийип атландыряр.
АКСАРАЙ [А:ксарай] — Тагта районында оба. Шу обада узакдан агарып гөрүнйән гадымы ядыгәрлик (диң) бар.
АКСЕҢИР [А:ксеңир] — Красноводск районында топрагының реңкине гөрә ат алан депе. *Сеңир* — географик термин болуп, гумуң, дагың узалып гидйән депелерини, бурунларыны аңладяр.
АКСУВ [А:ксув] — Кака районында демир ёл станциясы; Гөкдепе ве Чаршаңңы районларында чешмелер. Бу адың манысы барада серет: А к б у л а к.
АКТЕГЕЛЕК [А:ктегелек] — Гарагумда ак тегелек депе.
АКТОКАЙ [А:ктокай] — Гаррыгала районында оба; Дәнев районында токай. Обаның янында дагың ак кемериниң, токайың янында болса ак депәниң бардыгы үчин, бу өсүмлиге бай ерлере шейле ат галыпдыр.
АКХОВДАН [А:кховда:н] — Гөкдепе районында ховданлы кәриз.
АКЧАГЫЛ [А:кчагыл] — Гарагумда ак чагыллы мейдан.
АКЧИЛ [А:кчи:л] — Газанҗык районында реңкине гөрә ат алан җар. Ерли геплешикде улы җарлара *чил* дийилйәр.
АКШӘХЕР [А:кшәхер] — Газанҗык районында дагың дереси ве чешме. Олара нәме себәпден шейле адың дакыландыгы белли дәл.
АКЫБАЙ [А:кыба:й] — Мары районында оба. ЯГГ, гечен асырың ахырларында Акыбай диен адамың ады дакылан депәниң янына гөчүп баран илатың обасы хем Акыбай адыны аляр.
АКЫБАЙКАНАЛ [А:кыба:йкана:л] — Мары районында Акыбай обасына барян яп.
АКЫЛЯП [Акыля:п] — Мургап районында оба. Бу илки ябың ады болупдыр. Эмма оңа нәме себәпден шейле ат галандыгы белли дәл. Деңешдир: С а м с ы к я п.
АКЮСУП [А:кюсуп] — Тежен районында оба. *Акюсуп* — тире ады.
АКЯЙЛА [А:кя:йла] — Гызыларбат ве Гызылетрек районларында обалар; Эсенгулы ве Газанҗык районларында гуйы ве яйла. Бу яйлалар өзүниң агымтыл реңки боюнча ат алыпдырлар. Гызылетрекдәки обада ёмутларың ак тиресиниң яшаяндыгы себәпли, оңа шейле адың дакыландыгыны-да гүррүң берйәрлер. *Яйла (яйлаг)* ве *язлаг* сөзлериниң аслы бир болуп, язда отурылян ери аңладыпдыр (К а ш г а р ы, III, 54 сах.). Эмма хәзир бу сөзлериң манысында тапавут бар, ягны *яйла* — өри мейданыны, *язлаг* хем язда отурылян мейданы аңладяр (ТДС, 837, 839 сах.).
АКЯП [А:кя:п] — Сакарчәге районында яп ве ики оба (А к я п ве 1—2-н җ и А к я п). Бу обалара ябың ады дакылыпдыр. ЯГГ, ябың боюна болса көпленч ак экин (бугдай, арпа) экилипдир.
АКЯПЫ [А:кяпы] — Бәхерден районында ак реңкли япының ады дакылан даг. *Япы* — географик термин болуп, депелериң песелип гидйән япгыт ерлерини аңладяр (ТДС, 851 сах.).
АКЯР [А:кя:р] — Красноводск районында даг. Нәме себәпден оңа бейле ат дакыландыгы белли дәл.
АЛА [А:ла] — Кака районында гиң дүзлүк; Керки районында ер ады. *Ала* — географик термин болуп, гум билен такырың башаша гидйән ерлерини аңладяр.
АЛАГОЛ [А:лаго:л] — Бәхерден районында гиң мейдан. *Ала* барада серет: А л а; *гол* — географик термин болуп, гум еринде ики гершиң арасындакы гиң ой ерлери, песликлери аңладяр (ТДС, 177 сах.).
АЛАГУЛ [А:лагул] — Челекен ярым адасында чемензарлык ер.
АЛАДАГ [А:лада:г] — Газанҗык, Гызыларбат ве Красноводск районларында реңки боюнча атландырылан даглар.
АЛАДАНҖЫК — Бәхерден районында чешме, гадымы отурымлы ер. *Аладан* сөзүниң манысы белли дәл.
АЛАДЕПЕ [А:ладепе] — Красноводск районында оба. ЯГГ, үстүне от битйән депелериң гумак ерде ала болуп гөрүнйәндиги үчин, илки оларың ерлешйән ерине, соңра шол ерде дөрән оба шу ат берлипдир.
АЛАЖА [А:лажа] — Челекенде гәми дуралгасы, илатлы пункт. Ики тарапы сув боланы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.
АЛАЖАОЙ [А:лажао:й] — Калинин районында оба. *Алаҗа* — тире ады; *ой* сөзи барада серет: А л и л и о й.
АЛАМАНСУВ — Тагта районында көл. Әхтимал, шол ерде өң аламанчылар дүшлән болса герек.

АЛАМАНЧУҢЦУЛ — Тежен районында чуңцул (ерли геплешикде *чуңңул*). ЯГГ, гадым заманларда аламана гидйән ве аламана гелен адамлар шол чуңңулың боюнда дүшләп гечйән экенлер. Деряның, көллериң, япларың чуң ерлерини аңладян *чуңңул* термини, әхтимал, *чуң көл* сөзлериниң ассимиллешен формасы болуп, өң «кичи көл, батгалык» диен маңылары аңладыпдыр (Радлов, III, 2039 сах.).

АЛАМАНЧЫКАН — Бәхерден районында чешме. ЯГГ, гечен асырда аламанчылыга гелен күртлериң шол ердәки гаядан ашып гачандыклары үчин, илки гая, соңра чешмә шу ат галыпдыр.

АЛАМДЕПЕ — Ёлөтен районында депе. ЯГГ, депәниң янында гечен асырың орталарына ченли салырларың алам (олам) тиреси отурыпдыр. Сарагт районында хем шейле атлы депе бар. Ол ерде-де алам тиресиниң векиллери яшаярлар.

АЛАҢЛАР — Эсенгулы районында ики алаң.

АЛАША — Ёлөтен районында оба. *Алаша* — тире ады.

АЛАШАЯП [Алашая:п]—Мургап районында яп. ЯГГ, гечен асырың орталарына ченли шол ерде сарыкларың алаша тиреси отурыпдыр ве ол яба эечилик эдипдир.

АЛИЛИ [А:ли:ли] — Дәнев районында оба. *Алили* — тире ады.

АЛИЛИКАНАЛ [А:ли:ликана:л] — Ленин районында Алилиоюң якынындан гечйән канал.

АЛИЛИКӨЛ [А:ли:ликө:л] — Калинин районында көл. Өң шу көлден Алилиоя сув барян экен.

АЛИЛИОЙ [А:ли:лио:й] — Ленин районында гиң мейдан ве оба (хәзирки ады: Тәзеоба). Тарыхы маглуматлара гөрә ве ЯГГ, Хыва ханы 1830-нҗы йылың май айында Абывертде яшаян алилилериң улы топарыны зор билен Хыва гөчүрйәр ве олара Гылычныяз бай (серет: Гылычбай) каналының аягындан ер берйәр (МИТТ, II, 457—458 сах.).

Дашховуз оазисинде *ой* термини хас актив болуп, ол хер обаның отурян, экин экйән ерлериниң тутуш ады хөкмүнде көп уланыляр. *Ой* сөзи билен аңладылян мейдан онларча, хатда йүзлерче гектар хем болуп билер. Илки вагтларда бу сөз билен бош ятан боз мейданың ичинден илкинҗи тутулан оба, сувармага аматлы болан песрәк ой ерлер, экеранчылык мейданлары аңладылыпдыр.

АЛИЛИШОР [А:ли:лишо:р] — Гүнбатар Түркменистанда өң алилилере дегишли болан шор мейдан.

АЛЛАХЕКБЕР [Алла:хекбер] — Кака районында даг. ЯГГ, *Аллахекбер* — Алекбер диен адам адының үйтгедилен формасы, чүнки парслар бу дага Кухи-Алекбер (ягны «Алекбериң дагы») диййән экенлер.

АЛМА — Бәхерден — Гаррыгала аралыгындакы алмалы дерәниң ады дакылан даг.

АЛМААТЫШАН — Тагта районында оба, яп. ЯГГ, өң шол ерде Алмаатышан диен гала бар экен. Ол галадан гөк дашлардан эдилен топ оклары тапылыпдыр (кәбир өйлерде шол топ окларындан бирнәчеси хәзире ченли сакланыляр). Бу дашлар галаның шейле атландырылмагына себәп болупдыр. Галаның ады шол ерден чекилен яба, соңра хем оба гечипдир.

АЛМАЛЫ — Бәхерден районында алмалы дере, чешме.

АЛМАТАГТА — Гаррыгала районында алмалы дүзлүк. *Тагта* — парсларың *тахт* сөзүнден болуп, «текиз», «дүз» диен маныдадыр.

АЛНЫШ [А:лныш] — Ёлөтен районында оба. *Алныш* — тире ады.

АЛТМЫШ — Дашховуз районында оба. Яшулуларың бирнәчелери бу ады шол ере илки гөчүп гелен хоҗалыкларың саны билен, кәбирлери хем ериң өлчеги билен багланышдырярлар.

АЛТМЫШКҮП — Улы Балканда даг ады. Ерли геплешикде *күп* сөзи сув сакланян чукуры аңладяр. Шол ерде сув сакланян көп санлы ойтаҗыклар бар.

АЛТЫАҖЫ [Алтыа:җы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) 6 саны аҗы сувлы гуйы, өри мейданы. Дегишдир: Үчаҗы, Дөрдаҗы, Секизаҗы.

АЛТЫГАРА — Калинин районында яп. *Алтыгара* — тире ады.

АЛТЫГАРЫШ — Дарганата районында даг, гая. Онуң нәме үчин шейле ат алaндыгы белли дәл.

АЛТЫГУЙРУК — Красноводск районында илатлы пункт. Бу адың шол ердәки депәниң формасы билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

АЛТЫГУЙЫ — Эсенгулы районында гуюларың саны боюнча атландырылан яйла, Гарадашлы обасының икинҗи ады.

АЛТЫДАГДАН — Гаррыгала районында дагдан агачларының саны боюнча атландырылан жүлге.

АЛТЫЙҮЗ — Йыланлы районында яп. ЯГГ, шу ябы 600 адам болуп газыпдырлар.

АЛТЫНАЧАР — серет: Г о т у р а т а.

АЛТЫНБЕЙИК — Бэхерден районында (Гарагумда) гыр. Бу ат гырдан дүрли монжукларың, теңңелериң тапылмагы билен багланышыклы дакылан болса герек.

АЛТЫНДЕПЕ — Қака районында археологик әхмиетли гала, гадымы шәхериң орны (М а с с о н, 16 сах.). Бу ат галадан дүрли-дүмен затларың (гызыл ве күмүш пулларың, монжукларың) тапыляндыгы билен багланышыклы дакылыпдыр.

6-нжы ҚӨЛ—Қрасноводск районында илатлы пункт. Бу ат көллериң саны билен багланышыклы болса герек.

АЛТЫЯП [Алтыя:п]—Гөкдепе районында 6 оба (Горжав, Акгонур, Қележар, Шоргала, Ярыгөкже, Гарагөкже) бөлүнйән яп.

АЛЧААРЫҚ [Алчаа:рык] — Керки районында арык. *Алча* — мивели өсүмлик.

АЛЫБЕГ — Ашгабат районында чешме. *Алыбег* — адам ады.

АЛЫВАНЫҢ ГУМЫ [А:лы:ва:ның] — Ашгабат районында гум. *Алыва* сөзүниң манысы белли дәл.

АЛЯН [А:ля:н] — Көнеүргенч районында оба. Адың манысы белли дәл.

АЛЯР [А:ля:р] — Гызылетрек районында дере. Адың манысы белли дәл.

АМАНДАГ [Ама:нда:г]—Гарагумда гыр, даг. *Аман*— әхтимал, адам ады.

АМАНЯП [Ама:ня:п] — Мургап районында яп. ЯГГ, ябы Аман хан газдыряр.

АМАШАГАПАН [Ама:шагапан] — Тежен районында оба. *Амашагапан* — тире ады.

АМУЛ [А:му:л] — Хәзирки Қомсомол посёлогының орнунда ерлешен гадымы шәхер. Серет: А м ы д е р я.

АМЫДЕРЯ [А:мыдеря:] — Орта Азияда улы деря; Чәржев районында оба; Хожамбаз районында станция, посёлок ве совхоз. Буларың әхлиси деряның ады боюнча, деря хем Чәржев шәхериниң А м у л я-да А м у й е диен гадымы ады боюнча атландырылыпдыр (М а л л и ц к и й, 284 сах.). А м о л диен топоним Эйранда хем душ гелйәр. Бу сөзүң манысы белли дәл. Г. Вамбери оны

түрки сөз хасаплаяр ве «деря» дийип терҗиме эдйәр (Г. В а м б е р и. История Бохары или Трансоксании, т. I. Спб., 1873, 13 сах.). Эмма бу нәдогры болса герек, чүнки Амул сөзи «деря» манысында душ гелмейәр. Галыберсе-де, түрки халклар Амыдеряны Ү г ү з дийип атландырыпдырлар. Греклер *үгүз* сөзүни О к с ве О к с у с ялы ёйлан гөрнүшлерде эдебията гиризипдирлер. М. Қашгары *үгүз* я-да *өгүз* сөзүниң Җейхун ве Фырат (Евфрат) ялы деряларың адыдыгыны, хатда түрки халкларың дүрли дерялары шу сөз билен атландыряндыгыны белләпдир (К а ш г а р ы, I, 91 сах.). Араплар Амыдеря Җ е й х у н дийипдирлер. Җейхун (Гихон), Сейхун (Фисон — Сырдеряның арапча ады), Фырат, Тигр ялы топонимлер болса гөйә бехиштдәки деряларың адымыш (В. В. Б а р т о л ь д. История Туркестана. Соч., т. II, ч. I, 1963, 122 сах.). Өң бу деря пехлеви дилинде В е х р о д (әхтимал. В а х ш р у д — «Вахш дерясы»), хытай дилинде Г ю й ш у й, В у х у, П о ц з у ве Ф о ц з у ялы атлара ээ болупдыр (В. В. Б а р т о л ь д. Соч., т. III. М., 1965, 319 сах.). Булардан башга-да. деряның Җ а р я п, Б а л х дерясы, Т е р м е з дерясы, Қ е л и ф дерясы, Ү р г е н ч дерясы, Х о р е з м дерясы, А м у л дерясы ялы атлары болупдыр (Х а с а н о в, 9 ве 45—46 сах.). Хорасандан Мавераннахра ве гүндогардан гүнбатара гидйән улы кервен ёлларының чатрыгында ерлешен Амул шәхери өрән мешхур болуп, онуң ады бу улы деряның тутуш ады хөкмүнде уланылмага башлаяр. Алымлар *Амил* сөзүни гадымы *амурд* я-да *амард* диен этник адың үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер (Бартольд, Хасанов). Түркмен шахырларының гошгуларында бу деряның Җ е й х у н ве Б а х р ы - у м м а н ялы атларына душ гелйәрис:

Үргенч, Лебаба сув берен,
Бахры-уммандан айрылдык (Сейди).

АНДЫЗЛЫ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Андыз* — от ады.

АННАГУЛУДЕПЕ [А:ннагулудепе] — Керки шәхериниң четинде улы гала. ЯГГ, революциядан өң, шол галаның төверегиндәки ерлер Аннагулы чекирлә дегишли экен.

АННАМЫРАТ [А:ннамыра:т]—Гарабекевүл районында оба. Ыслам оба советиниң башлыгы Аннамырат Мирек диен адам обадакы бай-кулаклар тарапындан өлдүриленден соңра, оба онуң ады дакыляр.

АННАНЫЯЗ [А:ннаныя:з] — Балкан дагларында чешме. *Аннаныяз* — адам ады.

АННАХАЖЫ [А:ннахажы] — Гызылетрек районында сил сувлары йыгнанян ой. Ерли яшулулар Аннахажыны Баятхажының доганы я-да якын гарындашы хасап эдйэрлер.

АПБАС [Апба:с] — Эсенгулы районында гуйы ве ер. *Апбас* — адам ады.

АПЫЙЫКЫЛАН — Байрамалы районында гала. *Апы* — адам ады.

АРАБАТА — Гаррыгала районында Арабата диен өвлүйэниң ады боюнча атландырылан оба. ЯГГ, шол өвлүйэде араплардан бир адам (дин векили) жайланыпдыр.

АРАБАЧЫ — Фарап районында оба; Хожамбаз районында арык. *Арабачы* — этник ат.

АРАЗГӨЛ [Ара:згө:л] — Көнеүргенч районында оба *Араз*—көлүң янындан илкинжи болуп юрт тутан адамың ады.

АРАКЫ [Ара:кы] — Дэнев районында оба. *Аракы* — тире ады.

АРАЛЫКГУМ [А:ралыкгум] — Гөкдепе районында утамыш ве тогтамыш тирелериниң аралыгында ерлешйэн гум.

АРАНЖЫ — Хожамбаз районында арыгың, Гарабекевүл районында гуйының ады. *Аранжы* — этник ат.

АРАНЛАР — Эсенгулы районында аран ялы эгрелип ятан депелер.

АРАП — Йыланлы районында оба. *Арап* — гарадашлының бир тиреси.

АРАПГАЛА [Арапгала:] — Кака районында оба, гала. Недир ша дөврүнде (XVII—XVIII асырлар) Абыверт төверегинде араплар яшапдыр (МИТТ, II, 128 сах.). Галаның ады шол араплар билен багланышыклыдыр.

АРАПГУЛАЛЫ [Арапгула:лы] — Гаррыгала районында оба. *Арапгулалы* — тире ады.

АРАПЖЫК — Гаррыгала районында оба. ЯГГ, бу кичи оба Арабатаның янында ерлешйэндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

АРАПЯП [Арапя:п] — Йыланлы районында өң арап тиресине дегишли болан яп.

АРВАЗ — Бэхерден районында улы чешме (оңа А р в а з ч а й ы хем диййэрлер). Адың манысы беллиң дэл.

АРВАХЧЭГЕ [Арвахчэ:ге] — Эсенгулы районында улы шоруң ортасында ерлешйэн гум. Бу ат дини дүшүнжелер билен багланышыклыдыр.

АРВАХЫЯМПЫК — Кака районында гум. Бу ат «арвахлы ясы гум» диен манымдадыр, чүнки, ЯГГ, бу гумы алимлер гала хөкмүнде уланыпдырлар, үстүнде көп ган дөкүлендиги үчин хем оңа шейле ат берипдирлер.

АРГУВАНЛЫ [Аргува:нлы] — Бэхерден районында дере, чешме. *Аргуван* — даг өсүмлигиниң ады.

АРКА ГАРАМАЗЫ — серет: Г а р а м а з ы.

АРЛАН—Улы Балканың иң белент нокады (1881 *м*). Адың манысы белли дэл.

АРМЫТЛЫ — Бэхерден ве Гаррыгала районларында армытлы дере, чешме.

АРПАДАГ [Арпада:г] — Газанжык районында үстүне арпа экилен даг.

АРТЫК — Кака районында оба, демир ёл станциясы. ЯГГ, *Артык* — шу ерде илки юрт тутан бүкри яшулусының ады.

АРТЫКХОЖА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Артыкхожа* — гуйыны газдыран адамың ады.

АРЧАЛЫБАГ [Арчалыба:г] — Гаррыгала районында оба, арчалы дере ве чешме атлары.

АРЧАЛЫБАШ — Газанжык районында дагың ёкарсындакы арчалы ер, даг.

АРЧАЛЫЖА—Гызыларбат районында арчалы дере.

АРЧМАН — Бэхерден районында оба, демир ёл станциясы, курорт посёлогы. *Арчман* сөзүниң манысы долы анык дэл. Илки чешмэниң ве онуң якынындакы өвлүйэниң атлары болан бу сөз, эхтимал, парсларың *эржүменд* («асыллы; тапавутлы, ажайып; гымматлы») сөзүнден эмеле гелип, чешмэниң күкүртли сувуның көп кеселлери сагалдяндыгы билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр. Э. М. Мурзаевиң берен маглуматына гөрэ болса, бу ат монголларың *аршан,* гыргызларың *арасан,* демиргазык кавказлыларың *нарзан,* эрменилериң *арзни* (эхлиси «минерал чешме» манысында) сөзлери билен бир хатарда дуряр. Хиндилерде хем *рашяны* сөзи «худайың ичгиси» диен маныдадыр. Халк рөваятлары бу ады «эр чүмен» (ягны готур адамың чүмен чешмеси) диен сөзлер билен я-да Арчманата диен өвлүйэниң ады билен багланышдыряр. Г. Вамбери болса оны «липа токайы» дийип терҗиме эдйэр (V a m b e r y, 265 сах.).

АРЧМАНАТА — Арчман курортындакы чешме ве өвлүйә. Серет: А р ч м а н.

АСМАЛЫ — Ашгабат районында даг, дере; Газанжык районында чешме ве дере. ЯГГ, дерәнин гаяларының диклиги (кертлиги) үчин, ол шейле ат алыпдыр. Дереде шаглавук хем бар.

АСТАНАБАБА [Аста:наба:ба] — Керки районында оба. Парсча *астана* — «мавзолей» диймекдир (Б у д а г о в, I, 40 сах.). Шу обада XI асырың тарыхы ядыгәрликлери болан бирнәче мавзолей бар. Шолардан Астанабаба дийилйән дөрт гүммезли мавзолейи Зейдалы ве Зүбейдалының ады билен багланышдырярлар (П у г а ч е н к о в а, 272 ве 289 сах.). Обаның А с т а н а диен адына орта асырларда хем душ гелйәрис.

АТА — Дарганата ве Сарагт районларында обалар. *Ата* — овнук түркмен тайпаларының биридир. Ерли рус хәкимиетлериниң ругсат бермеги боюнча, 1891-нжи йылда Теженде, Этекде ве Марыда яшаян аталардан 160 хожалык Сарагта гөчйәр. Олара Тежен дерясының саг кенарындан ер берилйәр (Обзор Закаспийской области с 1890 г. по 1896 г. Асхабад, 1897, 15 сах.). Сарагт районындакы Ата обасы шол аталарың обасыдыр.

АТАБАЕВ — Кака районында оба. Гөрнүкли дөвлет ишгәри, ТССР Халк Комиссарлар Советиниң биринжи башлыгы Гайгысыз Сердарович Атабаевиң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен, ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1967-нжи йылың 25-нжи октябрындакы Указы эсасында Мәне обасына шу ат дакылды.

АТАБАЙ [Атаба:й] — Гарагумда гыр. *Атабай* — әхтимал, адам ады.

АТАГУЙЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Ата* — әхтимал, адам ады.

АТАГУЛЫ — Бәхерден районында гум, көл. *Атагулы* — көле эелик эден адамың ады.

АТАЕВ — Тагта районында Совет Союзының Гахрыманы Аннагылыч Атаевиң хорматына ат дакылан оба.

АТАЙЫКЫЛАН — Гаррыгала районында дере. ЯГГ, Ата Досы диен адамың гаядан йыкыландыгы үчин, дерә шейле ат галыпдыр.

АТАНЫЯЗХАН [Атаныя:зха:н] — Йыланлы районында токай. Ол өң емрелилерден Атаныяз хан диен адама дегишли экен.

АТА САЛЫХ [Са:лы:х] — Мургап районында оба. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1965-нжи йылың 24-нжи августындакы Указы эсасында, ТССР-иң халк шахыры Ата Салыхың ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен, Гызылмейдан обасының ады үйтгедилип, оңа Ата Салых обасы диен ат дакылды.

АТАСЕҢҢЕР — Ленин районында гала. Онуң төверегинде өң аталар отурыпдыр. Дашховуз оазисинде *сеңңер* сөзи «гала» манысында уланыляр.

АТАШГАЛА [Аташгала:] — Кака районында гала. *Аташ* — овнук тирәниң ады.

АТАШЛЫ — Эсенгулы районында вулкан. Парс дилинде *атеш* — «от» диймекдир, чүнки бу ерден вулкан билен гатышып, яныжы газлар көп чыкяр.

АТАЯП [Атая:п] — Ленин районында оба; Дарганата ве Сарагт районларында яп. Бу яплар өң аталара дегишли боланы үчин, олара шейле ат галыпдыр.

АТБАТАН — Бәхерден районында үстүнден гечмеси кын болан үргүн чәгели гум.

АТГЫР — Эсенгулы районында үстүнде ат бакылан гыр.

АТГЫРАНДЕПЕ — Теженде улы депе. Ол Атгыранчуңңулың гапдалында ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр. ЯГГ, такмын бир ярым асыр чемеси мундан өң Эйрандан аламана гелен адамлар Ахалдан дүе сүрйәрлер. Оларың ызындан чыкан адамларың ядав атлары хәзирки Атгырандепәниң янындакы чуңңулың сувундан көп ичип, сув урмагы зерарлы гырыляр. Шол вакадан соңра илки чуңңула, соңра депә-де А т г ы р а н диен ат галяр. Бу ада биз XIX асырың башында (1829) хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 456 сах.).

АТГЫРЛАН — Көнеүргенч районында оба. Бу оба Васдакы Атгырлан диен гиң дүзлүкде ерлешйәндиги үчин, шейле атландырылыпдыр. Нәме-де болса, бир зат (белки, уруш) себәпли атларың гырылмаклыгы хем бу гиң дүзлүгиң адына эсас болупдыр.

АТУЧАН — Гаррыгала районында дере ве чешме. ЯГГ, гаядан ашак атың гачанлыгы (учанлыгы) себәпли, дерә шейле ат галыпдыр.

АТЧАПАР — 1. Ёлөтен районында почта бөлүминиң, колхозың ве шәхерде улы көчәниң ады. Булар Ёлөтен гызыл отрядларының илкинжи ёлбашчысы, 1918-нжи йылың язында ак гвардиячы бандалар тарапындан өлдү-

рилен революционер Атчапар Тахыровың хатырасына атландырылыпдыр (шу барада серет: С. Атаныязов. Атчапар Тахыров ким болупдыр? «Эдебият ве сунгат», 4. VIII. 1965). 2. Керки ве Хожамбаз районларында ат чапышыгы гечирилйән гиң мейданлар.

АХАЛ — Гызыларбат билен Говшут станциясының аралыгындакы оазис (онуң Ахалтеке, Этек, Дамана, Даманыкух, Кесеаркач ялы атлары хем бар); Гөкдепе районында гала. Адың манысы белли дәл. Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи бу адың «зейкеш» диен манылыдыгыны, чүнки ахал ерлериниң батгалык болуп, шалы экмек үчин аматлыдыгына гөрә, шейле адың берлендигини языпдырлар (МИТТ, II, 359 сах.). Г. Вамбери болса бу сөзүң *ак* диен реңк адындан ве *-ал* гошулмасындан дүряндыгыны языпдыр (Vambery, 264 сах.). Магтымгулының гошгуларында хем бу ада душ гелйәрис: Теке, ёмут, языр, гөклең, *Ахал* или бир болуп («Түркмен бинасы» гошгусы).

АХАЛТЕКЕ — Көпетдагың этегинде ерлешен оазис. Серет: Кесеаркач.

АХМЕДАРНА — Тагта районында канал (өңки ады: Лар). ЯГГ, *Ахмет* — Хыва ханының эмелдары, каналы газмага ёлбашчылык эден адам; *арна* — деряның тебигы голы, эмма Дашховуз оазисинде каналлардан дәл-де, деряның хут өзүнден баш алян улы яплара хем *арна* дийилйәр.

АХЫРАН [А:хыра:н] — Бәхерден районында дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

АХЫРЛЫ [А:хырлы] — Бәхерден районында гумуң агзы, дүме гавун экилйән ер, гуйы; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

АШАКЫ БАГТЫ [Аша:кы] — серет: Багты.

АШАКЫ БУЛУЧ — Ёлөтен районында оба. Хәзирки ады: Жданов. *Булуч* — этник ат. Түркмен топонимикасында *ашак* сөзи гүнбатары, *ёкары* сөзи хем гүндогары аңладяр.

АШАКЫ ГЫЗЫЛАЯК — серет: Гызылаяк.

АШАКЫ ПОРСАҢ — серет: Гарапорсаң.

АШАКЫ СУМБАР — Гаррыгала районындакы Сумбар оазисиниң бир бөлеги, Сумбар дерясының ашак акымы.

АШАКЫ СУХТЫ — Ёлөтен районында оба. *Сухты* — тире ады (серет: Сухты).

АШАКЫ ТОПЯТАН — серет: Топятан.

АШАКЫ ЧҮЛИ — Гөкдепе районындакы Гөкдепе мивечилик совхозының ерли ады (өңки ады: Гаргылы-агыз). *Ашак* сөзи бу ерде гүнбатары дәл-де, дагың ашагыны (этегини) аңладяр (серет: Чүли).

АШГАБАТ [Ашгаба:т] — Түркменистан Совет Социалистик Республикасының пайтагты, демир ёл станциясы. Бу ат *ашг* ве *абат* диен ики бөлекден дуряр. *Эшг* диен арап (түркменчеси «ышк», «сөйги», «хөвес», «мәхир») ве *абад* диен парс (түркменчеси «абат», «шикессиз», «бежерилен», «отурымлы ер») сөзлери хәзирки заман түркмен дилинде хем актив уланыляр. Шейлеликде, бу адың илки «сөйги, мәхир, хөвес билен абат эдилен ер (оба, шәхер)» ялы маныда йүзе чыкан болмагы мүмкиндир. Муны ашакдакылар билен тассыкламак мүмкин: орта асыр Хорасанының территориясында ве Гүнорта Түркменистанда Ашгабат атлы ерлер көп болупдыр. Меселем, өң Мургап оазисинде Ашгабат диен бир оба бар экен. Доктор Л. М. Паян тарапындан нешир эдилен «Эйран обаларының ве шәхерлериниң сөзлүги» (Машат, 1960) диен китапда жеми 16 саны Ашгабат обаларының ады тутуляр. Ол обалар Эйрандакы Машат, Нишапур, Амул, Тәхран, Маку, Бехбехан, Фердөвси, Бирҗент, Керман велаятларында ерлешйәрлер (Ферхенг, 312 сах.). Нишапурың янындакы Ашгабадың ады барып Темирлениң тарыхында хем душ гелйәр. Бу атларың әхлиси, шол санда, бизиң пайтагтымызың ады хем арап язувында айн харпы билен башланяр (парсча Эшгабад, түркменче Ышгабат. Деңешдир: арапча *элм*—түркменче *ылым*). Диймек, илки Эшгабад я-да Ышгабат формаларында уланылан бу ат түркмен дилиниң фонетик кануларына лайыклыкда соңра Ашгабат гөрнүшине гечипдир, ягны 2 ве 3-нжи богунлардакы ёгын гиң чекимли болан *а* сеси 1-нжи богундакы инче *э* (я-да ёгын дар *ы*) чекимлисини өзүне ассимиллешдирипдир.

1881-нжи йылда руслар тарапындан Ашгабат атлы түркмен обасының янында харбы беркитме гурлуп, оңа обаның ады дакыляр. Шейле-де болса, Ашгабадың меркезиндәки галада гечирилен газув-барлаг ишлери ве гурлушык дөврүнде онуң төверереклеринден тапылан археологик әхмиетли затлар шәхериң орнундакы гадымы

илатлы пунктуң ың азындан 2000 йылы өз үстүнден гечирендигини аныкдады (С. А г а д ж а н о в. Древен ли наш Ашхабад? «Вечерний Ашхабад», 12.II.1969).

Ашгабат диен адың хер дүрли дүшүндирилишине душ гелинйәр. А. П. Поцелуевский *ашк* сөзүни патышаның ады (А. П. П о ц е л у е в с к и й. Лексикология и семасиология. Ашхабад 1946, 26 сах.), Э. М. Мурзаев *асх* сөзүни греклериң Астарта диен хасыл ве сөйги худайының адының гысгалан гөрнүши (М у р з а е в. СА, топонимик сөзлүк) хасап эдйәрлер. В. Б. Жмуйда Ашгабат сөзүне «сөйгиниң, салкынлыгың ве болчулыгың шәхери» дийип дүшүндириш берйәр (В. Б. Ж м у й д а. Ашхабад. М., 1957, 3 сах.).

Языжыларың, шахырларың ве алымларың бирнәчеси (Х. Хасанов, В. А. Никонов, М. Н. Мельхеев, С. Узин) бу ады «ашыклар шәхери», «ышк шәхери» дийип дүшүндирйәрлер. Ерли яшулулар ве бу ат барада дөредилен халк роваятлары Ашгабат сөзүниң «ашыкларың абат эдилен шәхери» диен манысының тарапыны тутярлар.

Шәхере өң А с х а б а д. 1919—1927-нжи йылларда болса П о л т о р а ц к и й дийлипдир (П. Г. Полторацкий — 1918-нжи йылың июлында Марыда ак гвардиячылар тарапындан атылып өлдүрилен революционер, Түркүстан республикасының зәхмет комиссары).

АШГАЛЫ [Ашга:лы] — Гарабекевүл районында оба. *Ашгалы* — тире ады.

АШЫГАЙДЫҢ [А:шыга:йдың] — Васда гүммезли гадымы жайың, онуң төверегиндәки ерлериң, өвлүйәниң атлары (өвлүйәниң төвереклерине Ш ә х р и б о с с а н хем дийилйәр). Туркменлер арасындакы дессура гөрә, *Ашык Айдың* — сазчылыгың пири хасапланяр, онуң адына «Гөроглы», «Нежеп оглан» ве ш. м. халк дессанларында душ гелйәрис. Яшулулар бу ады шол шахс билен багланышдырярлар.

АЭРОПОРТ — Ашгабат районында (Дервезе посёлогының якынында) илатлы пункт, аэропорт.

АЯКГАЛА [Аякгала:] — Дашховуз районында гала. Оба ве ер-юрт атларындакы *аяк* сөзи ол объектлериң ябың ашак акымында (аягында) я-да бейлеки объектден гунбатарда ерлешйәндигини аңладяр.

АЯК ГАРАГУМ — серет: Г а р а г у м.

АЯККЕТЛИ — Дашховуз районында оба. *Аяк* сөзи барада А я к г а л а, *кетли* сөзи барада хем К е т л и топонимлерине середиң.

АЯКМҮҢЕР — Балканда Башмүңериң аягында ерлешйән чешме. *Мүңер* сөзи географик термин болуп, ичинде сув йыгнанян көвлери, ойлары, говаклары, чешмеледе сув йыгнанян ... М. Кашгары бу сөзи «булак, сув гөзи (огузча)» дийип дүшүндирйәр (К а ш г а р ы, III, 374, 386 сах.).

Б

БАБААРАП [Ба:баарап] — Гөкдепе районында оба; Дарганата районында (Гарагумда) гыр; Гызыларбат районында чешме. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Деңешдир: А р а б а т а.

БАБАГАММАР [Ба:багаммар] — Ёлөтен районында ер, өвлүйә. Яшулулар бу ады халк дессанларында агзалян Бабагаммар билен багланышдырярлар. Кәбирлери болса оны Алының аттутары хасап эдйәрлер.

БАБАДАЙХАН [Ба:бадайха:н] — Тежен районында ики оба: 1-нжи Б а б а д а й х а н ве 2-нжи Б а б а д а й х а н. ЯГГ, обаның өңки П а т ы ш а л ы к диен ады 1918-нжи йылда Бабадайхан диен ат билен чалшырыляр. Түркменлериң арасындакы дессура гөрә, Бабадайхан экеранчылыгың пири хасапланяр.

БАБАДУРМАЗ [Ба:бадурмаз] — Кака районында оба; демир ёл станциясы. Бу илки чешмәниң адыдыр. Эмма оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Халк роваятына гөрә, гарры өз агтыгы билен чешмәниң өңүни алжак боляр. Эмма агтыгы: «Баба, сув дурмаз» диййәр. Хамала, шондан соң оңа шейле ат галыпдыр. Г. Вамбери бу ады Дурмаз баба (*Дурмаз* — адам ады) дийип дүшүндирйәр (V a m b e r y, 265 сах.).

БАБАСИЛ [Ба:баси:л] — Гызылетрек районында Этрек дерясының арнасы, голы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

БАБЫШ [Ба:быш] — Гызыларбат районында оюң ады дакылан гум. *Бабыш* — адам ады.

БАВГАН [Бавга:н]—Эсенгулы районында экеранчылык ер. Адың манысы белли дәл.

БАГАБАТ [Ба:га:ба:т] — серет: Э н е в.

БАГАЛАР [Ба:галар] — Калинин районында оба. *Бага* — тире ады.

БАГЛЫЯРЫМ [Ба:глыя:рым] — Ашгабат районында 90-нжы демир ёл разъездиниң ерли ады. Бу адың манысы: «баглы ердәки ярым дуралга».

БАГТ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Гуя нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл.

БАГТЫ — Йыланлы районында оба (өң А ш а к ы Б а г т ы ве Е к а р к ы Б а г т ы диен ики оба). *Багты* — тире ады.

БАГШЫМИРИШ [Багшыми:риш] — Теҗен районында оба. *Багшы* ве *мириш* — тире атлары.

БАГШЫОБА [Багшыо:ба] — Тагта районында оба. *Багшы* — тире ады. Кәбир алымлар *хан, бег, векил, онбеги, аталык* ялы сөзлер билен бир хатарда, *багшы* сөзүниң хем уругың я-да тирәниң ёлбашчысының титулы хөкмүнде уланыландыгыны белләпдирлер (деңешдир: Г а р а б а г ш ы л ы, С а з а н д а, Б а г ш ы м и р и ш), чүнки түркмен тайпаларының сежресини ве халк дөредиҗилигини говы билйән багшылар көпленч тире башлыклары хөкмүнде улы хормата эе болупдырлар (Б р е г е л ь, 128—129 сах.).

БАГЫДИВАНА [Ба:гыди:вана] — Бәхерден районында баглы дере, чешме. Бу адың манысы «дивананың багы» диймекдир. *Дивана,* әхтимал, бир адамың лакамы.

БАГЫР [Ба:гыр] — Ашгабат районында оба. Адың манысы белли дәл. Проф. Семёновың пикирине гөрә, бу ат *Баҗгир* («пач алыжы», «пач йыгнайҗы») диен парс сөзлеринден эмеле гелипдир (А. С е м ё н о в. По Закаспийским развалинам. Ташкент, 1928, 11 сах.). П. Померанцев бу ады «бахар» диййип дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 65 сах.). Кәбир алымлар болса оны гадымы түрки дилдәки *бакыр* («мис») сөзүндендир диййип чаклаярлар. Молланепесиң дөредиҗилигинде хем бу ада душ гелйәрис:

Багырда, Нусайда, түрк-парс тилинде,
Әневде, Гәверсде, багың гүлүнде (Молланепес).

БАДА — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы; оба. *Бада* — тире ады.

БАДАЛАР — Калинин районында оба (икинҗи ады: А г а л а ң ө в л ү й ә).

БАДАЯПБОЙЫ (Бадая:пбойы) — Калинин районында оба (икинҗи ады: Г а р а д е п е).

БАДАМҖА — Бәхерден районында дере, чешме. *Бадамҗа* — мивели өсүмлигиң ады.

БАДАМЛЫДЕРЕ [Ба:дамлыдере] — Гаррыгала районында бадамлы дере ве чешме.

БАЗАР [Ба:зар] — Эсенгулы районында өң оба, хәзир ер ады. Революциядан озал обалара базар ады көп дакылыпдыр.

БАЗАРДЕПЕ [Ба:зардепе] — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) оба. Обаның гапдалындакы улы депәниң үстүнде базар боланы үчин, илки депә, соңра оба шу ат галыпдыр. Хәзир ол базарың диңе кәбир дүканларының харабалары сакланыпдыр.

БАЗАРЛЫБӨВҮР [Ба:зарлыбөвүр] — Балкан дагының бир бөлеги. Шол ерде өң базар болупдыр. *Бөвүр* барада серет: А й б ө в ү р.

БАЗАРЧӘГЕ [Ба:зарчә:ге] — Мары районында үстүнде базар болан гум.

БАЙ [Ба:й] — Йыланлы районында оба. *Бай* — тире ады.

БАЙГУШЛЫ [Ба:йгушлы] — Бәхерден районында чешме, дере, ой; Хоҗамбаз районында гуйы.

БАЙҖАМЕРГЕН [Ба:йҗамерген] — Калинин районында оба. *Байҗамерген* — адам ады.

БАЙҖЕҢҢЕЛ [Ба:йжеңңел] — Хоҗамбаз районында жеңңел. *Бай* — тире ады.

БАЙМАМАШ [Ба:ймамаш] — Гарабекевүл районында өң оба. *Бай* ве *мамаш* — тире атлары.

БАЙНЕГОЙ [Ба:йнего:й] — Көнеүргенч районында оба. *Байнек* — шол ере илкинҗи гөчүп гелен гарагалпагың ады. Обаның икинҗи ады: Г ы л ы ч к е с е гышлагы. ЯГГ, *Гылыч кесе* — № 3 оба советиниң депутаты, активисти. Ол Җунейит ханың бандалары тарапындан өлдүрилйәр.

БАЙРАКЛЫДЕПЕ — Кака районында гадымы гала. ЯГГ, ат чапышыгында атларың шол ерден гойберилйәндиги ве байрагың шол ерде берилйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

БАЙРАМАЛЫ [Байрама:лы] — Мургап оазисинде шәхер, район, демир ёл станциясы ве совхоз. Байрамалы — XVIII асырда Марыда ханлык эден адам. «Марының хас улы хөкүмдары болан ве 1785-нҗи йылда өлен Байрамалы хан гатышык никадан доглупдыр: онуң атасы гаҗар, энеси салыр экен» (ТССР тарыхы, I том, I китап,

481 сах.). Ол Бухара эмири Шамырат Велнамы тарапындан өлдүрилипдир (Б а р т о л ь д. Орошение, 68 сах.). Халк арасында онуң алдава салнып өлдүрилиши хакындакы роваятлар шу гүне ченли сакланяр. Илки Байрамалы ханың салдыран галасы, соңра ол галаның янындакы демир ёл станциясы ве шәхер Байрамалы диилип атландырыляр. В. А. Никонов бу ада «Алының хатырасына байрам эдилйән ер» дийип, хакыката догры гелмейән дүшүндириш берйәр (Н и к о н о в, 40 сах.).

БАЙРАЧ — Тагтабазар районында оба. *Байрач* — тире ады, тирә хем XVII асырда яшап гечен Байрач диен сарык ханының ады дакылыпдыр (Қ о н о н о в. Родословная, 17 сах.).

БАЙСАКГАЛ [Ба:йсакгал] — Фарап районында арык. ЯГГ, арыгы сакгаллак байың газдыраны үчин, оңа шейле ат берлипдир.

БАЙТАГАРЧЫК [Ба:йтагарчык] — Йыланлы районында оба. *Бай* ве *тагарчык* — тире атлары (ерли геплешикде *тагарчык* я-да *такарчык* — «санач» диймекдир).

БАЙТАЛӨЛЕН — Гызылетрек районында дере.

БАЙХАТЫН [Ба:йха:тын] — Дарганата районында гадымы кервенсарай. Ылмы эдебиятда оңа Д а я х а т ы н дийилйәр. *Дая* сөзүниң манысы белли дәл, *хатын* (пушту дилинде *гатин)* сөзи болса «даш», «дашдан эдилен» диен маныны аңладяр (кервенсарай бишен керпичден салныпдыр). Ерли илат манысы дүшнүксиз сөзлери (дая, гатин) соңра түрки сөзлер билен чалшырыпдыр (Байхатын). IX асырда бина эдилен кервенсарая өң Т а х ы р ы ң р а б а т ы дийилйән экен, бу ат болса, Якутың пикирине гөрә, Тахыр ибн ал-Хүсейниниң ады билен багланышыклыдыр (П у г а ч е н к о в а, 230—232 сах.). Хыва гарыхчысы Агехи XIX асырың башында бу ады Хатун-рабат гөрнүшинде хем уланыпдыр (МИТТ, II, 435 сах.). Байхатын диен адың дөрейши барада ерли илатың арасында мешхур роваят бар. Бир бай ве овадан аялың әри аргыша гидйәр. Ёлдашларының бири ол аял барада мыжабатлы гүррүң айданда, әри машгаласындан ве юрдундан йүз өврүйәр. Хумар ойнап, әхли задыны утдуряр, гарып дүшйәр. Әрини тапмагы йүрегине дүвен бай аял әхли юртлара чапар ёллап, өзүниң кервенсарай салҗагыны ве оңа ишчиниң герекдигини җар этдирйәр. Талабанчылыга әри хем гелйәр. Төхметли гүррүңиң үсти ачыляр. Адамлары хатара дурзуп, Марыдан чекилен

керпичлерден салнан бу ымарата хем Байхатын дийиәрлер. Денешдир: П у л х а т ы н.

БАЙЫНДЫРОЙ [Ба:йындыро:й] — Көнеүргенч районында оба. *Байындыр* — М. Кашгары тарапындан огуз түркмениң 22 уругының бири эдилип гөркезилйән уругың ады (К а ш г а р ы, I, 89 сах); *ой* сөзи барада серет: А л и л и о й. Оба шол ердәки көне галаның ады галыпдыр, галаның төверегинде болса өң, әхтимал, байындырлар отуран болса герек.

БАЙЫРЛЫДОҢ — Эсенгулы районында байырлыкда ерлешйән белент депе. Доң — «депе» диймекдир.

БАКАМГАШ [Бакамга:ш] — Гумдагың якынында гумуң гәдиги. Адың манысы белли дәл.

БАКҖА — Бәхерден ве Газанҗык районларында чешмели дерелер. ЯГГ, шол дерелерде ирден бәри бакҗа экинлери экилйәндиги ве баг-бакҗаның бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

БАКҖАДАГ [Бакҗада:г] — Бәхерден районындакы Б а к җ а диен чешмәниң гөзбашында ерлешйән даг.

БАКҖАСУВ—Гөкдепе районында чешме («бакҗалы сув»).

БАКЫҖАН [Ба:кыҗа:н] — Нерезимде өң отурымлы ер, өвлүйә. Она нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

БАКЫЯП [Ба:кыя:п] — Көнеүргенч районында яп. ЯГГ, оңа илки Бакы Гара диен адам мираплык эдипдир.

БАЛАМАН — Гаррыгала районында ве Гарагумда даг, гыр. *Баламан* сөзи Магтымгулының гошгуларында гуш ады («Гарга йитер боз баламан җеңинде»), «Гөроглы» эпосында болса саз гуралының ады хөкмүнде душ гелйәр. Гүнбатар Түркменистанда небит гуюларының агзында отурдылан чархлара хем *баламан* дийлипдир. Эмма дага ве гыра нәме себәпден бейле адың галандыгы белли дәл. Денешдир: М а н а м а н.

БАЛАХАНА [Балаха:на] — Чаршаңңы районында даг. Бу ат парс-тәҗик диллериндәки *бала* («ёкары», «уст») ве *хана* («өй», «җай») сөзлеринден дүзүлип, «үсти текиз белентлик» диен маныдадыр.

БАЛБУЛАК — Красноводск шәхеринде өң чешмәниң, хәзир болса шәхериң бир бөлегиниң ады. Гуйы ве яп атларындакы *бал* сөзи сувуң сүйҗүдигини аңладяр.

БАЛГУНЫ — Гызылетрек районында ве Гарагум чөлүнде бирнәче сүйжи сувлы гуюлар («бал ялы сувлы гуюлар»).

БАЛЕЙШЕМ — Газанжык ве Небитдаг аралыгында демир ёл станциясы; Гүнбатар Түркменистанда гыр ве гуюлар. *Бал* сөзи барада серет: Балбулак; ерли геплешикде *эйшем (эгшем, егшем)* сөзи байырларың, гырларың, даг геришлериниң япгыдрак, гечмек үчин аматлырак ерлерини аңладяр. ЯГГ, өң станцияның төверегинде, эгшемиң якынында ерлешен сүйжи сувлы гуйы, соңра-да станция шу ат билен атландырылыпдыр. Г. Вамбери бу ады «мениң балам», «хемрам» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 265 сах.).

БАЛКАН — Гүнбатар Түркменистанда ики даг: Улы Балкан ве Кичи Балкан. Бу ат гадымы түрки диллердәки «даг» манысындакы *балкан* сөзүнден эмеле гелипдир (Хасанов, 47 сах.). Түрк дилинде бу сөз «даг», «үсти өсүмликли улгам-улгам даглар» диен манында уланыляр (Турецко-рус. сл. М., 1931, 110 сах.). Будаговың ве Радловың сөзлүклеринде хем ол шейлерәк манысында душ гелйәр. XI асырың башларында хем бар болан бу гадымы ады ерли яшулулар «бал акан», ягны үсти говы яйлалы ер дийип дүшүндирйәрлер. Абылгазы бу ады Абылхан дийип, өз адына гечирйәр, шейлеликде, дагың Абылхан ады пейда боляр: «Гадым адың Абылханы, Герчекдир әрлериң сениң» (Аллагулы шахыр. «Яш ком.», 11.IV.62). А. Вамбери бу ады гадымы «белент» манысындакы *балак* сөзүнден дийип (Vambery, 265 сах.), Э. М. Мурзаев болса оны парсларың ёкаркы гат», «белент жай» манысындакы *балахана* сөзүнден дийип чаклаяр (Э. М. Мурзаев. Средняя Азия. М., 1947). В. В. Бартольд Балкан диен адың түрклер тарапындан Европа хем элтилендигини, ягны болгарча Стара Планина, грекче Хемус диен дага хем шу адың дакыландыгыны беллейәр (Бартольд. Ислам, 359 сах.). Бируни шу дагың этегинде, Жейхуның Хазар деңзине гуян еринде Балкан диен шәхериң боландыгыны белләпдир (А. В. Виноградов. Тысячелетия, погребенные пустыней. М., 1966, 142 сах.).

БАЛЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында ябаны бал арыларына бай дере.

БАЛОВГАН [Баловга:н] — Гарагумда гуйы ве ер атлары. *Бал* сөзи барада серет: Балбулак; *Овган* — адам ады.

БАЛЫКЛЫЛАР [Ба:лыклылар] — Эсенгулы районында ики саны гум. ЯГГ, Каспи деңзиниң сувы чекилмедик вагтында, шол ерде балык тутуляр экен.

БАЛЫКЛЫОЙ [Ба:лыклыо:й] — Түркменгала районында сувлы ой.

БАЛЫКЧЫ [Ба:лыкчы] — Дарганата районында балыклы көл.

БАЛЫКЧЫЛАР ПОСЕЛОГЫ [Ба:лыкчылар] — Красноводск шәхериниң бир бөлеги, илки балыкчылар яшан квартал. Оңа русча посёлок Рыбаков хем дийилйәр.

БАМЫ [Ба:мы] — Бәхерден районында оба, демир ёл станциясы. *Бамы* сөзүниң манысы белли дәл. П. Померанцев бу ады «тамың үсти» (крыша) дийип дүшүндирйәр (Померанцев, 66 сах.).

БАРАГЫЗ — Дәнев районында оба. Бу оба өң үче бөлүнйән экен: Барагыз—арабачы, Барагыз — кырачлы ве Барагыз—әрсары (*арабачы, кырач* ве *әрсары*—тире атлары). *Барагыз* сөзүниң манысы белли дәл. Ерли илат арасында бу адың гелип чыкышы хакында айдылян мешхур легенда бар, ягны гадым вагтларда овган ханы шу обадан бир гөзел гыза ашык боляр, эмма гызы хана бермәге разы болмаярлар. Хан гахар эдип, шу оба сув берйән каналы бекледйәр. Оба сувсуз галяр. Гыз халка йүзленип, 40 саны тайлы байтал тапылса, ябы ачып гайтжагыны айдяр. Ол тайларындан айрылан байталларың херсини бир еррәкде даңып, ханың янына баряр ве сувы ачса, оңа баржакдыгыны хабар берйәр. Гыз байталдан дүшмән, сувы ачдыряр ве ыза гачяр. Ханың нөкерлери онуң ызындан ковярлар. Гыз тайларына етмәге ховлуган ве херси бир мензилде даңылан байталлары чалшып мүнүп, хана етдирмейәр. Шу обаның деңинде хан ковмасыны бес эдйәр ве «Бар-ей, гыз, гутулдың» диййәр. Хамала, шу ере шол вакадан соңра Барагыз (Бар-еи, гыз) диен ат галанмыш.

БАРДАЛЫК — Чаршаңны районында оба ве ер ады. Ерли геплешикде *барда (бәрде)* — «екен» диймекдир.

БАРСАГЕЛМЕЗ — Небитдаг шәхерине гарашлы илатлы пунктуң ве шол ердәки чөлүң атлары. Бу чөлүң ёвуз тебигаты, үргүн чәгелери оңа шейле ат галмагына себәп болупдыр.

БАРХАНЫ — Мары — Чәржев аралыгында демир ёл станциясы. Бу ат станцияның якынындакы Б а л х а н а диен сүйжи сувлы гуйының адының русчалашдырылан вариантыдыр. Русча *барханы* диен сөз «гум геришлери» диймекдир. Деңешдир: Б а л г у й ы, Б а л б у л а к.

БАСАГА — Керки районында оба. ЯГГ, өң шу ер ики юрдуң (Овганыстаның ве Түркменистаның) арасындакы барыш-гелиш үчин, босага хасапланыпдыр. Мурзаевлер җүлгелериң я-да дерелериң гыраларындакы депелере, депелериң арасындакы пес эңңиде хем *басага* дийилйәндигини беллейәрлер (М у р з а е в л е р, 45 сах.).

БАСАГАБИЛ [Басагаби:л] — Чаршаңңы районында даг. Бу топоним *басага* ве *бил* (серет: А к б и л) диен сөзлерден эмеле гелип, дагдакы бейикликлериң формасы билен багланышыклыдыр.

БАСАГА—КЕРКИ КАНАЛЫ — Керки районында Басагадан баш алып, Керкә барян улы канал.

БАСУВ — Калинин районында оба. *Басув* сөзи «басмак» ишлигинден болуп, ерли геплешикде сувуң басан ерлерини аңладяр. ЯГГ, мундан энчеме йыл өң, гүйчли җошан сув экинлери ве обаның дуран ерини басып гидйәр.

БАСУВБОЙЛЫ — Калинин районында Басув ябының боюнда ерлешйән оба.

БАСУВЛЫБУРУНҖЫК — Йыланлы районында оба. Бу ат «Басув ябының боюнда отурян бурунҗык тиреси» диен маныдадыр.

БАТАШ — Гарабекевүл, Керки ве Хоҗамбаз районларында обалар. *Баташ* — тире ады.

БАТАШСАРДАБА — Чаршаңңы районында сардаба. *Баташ* — тире ады; *сардаба* — парсларың *серд* — «совук» ве *аб* — «сув» диен сөзлеринден эмеле гелип, какларда йыгнанян сувлары узак сакламак үчин, керпичден ве цементден эдилен ховданлары аңладяр. Олардакы сувларың көп бугармазлыгы үчин, үстүне гүммез эдилйәр. Сардабалар көпленч гадымы кервен ёлларың угрунда гурлуп, гечмишиң гымматлы ядыгәрликлери хасапланыляр.

БАТРАКЯП [Батракя:п] — Тагта районында яп («батраклар тарапындан газылан яп»).

БАТХЫЗ [Батхы:з] — Мургап ве Теҗен дерялрының аралыгында белентлиги 200 метре етйән байырлык. Союзымыз боюнча ябаны гуланлар сакланян еке-тәк заповедник. *Батхыз* — парсларың *бад* («шемал», «ел») ве *хыз* («турмак», «гөтерилмек» манысындакы *хастен* инфинитивиниң хәзирки заман формасы) сөзлеринден эмеле гелип, «ел турян ер», «шемаллы ер» диен маныдадыр (Б а р т о л ь д, Ислам, 348 сах.; М а л л и ц к и й, 284 сах.; V a m b e r y). Батхыз өрән ирки топонимлериң биридир, ол X асырың тарыхчысы ал-Истахриниң ишлеринде Хорасаның бир округының ады хөкмүнде душ гелйәр (МИТТ, I, 170 сах.). Көп алымлар бу ады «әрбет гыр», «бет гыр» дийип, нәдогры дүшүндирйәрлер (Мурзаев, Мельхеев).

БАТЫЙЫҢ ГӘДИГИ [гә:диги] — Гызыларбат районында дагың гәдиги. ЯГГ, шу гәдикден хан Батый өз гошунлары билен гечипдир.

БАХАР — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки ады: Ш а й ы м г а л а).

БАХАРБИЛБИЛ — Ленин районында оба. Бу ады обаның гүр баглыга бүренип отурандыгы ве онда билбиллериң көпдүги билен дүшүндирйәрлер. Оба Б и л б и л л и я р ы хем дийилйәр (*ярь* — тире ады).

БАХРЫ-ХАЗАР — Каспи деңзиниң гадымы атларының бири (серет: К а с п и). Арап дилинде *бахр* — «деңиз» диймекдир; *хазар* — халк ады. Гарры түркменлер арасында бу ат хәзир хем йөргүнлидир.

Җейхун билен *Бахры-Хазар* арасы,
Чөл үстүнден өвсер ели түркмениң (Магтымгулы).

БАШБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) 2 чешме. Оларың бири — Көйтен деряҗыгының гөзбашы.

БАШ ГАРАГУМ — серет: Г а р а г у м.

БАШМҮҢЕР — Балканда чешме. *Мүңер* сөзи барада серет: А я к м ү ң е р.

БАШСАКА — Керки районында Гарагум каналының башсакасында ерлешйән посёлок; Гарабекевүл, Саят, Дарганата ве өңки Халач районларында Амыдерядан баш алян улы каналларың башсакасында ерлешйән илатлы пунктлар. Керкидәки Башсаканың ады ресми документлерде, эдараларың печатларында ики хили: түркменче Б а ш с а к а, русча хем Г о л о в н о е с о о р у ж е н и е гөрнүшинде языляр.

БАЯТ — Дарганата, Дәнев, Хоҗамбаз ве Чәржев районларында обалар. *Баят* — гадымы тайпаның ады. М. Кашгары бу сөзе ики хили дүшүндириш берйәр:

1) аргу дилинде улы танрынын, ады; 2) огуз тайпаларынын биринин ады (Кашгары, III, 186 сах.).

БАЯТЖА — Эссңгулы районында депе. Бу топоним хем баят тайпасынын ады билен багланышыклы болса герек.

БАЯТХАЖЫ — Гызылетрек районында оба. 1928-нжи йыла ченли Гызылетрек посёлогына хем Баятхажы дийилйәрди. Бу ат илки шол ердәки өвлүйәнин адыдыр. Ерли яшулулар: «Шу өвлүйәде Мекгә барып гелйән Баят атлы хажы жайланыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер. Эмма бу ат хем баят тайпасы билен багланышыклы болса герек, себәби якын аралыкда Баятжа диен депе хем бар.

БЕГЕНЖАЛЫГЫР [Бегенжа:лыгыр] — Гүнбатар Түркменистанда гыр. *Бегенжалы* — әхтимал, адам ады.

БЕГИАРСЛАН — Гүнбатар Түркменистанда даг. *Беги Арслан* — әхтимал, адам ады.

БЕГ КАНАЛЫ — Тежен районында канал. *Бег*—тире ады.

БЕГЛИК — Газанжык районында даг, өвлүйә. Олара нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

БЕГЪЕРИ — Дашховуз районында ер ады, икинжи ады—Бегой. ЯГГ, шу ой Хыва ханы Мәдеминиң мөхүрдары Жәжан бегиң мүлк ери болупдыр.

БЕДЕЛИ — Бәхерден районында гум; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Ота байдыгы үчин, булара шейле ат галыпдыр.

БЕДЕНГАЛА [Бедеңгала:] — Сакарчәге районында гала. ЯГГ, гечен асырың орталарына ченли шу галаның төверегинде сарыкларың *бедең* тиресиниң векиллери яшапдыр.

БЕДЕНЯП [Бедеңя:п] — Сакарчәге районында яп. Ол Бедеңгаланын янындан акяндыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

БЕДИРКЕНТ — Тагта районында гадымы гала ве оба. *Бедир* сөзүнин манысы белли дәл; *кент* — «оба» диймекдир. Кәбир яшулулар аталарын *бедир* тиресинин шу ерде яшандыгыны ве сонра Гарагалпагыстаның Дөртгүл районына гидендигини хабар берйәрлер. Бедир тиресиниң адына Эйран топонимикасында хем көп душ гелйәрис (Ферхенг, 60 сах.).

БЕЗЕГЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Чендир жүлгесинде) дере. Шол дерәниң дашларыны гадым вагтларда гызыл реңк билен чекилен дүрли суратларың (дүейидип барян адамларын, ок-яй атып дуран авчыларын, кейиклериң шекиллеринин) безейәндиги үчин, она Безеглидере (безелги дере) диен ат галыпдыр.

БЕЗИРГЕН — Чаршаңны районында көне гала, өвлүйә; Эсенгулы районында ер; Гарагум чөлүнде как атлары. Дарганата районының Седвер обасының гайрасында, Амыдеряның саг кенарында шейле атлы гала хем бар. Парсча *базерган* — «сөвдагәр», «тәжир», «базарчы» диймекдир. Ерли илат бу атлары «Гөроглы» эпосындакы Безиргенин ады билен багланышдырян.

БЕЙИК ОКТЯБРЫҢ 50 ЙЫЛЛЫГЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) Бейик Октябрың 50 йыллыгының хорматына ат дакылан оба (өңки ады: Кирпили).

БЕЙИКЯЙЛАГ [Бейикя:йлаг] — Гарагумда яйлаг. Төверегиндәкилере середенде, ериниң бейигрәкдиги үчин, она шейле ат галыпдыр.

БЕКДАШ [Бекда:ш] — 1. Красноводск районында посёлок. *Бекдаш* — тире ады. ЯГГ, шу тирәниң векиллери үстүнден гечип болмажак берк гаяның (бек дашың) дүйбүнде отурандыклары үчин, шейле ат алыпдырлар. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1963-нжи йылың 7-нжи декабрындакы Указы эсасында 6-нжы көлүң Демиргазык промыселлери (Сартас), Бекдаш ве Омарата атлы илатлы пунктларың әхлисине бирликде Бекдаш диен ат дакылды ве ол шәхер типли посёлокларың категориясына гечирилди. П. Померанцев бу ады «бегиң дашы» дийип нәдогры терҗиме эдйәр (Померанцев, 66 сах.). 2. Гүнэрта Гарагумда гыр, кичи даг. Бу ат «берк даш» диен маныдадыр.

БЕКДЕРЕ — Гаррыгала районында гүр агачлы («бек») дере, чешме.

БЕКЕВҮЛ — Йыланлы ве Хожамбаз районларында обалар ве яплар. *Бекевүл* — эрсары тайпасының улы тиресиниң ады (серет: Гарабекевүл). В. В. Радлов *бекевүл* я-да *бакаул* сөзүнин ики маны аңладяндыгыны беллейәр: 1) ашпез; 2) көшкде везипе ады, сакы (Радлов, IV, 1437, 1581 сах.). Л. З. Будагов хем бу сөзүң ики манысыны гөркезипдир, ягны *бекевүл* — хан үчин бишириле нахарлары дадып гөрйән; *букавул* — харытлары тагмалаян (Будагов, I, 262—263 сах.). Монголларың ве түрки халкларың ата-бабалары өз гошунлары-

ның составында бекевүллер сакланпдырлар (бу чин Чингиз ханың гошунында хем болупдыр). Оларың везипеси олжалары горап сакламакдан, олары өзара бөлүшдирмекден ве тәзе алнан олжалары тагмаламакдан — печать басмакдан ыбарат экен (К а р п о в. Тагма, 29 сах.). Умуман, *бекевүл* сөзи эрсары ве кәбир бейлеки диалектлерде тоюң я-да мәрекәниң гурамачысы, яшулусы манысында хәзир хем актив уланыляр.

БЕКЕВҮЛЯП [Бекевүля:п] — Ленин районында бекевүл тиресине дегишли болан яп.

БЕКИБЕНТ — Газанжык ве Гызылетрек аралыгында өң оба, хәзир метеорологик станция ве ер ады. Бу «бек (берк) бент» диен маныдадыр, чүнки шу ерде сил сувы йыгнаняն ой ве керпичден бежерилен ховуз бар. П. Померанцев бу ады «бегиң бенди» дийип нәдогры дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 66 сах.).

БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында оба (өңки ады: Г и ц о й). Бу адың манысы анык белли дәл, әхтимал, ол парс дилиндәки *бекр* («боз ер») ве *аб* («сув») сөзлеринден эмеле гелип, «боз ерден акян чешме» диен манында болса герек, чүнки бу ерде көп сувлы чешме бар. Сөзүң ызындакы *е (хи)* харпы болса парс дилинде ат ясайжы гошулмадыр. Деңешдир: И н ж и р е в е, М и р е в е.

БЕКСУВ — Бәхерден районында дере, чешме. ЯГГ, чешмәниң гөзбашының ёлы эрбет («бек») боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

БЕЛЕК — Красноводск районында демир ёл станциясы, даг. ЯГГ, *Белек* — шол ердәки гуйыны газдыран адамың ады. Бу ат соңра дага ве станция дакылыпдыр. Пәх, яйласаң Боржаклыда, *Белекде* (Аллагулы шахыр).

БЕЛЛИБЕЙИК — Бәхерден районында (Гарагумда) гыр.

БЕНДЕСЕН — Гызыларбат районында оба. Парс дилинде бу адың «Эсениң бенди» диен манысы бар, эмма оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Әхтимал, обаның янындакы жарда өң бент эдилен болса герек, чүнки якында хем бу жара бент этмекчи болупдырлар. Ерли яшулулар бу адың уруш-дава билен багланышыклы «мен-де-сен» манысының тарапыны тутярлар.

БЕНДИЖАНАЛЫ [Бендижа:на:лы] — Мургап дерясындакы хәзирки Говшутбендиң орнунда гурлан гадымы бент. Бу ат «Жаналының бенди» диен манындадыр. *Жаналы*—адам ады.

БЕНҢИВАН [Беңңива:н] — Гызылетрек районында депе, даг. Бу адың манысы белли дәл.

БЕРДИЯР [Бердия:р] — Чаршаңңы районында чешме. *Бердияр* — адам ады.

БЕРЕКЕТ — Тежен районында оба. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1967-нжи йылың 5-нжи январында чыкаран Указы нетижесинде, оба шейле ат дакылды.

БЕРЗЕҢ — Дәнев районында оба. Бу сөзүң манысы белли дәл.

БЕРЗЕҢҢИ — Ашгабат районында оба, Ашгабат минерал сувуның гөзбашы. ЯГГ, *Берзеңңи* — шу ердәки көне кәризи газдыран адамың ады.

БЕРТЕҢ — Бәхерден районында ики бөлекден дурян даг. Бу илки ики дагың арасындакы дар жүлгәниң ады болуп, «гысы», «гысылан» диен маныны аңладыпдыр (парс дилинде *теңʼ* — «дар»). Шейле атлы жүлге Тәжигистанда хем бар. Э. М. Мурзаев онуң адыны «дар» (узкий в ширине) дийип дүшүндирйәр (М у р з а е в. СА, 244 сах.).

БЕШИР [Беши:р] — Хожамбаз районында оба. Бу топонимиң манысы белли дәл, ол Х е з р е т и Б е ш и р формасында хем душ гелйәр. Ал-Белазуриниң (IX асыр) «Китаб футухал-булдан» диен ишинде ал-Ахтамың неберелеринден болан Бешириң Бухара төверегинде Кутейба тарапындан өлдүрилендиги язылыпдыр (МИТТ, I, 75 сах.). Бу адың шол шахс билен баглы болмагы хем мүмкиндир. Яшулулар Бешир сөзүни «бәш шир» дийип дүшүндирйәрлер (Х о ж а ж е ң б а з, Х о ж а с а г д а н, Й ы л а н л ы б а б а, Х о ж а а й г ы р, Б и л а л б а б а диен бәш өвлүйәни «бәш шир» хасаплаярлар). Түрк дилинде *бешир*— «бушлукчы» дийймекдир (Турецко-рус. словарь. М., 1931).

БИВЕТЕН [Би:ветен] — Тагта районында оба. Бу ат «ватансыз» диен маныны аңладяр, чүнки, ЯГГ, шу обаның орны өң Ысмамыдата диен өвлүйә вахым хөкмүнде берлен ер болуп, оңа ер-юрды болмадык, гарып илат кәрендесине ишлемәге гелипдир, хер ерден йыгнанан илатың обасы болса шейле ат алыпдыр.

4 Заказ № 93

БИЖҢИНГАЛА [Би:жңингала:] — Түркменгала районында гала. Бижин — «маймын» диймекдир, эмма гала нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

БИЛ [Би:л] — Чаршаңңы районында даг. *Бил* сөзи барада серет: А к б и л.

БИЛАЛ [Била:л] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере; Хожамбаз районында гыр ве өвлүйә; Йыланлы районында өвлүйә. ЯГГ, *Билал* — арап руханысының адыдыр.

БИЛГЕСУВ [Би:лгесув] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. ЯГГ, бу адың манысы—«биле чыкян сув».

1-НЖҢИ БАБАДАЙХАН — Серет: Б а б а д а й х а н.

1-НЖҢИ БИРЛЕШИК — Гөкдепе районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады: Г а г ш а л.

1-НЖҢИ ГАРАМАН — серет: Г а р а м а н.

1-НЖҢИ ГӨКЖЕ — серет: Г ө к ж е.

1—2-НЖҢИ АКЯП — серет: А к я п.

1-НЖҢИ МАЙ — Ашгабат ве Көнеүргенч районларында дүнйә зәхметкешлериниң райдашлык гүни болан 1-нжҢи Майың хорматына ат дакылан обалар. Ашгабат районындакы обаның өңки ады: Г а р а г а ч.

1-НЖҢИ СУХТЫ — серет: С у х т ы.

1-НЖҢИ ЯЛАВАЧ — серет: Я л а в а ч.

БИРЛЕШИК — Калинин в Тежен районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар.

БИРХОВУЗ — Гарагумда ер ады. Деңешдир: Е д и х о в у з.

БИТЕВИБАЙЫР — Гызылетрек районында тутуш байыр.

БИТИК — Фарап районында оба. Бу гадымы топонимиң манысы нәбелли. Я. Р. Винников Битиги арыгың ады хасап эдйәр (В и н н и к о в, 96—97 сах.), ерли яшулулар болса *битик* диен гадымы түрки сөзүң «хат», «язув» манысындан угур алярлар ве: «Бухара эмири битиклилере шу обаны мүлк эдип берипдир хем-де төверекдәки обалардан салгыт йыгнамагы хем оларың үстүне йүкләпдир, шонуң үчин, оларың обасына Б е г л е р о б а с ы хем дийәр экенлер» дийип гүррүң берйәрлер.

БИТЛИКЛИДЕРЕ — Гөкдепе районында дере. *Битлик* — өсүмлик ады.

БИХАЙЫР [Би:хайыр] — Гызыларбат районында дере, гадымы кәриз. Кәризе сувуның аз боланы үчин, шейле ат берлипдир.

БИШЧЫКЫР [Би:шчыкыр] — Тагта районында оба. Бу ат *биш* ве *жчыкыр* (ерли геплешикде: *чыкыр)* сөзлеринден дуряр. *Биш* сөзүниң манысы белли дәл (белки, «бәш», белки-де, парсларың *биш* — «көп» сөзүнден). Оба ябың аягында ерлешендиги ве шонуң үчин хем сувуң аз гелйәндиги себәпли, ерлери сувармакда өң көпленч жыкыр уланыпдырлар.

БОВГА — Гөкдепе районында оба. *Бовга* — тире ады.

БОГАЗДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) ики тарапы дар, эмма ортасы гиң болан дере, чешме.

БОГДАК — Бәхерден районында (Гарагумда) формасына гөрә ат галан мейдан.

БОЗАГАНЛЫ—Бәхерден районында оба, гуйы, ой. *Бозаган* — өсүмлигиң ады.

БОЗАЖЫ — Калинин районында оба. *Бозажы* — тире ады.

БОЗАРЫК [Боза:рык] — Фарап районында оба; Амыдеряның ики кенарында бирнәче арык. Олар боз ерден чекилендиги үчин, шейле ат алыпдырлар. Х. Хасанов *боз* сөзүни «тәзе» дийип хем дүшүндирйәр (Х а с а н о в, 47—48 сах.).

БОЗАЧИНҢИЗ — Сарагт — Тагтабазар аралыгында даг. Адың манысы белли дәл.

БОЗГОЛ [Бозго:л] — Балкан дагында дүме экип экилйән боз голуң ве шонуң янындакы чешмәниң атлары.

БОЗОГЛАНЫҢ КӘЛИ — Тежен районында кәл. Халк легендалары бу ады дессанларда агзалян Бозоглан билен багланышдыряр.

БОЗЯП [Бозя:п]—Калинин районында боз ерден чекилен яп.

БОЙ — Дашховуз районында оба. Ол Гышлакябың боюнда ерлешйәндиги үчин, Г ы ш л а к я п б о й ы дийип ат аляр, соңра гысгалып, Б о й (1-н ж и ве 2-н ж и Б о й) формасына ээ боляр. *Бой* сөзи Дашховуз оазисиниң топонимикасында өрән активдир. Деңешдир: У з б о й, Р о з у м б о й, Х а н я п б о й ы ве ш. м.

БОЙНЫУЗЫН [Бойныузы:н] — Дәнев районында оба, станция (шу района гошулан Москва районының өңки ады). ЯГГ, бу ат аслында *бойы узын* сөзлеринден эмеле гелипдир, чүнки яңы-якынлара ченли хәзирки «Ашгабат»

колхозының территориясында әпет («бойы узын») петде[1] болуп, шол ерде хем базар гурлупдыр ве оңа «Бойы узын петдәниң янындакы базар» дийлип ат дакылыпдыр. Соңра бу ат оба гечипдир.

БОЙРАБАП [Бойраба:п] — Чәржев районында оба. Бу ат *бойра* ве *бап* сөзлеринден дуряр. Бойра — «өсүмликден өрүлен дүшек» (ТДС, 104 сах.); *бап* болса парсларың *бафтен* сөзүнден болуп, «докамак», «өрмек» диймекдир. Умуман, парс дилинде *буриабаф* — «бойра тайярлаянлар» диен манышы аңладяр. Обаның адамлары бу мешхур хүнәрлерини хәзир хем довам этдирйәрлер.

БОКУРДАК — Ашгабат районында посёлок, ЯГГ, 7 такырың сувы шол ерде биригйәндиги ве богаз эмеле гетирйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдир: К е к и р д е к.

БОЛУР — Керки районында оба. *Болур* — тире ады.

БОЛЬШЕВИК — Гарабекевүл ве Дәнев районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Гарабекевүлдәки обаның өңки ады: Х о җ а; Дәневдәки обаның өңки ады: Җ ы г а ч ы.

БОРҖАКЛЫГУМ [Бо:рҗаклыгум] — Бәхерден районында гум. *Борҗак* — чөл өсүмлиги.

БОРЛЫ [Бо:рлы] — Дарганата районында ер ады (икинҗи ады: Я л а ң с е ң ң и р). *Бор*—«хек» диймекдир (Р а д л о в, IV, 1662 сах.). Шол ерде хек өндүрйән Жданов артели бар. Бу ада биз XIX асырың башында хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 434 сах.). Деңешдир: Б у р г у ч ы.

БОЯДАГ [Бояда:г] — Гумдагың якынында даг. Бу адың манысы «бояглы даг», чүнки даг дашлары гара ве гоңур реңкдедир (Н а з а р о в, 7 сах.). ЯГГ, шу дагдан бояг хем алян экенлер.

БОЯЛЫ — Газанҗык районындакы дагларда ер ады. ЯГГ, ол топрагың гызгылт реңки боюнча ат алыпдыр.

БӨВРҮДЕШИК — Тагта районында (гумда) гуйы ве илатлы пункт; Гарагумда гыр. ЯГГ, гуйының ве гырың бир тарапында дешигиң бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

[1] Петде (сизый тополь — populus pruinosa) — тораңның (разнолистный тополь—populus ariana) бир гөрнүшидир.

БӨВРҮДИЛИК — Хоҗамбаз районында улы депе ве гуйы. Сил сувлары шол депәниң бир тарапыны («бөврүни») ковуп, җар эмеле гетирипдир.

БӨВҮРҖЕ — Бәхерден районында бөвүр болуп дуран үч саны гум: Б а ш Б ө в ү р җ е, О р т а Б ө в ү р җ е ве А я к Б ө в ү р җ е.

БӨК — Гызылетрек районында үстүнден ёл гечйән дере. ЯГГ, ерли геплешикде *бөк*, эрсары диалектинде *бөке* сөзлери «ёл» диен манышы аңладяр.

БӨЛЕКГЫР — Гарагумда бир бөлек гыр.

БӨРИ [Бө:ри] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Бөри* — гуйыны газдыран адамың ады.

БӨРМЕ [Бө:рме] — Ашгабат районында оба, демир ёл разъезди. Адың манысы белли дәл. Г. Вамбери бу сөзи «дагың бөври» дийип дүшүндирйәр (V a m b e r y, 266 сах.).

БӨРҮБУЛАК [Бө:рүбулак] — Көйтен җүлгесинде чешме. *Бөри* сөзүниң адама я-да хайвана дегишлидиги белли дәл.

БӨТЕНДАГ [Бөтенда:г] — Көнеүргенч районында даг. Бу ат газакларың «ят», «нәтаныш», «башга», «өзге» манысында уланылян *бөтен* сөзүнден эмеле гелипдир. Даг гырдан узакдакы дүзлүкде ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр (деңешдир: Е т и м д а г). «Бу даг бейлеки даглардан бөлүнип, шу ере гөчүп гелипдир» дийип гүррүң берйәрлер.

БУГДАЙЛЫ — Эсенгулы районында оба. Бу оба ягыш сувлары йыгнанян ой ерде ерлешйәр. Ерли илат гадым вагтлардан бәри дүме экинлер (бугдай, арпа, хатда гавун-гарпыз) экмек билен мешгулланяр.

БУГРАЛАР — Челекен ярым адасында формасына гөрә ат алан ики гум. *Бугра*—ики өркүчли дүе.

БУЗГӨМЕН [Бу:згөмен] — Тагта районында оба. ЯГГ, өң обаның адамлары бузы гөмүп, томса ченли саклар экенлер. Бу ат М у з-К у м г а н формасында XVIII асырың башларында хем уланылыпдыр (МИТТ, II, 336, 340 сах.), оңа Молланепесиң дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис:

Бузгөмен, Аксарай, ол шәхри-Дөвран..,
Безиргенде, Гуртгузланда тапылмаз (Молланепес).

БУЗЛУДЕРЕ [Бу:злудере] — Бәхерден районында ичине гүн дүшмейән чуң дере.

БУЛАКДЕРЕ—Көйтен жүлгесинде чешмели дере.

БУЛГУРЧЫКАРАН — Гаррыгала районында даг. ЯГГ, шол ере даш турбалар аркалы сув элтилипдир (шейле турбалара ерли геплешикде *булгур* диййәрлер). Булгурлар аркалы сув чыкарыландыгы үчин хем, оңа шейле ат берипдирлер.

БУЛДУМСАЗ [Булдумса:з] — Калинин ве Көнеүргенч районларында гадымы галалар. Бу сөзүң манысы белли дәл. Көнеүргенчли Алламырат Гылыжовың пикирине гөрә, бу галалары Чингиз хан салдыряр, оларың ады болса «гошун галасы» диен маныдадыр. Бу ада биз Шейбаны хан дөврүнде (1486-нжы йылда) хем душ гелйәрис (МИТТ. II. 52 сах.). Булдумсаз ады барада мешхур роваят хем бар. Гадымы Үргенжиң шасы Куш диен усса Көнеүргенчдәки хәзирки минараны салдыряр. Минара салнып гутарыберенде, ша: «Бу усса башга ерде-де шейле овадан ве белент минара салаймасын» диен пикир билен, оны өлдүрмекчи боляр. Бу хабары уссаның шәгирди эшидйәр ве керпиже хат язып. минараның үстүнде ишләп дуран халыпасына хабар берйәр. Усса ёкардан өзүне ганат ясаняр ве минараның үстүнден учуп, шу галаның үстүне гоняр ве «Инди болдум саз» дийййәр. Сонра ол Хывадакы минараны саляр. Хамала, шондан соң гала шу ат галанмыш. Г. Вамбери бу ада «меч түйлүк тапындым» дийип, гең дүшүндириш берйәр (V a m b e r y, 266 сах.).

БУЛУЧЛЕПЕ — Кака районында гала. *Булуч* — этник ат. ЯГГ, гечен асырда булучлар галаның янында ятак эдинип, мал бакыпдырлар.

БУРГУН — Газанжык районында гуйы ве оба. ЯГГ. гуйы Узбоюң бурлан («бургун») еринде ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

БУРГУЧЫ — Чаршаңңы районында демир ёл станциясы ве оба. Ерли илат тарапындан Б о:р у г ч ы гөрнүшинде уланыляң бу адың манысы белли дәл. Онуң *бор* диен бөлегиниң (серет: Б о р л ы) «хек» манысындакы сөз болаймагы мүмкиндир, чүнки шу ерде Пулизындан диен хек өндүрйән кәрхана бар.

БУРДАЛЫК [Бу:рдалык] — Хожамбаз районында оба, өң өзбашдак район, Бухара эмирлиги дөврүнде Бурдалык беглиги. *Бурда*—архаизмлешен диалектал сөз болуп, деряның өз кенарларыны гүйчли опурян ве арналар эмеле гетирйән ерини аңладяр. Деңешдир: өзбек дилинде *бурда*—«бөлек» диймекдир (Узбекско-рус. сл. М., 1959, 90 сах.), тәжик дилинде жарлара *оббурда*, ягны «сувуң бурдасы» дийилйәр (М у р з а е в. СА, 56 сах.). Эрсары диалектинде япларың ве арыкларың совмаларына *бурда* хем дийилйәр (япдакы пес сувуң дережесини ёкары галдырмак үчин, онуң өңи бөветленйәр. Ябың аягына аз мукдарда сув акдырмак үчин, бөведиң гапдалындан чекилен япжагаза *совма* я-да *бурда* дийилйәр). Сандыклы чөлүниң ве Амыдеряның аралыгындакы даражык золакда (ини 4—10 *км*, бойы 40 *км*) ерлешйән Бурдалыгың еринин үсти (кәллери, гөк чәгели мейданлары, гуран арналарың орунлары) бу территорияда өң деряның ве онуң арналарының аканлыгына шаятлык эдйәр. Биз бу ада илкинжи гезек Темириң йөришлериниң тарыхында (XV асыр) душ гелйәрис (Б а р т о л ь д. Орошение. 74 сах.). Ерли яшулулар бу ады «бугдайлык» ве «буртлук» (пейдалы) дийип дүшүндирйәрлер ве онуң эмеле гелшини Темирлениң дөври билен багланышдыярлар. П. Померанцев бу ады «көп хайванлы ер» дийип, нәдогры терҗиме эдйәр (П о м е р а н ц е в, 66 сах.).

БУРКАЗГАЛА [Бурказгала:] — Тежен районында гала. *Бурказ* — тире ады.

БУРКУДАТА — Калинин районында оба. Оңа шол ердәки Б у р к у д а т а диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

БУРНАК — Балкан дагында ер ады. Дагың бурун болуп дуран ери.

БУРУНГУМ — Мары ве Ёлөтен районларында гумлар. *Бурун* — географик термин болуп, гырың, гумуң я-да депелериң бурна меңзеш, өңе омзап дуран ерини аңладяр. ЯГГ, шу ердәки гумуң хем бир тарапы бурун болуп дураны үчин, оңа шейле ат берлипдир. Ёлөтендәки гумуң икинжи ады: Ж а н т а й.

БУРУНДЕПЕ — Мургап оазисинде формасына гөрә ат алан гала.

БУРУНЖЫК — Калинин районында оба. Бурунжык—тире ады.

БУРУНЧӘГЕ [Бурунчә:ге] — Түркменгала районында гум. Бу адың манысы барада серет: Б у р у н г у м.

БҮЗМЕЙИН—Ашгабадың якынында шәхер, демир ёл станциясы. Бу ат арапларың *буза* («спиртли ичги», «пиво», «чакыр») ве парсларың *мейим* («үзүм», «үзүм

агажы») сөзлериндеи эмеле гелип, «үзүм чакыры» диен манылададыр (яшулулар бу ады Б ү з м е й и м гөрнүшинде хем уланярлар). Бу ерде гадым заманларда хем чакыр өндүрилипдир, муңа Нусайдан тапылан чакыр склады хем гүвә гечйәр. Буза сөзүне Магтымгулының дөредижилигинде хем душ гелйәрис (Бузахор пейданы, хасы нәбилсин). Үзүм агажына түркмен дилиниң кәбир геплешик ве диалектлеринде хәзир хем *мейим* дийилйәр. Хатда Бәхерден районында М е й и м л и ж е диен дере-де бар (Бүзмейин сөзи барада серет: С. А т а н ы я з о в, Б. Б а й р а м д у р д ы е в. Бүзмейин. «Совет Түркменистаны», 30.IX.1966). Рус сыяхатчылары бу адың русча язылышындан угур алып, оны «бечелериң ойнаян ери» (место пляски бачей) дийип, нәдогры дүшүндирйәрлер (Путеводитель по Туркестану и жел. дорогам Среднеаз. и Ташкентской. Спб., 1913. 198 сах.).

БҮКРИ—Ашгабат ве Гөкдепе районларында обалар; Бәхерден районында гум, көл. *Бүкри* —тире ады.

БҮКРИӨЛЕН — Кака районында (Гарагумда) оба, гуйы. ЯГГ, шол гуйының янында бүкрүли яшулының өлендиги үчин, она шейле ат берлипдир.

БҮРГҮТЛИ — Дарганата районында даг; Тагтабазар районында гуйы ве токай; Гарагумда ве Гызылетрек районында депелер.

БҮРК — Бәхерден районында демир ёл казармасы. ЯГГ, оңа топрагының хилине, ягны шор гумуң бүркүлдәп ятандыгына гөрә, шейле ат берлипдир. Өң бу ере Й ы л г ы н л ы я т а к хем диййән экенлер.

БӘБЕГОЛУМ [Бә:беголум] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Бәбек* — адам ады, *олум* барада серет: А й т ж а н о л у м.

БӘХЕРДЕН — Көпетдагың этегинде район, посёлок, оба, демир ёл станциясы. Адың манысы белли дәл. Илки обаның орнундакы галаның ады болан бу сөзи яшулулар *Бахры-зен* («аялың көли»), *Мәхеррем* (Дурун шасының гызының ады) дийип дүшүндирйәрлер. Археологлар болса Бәхерден сөзүни посёлогың 3—4 *км* гүндогар-демиргазыгында ерлешйән Абхадаран диен гадымы обаның адының үйтгән гөрнүшидир дийип чаклаярлар (Е. А т а г а р р ы е в. Шәхрысламың сыры. Ашгабат, 1968, 28 сах.). Әхтимал, шу догры болса герек. Ызында — *ден* билен гелйән атлар башга-да бар: И с б и р д е н.

БӘХЕРДЕН КӨВИ — серет: К ө в а т а.

БӘШАЖЫ [Бә:ша:жы] — Гарагумда бәш саны ажы сувлы гуйы, өри мейданы. Деңешдир: Ү ч а ж ы, Д ө р д а ж ы, А л т ы а ж ы, С е к и з а ж ы.

БӘШАЙЫРТ [Бә:шайырт] — Мургап районында бәше бөлүнйән яп.

БӘШАРЫК [Бә:ша:рык] — Чәржев районында арык (белки, «5-нжи арык»).

БӘШАТЛЫ [Бә:шатлы] — Тагта районында оба (она Б ә ш а т л ы к хем дийилйәр). *Атлы (атлык)* — ер өлчеги. Бар болан маглуматлара гөрә ве ЯГГ, ериң хилине гарап, 10, 20, 30, кәвагтларда болса 50 танап ер бир атлык хасапланыпдыр. Бир атлык ер үчин түркменлер Хыве ханларының йөришлерине гатнашмага бир атлы йигит бермели болупдырлар (Б р е г е л ь, 93 сах.; МИТТ, II, 296 сах.). Белли бир өлчегдәки ер үчин, бир атлының чыкарылмаклыгы хем ерлере атлык адының дакылмагына себәп болупдыр. Бәшатлы диен оба Калинин районында хем бар.

БӘШБАРМАК [Бә:шбармак] — Чаршаңңы районында формасы боюнча ат алан даг (шол ерде дагың депеси 5-е бөлүнйәр); Ашгабат районында 5 дереси болан даг.

БӘШБАТЫР [Бә:шба:тыр] — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, шол обадан бәш саны батыр (Хожамяр агсак, Режеп хан, Шабаз гул ве бейлекилер) Хыва ханының гаршысына гөрешипдирлер. 1916-нжы йылда олар тутулъяр ве ёк эдилйәр.

БӘШДЕШИК [Бә:шдешик] — Ёлөтен районында бәш саны дешиги болан депе. Ёлөтен, Тагтабазар, Сарагт төвереклеринде япыларың йүзүнде көвлүп оңарылан гадымы өйлере душ гелинйәр.

БӘШДУРАН [Бә:шдуран] — Красноводск районында ер ады. Шол ерде 5 саны дашың бардыгы үчин, она шейле ат берлипдир.

БӘШКӨТЕЛ [Бә:шкөтел] — Бәхерден районында 5 көтели болан даг. *Көтел* — географик термин болуп, ёлуң ёкары галып гидйән ерини, япыларың ёкарсыны аңладяр (ТДС, 399 сах.).

БӘШТАРАЗ [Бә:штара:з] — Ёлөтен районындакы Ханябың Үчуруг шахасының 5-е бөлүнйән ери, сакасы (парсча: П е н ж и в а р).

БӘШТЫЛЛАЛЫК [Бә:штылла:лык] — Йыланлы районында ери 5 тылла сатын алнан яп. Деңешдир: Кырктыллалык, Йүзтыллалык.

БӘШЯП [Бә:шя:п] — Йыланлы районында 5 саны яп; Көнеүргенч районында болса өң бәш тирә дегишли болан яп.

В

ВАГА—Гаррыгала районында оба. *Вага*—тире ады.

ВАГАЧАПЫЛАН — Мургап районында гуйы ве ер. ЯГГ, шол гуйының янында вага тиреси отурян экен. Ол тирәни эйранлылар чапып, талап гидйәрлер, шондан соң, гуя «вагаларын чапылан гуюсы» диен ат галяр.

ВАЛАЙЯП [Валайя:п] — Түркменгала районында яп. ЯГГ, *Валай* — 1912-нжи йылда шу ябы газдыран рус инженери Валюйскиниң түркменлер тарапындан уланылан адыдыр.

ВАННОВСКИЙ — Пөвризә гарашлы посёлок (өңки ады: Козельный). 1898-нжи йылда она патыша Руссиясының 1881—1898-нжи йылларда харбы министри, 1901—1902-нжи йылларда халк магарыф министри болуп ишлән П. С. Ванновскиниң (1822—1904) ады дакылыпдыр.

ВАРАҢ — Тагта районында оба; Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. *Вараң* — тире ады. М. Кашгары Рум велаятында Варан диен ериң бардыгыны беллейәр (Кашгары, I, 154 сах.).

ВАС [Ва:с] — Көнеүргенч ве Ленин районларындан узак болмадык аралыкда гадымы отурымлы ер. *Вас* сөзүниң манысы анык белли дәл. Бу ерлере шол төверекдәки гадымы галаның ады дакылан болса герек. (серет: Көневас). Арап дилинде *васт* сөзи — «орта», «ортакы», *васъ* сөзи хем «гиң» диен манылары аңладяр (Будагов, II, 301 сах.). Көне өзбек дилинде *васыка* сөзи «сөвдагәрлериң галасы» гөрнүшинде хем уланылыпдыр (Узбекско-рус. сл. М., 1959, 101 сах.). «Гума гачсан, Васа гач, кенте гачсаң — Хаса» диен накыл хем бар.

ВАСКАНАЛ [Ва:скана:л]—Көнеүргенч районында Васа баряң канал.

ВАХЫМАРЫК [Вахыма:рык]—Саят районында арык. *Вахым* — өңки вагтларда метжитлериң, медреселериң ве өвлүйәлериң доланышыклары үчин бөлүнип берлен экеранчылык ерлер. Бу арык шейле ери суварыпдыр.

ВАХЫМГАЛА [Вахымгала:] — Дашховуз районында оба. Өң онуң ери руханылара вахым эдилип берлипдир.

ВАХЫМЪЕР — Тагта районында оба; Чәржев ве Дашховуз топар районларының көпүсинде ер атлары. *Вахым* сөзи барада серет: Вахымарык.

ВЕЕҢҢАМ [Вееңңа:м] — Сарагт районында гала. Халк роваятлары бу галаны «Гөроглы» эпосындакы Вееңңам билен багланышдыряр. Шейле ат Хорезм оазисинде хем бар.

ВЕЗИР [Вези:р] — 1. Дашховуз оазисинде, Сарыгамыш көлүниң якынында гурлан гадымы шәхер хәзирки Дөвкесен галасының харабалары. Бу шәхери XV асырың ортасында Мустафа хан (әхтимал, Хыва ханының везири) гурдуряр хем-де Көнеүргенчден ве бейлеки шәхерлерден адам йыгнап, олары шу шәхере гөчүрйәр. Үңзүң сувы кесиленден соң (XVI асырың ахырлары, ягны 1578-нжи йыллар төвереги), бу шәхер бошап галяр (В. В. Бартольд. Соч., т. III. М., 1965, 175 сах.). 2. Гызыларбат районында кәриз. ЯГГ, *Везир* — кәризи газдыран адамың ады.

ВЕЙВЕЙДЕПЕ — Түркменгала районында үстүнден ёл гечйән белент депе. ЯГГ, пыяда гечмек кын боланы үчин, она шу ат берлипдир.

ВЕКИЛ [Веки:л]—Тагта районында гала, яп. ЯГГ, өң шол галада Хыва ханының векили (эмелдары) отурдылыпдыр.

ВЕКИЛБАЗАР [Веки:лба:зар] — Мары районында оба, өң район. *Векил* — тире ады (шол ерде текелериң векил тиреси отуряр). ЯГГ, хәзирки Векилбазар посёлогында Мары базарындан соңкы икинжи улы базар болуп. Шонуң үчин хем, бу ере Векилбазар диен ат галяр.

ВЕКИЛ КАНАЛЫ [Веки:л] — Тежен районында канал. *Векил* — тире ады.

ВЕКИЛОЙ [Веки:ло:й] — Көнеүргенч районында ер ады. ЯГГ, шу ер өң орсукчы тирели Ата векиле (ханың векилине) дегишли экен.

ВЕЛНАМЫДЕПЕ [Велна:мыдепе] — Кака районында Бухара эмири Шамырат Велнамының (XVIII асыр) ады билен багланышдырылян гала.

ВЕЛНАМЫЕЛ [Велна:мыё:л] — Хожамбаз чөлүнде гадымы кервен ёлуң угры. Бу топоним хем Шамырат Велнамының ады билен багланышдырыляр.

ВЫШКА — Небитдаг шәхерине дегишли небитчилер посёлогы. Совет дөврүнде дакылан ат.

Г

ГАБАКЛЫ [Га:баклы] — Дәнев районында оба ве станция. *Габаклы* — эдеби дилде «габалгы» диймекдир, чүнки бу ер Дарганата ве Дәневиң аралыгында, ики тарапындакы обалардан онларча километр узаклыкда ерлешйәндиги үчин, Бухара эмири туссаг эдилен адамлары Габакла сүргүн эдипдир («габапдыр») ве Хыва ханының чозушларындан горанмак үчин, олары кордон хөкмүнде пейдаланыпдыр. П. Померанцев бу ады «гапанлы», ягны екегапан доңузлы диййип нәдогры дүшүндирйәр (Померанцев, 70 сах.).

ГАБАСАКГАЛ [Га:басакгал] — Керки районында оба; Бәхерден районында гуйы, белент депе. *Габасакгал* — тире ады.

ГАБЫРДЫАРЫК [Габырдыа:рык] — Хожамбаз районында арык. *Габырды* — тире ады.

Халач он уругның ады *габырды* (Зынхары).

ГАВУНАРЫК [Га:вуна:рык] — Саят районында гавун мейданларына сув берйән арык.

ГАГАРИН — Чәржев районында (Гарагумда) илкинжи космонавт Ю. А. Гагариниң хорматына ат дакылан гуйы, оба.

ГАГШАЛ — Гөкдепе ве Түркменгала районларында обалар; Гызыларбат районында кәриз, дере. *Гагшал* — тире ады.

ГАГШАЛБУКРИ — Тежен районында оба. *Гагшал* ве *букри* — тире атлары.

ГАДЫН [Га:дын] — Фарап районында оба. Адың манысы белли дәл.

ГАДЫРЯП [Гадыря:п] — Байрамалы районында оба. Ерли яшулулар бу адың манысыны «чашгынлылара гадыр эдип берлен яп» диййип дүшүндирйәрлер. Бу шүбхели хем болса, адың манысы барада башга хили маглумат ёк.

ГАЖАН [Гажа:н] — Бәхерден районында даг, дере. ЯГГ, *Гажан* — шол дереде яшан адамың ады.

ГАЖАРКӨПРИ — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, гечен асырың ахырларында Гажар атлы адам Ханяба көпри салдыряр, оңа хем «Гажарың көпрүси» диййип ат берйәрлер.

ГАЖА — Ашгабат шәхериниң бир бөлеги. Рус дилинде *гажа* — «геж» диймекдир. Байырда гежиң бардыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ГАЗАГОБА [Газаго:ба] — Тежен ве Дарганата районларында, Красноводск, Небитдаг ве бейлеки кәбир шәхерлериң төверереклеринде обалар. *Газак* — халк ады.

ГАЗАКЪЕР — Көнеүргенч районында оба. Онда газаклар яшаяр.

ГАЗАКЯП [Газак:яп] — Ленин районында емрелилериң газак тиреси тарапындан газылан яп.

ГАЗАНЖЫК [Га:занжык] — район, шәхер, демир ёл станциясы. ЯГГ, өң посёлогың орнундакы оба Керсенжик диййилйән экен. *Газанжык* ве *Керсенжик* — обаның голайындакы чешмелериң атлары болуп, олара гөзбашының формасы боюнча ат галыпдыр. Демир ёл гурландан соңра, станция Газанжык диен чешмәниң ады гечипдир. Газанжык-да Газанжы диен чешме Бәхерден районында хем бар. Бу атлар барада шейле ров封ят дөредилипдир: гадым вагтларда бир бай гөчүп гиденде, кичи газаныны ташлап гидипдир, шондан хем бу ере шейле ат берлипдир (Померанцев, 70 сах.).

ГАЗАНТАГАН [Га:занта:ган] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында оба ве арык. *Газан* ве *таган* — тире атлары.

ГАЗАРЧЫ — Дәнев районында оба ве арык. Булара нәме себәпден шейле ат галандыгы белли дәл.

ГАЗОЖАК [Га:зо:жак] — Дарганата районында посёлок. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының указы эсасында Ожак посёлогына шу ат дакылды.

ГАЗЫКЛЫБЕНТ — Мургап дерясында көп газык какылып эдилен бент.

ГАЙЛЫ — Красноводск районында демир ёл станциясы. Бу илки станцияның гүнбатар-демиргазык тарапындакы даг гәдигиниң адыдыр. ЯГГ, ол гәдикден көпленч ел («гай») өвсүп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАЙРАБАШ — Айдак адасының демиргазык бөлеги. Түркмен топонимикасында *гайра* сөзи демиргазык, *илери* сөзи хем гүнорта тарапы аңладяр.

ГАЙРАЙҮЗ — Челекен ярым адасында оба. Ол демиргазык тарапда («гайра йүзде») ерлешйәр.

ГАЙТАРМЫШАТА — Гызылетрек районында өвлүйә ве онуң төверегиндәки ерлер. Кәбир яшулуларың маглуматына гөрә, өвлүйә хамала гүнәли адамларың өлүсини «кабул этмедиги» үчин, шейле ат аланмыш.

ГАЙЫБАТА [Га:йыбата] — Красноводск районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

ГАЙЫПНАЗАР [Га:йыпназар] — Гызыларбат районында дере, чешме. *Гайыпназар* — чешмәни улапан адамың ады.

ГАЛАБУРУН [Гала:бурун] — Мургап оазисинде көне гала. Гадымы Саракт — Мары кервен ёлуның угрундакы икинҗи дуралга болан шу галаның өңки адына У ш т у р м а г а к (арапча «дүе агыл») дийилйән экен (А д ы к о в. Станции, 217 сах.). Галаның хәзирки ады онуң харабаларының формасы билен багланышыклыдыр.

ГАЛАҖЫК [Гала:җык] — Тагта районында оба. Бу ерде өң кичи гала бар экен.

ГАЛАЙМОР [Гала:ймо:р] — Тагтабазар районында посёлок, станция, совхоз. Бу ады көпленч «гарынҗа галасы» дийип дүшүндирйәрлер (парсча *мур* — «гарынҗа»). Эмма В. В. Бартольд бу ады монголларың *мори* — «ат» («лошадь») сөзүнден эмеле гелендир дийип чаклаяр. Монголларың агалыгы дөврүнде шу ерде М о р и-Ш а б у р г а н диен галаның боландыгыны, хатда Хыва тарыхчыларының ишлеринде Гушгы деряҗыгының адының М о р и с у ю («Мор сувы») гөрнүшинде душ гелйәндигини шу автор беллейәр (Б а р т о л ь д. Орошение, 64 сах.). Ерли яшулулар деряҗыгың хәзир хем шол адыны уланярлар.

ГАЛАЛЫОБА [Гала:лыо:ба] — Ленин районында гадымы галаның харабалары боюнча атландырылан оба.

ГАЛДАВ — Калинин районында оба. *Галдав* — тире ады.

ГАЛМЫК — Гаррыгала районында оба; Бәхерден районында (Көпетдагда) ер ады, гала. *Галмык* — гөклең тиреси.

ГАЛМЫККӨЛ [Галмыккө:л] — Дашховуз районында көл. Бу ат хем гөклеңлериң галмык тиресинден галан

болса герек. *Галмык* диен халк ады хем бар. Түркмен яшулулары Чингиз ханың лешгерлерине хем көпленч *галмык* диййәрлер.

ГАЛПАКЯРАН [Галпакя:ран] — Ленин ве Көнеүргенч районларында көне яп. ЯГГ, Хыва ханы Мәдемин ябы гарагалпаклара газдыряр («ярдыряр»).

ГАЛЧЫДАГ [Галчыда:г] — Гызыларбат районында Г а л ч ы б а б а диен өвлүйәниң ады дакылан даг. *Галчы* сөзүниң манысы белли дәл.

ГАЛЫҢГУЙЫ — Гарагумда гуюлар. Шоррак, эмма сув тапылмадык вагты ичмәге яраян сувлара чопанлар *галың* я-да *ёгын сув* дийип ат берйәрлер.

ГАЛЫНҖА — Газанҗык районында формасына гөрә ат алан даг.

ГАЛЫҢСУМ — Гаррыгала районында сум. *Галың* (ерли геплешикде: *галы:ң*) — бу ерде «узын» манысындадыр, *сум* сөзи барада серет: С у м б а р.

ГАМАКЛЫ — Газанҗык районында гамагы көп болан дере.

ГАММАР — Эсенгулы районында белент гум. *Гаммар* — әхтимал, адам ады.

ГАМЫШБАЗАР [Гамышба:зар] — Көнеүргенч районында өң оба, хәзир ер ады. ЯГГ, революциядан өң шол ерде базар болуп, онуң дашына гамышдан гермев (хаят) айланыпдыр. Обаның икинҗи ады: Б и й г а л а. *Бий* — Хыва ханлыгында ве Бухара эмирлигинде уланылан титул, чин. ЯГГ, өң обаның янындакы көле ве онуң төверeклерине Насреддин бий эелик эдипдир.

ГАМЫШЛЫ — Гызыларбат ве Эсенгулы районларында даглар; Бәхерден районында дере; Кака районында чешме; Тагта районында гуйы.

ГАМЫШЛЫАДА [Гамышлыа:да] — Огурҗалы адасының бир бөлеги.

ГАМЫШЛЫҖА — Небитдаг — Эсенгулы аралыгында небитли ер, илатлы пункт. ЯГГ, бир бөлеҗик ерде гамышың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГАМЫШЛЫК — Йыланлы районында оба, улы токай. Оба Г а м ы ш л ы к л ы О р м а н хем дийилйәр (*орман* — тире ады).

ГАНАВ — Газанҗык районында оба, чешме, кәриз. Бу ат илки сувлы чешмәниң («ганавың») адыдыр.

ГАНДЫМГАЛА [Гандымгала:] — Ленин районында гадымы гала («гандымлы гала»).

ГАНДЫМЛЫ — Гарагумда бирнәче гуйының ады.

ГАНДЫМОВ — Мары районында оба. Социалистик Зәхметиң Гахрыманы, энчеме орден ве медаллар билен сылагланан зәхмет пәлваны Алладурды Гандымовың ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен, ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1966-нжы йылың 22-нжи сентябрындакы Указы эсасында Эгригүзер обасына шу ат дакылды.

ГАНЛЫГАЯ [Га:нлыгая] — Гызыларбат районында гая. ЯГГ, сил сувуның адамлары ве маллары хеләкләни үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ГАНЛЫДЕПЕ [Га:нлыдепе] — Сарагт районында гала. ЯГГ, Хыва ханы Мәдемин түркменлериң үстүне йөриш эдип, шол галада чадырыны дикйәр. Говшут хан болса Сарагт галасында боляр. Мәдемин Говшудың үстүне илчи иберип, табын болмагы, я юртдан чыкмагы, я-да урушмагы талап эдйәр. Түркменлер маслахатлашып, соңкы шерти кабул эдйәрлер ве Мәдеминиң (Мухаммет Эмин ханың) үстүне чозярлар. Ханы илки Гурбан кел гылычлаяр, келлесини болса Сәхетныяз хан кесйәр. Бу вака 1855-нжи йылың 19-нжы мартында боляр (МИТТ, II, 263—264 ве 308 сах.; Б р е г е л ь, 200 сах.). Депәниң үстүнде уруш болуп, көп ган декүлендиги үчин хем бу депә Ганлыдепе диен ат галяр.

ГАНЛЫЖА [Га:нлыжа] — Гызылетрек районында гум ады. ЯГГ, гумуң үстүнде уруш боланы үчин, ол шейле ат алыпдыр. Серет: Д а я н д ы к.

ГАНЛЫЖЫРЛА [Га:нлыжырла] — Газанжык районында чырла (ерли геплешикде *жырла,* бу сөз барада серет: Г а р р ы ч ы р л а). ЯГГ, бир вагтлар шол ерде уруш болупдыр, шонуң үчин хем оңа шейле ат берлипдир.

ГАНЧЫ [Га:нчы] — Гүндогар Гарагумда гыр, гуйы. Гуйы газылян вагтында бир адамың өлмеклиги билен багланышыклы галан ат. Деңешдир: А д а м б а с а н.

ГАҢҢАГЫР — Гүнбатар Гарагумда формасына гөрә ат алан гыр.

ГАҢҢАЛЫ — Теженстрой посёлогының ерлешйән орнуның өңки ады. Бу ат шол ердәки депәниң формасы билен багланышыклыдыр.

ГАПАКЛЫ — Бәхерден районында төвереги дагың гаясы билен гуршалан улы ой. Оюң ичине гирмек үчин йөрите эдилен агзы гапаклы дешик бар.

ГАПАНЧЕШМЕ — Таггабазар районында чешме. ЯГГ, шол чешмә екегапан («гапан») көп гелйән экен.

ГАПБАРДЕПЕ [Гапба:рдепе] — Сарагт районында депе ве ер. *Гапбар* — адам ады.

ГАПЖЫГӨЙ — Небитдаг төверегинде чешме, гуйы, Жебел чешмесиниң гөзбашы. ЯГГ, гысыда (дар дереде) ерлешендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАПЛАҢАТАН — Гаррыгала районында дере. ЯГГ, шол ерде гапланлар бирнәче малы иенлиги («атанлыгы») үчин, дерә шейле ат берлипдир.

ГАПЛАҢГАЯ — Бәхерден районында Көпетдагың гаясы, ёл («гаплаңлы гая»).

ГАПЛАҢГЫР — Гүнбатар Гарагумда гыр. ЯГГ, өң шол ерде гаплаң көп болупдыр.

ГАПЛАҢЛЫ — Газанжык районында оба, дере, гадымы ёл; Гызыларбат районында чешме, байырлык ер; Бәхерден ве Гызылетрек районларында дерелер.

ГАПЛАҢЛЫЧЕШМЕ — Газанжык районында чешме.

ГАПЫЛАРГЫР — Гүнбатар Түркменистанда гәдиклери («гапылары») бар болан гыр.

ГАРА — Йыланлы районында оба. *Гара* — тире ады.

ГАРААБДАЛ [Гараабда:л] — Гызылетрек районында дере, гуйы. *Абдал* — этник ат (*гара* сөзи хем тире ады болса герек).

ГАРААДА [Гараа:да] — Красноводск районында гумуның реңкине гөрә ат берлен ада.

ГАРААЙГЫР — Дарганата районында оба ве гыр. Ерли яшулулар бу ады «гара гыр» дийип дүшүндирйәрлер. Гаралып ятан бу гыра С и м я т а к хем дийилйәр, чүнки шол ердәки агылың дашына сим айланыпдыр.

ГАРААЙМАН [Гараа:йман] — Красноводск районында оба, яйла. *Айман* — как сувлары йыгнаняп тегелек чукур, ой ер.

ГАРАБАГШЫЛЫ — Хожамбаз, Керки ве Чаршаңңы районларында обалар. *Гарабагшылы* — тире ады.

ГАРАБЕКЕВҮЛ — Амыдеряның чеп кенарында район, посёлок. Илки бу района Г у р а й ы ш, соңра хем Г а р а б е к е в ү л диен ат дакылды. *Гара, бекевүл, улудепе, гүнеш* — булар әрсары тайпасыны эмеле гетирйән улы тирелердир (В и н н и к о в, 44—47 сах.). Бу районда гара ве бекевүл тирелериниң яшаяндыгы үчин, оңа шейле ат дакыляр. Абылгазы Зейнелгазының огулларының Гара ве Бекевүл дийлип атландырыляндыгыны язяр (К о н о н о в.

Родословная, 73 сах.). П. Померанцев бу ады «эрбет бегиң обасы» дийип нәдогры терҗиме эдйәр (П о м е р а н ц е в, 70 сах.).

ГАРАБЕЛЕНТ — Байрамалы районында (гумда) гуйы, өри мейданы. ЯГГ, гуйы узакдан гаралып гөрүнйән белент депәниң янында ерлешйәр.

ГАРАБИЛ [Гараби:л] — Мургап ве Амыдеря аралыгында Паропамиз дагларының этеги хасапланылян байырлы белентликлер. *Бил* барада серет: А к б и л. Акбиле середенде, гаралып гөрүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАРАБОГАЗ — 1. Каспи деңзиниң улы айлагы. Өң бу ат деңиз билен хәзирки Гарабогазкөли бирлешдирйән даражык (ини 50 метр төвереги) богазың адыдыр. Богазың чуңдугы себәпли, сув гаралып гөрүнйәр (умуман, деңиз нәче чуң болса, шонча-да онуң реңки гара боляр). Каспини барлайжы илкинжи рус алымлары бу адың ызына *көл* (русча: *гол*) сөзүни хем гошупдырлар. Айлагың сувуның дүрли дузлара, мирабилите ве бейлеки химики жисимлере байдыгына ве шонуң үчин-де сувуның өрән ажыдыгына гөрә, оңа А ж ы д е р я хем дийлипдир (ерли илат деңзи *деря* дийип атландыряр). П. Померанцев бу ады «көлүң тукат, эрбет гечелгеси» (мрачный проход в озеро) дийип (П о м е р а н ц е в, 70 сах.), Х. Хасанов хем «гара даг богазы» дийип (Х а с а н о в. 57 сах.) терҗиме эдйәрлер. 2. Гызыларбат районында оба. Обаның якынындакы Гарагум диен ерде сил сувларының гелйән угруна гачы галдырып, эмели богаз эдилендиги үчин, ол ере ве оба шейле ат берлипдир.

ГАРАБОГАЗКӨЛ [Гарабогазкө:л] — серет: Г а р а б о г а з 1.

ГАРАБУГРА — Бәхерден ве Гызыларбат районларында реңкине ве гөрнүшине гөрә ат берлен даглар. *Бугра* — ики өркүчли дүе, айры. Бәхердендәки дага нохурлылар Г а р а г у р а хем диййәрлер.

ГАРАБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Бу чешмәнин сувы гара реңкли даг жынсларының ашагындан чыкяр. Шонуң үчин, сувуң реңки гарамтыл гөрүнйәр.

ГАРАБУРУН — Бәхерден, Хожамбаз, Гызыларбат ве Сакарчәге районларында формасы боюнча ат алан белентликлер; Экерем посёлогының орнуның өңки ады, шол төверекдәки гырлар.

ГАРАВЕКИЛ [Гаравеки:л] — Тежен районында оба. *Гара* ве *векил* — тире атлары.

ГАРАВУЛ — Бәхерден районында оба; Красноводск, Чаршаңңы, Эсенгулы районларында депе, гала, гуйы. ЯГГ, душмана үстүни гапыл басдырмазлык үчин, өң шол ерлерде гаравул гойлупдыр.

ГАРАВУЛГАЛА [Гаравулгала:] — Көнеүргенч районында оба (икинжи ады: С а л а к я п). ЯГГ, Хыва ханы түркменлериң гозгалаңларындан ве чозушларындан этияч эдип, шол ерде гаравул гоюпдыр.

ГАРАВУЛГУЙЫ — Мары — Чәржев аралыгында демир ёл станциясы. Станция шол ердәки гуйының ады дакыляр, гуйы болса Чәржев районындакы *гаравуллар* диен тирә дегишли болупдыр. ЯГГ, Хыва ве Бухара ханлыкларының арасындакы пункт болан Габаклыда Хыва ханы гаравуллар гоюпдыр. Оларың везипеси юрдуң үсти душман чозанда, өңүнден хабар бермели экен. Шол отурымдар гаравулларың бир бөлегини Чәржев беги Өзбегистандакы Гаракөлүң ве Чәржевиң төверереклерине гөчүрип гетирйәр. Ерли илат олары *гаравуллар* дийип атландыряр (В и н н и к о в, 69 сах.).

ГАРАВУЛГУМ — Бәхерден районында гум, гала. ЯГГ, галада гаравуллар дурян экен.

ГАРАВУЛГЫР — Гүнбатар Түркменистанда гыр. ЯГГ, Хыва ханларының чозушларындан әгә болмак үчин, өң шу гырың үстүнде гаравуллар гойлупдыр.

ГАРАВУЛДЕПЕ — Бәхерден, Гөкдепе, Гызыларбат, Мары, Кака ве Чаршаңңы районларында гаравул дурлан депелер, галалар.

ГАРАГАН — Бәхерден районында оба, гала. *Гараган* — өсүмлик ады. Гараганлы ерден салнандыгы үчин, илки гала шейле ат алыпдыр.

ГАРАГАНЛЫ — Гаррыгала районында оба. *Гараган* — өсүмлик ады.

ГАРАГАНЛЫДЕРЕ — Ашгабат районында дагың дереси.

ГАРАГАНЛЫК — Ленин районында илки гараганлы ерде дүйби тутулан оба.

ГАРАГАЧ — Гаррыгала ве Гызылетрек районларында дере, чешме; Керки районында өң оба, хәзир арык; Красноводск районында даг; Ашгабат районындакы 1-нжи Май обасының өңки ады, дере, чешме. Гарагачла-

рың бардыгы (я-да өң боландыгы) үчин, олара шейле ат берлипдир.

ГАРАГАШ [Гарага:ш] — Газанжык районында формасы ве реңки боюнча атландырылан даг.

ГАРАГЕРИШ — Бәхерден районында реңкине ве гөрнүшине гөрә ат алан даг.

ГАРАГОВАК — Бәхерден ве Гызыларбат районларында дагың улы говаклары ве оларың төверереклериндәки ерлер.

ГАРАГОЖАОЙ [Гарагожао:й] — Көнеүргенч районында оба, гиң мейдан. *Гарагожа* — тире ады; ой сөзи барада серет: Алилиой.

ГАРАГОЖАСУВ — Көнеүргенч районында өң гарагожа тиресине дегишли болан көл.

ГАРАГОҢУР — Гөкдепе ве Теҗен районларында обалар. *Гарагоңур* — тире ады.

ГАРАГОЮН — Тагта районында оба. *Гарагоюн (гарагоюнлы)* — тире ады.

ГАРАГӨЗ — 1. Калинин районында яп. ЯГГ, ябы Хыва ханының нөкери Таңрыберген Гарагөз газдырыпдыр. 2. Газанжык районында чешме, дере. Бу ат чешмәниң гөзбашындакы топрагың реңки билен багланышыклыдыр.

ГАРАГӨКҖЕ [Гарагө:кҗе] — Теҗен районында оба. *Гара* ве *гөкҗе* — тире атлары.

ГАРАГӨЛ [Гарагө:л] — Челекен ярым адасында посёлок; Тагта районында көл. Посёлога онуң голайында ерлешйән көлүң ады гечипдир, көллере болса сувуның акмаяндыгы ве дүрли чөкүндилериң көле гарамтыл реңк берйәндиги себәпли, *гара көл* дийлипдир.

ГАРАГӨЛАРНА [Гарагө:ларна] — Тагта районында яп. Онуң аягы Гарагөлде (серет) гутаряндыгы үчин, яба шейле ат берлипдир. Ерли геплешикде Амыдерядан баш алян магистрал каналлара *арна* хем дийилйәр (Брегель, 356 сах.).

ГАРАГУЛАК — Тагта районында оба ве яп. ЯГГ, *гарагулак* — тире ады.

ГАРАГУМ — Түркменистаның территориясында улы чөл, онуң ады дакылан канал; Ашгабат районында оба (өңки ады: Шор); Байрамалы районында совхоз. Ата--бабаларымыз бу чөлүң хемме ерине дегишли болан Гарагум диен адыны билмәндирлер. Олар чөлүң хер ерини айратын бир ат билен атландырыпдырлар. Меселем, Гарагумуң Гуметеги, Чалойгум, Ожарлыгум,

Черкезлигум, Боюнгум, Гызылгум, Сан-
дыклыгум ялы бирнәче атларыны В. А. Обручев хем
белләпдир ве бу гума Гарагум дәл-де, Гызылгум адының
гелишйәндигини, чүнки онуң чәгесиниң сарымтыл — гы-
зылдыгыны языпдыр (В. А. Обручев. Средняя Азия.
Избранные работы по географии Азии, т. I. М., 1951,
118 сах.). Түркмен дилинде *гарагум* ве *акгум* сөзлери
чәге типлерини аңладяр, ягны *гарагум* — үсти өсүмлик-
ли, шонуң үчин хем узакдан гаралып гөрүнйән чәгелери,
акгум хем елиң ыгына ондан-оңа сүйшүп йөрйән, үсти
өсүмликсиз боланы үчин, гарагума середенде, агарып гө-
рүнйән чәгелери аңладяр (Б. Кербабаев. Три кита
семилетки Туркмении. «Дружба народов», № 5, 1961, 7
сах.; Мурзаев. Туркмен, 883 сах.). Сандыклы чөлүнде
бейле чәгелере *гызыл* хем дийилйәр. Географик термин
хасапланылян *гарагум* ве *акгум* сөзлери бу чөлүң кәбир
ерлериниң хас атлары хөкмүнде хем уланыляр (Газан-
жык районындакы Баш Гарагум, Орта Гарагум
ве Аяк Гарагум; Ашгабат ве Гөкдепе районларын-
дакы Гарагум диен гумлар; Көнеүргенч районында-
кы Акгум, Улы Гарагум ве ш. м.). Түркменлер
арасында Гум, Чөл диен атлар билен мешхур болан
бу чөли илкинжи рус топографлары ве картографлары
Гарагум диен географик термин билен (чөлүң белли бир
бөлегиниң Гарагум диен ады билен) атландырярлар ве
онуң әхли ериниң тутуш ады хөкмүнде уланмага башла-
ярлар. Гадым заманларда Гарагумуң Едигум, Хафт-
рег («еди чәге»), Дешти — Хорезм («Хорезм чө-
ли»), Гуз чөли («огуз чөли»), Түркмен чөли,
Амул чөли, Мерв чөли, Сарахс чөли,
Хорасан чөли, Түркүстан чөли ялы эн-
чеме атлара эе боландыгы мәлимдир (Хасанов.
9 сах.). Абылгазының «Түркменлериң сежреси» диен
ишинде Гарагум диен ада душ гелйәрис, эмма ол Сыр-
дерья кенарындакы гумуң адыдыр. Түркменистандакы
гум болса «Үргенч билен Марының арасындакы чөл»
диен ат билен душ гелйәр (Кононов. Родословная,
66 сах.). Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи Гарагумы
көпленч Гум дийип, кә ерде хем Хорезм Еди-
гумы, Хорезм гумы дийип атландырярлар
(МИТТ, II, 479 сах.).

ГАРАГУШЛЫ — Бәхерден районында гарагушларың
көп боляи дагы

ГАРАГЫР — Гарагумда гыр.

ГАРАДАМАК — Ашгабат районында 2 оба, совхоз. Обалара нәме себәпден бейле ат берлендиги анык белли дәл. Гумда гарадамак диен от битйәр. Молладурдының «Хешдекбай» диен гошгусында болса бу сөз тире ады хөкмүнде уланылыпдыр («Чагыр Ахал илинден тилки, *гарадамагы»*).

ГАРАДАШ [Гарада:ш] — Гарагумда гара дашлы ер.

ГАРАДАШАЯК [Гарада:шаяк] — Ашгабат районында Бүзмейиң обасының икинҗи ады. *Гарадашаяк* — тире ады.

ГАРАДАШЛЫ [Гарада:шлы] — 1. Йыланлы районында бирнәче обаның тутуш ады; Тагта районында оба ве көл. Г а р а д а ш л ы — языр тайпасының икинҗи ады. Абылгазы языр илиниң Хорасана гелендигини ве Дурун төверсклеринде яшандыгыны, шонуң үчин хем Дуруна Языр хем дийилйәндигини, Дурун дагларында ерлешип, экеранчылык билен мешгул болан язырларың бир бөлегине болса *гарадашлы* дийлип ат берлендигини беллейәр (К о н о н о в. Родословная, 68 сах.). 2. Эсенгулы районында илатлы пункт ве гәми дуралгасы. ЯГГ, бу ат деңзиң гырасындакы гара дашлар билен багланышыклыдыр. Бу илатлы пункта А л т ы г у й ы хем дийилйәр.

ГАРАДЕГИШ — Эсенгулы районында оба. Өң бу Этрек дерясының эгрелйән ериндәки гара йылгынлы ериң адыдыр. *Дегиш* — деряның сувуның кенара дегйән, гыраларыны ювян, опгунлар, горплар эмеле гетирйән ерини аңладян географик терминдир.

ГАРАДЕПЕ — Эсенгулы районында оба ве депе; Байрамалы, Кака, Калинин, Красноводск, Көнеүргенч районларында улы депелер. Узакдан думанлап, чаңҗарып, бир хили гарамтыл реңкде гөрүнйән депелере көпленч *гөкдепе* я-да *гарадепе* дийилйәр.

ГАРАДЕРЕ — Газанҗык районында топрагының реңки боюнча ат алан даг дереси.

ГАРАДӨҢ — Гөкдепе районында узакдан гаралып гөрүнйән депе. *Дөң* я-да *доң* сөзи «депе» манысындакы географик терминдир (Р а д л о в. III, 1731 сах.; М у р з а е в л е р, 75 сах.). Деңешдир: Х а т а р д ө ң, Х о ж а м е ң л и д о ң, П о л а т д о ң.

ГАРАДҮВРҮН — Эсенгулы районында депе. Белент депелере *дүврүн* хем дийилйәр.

ГАРАҖА — Керки ве өңки Халач районларында обалар; Хожамбаз районында арык. *Гараҗа* — тире ады.

ГАРАҖААҢ [Гараҗаа:ң] — Челекен ярым адасында топрагының реңки боюнча ат алан депе. Ерли геплешикде *аңңат* сөзи гысгалдылып, *аң* гөрнүшинде уланыляр.

ГАРАҖАБАТЫР [Гараҗаба:тыр] — Эсенгулы районында гуйы, ер атлары. ЯГГ, *Гараҗа* — гуйыны газдыран адам, *батыр* — онуң лакамы.

ГАРАҖАБУРУН — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гөрнүшине ве реңкине гөрә ат алан депе, гуйы.

ГАРАҖАГАЯ — Ашгабат районында дагың гарамтыл гаясы.

ГАРАҖАДАГ [Гараҗада:г] — Гызыларбат районында гарамтыл даг.

ГАРАҖЫК — Гаррыгала районында реңки боюнча ат алан кичи даг.

ГАРАЙЫЛГЫН — Калинин районындакы Тельман посёлогының өңки ады; Эсенгулы районында ве Гумдаг төвереклеринде яйлалар. Гара йылгына бай боландыгы үчин, ол ерлере шейле ат берлипдир.

ГАРАКЕЛ — Гаррыгала районында ики оба. *Гаракел* — тире ады.

ГАРАКӨЛ [Гаракө:л] — Калинин районында оба. Оңа шол ердәки көлүң ады дакыляр. 1948-нҗи йылда көлүң сувы гураяр. Деңешдир: Г а р а г ө л.

ГАРАКҮП — Гызылетрек районында яйла, сув ятак. *Күп* сөзи барада серет: А л т м ы ш к ү п.

ГАРАМАЗЫ [Гарама:зы] — Йыланлы районында ики оба: А р к а Г а р а м а з ы ве К ы б л а Г а р а м а з ы (обаларың хәзирки ады: Г ү л ү с т а н). ЯГГ, шу обаның илаты мундан такмын 150 йыл өң Өзбегистаның Үргенч районының Гарамазы диен еринден гөчүп гелипдирлер. Тәзе оба хем онуң өңки ады гечипдир.

ГАРАМАН — Сарагт районында ики саны оба: 1-нҗи Г а р а м а н ве 2-нҗи Г а р а м а н. *Гараман* — тире ады. Г. И. Карпов бу тирәниң адыны «серетмерин» (не взгляну) дийип, нәдогры терҗиме эдйәр (К а р п о в. Родословная, 68 сах.). Түркменлериң акман ве гараман тирелериниң атлары Хожа Ахмет Ясавының дөврүлеринде хем душ гелйәр, акманлар хәзир Газагыстандакы Түркүстан шәхериниң якынында, Шаштүбе (Чәчдепе) диен ерде яшаярлар (С. Г. А г а д ж а н о в. Очерки истории огу-

зов и туркмен Средней Азии IX—XII вв. Ашхабад, 1969, 227—228 сах.).

ГАРАМАНЛЫ — Красноводск районында даг, өң гуйы; Гызыларбат районында дере, өвлүйә. ЯГГ, өң шу ерлерде гараман тиреси отурыпдыр.

ГАРАМАХМЫТ — Саят районында оба. *Гарамахмыт* — тире ады.

ГАРАМГОЛ [Гарамго:л] — Хожамбаз районында оба. *Гарамгол* — тире ады.

ГАРАМЫКЛЫ — Дарганата районында яйла ве как. *Гарамык* — өсүмлик ады.

ГАРАМЫШ—Фарап районында оба. Бу адың манысы белли дәл.

ГАРАМӘТНЫЯЗ [Гарамә:тныя:з] — Керки районында посёлок. Гарагум каналының боюнда 1954-нжи йылың 22-нжи апрелинде дүйби тутулап бу посёлога шол ердәки гуйының ве улы шорлугың ады дакыляр. ЯГГ, гуйы ве онуң төвереклери болса әрсарыларың гара тиресинден болан керкили Мәтяз диен адама дегишли экен.

ГАРАНТГЫЛЫ — Газанжык районында даг. ЯГГ, шол ерде дашдан эдилен дин [«гарантгы»] бар.

ГАРАНТГЫЛЫЖА — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ГАРАҢКЫДЕРЕ — Бәхерден, Газанжык ве Гаррыгала районларында дерелер, чешмелер. Дар ве өсүмлиге бай болан дерелер гараңкырап дурандыгы үчин шейле ат алыпдырлар.

ГАРАОЙ [Гарао:й] — Көнеүргенч районында оба ве улы мейдан. Гызыларбат районында Зав чешмесиниң гөзбашы. *Ой* сөзи барада серет: А л и л и о й.

ГАРАӨЗЕК [Гараө:зек] — Көнеүргенч районында өң сув акан кәл. *Өзек* сөзи барада серет: А г ө з.

ГАРАӨРИ [Гараө:ри] — Газанжык районында реңкине гөрә ат алан даг, өри мейданы.

ГАРАПОРСАҢ — Дашховуз районында оба. Бу оба 2 бөлеге бөлүнйәр: А ш а к ы П о р с а ң ве Ё к а р ы П о р с а н. *Порсаң* сөзи гумаксы, бош гумлы шор ерлери аңладян терминдир. Сува (көллере) өң байдыгы үчин, обаның ери ызгарлы болуп, гумы гарамтыл гөрүнйәр.

ГАРАСАЧ — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, обаның орны өң Гарасач диен аяла дегишли экен.

ГАРАСЕНИР — Гызыларбат районында оба, гуйы, улы депе; Красноводск районында дензиң кенарында

бурун. М. Кашгары *сеңир* сөзүни «даг бурны» дийип дүшүндирйәр ве бурун болуп дуран хер бир зады (меселем, диварды) аңлатмакда хем бу сөзүң уланыляндыгыны беллейәр (К а ш г а р ы, III, 374 сах.). Мухаммет Казымың «Недирнама» диен китабында хем-де Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехиниң ишлеринде *сеңир* сөзи «гала» манысында уланыляр (МИТТ, II, 184 ве 340 сах.).

ГАРАСУВ — Ашгабат, Бәхерден ве Чаршаңңы районларында чешмелер. ЯГГ, Ашгабатдакы чешме гүр жеңңелиң ичинден акандыгы, Бәхердендәки чешме — чөкүндилидиги, Чаршаңңыдакы чешме хем көлден башланяндыгы үчин, шейле ат алыпдырлар. Деңешдир: Г а р а б у л а к.

ГАРАСУЙРИ — Газанжык районында реңки ве формасы боюнча ат алан даг.

ГАРАТЕГЕЛЕК — Ясга посёлогының якынында сүйжи сувлы көл. 1 *га* мейданы тутян ве чуң ойда ерлешйән тегелек көлүң дүйбүне дүрли от-чөплериң чүйрүнтгилери чөкүп, онуң сувуны гарамтыл гөркезйәр (К о г а н, 69 сах.). Шонуң үчин хем оңа шейле ат берлипдир.

ГАРАТЕҢИР—Красноводск районында демир ёл станциясы. ЯГГ, *теңир* — «сеңир» сөзүниң үйтгедилен гөрнүшидир. Гумлы ве даглы ерлерде узалып гидйән депелере, деңиз кенарында болса сува сүсңәп дуран шейле депелере *сеңир, сеңңер* дийилйәр. Шол ерде гаралып дуран депәниң бардыгы үчин, станция шейле ат алыпдыр. Онуң орнуна өң Г у р т г у й ы дийилйән экен (*Гурт* — адам ады).

ГАРАТОГАЛАК — Эсенгулы районында гарамтыл ве тогалак депе.

ГАРАУЗЫНГЫР [Гараузы:нгыр] — Гарагумда гыр.

ГАРАХАН [Гараха:н] — Кака районында оба, кәриз. *Гарахан* — кәризи газдыран ве оны уланан адамың ады.

ГАРАХОВУЗ — Чаршаңңы районында оба. Обаның гапдалында сил сувлары йыгнанян ой болуп, онда мыдам сув сакланар экен. Төверегиндәки дүз мейдана середенде, сувлы оюң гаралып гөрүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Хәзир бу пес ой дүзленип, орнуна экин экилйәр.

ГАРАХОЖА — Ленин районында оба (хәзирки ады: Т ә з е д у р м у ш). Ерли яшулуларың бирнәчеси бу ады ёмутларың гарагожа тиресиниң, кәбирлери хем шу ерде

яп газдырып отуран Гара атлы хожаның ады билен багланышдырярлар.

ГАРАЧАГЫЛ — Балкан дагларында гара чагыллы оюң ве шол ердәки гуйының атлары.

ГАРАЧИЛ [Гарачи:л]—Гумдаг ве Экерем аралыгында сувлы ой, жар, даг. Ерли геплешикде жара *чил* хем дийилйәр. Шол төверекдәки даглар хем шу ат билен атландырылыпдыр.

ГАРАЧӨП — Сакарчәге районында оба; Тагтабазар районында жүлге, чешме. Өсүмликлериң ве от-чөплериң атларында *гарачөп* диен сөз душ гелмейәр. Әхтимал, бу атлар от-чөплериң чүйремеклиги я-да янгын нетижесинде реңкиниң гаралмагы билен багланышыклы болса герек.

ГАРАЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, улы гара депе, гуйы. *Чулба* — депе; депәниң бейгелен ери (ТДС, 755 сах.).

ГАРАЧЫБЫК [Гарачы:бык] — Гызыларбат районында дере, чешме. *Гарачыбык* — өсүмлик ады.

ГАРАЧӘГЕ [Гарачә:ге] — Эсенгулы районында гум. Үсти от-чөпли чәгелере *гарагум* я-да *гарачәге* дийилйәр (серет: Г а р а г у м).

ГАРАШОР [Гарашо:р] — Келиф Узбоюның угрунда мейданы 2715 *га* болан көллер (өң шол көллериң орнундакы шор мейдан); Газанжык районында шорлук.

ГАРАЭГШЕМ — Ягман станциясының өңки ады. *Эгшем* сөзи барада серет: Б а л е й ш е м.

ГАРАӘЛЕМ [Гараә:лем] — Небитдаг төверегинде гара топраклы әлем ялы узын золак ер, гуйы. Ол ерде экин хем экилйәр.

ГАРАЯБЫЛЫ — Дашховуз районында оба. ЯГГ, илки шу обадакы жыкыра шейле ат берлипдир, чүнки оңа гара ябы гошулян экен. Соңра оба хем шу ат гечйәр.

ГАРАЯЛЧЫ — Бәхерден районында даг. *Ялчы* — географик термин болуп, дагың кем-кемден бейгелип гидйән, от-чөп битмедик йылманак, йылчыр йүзүни аңладяр (ТДС, 845 сах.).

ГАРАЯНДАК — Гарабекевүл районында өң оба, хәзир ер, арык. *Гараяндак* — овнук тирәниң ады. ЯГГ, бу тирәниң векиллери гара яндаклы ерде отурандыклары үчин, олара шейле ат берлипдир.

ГАРАЯНЫК — Тагта районында оба, өвлүйә, мейдан. ЯГГ, шол ердәки депе археологик әхмиетли болуп, оң дан дүрли дашлар, хум ве ш. м. затлар тапыляр. Бу ат гадым заманларда шол ерде янгының боландыгы билен багланышыклы дөрән болса герек.

ГАРАЯП [Гарая:п] — Сакарчәге районында оба ве яп. Оба ябың ады гечипдир. Яба нәме үчин шейле ат берлендиги белли дәл.

ГАРАЯПРАКЛЫ — Эсенгулы районында гум. *Гараяпрак* — гарамтыл ве улы япраклы чөл өсүмлигиниң ады.

ГАРГАЛЫ — Келиф Узбоюның угрунда мейданы 746 *га* болан көл, гуйы, шор. ЯГГ, бу ат илки шол ердәки шорлугың адыдыр. Гышда гаргаларың көп болляндыгы үчин хем оңа шейле ат берлипдир.

ГАРГАЛЫШОР [Гаргалышо:р] — Гарагум каналының боюнда өң шор мейдан, хәзир көл (серет: Г а р г а л ы).

ГАРГАЛЫ СУРХЫ — серет: С у р х ы.

ГАРГАЯТАК — Тагта районында (гумда) көл.

ГАРГЫЖЫК — Гаррыгала ве Гызылетрек районларында дерелер. Гаргы өсйәнлиги үчин, олара шейле ат галыпдыр.

ГАРГЫЛЫ — Гаррыгала районында оба; Газанжык районында даг.

ГАРГЫЛЫАГЫЗ — Гөкдепе районында оба (хәзирки ады: А ш а к ы Ч ү л и). *Агыз* сөзи барада серет: А г з ы д а ш т. Оба дагың гаргысы көп болан агзында ерлешйәр.

ГАРКЫН — Саят ве Керки районларында обалар; Бәхерден ве Гаррыгала районларында дерелер ве чешмелер. *Гаркын* — Решидеддин ве Абылгазы тарапындан саналян 24 түркмен тайпасының бири. Абылгазы гаркынлары Огуз ханын үчүнжи оглы Йылдыз ханың неберелери хасап эдйәр (К о н о н о в. Родословная, 51 сах.).

ГАРЛЫ [Га:рлы] — Гаррыгала районында дере ве чешме.

ГАРЛЫК [Га:рлык] — Чаршаңңы районында оба (өң район). Оба белент дагың этегинде ерлешйәр. Илки бу ат дагың ады болса герек, чүнки хеке бай болан бу даг гарлы дагы ядa саляр. Кәбир адамлар бу топоними гарлык диен улы түрки тайпаның адындан эмеле геленлир дийип чаклаярлар. Эмма бизиң элимизде муны тассыклаян маглумат ёк. Ондан соң хем Гарлыкда өзбеклериң гоңрат тайпасының векиллери яшаярлар. Шу топоним гарлык тайпасы билен багланышыклы болайса-да,

онуң *гар* сөзүнден эмеле гелендигини беллемелидирис. Решидеддин өзүниң «Жами ат-Таварих» диен тарыхы ишинде Огуз ханың Гур ве Гарчыстан юртларындан өз ватанына доланып гелйәркә, дагда улы гарың ягандыгыны, шол гарлы ховада ыза галан машгалалара болса онуң *гарлык* («снеговик») дийип ат берендигини өз дөврүндәки маглуматлара салгыланмак билен белләпдир (МИТТ, I, 498 сах.).

ГАРМАНСАГАТ [Гарманса:гат] — Кака районында демир ёл станциясы. ЯГГ, бу ат шол ердәки Амансәхет диен галаның адының илкинҗи рус демир ёл гуруҗылары тарапындан ёйлан гөрнүшидир. Кәбир яшулулар бу ады урушда биринин: «Арман, саг ат герек» диен сөзлери билен хем багланышдырярлар, эмма бейле дүшүндириш шүбхелидир.

ГАРНАС — Чаршаңңы районында оба; Гаррыгала районында өң оба, хәзир ер ады; Хожамбаз районында арык. *Гарнас* — тире ады.

ГАРНЫЯРЫК [Гарныя:рык] — Гаррыгала районында гала.

ГАРРАВ — Ленин районында оба. *Гаррав* — тире ады.

ГАРРАВЯП [Гарравя:п] — Йыланлы ве Ленин районларында гаррав тиресине дегишли болан яплар.

ГАРРЫБЕНТ — Теҗен дерясында гадымы бент, оба. Топонимикада *гарры* сөзи «көне», «гадымы», «ирки» ялы манылары аңладяр.

ГАРРЫГАЛА [Гаррыгала:] — Сумбар дерясының боюнда район, посёлок, көне гала. Посёлогың гүндогарындакы көне гала өң Г а н л ы г а л а дийилйән экен, ЯГГ, галаның үстүнде күртлер билен түркменлериң арасында болан газаплы сөвешлерде көп ган дөкүлипдир ве оңа Ганлыгала диен ат галыпдыр. Кәбир гүррүңлере гөрә, гадым заманларда бу гала Ш ә х р и җ у р җ а н хем дийилйән экен. 1836-нҗы йылың июль—август айларында өрән берк ве улы гала болан Гаррыгаланы Эйран шасы Мухаммет ша өзүниң нөкери Фиридун мүрзә юмурдяр (МИТТ, II, 233 сах.). Галаның Гаррыгала диен параллель уланылян ады соңра шол ерде гурлан посёлога гечйәр. Шу асырың башларында посёлога А л е к с а н д р о в к а дийип ат дакыпдырлар. Ак тамларың илкинҗи гезек гурландыгы үчин, оңа А к т а м хем дийлипдир. Посёлогың бу ады хәзир хем йөргүнлидир. Гаррыгала дийип

ат алан көне галалар Бәхерден ве Кака районларында хем бар.

ГАРРЫГЕЧИ — Гарагумда Үңзүң гечелгеси. Бу ат «гарры, ягны көне гечелге» диен маныны аңладяр. *Гечелге* сөзүниң *гечи, гечит* формасына халк дөредиҗилигинде хем душ гелинйәр: Мүң метҗитден бир гечит, мүң гечитден бир ичит (накыл).

ГАРРЫГУЙМА — Газанҗык районында гадымы гуйма. *Гуйма* сөзи барада серет: А к җ а г у й м а.

ГАРРЫГУЛ — Гөкдепе районында оба, гуйы. *Гаррыгул* — гуйыны газдыран, гырк тиресинден болан адамың ады.

ГАРРЫ ГУРТЛЫ [Гу:ртлы] — Ашгабат районында Гуртлы обасының өңки отуран ери.

ГАРРЫГЫШЛАГ — Көйтенде чешме. *Гышлаг*—«гышламак» сөзүнден болуп, гышда отурылян ери, обаны аңладяр. ЯГГ, чешмәниң боюнда өң оба отурандыгы үчин, ол Гаррыгышлаг(«көне оба») дийип ат алыпдыр.

ГАРРЫКАК — Бәхерден районында (Гарагумда) көне какың янында ерлешйән оба.

ГАРРЫКЕН — Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг. Гарры, ягны көне, гадымы кән. *Кән* парс дилинден гечен көнелишен сөз болуп, тебигы ерасты байлыгы, гымматбаха дашлары, металлары болан ери аңладяр (ТДС, 408 сах.). Гаррыкен диен ерден хем ёкары хилли нахар дузы алыняр.

ГАРРЫКӘРИЗ [Гаррыкә:риз] — Гөкдепе районында оба, көне кәриз.

ГАРРЫ НОХУР — Бәхерден районындакы Нохур обасының йөргүнли ады. Нохурлыларың гадымы отурымлы ери боландыгы себәпли ве Сумбарың боюндакы нохур обаларындан тапавутландырмак үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАРРЫОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбар дерясының көне олумы, гүзери.

ГАРРЫХОЖА — Дәнев районында оба. Оңа Г а р р ы х о җ а а т а диен өвлүйәниң ады гечипдир.

ГАРРЫЧЫРЛА — Ашгабат ве Теҗен районларында обалар. *Чырла* — «шырламак» сөзүнден болуп, чөлдәки гуюларың бир гөрнүшидир. Такырларда йыгнанян ягыш сувларыны онуң песрәк ерлеринде газылан шор сувлы гуюлара акдырярлар. Шейле эдиленде, ёкардан инйән сүйҗи сув ашакдакы шор сувлары узаграга итерйәр,

шейлеликде, узак вагтлап гуйының сувуны ичмек мүмкин боляр. Теҗендәки бу обаның адамлары Гарагумдакы Гаррычырла диен гуйының янындан гөчүп гелипдирлер. Оларың тәзе обасына хем өңки отуран ерлериниң ады гечипдир.

ГАРРЫЯСГА — Гаррыгала районында даг. *Ясга,* әхтимал, *ясы* сөзи билен асылдаш болуп, депелериң, байырларың, кенарларың ясырак, гечмек үчин аматлырак ерлерини аңладяр (серет: Я с г а .). Гаррыясганың үстүнден хем гадымы ёл гечйәр.

ГАРТ — Йыланлы районында оба. *Гарт* — тире ады. Оба М е ң и ш хем дийилйәр.

ГАРШЫ — Красноводск районында Гувлумаяк посёлогына дегишли оба. Онуң нәме үчин шейле атландырыландыгы белли дәл.

ГАРЫБАТА [Гары:бата] — Мургап оазисинде демир ёл станциясы. Оңа Гарыбата диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

ГАССАПГАЛА [Гасса:пгала:]—Сарагт районында гала. Ерли илат бу ады «Гөроглы» эпосындакы Булдур гассабың ады билен багланышдыряр.

ГАТ — Қака районында даг. Ики бөлекдиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАТЫАҚАР — Теҗен ве Қөнеүргенч районларында сувы чалт акян каналлар.

ГАТЫАРЫҚ [Гатыа:рык] — Чәрҗев районында оба ве арык. ЯГГ, арык гаты (тарп) ерден газыландыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ГАТЫГУЛАҚ — Қалинин районында оба. *Гатыгулак*— тире ады.

ГАТЫДҮЙП — Гөкдепе районында (Гарагумда) оба, дүйби гаты гуйы.

ГАТЫҖА — Гызылетрек районында дере ве олум. ЯГГ, ериниң гатылыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ГАТЫОЙ [Гатыо:й] — Қалинин районында ериниң хилине гөрә ат алан оба (хәзирки ады: П а г т а ч ы).

ГАЧАЛГА — Сарагт районында гала. Дүрли уруш-ларда душмандан горанмак үчин гачып· аталга болуп хызмат эденлиги себәпли, оңа шейле ат берлипдир.

ГАЧАЛГАДЕПЕ — Қака районында гадымы урушлар дөврүнде гачып аталга болуп хызмат эден гала.

ГАЯЛЫБӨВҮР — Гаррыгала районында оба. Ол ики

гаяның аралыгында, дагың бөврүнде ерлешйәндиги үчин шейле ат алыпдыр.

ГАЯЛЫҖА — Гызылетрек районында Этрек дерясының гаялы ери.

ГЕЕН — Қалинин районында оба. *Геен* — тире ады.

ГЕЖЛИ — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары. *Геж* я-да *хежже*—алебастрың бир гөрнүши, дүвүр-дүвүр ак дашлар. Серет: Х е ж ж е л и.

ГЕЛЕСЕН-ГӨРЕСЕН — Гаррыгала районында даг. Оңа Б а к җ а л ы хем дийилйәр, чүнки, ЯГГ, шу ерде Алы бакҗалы диен герейли отурян экен. Тире-тайпа урушлары дөврүнде, онуң үстүне душман чозяр. Алы бакҗалы оларың өңүнден: «Мениң үстүме гелме, гелсең эрбет болар (гелесен-гөресен)» дийип хабар ёллаяр. Чозуш бес эдилйәр. Хамала, шол вакадан соң, дага шу ат галыпдыр.

ГЕЛИНЙҮЗДҮРЕНҚӘЛ [Гелинйүздүренкә:л] — Қөнеүргенч районында кәл. ЯГГ, кәлиң сувуна бир гелин гарк боляр.

ГЕНҖИГАРАБАГ [Генҗигараба:г] — Дашховуз районында гала. Оңа нәме үчин шейле ат берлендиги белли дәл.

ГЕРЕЙ — Красноводск районында оба. *Герей* я-да *герейли* — тире ады.

ГЕРИРУД [Гериру:д] — Теҗен дерясының икинҗи ады. СССР-иң чәгинден дашарда Теҗен дерясы Герируд (Гератруд — «Хырат дерясы») дийлип атландырыляр. Парсча *руд* — «деря». Хыратлы Хафиз-и Абру (XV асыр) Сарагта Хырат дерясының сув берйәнлигини, эмма томусда сувуң оңа етмейәнлигини белләпдир (МИТТ, I, 527 сах.).

ГЕРҚЕЗ — Гаррыгала районында оба. *Геркез* — тире ады.

ГЕРҚЕЗДАГ [Геркезда:г] — Балкан дагының бир бөлеги. ЯГГ, өң шол ерде геркезлер отурян экен.

ГЕРҚЕЗОТУРАН — Гызыларбат районында дере, гала. *Геркез* — тире ады.

ГЕРМАП [Герма:п] — Гөкдепе районында оба, йылы сувлы чешме (оба М и х а й л о в с к о е хем дийлипдир). Парсча *герм* — «ыссы», «гызгын», «йылы», *аб* — «сув». Деңешдир: Йылысув, Дәнегермап.

ГЕРРЕЙ — Йыланлы районында оба. *Геррей* — тире ады.

ГЕЧИГЫРАН — Байрамалы районында улы депе. Өң шол депәниң үстүнде мал ятырыляп экен. ЯГГ, гүйчли чабга нетижесинде, тәзе гыркылан гечилериң көпүси гырыляр. Шол гечилериң сүңклери хәзир хем чашып ятыр.

ГЕЧИЛИ — Ленин районында оба. Ерли илат бу ады «гечиси көп болан оба» дийип дүшүндирйәр. Әрсарыларда *гечили* диен тире бар. Нерезимде өң Гечили диен оба хем болупдыр.

ГЕЧИСУВЛАТ — Дарганата районында олум, гүзер. *Сувлат* — «сувлатмак» сөзүнден болуп, малларың сува иийән гүзерини аңладяр ве термин хөкмүнде дине Дарганата районында уланыляр. М. Кашгарының сөзлүгинде бу сөз *сувлаг* формасында душ гелйәр ве «сув ёлы, малларың сув ичйән жайы» дийлип дүшүндирилйәр (Кашгары, I, 431 сах.).

ГИЕВҖИК — Бәхерден районында оба, хәриз. Булара нәме себәпден бейле адың берлендиги белли дәл.

ГИҢАГЫЗ [Ги:ңагыз] — Гызыларбат районында агзы гиң дере.

ГИҢАГЫЗДАГ [Ги:ңагызда:г] — Тагтабазар районында даг. *Агыз* барада серет: Агзыдашт.

ГИНГОЛ [Ги:нго:л] — Ашгабат районында оба, гиң голуң ичинден акян чешме.

ГИҢДЕРЕ [Ги:ңдере] — Гызыларбат ве Кака районларында гиң дерелер. Какадакы дере — зәхметкешлериң дынч алян ери.

ГИҢЧАГЫЛ [Ги:ңчагыл] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гиң чагыллы мейдан.

ГИҢЯНДАК [Ги:ңяндак] — Көнеүргенч районында яндаклы гиң мейдан.

ГОВАЧАЛЫ — Кака районында дере. Өң шу дереде говача экилен болса герек.

ГОВКУЗЕРЕҢ — Тежен районында оба. *Говкы* ве *зереӊ* — тире атлары. Г. И. Карпов бу ады «говкы, ягны эгри дабан уршуҗы» (косолапый боец) дийип терҗиме эдйәр (Карпов. Родословная, 68 сах.).

ГОВУРДАК — Чаршаңңы районында даг, посёлок. Бу ат *гөвүр* — «күкүрт» ве *даг* диен ики сөзден ыбарат болуп, Күкүртдаг формасындакы адың диалектал вариантыдыр. Илки Көйтендагың күкүрде бай болан бөлегине Күкүртдаг дийлипдир, соңра 1930-нжы йылларда шол ерде гурлан посёлога хем шу ат дакыляр (С. Атаниязов. Гаурдак. «Комсомолец Туркменистана», 21.VIII.1965). Өзбек дилинде чыкян карталарда бу ат Гугуртто г гөрнүшинде язылыяр.

ГОВШУТ — Кака районында оба, демир ёл станциясы, гала. *Говшут* — галаның янындан илки юрт тутан адамың ады (Говшут ханың ады билен багланышыклы дәл).

ГОВШУТБЕНТ — Мургап районында оба. *Говшут хан* — XIX асырда яшап гечен түркмен ханы. Оба бендиң, бенде болса Говшут ханың ады дакылыпдыр.

ГОВШУТГАЛА [Говшутгала:] — Мургап дерясының боюнда ве Сарагт районында Говшут ханың (XIX асыр) салдыран галалары.

ГОВШУТЯП [Говшутя:п] — Мургап районында Говшутбентден баш алян яп.

ГОЖУГОЛУМ — Гызылетрек районында олум. *Гожук* — тире ады. Абылгазы Ёмудың Гутлутемир диен оглуның үчем чагасының бирине Гожук дийилйәндигини белләпдир (Кононов. Родословная, 73 сах.).

ГОЖУКГУМ — Көнеүргенч районында гум. Шол ерде гожуклар яшаяр.

ГОЗГАНГАЛА [Го:згангала:] — Кака районында оба, гала. *Гозган* сөзүниң манысы белли дәл.

ГОЗГАНЧАЙ [Го:зганча:й] — Кака районындакы Гозгангала обасына барян чай (чешме).

ГОЗЛУДАГ [Го:злуда:г] — Гызыларбат районында хозлы даг. Түркмен дилиниң алили, нохур ве кәбир бейлеки диалектлеринде хоза *гоз* дийилйәр.

ГОЗЛУК [Го:злук] — Гөкдепе районындакы Чүли курорт ержагазының актив уланылян ерли ады. *Гозлук* — «хозлы» («хозлук») диймекдир.

ГОЗЛЫ [Го:злы] — Бәхерден районында хозлы даг.

ГОЙМАТ — Красноводск районында даг. *Гоймат* сөзүниң манысы белли дәл.

ГОЙМАТБУРУН — Гумдаг ве Эсенгулы аралыгында гум.

ГОҢУР — Мары районында оба. *Гоңур* — тире ады.

ГОҢУРЯП [Гоңуря:п] — Мары районында өң гоңурлара дегишли болан яп.

ГОПАЛЖА — Челекен ярым адасының демиргазык голы. ЯГГ, шол ерде дикже бурун (сеңир) бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОРГАН — Бәхерден районында (Нохурда) чешме, гала. *Горгаң* — әхтимал, «горанмак» сөзүнден болуп,

6 Заказ № 93

горанмак үчин уланылан депелери, галалары аңладыпдыр.

ГОРГАНГЫР — Гарагумда гыр («горганлы гыр»).

ГОРГАНДЕПЕ — Чаршаңңы районында гала.

ГОРГАНҖЫК — Ленин районында улы депе.

ГОРГАНЧА — Калинин районында гала; Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Бу чешмәниң гөзбашында улы депәниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОРГОР СУВ ХОВДАНЫ [ховда:ны] — Сарагт районында сув ховданы. *Горгор* — сес меңзетмеси болуп, бу ат ёкардан инйән сувуң сеси билен багланышыклы йүзе чыкяр. Илки шол ердәки чуңңул шу ат билен атландырылып, сонра ол ат сув ховданына хем дакыляр. Яшулулар арасында бу адың Т а т я п диен варианты хем бар. Ол Сарагта Хыва ханларының басыбалыҗылыклы йөришлери билен багланышыклы дөрәпдир.

ГОРГОРЧУҢҢУЛ — Сарагт районында чуңңул. *Горгор* барада серет: Горгор сув ховданы; *чиңңил* (ерли диалектде *чуңңул*) сөзи сувлы көллери, чукурлары, япларың сува дуншулйән ерлерини, деряның сувуның чуң ерлерини аңладяр.

ГОРҖАВ [Го:рҗав] — Гөкдепе районында оба (оңа Г а р а г о ң у р хем дийилйәр). *Горҗав* сөзүниң манысы белли дәл.

ГОРПЛЫ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) депе. Сил сувларының депеде улы горп эмеле гетирендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОРПОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың горп эмеле гетирен ериндәки олум, гүзер.

ГОТУР — Ленин районында обалар. *Готур* — «оба» манысындакы «хутор» диен рус сөзүниң үйтгедилен гөрнүшидир, чүнки, ЯГГ, руслар Акдепә (Ленин посёлогының ерли ады) 1-нҗи Х у т о р. Секизатлык обасына 2-нҗи Х у т о р, «Коммунизм» колхозының Карл Маркс участогына хем 3-нҗи Х у т о р дийип ат дакыпдырлар.

ГОТУРАТА — Ашгабат районында чешме. Сувуның кәбир дери кеселлерине эм болляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Руслар оңа З о л о т о й К л ю ч («алтын чешме») дийййәрлер. Бу ат соңра А л т ы н а ч а р дийип, нәдогры терҗиме эдилипдир. *Ата* (Көйтендагда *хоҗа*, кәбир ерлерде болса *баба*) сөзи сувы эм үчин уланылян

я-да мукаддес хасап эдилйән чешмелериң адында көп уланыляр (К ө в а т а, А р ч м а н а т а, Н о в а т а).

ГОТУРДАГ [Готурда:г] — Газанжык районында даг. Ол гөрнүши, ягны готура меңзейәндиги, от-чөпсүздиги, чыпардыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ГОТУРДЕПЕ — Небитдага гарашлы посёлок. Илки бу ат шол ердәки үсти от-чөпсүз, готура меңзейән гум депелериниң ады болуп, соңра ол шол ерде гурлан небитчилериң посёлогына дакыляр. Бу ат барада шахыр Ш. Борҗаков шейле язяр:

Мензил-мензил айлансаң-да,
Гөзүң дүшмез бир дүйп чөпе,
Белки, шонлан ат алансың,
Готурдепе, Готурдепе (Ш. Б о р җ а к о в).

ГОЧ — Гызыларбат районында Г о ч а т а диен өвлүйәниң ады дакылан оба, демир ёл станциясы. Гочуң шахлы келлесине меңзеш гочбуйнузларың (губуриң баш ужуна дикилйән дашларың) көпдүгине гөрә, өвлүйә шейле ат берлипдир.

ГОЧГАРКӨПРИ — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, *Гочгар* — шол ердәки Ханяба көпри салдыран адамың ады.

ГОШААЛАН — Тагтабазар районында (гумда) ики аланлы ер. Алан сөзи барада серет: А г а л а н.

ГОШААРЧА — Бәхерден районында гоша арчалы даг, депе, чешме.

ГОШААХЫР [Гошаа:хыр] — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы ве оба. ЯГГ, 1924-нҗи йылда гуйының янында маллары сува якмак үчин, 2 саны ахыр эдилип, илки гуя, соңра оба шу ат берилйәр.

ГОШАБУЛАК — Дарганата районында ики чешме.

ГОШАГАЛА [Гошагала:] — Дәнев районында ики гала.

ГОШАГУЮҖЫК — Балкан дагында ики чешме.

ГОШАДЕПЕ — Кака районында ики гала; Калинин районында гоша депели ерде ерлешен оба.

ГОШАҖА — Гызыларбат районында гоша депе.

ГОШАҖАГӘДИК [Гошаҗагә:дик] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Ол ерде байрың ики гәдиги бар.

ГОШАҖҮҢҢҮЛ — Тагта районында ики саны көл. Ерли геплешикде чуңңула *җүңңүл* дийилйәр.

ГОШАОБА [Гошао:ба] — Красноводск районында

оба. ЯГГ, өң шу оба ики бөлек экен («гоша оба»). П. Померанцев бу ады «оба гошы» (аульная стоянка») дийип, нәдогры дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 72 сах.).

ГОШАОЖАК [Гошао:жак] — Бәхерден районында (Нохурда) гоша ожак эдилен дере, чешме.

ГОШАӨЗЕК [Гошаө:зек] — Эсенгулы районында гәми дуралга. *Өзек* сөзи барада серет: А г ө з. Шол ерде гоша жарың боландыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГОШАХОВДАН [Гошаховда:н] — Гөкдепе районында оба, кәриз. Ховдана йыгнанян сувуң ики яба бөлүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОШДЕМИР — Гаррыгала районында оба. *Гош* — «гоша» сөзүнин гысгалан формасы.

ГОШДЕПЕ — Саят районында ики саны янашык депе, яп.

ГОЮНГУЙМА — Газанжык ве Эсенгулы районларында гуйма. *Гуйма* сөзи барада серет: А к ж а г у й м а. Якынында гоюн агылының бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ГОЮНГУМ — Сарагт ве Тагтабазар аралыгында гум (гоюн яйласы).

ГОЮНГЫРЛАН — Гүнбатар Гарагумда гыр. Шу ерде ягыш я-да башга бир себәп билен гоюнларың гырланлыгы үчин, гыра шейле ат галан болса герек.

ГӨБЕКДЕПЕ [Гө:бекдепе] — Чәржев районында формасы боюнча ат алан депе.

ГӨБЕКЛИ [Гө:бекли] — Бәхерден районында депәниң ады дакылан дере, чешме.

ГӨБЕКЛИДЕПЕ [Гө:беклидепе] — Байрамалы ве Кака районларында формасына гөрә ат берлен галалар.

ГӨБЕКЯТАК [Гө:бекятак] — Гызыларбат районында улы депе ве онуң якынындакы мал ятагы.

ГӨВДҮГОБА [Гөвдүго:ба] — Ленин районында оба. *Гөвдүк* — тире ады.

ГӨГЕЙИНЛИ [Гө:гейинли] — серет: Г у м д а г.

ГӨГЕРЕНДАГ [Гө:геренда:г] — Эсенгулы — Гумдаг аралыгында вулкан. Бир неслиң гөзүниң өңүнде, ягны бирнәче йылың довамында, вулканың улы депе эмеле гетирендиги үчин, оңа «гөгерен даг» дийип ат берипдирлер (Н а з а р о в, 50 сах.).

ГӨГЕРЧИНЛИ [Гө:герчинли] — Дарганата районында оба (Г ө г а р ч ы н л ы хем диййәрлер). Бу илки шол ердәки галаның ады болуп, галада гөгерчинлериң көп яшандыгы билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр. Мухаммет Казымың «Недирнама» диен ишинде (XVIII асыр) бу ат Г ө г е р ч и н (МИТТ, II, 171 сах.), Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехиниң ишлеринде болса (XIX асыр) Г ө г е р җ е л и (МИТТ, II, 435 сах.) гөрнүшлерде душ гелйәр.

ГӨГӨЗ [Гө:гө:з] — Гызылетрек районында дере. *Өз* сөзи барада серет: А г ө з. Бу ат хәли-хәзире ченли шол дереде гөк экинлериң экилйәндиги билен багланышыклы йүзе чыкяр.

ГӨГҮШ [Гө:гүш] — Калинин районында оба. *Гөгүш* — тире ады.

ГӨЗ — Бәхерден районында дөрт, Гызыларбат районында бир чешмәниң ады. *Гөз* — географик термин болуп, чешме сувларының чыкян ерини, гөзбашыны аңладяр (ТДС, 188 сах.). Деңешдир: парс дилиндәки *чешм* сөзи хем «гөз» диймекдир.

ГӨЗБАШЫ — Бәхерден районында дере, чешме. Нохур сувуның гөзбашы шу дередедир.

ГӨЗЕЛЛИДЕПЕ — Эсенгулы районында белент депе (оңа Җеңңеллигөзел хем дийилйәр). Депә нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

ГӨЗЛИАТА — Красноводск районында оба. Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Кәбир маглуматлара гөрә, *Гөзлиата* — Балкан төверегинде яшан аталарың тиребашысы болан Хасаның (XV асыр) лакамыдыр («Вечерний Ашхабад», 30.VII.1969). Магтымгулының дөредиҗилигинде хем бу ада душ гелйәрис: Сен *Гөзлиата* болсаң, биз геркез или («От недир» гошгусы).

ГӨЙНҮК — Дәнев районында оба; Бәхерден районында дере. Бу сөзүң манысы белли дәл.

ГӨКГӨЗГЫШЛАК [Гө:кгөзгышлак] — Көнеүргенч районында оба. *Гөкгөз* — човдур байының лакамы, *гышлак* сөзи болса «оба» манысындадыр. Умуман, *гышлаг* ве *язлаг* сөзлери гөчме чарвачылык билен багланышыклы йүзе чыкан терминлердир. ЯГГ, шу обада Хыва ханының дикмеси Гөкгөз човдурың отурандыгы үчин, оңа шейле ат берипдирлер.

ГӨКГҮММЕЗ [Гө:кгүммез] — Сакарчәге районында гөк гүммези болан өвлүйәниң ады дакылан оба; Дарганата районында формасына гөрә ат алан улы депәниң ады. Сакарчәгедәки Гөкгүмме-

зиң адына XV асырда хем душ гелйәрис, ягны 1458-нжи йылда шу ере Солтан Хүсейин Байкара (Солтансөйүн) гелйәр (МИТТ, 1, 537 сах.).

ГӨКДЕПЕ [Гө:кдепе] — Көпетдагың этегинде ерлешйән район, посёлок, оба, демир ёл станциясы; Гарабекевүл, Калинин ве Мургап районларында обалар ве галалар; Тагта районында гум; Байрамалы ве Бәхерден районларында галалар. Узакдан думанлап, гөгүмтил-гара болуп гөрүнйән депелере *гөкдепе* я-да *гарадепе* диййәр. Обалара шейле депелериң ады гечипдир. ЯГГ, Гөкдепе районына ады гечен гадымы гала посёлогың 10—12 *км* гайрасында ерлешйәр (оңа Ш ә х р и х а й б а р хем диййән экенлер). Соңра текелер посёлогың якынында улы гала салярлар, оңа хем өңки галаның ады гечйәр. ЯГГ, Байрамалыдакы гадымы галаның өңки ады — Х а в е р з е м и н; Бәхердендәки гала — А б х а д а р а н, соңра Х а р а б а ш ә х е р; Сарагтдакы гала болса VI—VII асырларда яшап гечен Нажар диен феодалың көшгүниң галындысыдыр (А д ы к о в. Станции, 215—216 сах.).

ГӨКДЕРЕ [Гө:кдере] — Красноводск районында оба; Бәхерден, Газанжык ве Гызылетрек районларында гөк ота бай дерелер.

ГӨКДОНЛЫ [Гө:кдо:нлы] — Чаршаңңы районында арык. *Гөкдонлы* — өвлүйә ады. Абылгазы каңлы тайпасының ханына Гөкдонлы дийлендигини белләпдир (К о н о н о в. Родословная, 72 сах.).

ГӨКДОНЛЫ СУРХЫ — серет: С у р х ы.

ГӨКЁЛ [Гө:кё:л] — Гарагумда ёл. ЯГГ, бу ёл Тәримгаяның гөк отлы ерлеринден гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГӨКҖЕ [Гө:кҗе] — Ашгабат ве Мары районларында обалар. *Гөкҗе* — тире ады. Ерли яшулулар Ашгабат районындакы обаның адыны обаның гүр баглыга бүренип отурандыгы билен багланышдырярлар. Мары районында 1-н җ и Г ө к җ е ве 2-н җ и Г ө к җ е диен ики оба бар.

ГӨКҖЕГУМ [Гө:кҗегум] — Хожамбаз районында ота-чөпе бай болан гум.

ГӨКЛЕҢ [Гө:клең] — Йыланлы районында ер ады. Өң шол ерде гөклеңлер отурыпдыр.

ГӨКЛЕҢГУЙЫ [Гө:клеңгуйы] — Гарагумда гуйы ве

ойуң яныдакы улы шор мейдан. *Гөклең* — түркмен тайпаларының бири.

ГӨКЛЕҢГЫРЛАН [Гө:клеңгырлан] — Ленин районында оба. 1929-нжы йылың 15-нжи декабрында Туйли диен адам Акҗагүл диен гыза өйленип, той эдйәр. Әрназар җалатай диен кулак Шалтай галтаман билен бирликде тойы дагадяр, ягны багшы айдып отуран вагты мәрекәниң төверегине өврүм берип дуран яндак күделерини отлаяр, ховлудан чыкан адамы хем атяр. Шонда жеми 450 чемеси адам вепат боляр. Галтаманлары Йыланлыдакы гызыл отрядлар дерби-дагын эдйәр. Шол вакадан соң оба шу ат галяр.

ГӨКЛЕҢМЕДРЕСЕ [Гө:клеңмедресе] — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, шу ердәки көп гүммезли медресәниң төвереги гөклеңлере дегишли болупдыр. Ол медресәниң җайы шу вагта ченли сакланяр.

ГӨКМИЯР [Гө:кмия:р] — Чаршаңңы дагларында еңоба, хәзир ер ады. *Мияр* сөзүниң манысы белли дәл. Кәбир яшулулар оны өзбеклериң овнук тиресиниң ады хасаплаярлар.

ГӨКНАР [Гө:кна:р] — Бәхерден районында экин экилйән ери болан даг. *Гөкнар* — тиръек ширеси алынян өсүмлик (ТДС, 194 сах.).

ГӨКПАТЛАВУК [Гө:кпатлавук] — Эсенгулы районында узакдан гөгүмтил-гара болуп гөрүнйән белент депе. *Патлавук* сөзи барада серет: А к п а т л а в у к.

ГӨКРЕҢК [Гө:кренк] — Эсенгулы районында реңки боюнча ат алан байырлыклар.

ГӨКСУВ [Гө:ксув] — Түркменгала районында дуры сувлы яп.

ГӨКСҮЙРИ [Гө:ксүйри] — Теҗен—Мары аралыгында демир ёл станциясы ве шол ердәки сүйри депе. Гөксүйри илки шол ердәки гөгүмтил болуп гөрүнйән сүйри депәниң ады болуп, соңра демир ёл станциясына гечйәр (С а р и а н и д и, 55—56 сах.). Шу депеде гечирилен археологик барлаглар бу ерде бизиң эрамыздан өңки IV мүңйыллыкда обаларың ве яшайыш җайларының болландыгыны, эмма Теҗен дерясының кем-кемден гүнорта сүйшмеклиги нетиҗесинде, соңра яшайшың кесилендигини аныклады (И. Ш и ш к и н. Исчезнувший оазис. «Земля и люди». Географич. календарь, 1964, 110 сах.). Гөксүйри төверереклеринде 5—6 мүң йылы өз үстүнден

Гечирен гадымы ирригацион десгаларың (каналларың) боландыгы хем белленмели затдыр (Сарианиди, 84 сах.).

ГӨКТЕЙ [Гө:ктей] — Калинин районында оба. *Гөктей* — тире ады.

ГӨКЧӘГЕ [Гө:кчә:ге] — Калинин районында оба. ЯГГ, өң шу обадакы гөк чәгели ерде базар болуп, оңа «Гөкчәгедәки базар» дийийән экенлер. Бу ат соңра оба гечйәр.

ГӨКЯЙЛА [Гө:кя:йла] — Гарагумда отлы яйла.

ГӨКЯП [Гө:кя:п] — Калинин районында оба ве яп. *Гөк* — тире ады.

ГӨЛГҮРДЕН [Гө:лгүрден] — Эсенгулы районында депе ве ер атлары. *Гөл* — «көл»; *гүрден* — «гүртмек» ишлигинден болуп, кәбир диалектлерде (меселем, эрсары) «сүсмек» манысында актив уланылян сөздүр. Бу ат «көлүң сүсңән ери» диен маныдадыр, чүнки шу депәниң дүйбүни сил сувы ювуп гечйәр.

ГӨЛЛИ [Гө:лли] — Көнеүргенч районында бирнәче обаның тутуш ады. Көлли ерлерден тәзе тутулан обалара шу ат берлипдир. Обаларда илки агач болмандыгы үчин, олара Г ү н е я т а н л а р хем дийипдирлер.

ГӨЛЛИОБА [Гө:ллио:ба] — Калинин районында оба. Бу ат «көлли оба» диен маныдадыр. Обада көлүң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу оба Е к е д е р е к хем дийилйәр.

ГӨМГЕ — Гөкдепе районында чешме. ЯГГ, *гөмге* — «буланык сув» диен маныдадыр.

ГӨНИАМАША [Гөниама:ша] — Теҗен районында оба. *Гөни* ве *амаша* — тире атлары.

ГӨНҮДЕРЕ — Бәхерден районында гөни дере, чешме.

ГӨНҮЯП [Гөнүя:п] — Гөкдепе районында яп.

ГӨРЕЛДЕ — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ГӨРОГЛЫНЫҢ ГОВАГЫ [Гө:роглы:ның] — Чаршаңңы районында (Көйтен дагларында) говак, даг. Халк роваятларына гөрә, хамала өмрүниң ахырларында Гөроглы шу говакда яшанмыш.

ГӨТАШАК [Гөташа:к] — Көнеүргенч районында оба. *Гөташак* — тире ады.

ГӨТДИН [Гөтди:н] — Газанҗык районында оба ве гуйма. Серет: Г ө т и н.

ГӨТЕРМЕ — Көнеүргенч районында райшы ёкары гөтерилип чекилен яп.

ГӨТИН [Гөти:н] — Тагтабазар ве Теҗен районларында сув йыгнанян ерлер; Перевал станциясының ерлешен орнуның өңки ады. Акмалы угруна дәл-де, терсине акян сувлара *гөтин* дийилйәр.

ГӨХЕРДӨЛЕН — Гызыларбат районында ер ады.

ГУБАДАГ [Губада:г] — Красноводск, Калинин ве Чаршаңңы районларында губа, ягны гызгылт-гоңур реңкли даглар.

ГУБАСЕҢИР — Красноводск районында Губадагың деңиз кенарындакы улы бурны. *Сеңир* сөзи барада серет: Г а р а с е ң и р.

ГУБАЧӘГЕ [Губачә:ге] — Гөкдепе районында гум.

ГУВАК — Керки районында обалар. *Гувак* — тире ады.

ГУВЛУМАЯК — Красноводск районында посёлок. Деңиз якасы гувларың месгени боланы үчин, илки оба Г у в л ы диен ат аляр (дуз өндүрйән кәрхананың ады хәзирем Г у в л у д у з). Соңра гәмилере ёл салгы бермек үчин, кенарда маяк (диң) отурдыляр ве посёлога Гувлумаяк диен ат дакыляр.

ГУВЛЫ — Гарагумда (канал боюнда) көл. *Гув* — гуш ады.

ГУЗУГЫРАН — Эсенгулы районында депе ве ер ады. Яшулулар: «Бу ат аслында Г у з ы м г ы р а н болмалы, чүнки галмыклара гаршы урушда бир йигит душманларың көпүсини гыряр ве оларың тугуны йыкяр. Атасы оглуның эдерменлигине гуванып: «Душманлары гузым гырды» дийййәр. Шондан соң бу депә шейле ат галяр» дийип гүррүң берйәрлер. Бизиң пикиримизче, бу депәниң ады хем Г е ч и г ы р а н, А т г ы р а н, А т г ы р л а н диен ер атларында болшы ялы, шу ерде гузуларың гырылмаклыгы нетиҗесинде йүзе чыкан болса герек. Шейле атлы депе Хоҗамбаз районында хем бар.

ГУЙРУКЛЫДЕПЕ — Сарагт ве Мургап районларында формалары боюнча ат алан депелер. Сарагтдакы Гуйруклыдепе Х а л б а р з а н диен гадымы шәхериң галындысыдыр (А д ы к о в. Станции, 213 сах.).

ГУЛАБИЯ — Калинин районында оба, яп. ЯГГ, бу ат *гула* — «гара гуйрук, гара ял, семенди» (русча: саврасый. Серет: Казахско-рус. словарь. Алма-Ата, 1954, 470 сах.) ве *бия* — «байтал» (Узбекско-рус. словарь. М., 1959) сөзлеринден эмеле гелипдир, чүнки шу ябы газ-

дыран адам семенди байтал (гула бия) мүнер экен. Ябын ады соңра оба гечйәр.

ГУЛАКЛЫ — Мургап оазисинде (деряның чеп кенарында) ерлешен гала. Тарыхы маглуматлара гөрә, гала XIX асырың орталарында салнып, ол Хыва ханларының резиденциясы болуп хызмат эдипдир. Хана боюн эгмедик адамлара (обалара, тирелере) берк җеза берлипдир. Меселем, шейле адамларың (ылайта-да, «боюн эгмезек сарыкларың») кесилип гетирилен гулаклары үчин, шу галада улы байрак берилйән экен. Шонуң үчин хем галаны Гулаклы дийип атландырыпдырлар (А. Каррыев, В. Г. Мошкова, А. И. Насонов, А. И. Якубовский. Очерки из истории туркменского народа и Туркменистана в VIII—XIX вв. Ашхабад, 1954, 332 сах.).

ГУЛАМГАЛА [Гула:мгала:] — Йыланлы районында гадымы гала. *Гулам* — әхтимал, адам ады.

ГУЛАНАШДЫ [Гулана:шды] — Чаршаңңы районында даг. ЯГГ, өң шу дагда гулан көп болупдыр. Хәзирки вагтда СССР-де ябаны гуланларың яшаян ери диңе Батхыз заповеднигидир.

ГУЛАНГУЙМА — Гүнбатар Түркменистанда (Гарагумда) гуйма. Әхтимал, бу ат «гуланлы гуйма» диен манызда болса герек.

ГУЛАНГУМ — Бәхерден районында өң гулан көп болан гум.

ГУЛАНГЫРЛАН — Гарабогаз кенарында улы бурун.

ГУЛАНДАГ [Гуланда:г] — Гүнбатар Түркменистанда өң гулана бай болан даг.

ГУЛАНДЕПЕ — Гызыларбат районында ики саны депе («гуланлы депе»).

ГУЛАНЛЫ — Гүнбатар Гарагумда ер ады.

ГУЛАНЛЫБАБА [Гуланлыба:ба] — Газанҗык районында ер ады, өвлүйә. ЯГГ, гечен асырың ахырларында шол ерде гулан авланян экен.

ГУЛАНЛЫК — Демиргазык Гарагумда ер ады.

ГУЛАНТАКЫР — Гүнбатар Гарагумда такыр. Өң шол ерде гулан көп болупдыр.

ГУЛАНТЕЗЕКЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда) ер ады, гуйы.

ГУЛАНЧЫ — Дәнев районында обалар. *Гуланчы* — тире ады. Дәневде үч саны Гуланчы обасы бар: Ёкары Гуланчы, Кетде Гуланчы ве Арап Гуланчы. ЯГГ, бу тирәниң векиллери өң йөрите гулан авламак

билен мешгулланайдыклары үчин, шейле ада эе болупдырлар.

ГУЛАНЧЫРЛА — Гарагумда чырла (бу сөз барада серет: Гаррычырла). Адың манысы: «гуланлы чырла».

ГУЛГУЛБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтен җүлгесинде) чешме. *Гул-гул* — сес меңзетмеси болуп, дашың арасындан батлы чыкян сувуң сесини аңладяр.

ГУЛҖАН [Гулҗа:н] — Дашховуз районында Гулҗан сердарың ады дакылан оба.

ГУЛҖАР — Сакарчәге районында гараҗа тирели Гулҗар диен адамың ады дакылан оба.

ГУЛМАЧ — Газанҗык районында даг, гуйы, оба. *Гулмач* сөзүниң манысы белли дәл. Шол төверекде Бурунгуюгулмач диен гуйы хем бар.

ГУЛТАГАРЫК [Гултага:рык] — Хоҗамбаз районында арык. *Гултак* — тире ады.

ГУЛТАК — Хоҗамбаз районында оба. Яшулулар бу тирәниң векиллерини Әрсары бабаның Гултак диен пәлван оглуның несиллери дийип дүшүндирйәрлер. Абылгазының сеҗресинде *Гултак* ве *Ёмут* — Өгүрҗик алпың (Үкүрҗик батырың) Гулмы диен агтыгының несиллери хөкмүнде белленилйәр (Кононов, Родословная, 73 сах.). Гултакларда батырлар диен тире хәзир хем бар.

ГУЛТАКЛЫОБА [Гултаклыо:ба] — Калинин районында оба. *Гултак* — обаның яшулусы болан адамың ады.

ГУЛТУНДЫ — Гарагумда ер ады. Бу ат шол ериң (гуйының) сувсузлыгы билен багланышыклы дөрән болса герек. Деңешдир: Сувсузлык.

ГУМАҖЫК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) гумакcы депе.

ГУМГАЛА [Гумгала:] — Көнеүргенч районында оба, гумдан эдилен гала; Кака районында гумуң ичинде ерлешйән гала.

ГУМГАРА — Газанҗык районында чәгесөв гара депе.

ГУМГӘДИК [Гумгә:дик] — Гызылетрек районында белент гум. Бу гум депесиниң песрәк («гәдик») ериндеп ёл гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГУМДАГ [Гумда:г] — Небитдага дегишли посёлок, небитли дагҗагаз. ЯГГ, посёлогың орнуна өң Гөгейинли дийилйән экен, чүнки хәзирки гышкы кинотеатрың орнундакы оя сил сувлары йыгнанып, ол чыбын-чирке-

йин, ылайта-да гөгейиниң көп дөрейән ери экен. 1930--нжы йылларда дүйби тутулан посёлога 3 *км* гүнбатарындакы үсти гумлы пессежик дагың ады дакыляр.

ГУМЖҮҢҢҮЛ — Көнеүргенч районында гадымы отурымлы ер. Шол ердәки гумуң ортасында чүңңулың (көлүң) бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГУМЛЫОБА [Гумлыо:ба] — Калинин районында гумуң якынында ерлешйән оба.

ГУМЛЫУШАК — Калинин районында оба. Бу ат «гумуң якынында ерлешйән ушаклар» диен маныдадыр.

ГҮМПЕТДЕ — Чаршаңңы районында гумлук ве петделик ерде ерлешйән оба. *Петде* — тораңңының бир гөрнүши.

ГУМСЕПИШЕН — Гүнбатар Түркменистанда гум ады. Ики гумуң сепишен, ягны бирлешен ери.

ГУМЯП [Гумя:п] — Мургап районында гумуң ичинден чекилен яп.

ГУМЯСГА — Тагта районында гум. Ёмут диалектинде *ясга* я-да *есге* сөзи гүзерлери, белент депелерин, гырларың ясы, гечмек үчин аматлы, япгыт ерлерини аңладяр. Гумясганың хем песрәк еринден ёл гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу ат XVIII асырың ахырларында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 350 сах.).

ГУНДУЗКӨЛ [Гундузкө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. ЯГГ, шу чешмеде өң гундуз яшапдыр.

ГУРАЙЫШ — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында обалар; Гарабекевүл районының өңки ады. *Гурайыш* — эрсарыларың гара тиресиниң бир бөлеги. Деңешдир: Мухаммет пыгамбер *гара-гурайыш* тиресинден болупдыр. В. В. Бартольд гурайышлар тиресиниң векиллериниң Бухара ханлыгында хем яшандыгыны беллейәр (Б а р т о л ь д. История, 196 сах.).

ГУРАМА — Амыдеря бойларында арыклар. Бирнәче тирәниң бир саны умумы арыгына өң Гурама дийлипдир.

ГУРБАНГАЛА [Гурба:нгала:] — Байрамалы районында демир ёл станциясы, гала. *Гурбан* — адам ады.

ГУРБАНСЕЙИТ [Гурба:нсейит] — Гызылетрек районында оба, гуйы. *Гурбансейит* — адам ады. ЯГГ, илки гөк тиресинден болан Гурбансейит Хажы диен байың газдыран гуюсына, соңра онуң янындакы оба шу ат галяр.

ГУРДӨЛЕН [Гу:рдөлен] — Эсенгулы районында гуйы,

деңзин адасы. ЯГГ, ада габалан гуртларын гырылмаклыгы нетижесинде, ол шейле ат алыпдыр.

ГУРТГЕЗ [Гу:ртгез] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Онуң нәме үчин бейле ат аландыгы белли дәл.

ГУРТГУЗЛАН [Гу:ртгузла:н] — Тагта районында ер ады. Бу ада биз классык шахырларың дөредижилигинде хем душ гелйәрис:

Безиргенде, *Гуртгузланда* тапылмаз (Молланепес).

ГУРТГУЙЫ [Гу:ртгуйы] — Красноводск районында гуйы, Гаратеңир станциясының орнунын өңки ады. *Гурт* — гуйыны газдыран адам.

ГУРТЛУДЕПЕ [Гу:ртлудепе] — Байрамалы районында Б а ш а н я-да Ф а ш а н диен орта асыр шәхериниң харабасы. ЯГГ, харабачылыкда мөжегиң (гурдуң) сүрениниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГУРТЛЫ [Гу:ртлы] — 1. Ашгабат районында оба, сув ховданы (көл). Бу ерде *гурт* — «гурчук» манысындадыр, чүнки хәзирки көлүң орнундакы оя йыгнанян сувда өң гурчук көп дөрейән экен. Оба илери гөченден соңра, онуң өңки орны Г а р р ы Г у р т л ы дийип атландырыляр. 2. Челекенде ер ады. ЯГГ, бу ат «мөжекли» диен маныдадыр.

ГУРУГЫЗЫЛ [Гу:ругызыл] — Красноводск районындакы Сарыдаш посёлогының икинжи ады. ЯГГ, бу ат «сувсуз гызыл» диен маныда болуп, ол ериң сувсуздыгы ве ер үстүниң реңки билен багланышыклы дөрәпдир.

ГУРУДАНДАН [Гу:руданда:н]—Тежен—Кака аралыгында гум. Оңа нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл. Бу ат илки шол ердәки от-чөпсүз («гуры») дүзлүгиң адыдыр. Деңешдир: гумда гараденден диен өсүмлик битйәр.

ГУРУДЕРЕ [Гу:рудере] — Ашгабат ве Гызыларбат районларында сувсуз дерелер.

ГУРУМСАЙ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) жүлге. Бу ат «дашлы жүлге» диен маныдадыр, чүнки шу ерде силиң үйшүрен дашлары бар. *Гурум* сөзүни М. Кашгары «даш», «улы даш» дийип (К а ш г а р ы, 1, 458 сах.), Мурзаевлер хем «дагың этегине, деряның ханасына үйшен дашлар» дийип (М у р з а е в л е р, 126 сах.) дүшүндирйәрлер. Чаршаңңы районында актив уланылян *сай* сөзи кенарлары япгыдрак жарлары аңладяр. М. Каш-

гарының дөврүнде бу сөз «гара дашлы ер» манысында хем уланылыпдыр (Кашгары, III, 173 сах.).

ГУРУСАЙТЕРС [Гу:русайтерс] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) дере. *Сай* барада серет: Гурумсай; *терс* — өзбек тиресиниң ады («терслериң сувсуз сайы»).

ГУРУЧАЙ [Гу:руча:й] — Бәхерден районында сувсуз дере.

ГУРШУН МАГДАН КӘРХАНАСЫ [магда:н кә:рха:насы] — Чаршаңңы районында посёлок. 1943-нжи йылда шу ерде ёкары хилли гуршун өндүрйән кәрхана ише гиризилди.

ГУТЛУБАЙ [Гутлуба:й] — Көнеүргенч районында оба. *Гутлубай* — тире ады. Оба Сапаргөл хем дийилйәр.

ГУТЛУМЫРАТ [Гутлумыра.т] — Бәхерден районында дере, чешме, дагың говагы. *Гутлымырат* — адам ады.

ГУТЛЫЕВ — Чәржев районында энчеме йыллап колхоз башлыгы болуп ишлән Социалистик Зәхметиң Гахрыманы Нобат Гутлыевиң хорматына ат дакылан оба (өңки ады: Ясыдепе).

ГУТНАМГАЛА [Гутна:мгала:] — Гарабекевүл районында гадымы гала. Адың манысы белли дәл.

ГУШБЕГИ — Ленин районында оба; Калинин ве Көнеүргенч районларында яплар. *Гушбеги* — Хыва ханлыгында чин ады. ЯГГ, бу ябы Хыва ханының гушбегиси газдыряр.

ГУШГУЗЛАН [Гушгузла:н] — Челекен ярым адасында гум.

ГУШГУЗЛАНГАЯ [Гушгузла:нгая] — Гызыларбат районында әлгушларың көп болян гаясы.

ГУШГЫ — Таггабазар районында шәхер, деряжык, СССР-иң гүнорта нокады. *Гушгы* — парсларың кушк («көшк») сөзүндендир. Овганыстаның даглык обаларындакы улы болмадык галалара, диңлере *көшк* дийлипдир (Бартольд. История, 207 сах.). Хәзирки Гушгы шәхериниң орны өң Шыхыжүнейит диен өвлүйәниң ады билен атландырылян экен. 1885-нжи йылда Пенди оазиси руслар тарапындан эелененден соң, олар хәзирки Гушгының орнунда беркитме гуруп, оңа шол ердеи акян деряжыгың адыны дакыпдырлар (Кушкинский пост), соңра бу Гушгы галасы диен ат билен чалшырыляр, чүнки Гушгы хакыкы гала өврүлйәр, төвереги беркидилйәр (хәзир шол беркитмеден дине Полтава дервезеси галыпдыр). Гушгы дерясы болса Овганыстан-

дакы Кушк диен шәхержигиң янындан гечйәндиги үчин, руслар тарапындан Кушкинка дийлип атландырылыпдыр. Түркменлер бу деряжыга Моруң сувы диййән экенлер.

ГУШЛУГАЯ — Гызыларбат ве Ёлөтен районларында гушларың месгени болан гаялар.

ГУШЛУЖАР — Кака районында улы жар.

ГУШЛУК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, даг. Дере Гушлук (серет: Өйлегушлук) диен чешмәниң якынындан башланяндыгы үчин, шейле ат алан болса герек.

ГУЮЖЫК — Эсенгулы районында өң оба, хәзир экеранчылык ве небитли ер. Гуюсы бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГУЮЛЫ — Байрамалы районында гала; Хожамбаз районында гуюлы ой, өри мейданы.

ГҮВЛЕМЕ — Гызылетрек районында дере, олум. Гүвлеме дересинден гелйән сил сувуның Сумбара гүвләп гуйяндыгы үчин, дерә ве олума шейле ат берлипдир.

ГҮДҮРОЛУМ — Гызылетрек районында оба, олум, депе. *Гүдүр* (кабулы дилинде *гүдәр*) сөзи «гүзер» диен маныдадыр; *олум* сөзи барада серет: Айтжанолум. Шу ерде Этрек дерясының гадымы гүзери, гечелгеси бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГҮЖЕН — Бәхерден районында дере, чешме. Бу адың манысы белли дәл.

ГҮЖҮКГЫРЛАН — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ГҮЙЧГЕЛДИ — Гүнбатар Түркменистанда гыр. *Гүйчгелди* — адам ады.

ГҮЛБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. ЯГГ, сувуның сүйжүдиги үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГҮЛДҮЙРЕН — Гаррыгала районында (Чендирде) чешме, дере. ЯГГ, чешме гүлли, чемензарлы дереден акяндыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ГҮЛЕГЕНЖЕ — Керки районында оба ве арык. *Гүлегенже* — тире ады.

ГҮЛЛҮДЕРЕ — Гаррыгала районында дере ве чешме.

ГҮЛПЕР — Мургап районында гум. Оңа нәме себәпден шейле адың галандыгы белли дәл.

ГҮЛҮСТАН [Гүлүста:н] — Йыланлы районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады: Гарамазы.

ГҮММЕЗЛИОБА [Гүммезлио:ба] — Калинин районын-

да оба (она Җигирдеклиганёкмаз хем дийил-йәр.). Өң шу обада гүммезли җай бар экен.

ГҮМПГҮМПДЕПЕ — Чаршаңңы районында белент депе. *Гүмп-гүмп* — сес меңзетмеси. Үстүнден йөрәниңде, ашакда сесиң яңланмагы нетиҗесинде оңа шейле ат берлипдир, әхтимал, депәниң ашагында бошлук бар болса герек.

ГҮНЕЙДЕРЕ — Бәхерден районында дагың гүнейинде ерлешйән дере, чешме.

ГҮНЕЙЧЕШМЕ — Гөкдепе районында дагың гүнейинде ерлешйән чешме.

ГҮНЕШ — Хоҗамбаз районында оба. *Гүнеш* — тире ады.

ГҮНОРТА-ГҮНДОГАР ГАРАГУМ — Гарагумуң гүнорта-гүндогар бөлеги.

ГҮРҖИ — Красноводск районында оба, гуйы. Бу адың манысы белли дәл. Деңешдир: *гүрҗи* — «грузин».

ГҮРЛЕВҮК — Бәхерден ве Гызыларбат районларында дагың ёкарсындан шаглап әңйән чешмелер; Бәхердениң Нохур обасында шаглавук.

ГЫҖЫККАЗАРМА — Тагтабазар районында демир ёл казармасы. *Гыҗык* — адам ады. ЯГГ, өң бу ере Гыҗыгөлен диер экенлер, чүнки шол ерде салырлардан Гыҗык батыр диен йигит өлдүрилипдир.

ГЫЗАН — Саят районында оба; Ленин районында яп. *Гызан* — тире ады.

ГЫЗГАЛА [Гы:згала:] — Байрамалы ве Дәнев районларында галалар. «Галада гызлар яшапдыр» дийип гүррүң берйән болсалар-да, олара ат дакылышының себәби белли дәл. Деңешдир: Йигитгала.

ГЫЗГАЧАН [Гы:згачан] — Теҗен районында бейик гум. ЯГГ, язлага чыкыланда, байың гызы сөййән йигиди билен гачандыгы үчин, гума шейле ат берлипдир.

ГЫЗГАЧДЫ [Гы:згачды] — Керки районында (гумда) ер ады.

ГЫЗГУЙЫ [Гы:згуйы] — Хоҗамбаз районында оба ве гуйы. Гуйының янында гызың гөвсүни яда салян ики саны депе бар. Бу ат, әхтимал, шонуң билен баглы болса герек.

ГЫЗДЕНЗИ [Гы:здензи] — серет: Сарыгамыш.

ГЫЗЛАРГАЛА [Гы:зларгала] — Гаррыгала районында гала. Ерли яшулулар: «Шу галада гызларың есир сакланандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир» диййәрлер.

Деңешдир: Гызгала, Йигитгала, Бакувдакы Гызлар галасы ве ш. м.

ГЫЗЛАРМЕЙДАНЫ [Гы:зларменда:ны] — Гызыларбат районында өң отурымлы ер. ЯГГ, язлага чыкыланда, бир гиҗеде бирнәче гызың өз сөйгүлиси билен гачандыгы үчин, бу ере шейле ат берлипдир.

ГЫЗМАМА [Гы:зма:ма] — Эсенгулы районында депе, өвлүйә. Деңешдир: Гарыбата, Талхатанбаба ве ш. м.

ГЫЗУЧАН [Гы:зучан] — Гаррыгала районында гая. ЯГГ, 1930-нҗы йылда Оразҗемал атлы гызың гөтерип гелйән одуны билен гаядан ашак гачандыгы үчин, оңа шейле ат берилйәр. Деңешдир: Атучан.

ГЫЗЫЛ — 1. Гаррыгала, Йыланлы ве Керки районларында обалар. *Гызыл* — тире ады; 2. Дәнев районында (Гарагумда) гум. Бу сөз барада серет: Гызылгум.

ГЫЗЫЛАЙ [Гызыла:й] — Гызылетрек районында ой ер. Тәзе доган ай ялы эгрелип ятан бу ойда гызыл йылгынларың көпдүги үчин, ол ёкардан гызгылт гөрүнйәр. Район ёлбашчыларының гүррүңлерине гөрә, гелҗекде шу ерде сув ховданы гурмак планлашдырыляр.

ГЫЗЫЛАРБАТ — Көпетдагың этегинде шәхер, район, демир ёл станциясы. Илкинҗи гезек бу ат XIV асырда Гызылрабат формасында душ гелйәр. Өң гадымы Парав төверереклеринде гурлан гөзел бинаның ады болан бу сөз соңра руслар тарапындан демир ёл станциясына дакыляр (Б. А. Литвинский. Отчёт о работе. Труды ЮТАКЭ, II. Ашхабад, 1953). *Рабат* сөзи барада серет: Акрабат. Сес чалшыгы (метатеза) нетиҗесинде *рабат* сөзи арбат сөзүне өврүлипдир. Бу ады «гызыл ялы абат ер», «гызыл аял» дийип хем дүшүндирйәрлер. Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи бу ады Гызылрабат гөрнүшинде уланыпдырлар.

ГЫЗЫЛАРЫК [Гызыла:рык] — Хоҗамбаз районында ики арык. *Гызыл* — тире ады.

ГЫЗЫЛАЯК — Керки районында ики оба, өң өзбашдак район. *Гызылаяк* — тире ады. ЯГГ, Гызылаяк диен ат «гызыл кәсели» я-да «гызыл окаралы» диен маныны аңладяр, чүнки бу тирәниң векиллери Маңгышлакда отурян вагтларында, гызылаяклыларың бири той эдип, плата гызыл чанакларда нахар берипдир, шондан соң олара гызыл аяклылар диен ат галяр. *Аяк* сөзи түрки

халкларын бирнәчесинде хәзир хем «окара», «кәсе» манымарында уланыляр. Меселем, уйгурларда *аяк* — «агач окара» (Уйгур.-рус. сл. М., 1940, 19 сах.), башгыртларда «улы табак» (Башкир.-рус. сл. М., 1958, 67 сах.), газакларда *шынаяк* — «окара» (Рус.-казах. сл. М., 1954, 889 сах.) ве ш. м. В. В. Радлов хем бу сөзи «окара», «горшок» дийип терҗиме эдйәр (Радлов, 1, 201—202 сах.). М. Кашгары хем бу сөзи шол маныда уланыпдыр (Кашгары. 1, 112 сах.). Бу айдыланлар Гызылаяк диен топонимиң «гызыл кәсели» диен манысы болмагының мүмкиндигини гөркезйәр. Бу ики обаны бири-биринден тапавутландырмак үчин, Халачдакы оба Ашакы Гызылаяк, өңки Гызылаяк районындакы оба хем Ёкары я-да Тутлы Гызылаяк дийилйәр. Деңешдир: Дашаяк.

ГЫЗЫЛБАЙ [Гызылба:й] — Сакарчәге районында гиң мейдан. *Гызыл* — тире ады. ЯГГ, өң шу ерде сарыкларын гызыл тиреси отурыпдыр.

ГЫЗЫЛБАЙДАК — Ёлөтен районында посёлок; Көнеургенч районында оба. Совет дөврүнде дакылан ат.

ГЫЗЫЛБАЙЫР — Гызылетрек районында байырлыклар, оба. ЯГГ, такмынан, 50×90 *км* аралыгы тутуп ятан ве Соңудагдан Ялавач дагына, Чендир боюндакы Чокгамышдан хем Дивандерә ченли аралыкда ерлешйән яланач ве гызгылт реңкли байырлар реңкине гөрә шейле ат алыпдыр. Бу ада Магтымгулының дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис:

Кесгин-кесгин ёлуң гечер,
Гызылбайыр гөвүн ачар («Соңудагы» гошгусы).

ГЫЗЫЛБАШАРЫК [Гызылбаша:рык] — Хоҗамбаз районында арык. Оңа галаның ады гечипдир (серет: Гызылбашгала).

ГЫЗЫЛБАШГАЛА [Гызылбашгала:] — Хоҗамбаз районында гала. Ерли яшулулар: «Бу галаны гадым заманларда гызылбашлар салыпдырлар» дийип гүррүң берйәрлер. Гызылбаш диен ат Алының культы боюнча дөрәпдир, ягны Алы гызыл көйнек гейипдир, келлесине гызыл селле орапдыр. Оңа өйкүнен шайылара болса гызылбашлар дийипдирлер. Соңра бу ат парс гошунларына хем яйрапдыр (В. А. Гордлевский. Государство сельджукидов Малой Азии. Избр. соч., т. 1. М.,

1960, 243 сах.), чүнки Ысмайыл Сефевид (XVI асыр) диен шаның гошунлары хем гызыл тахя гейип, үстүнден селле орапдырлар (Бабур-наме. Ташкент, 1958, 457 сах.).

ГЫЗЫЛБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Бу чешме гызыл реңкли дузлара бай ерден чыкяндыгы үчин, сув гызгылт реңке бояляр.

ГЫЗЫЛБУРУН — Газанҗык районында реңки боюнча ат алан даг, дагың бурны.

ГЫЗЫЛГАШ [Гызылга:ш] — Эсенгулы районында гаш ялы эгрелип ятан гызгылт реңкли ер.

ГЫЗЫЛГАЯ — Красноводск районында посёлок; Саят районында арык; Батхыз төверегинде даг. Бу атлар шол ерлердәки гызгылт реңкли гаяларың ады болуп, соңра бейлеки объектлере гечипдир.

ГЫЗЫЛГОҖАЛЫ [Гызылгожа:лы] — Таггабазар районында оба. *Гызыл* ве *гоҗалы* — тире атлары.

ГЫЗЫЛГӨЗ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Гызылгөз* — тире ады.

ГЫЗЫЛГУЙЫ — Эсенгулы районында гуйы ве өри мейданы. *Гызыл* — тире ады.

ГЫЗЫЛГУМ — Сакарчәге ве Эсенгулы районларында гумлар; Тагта районында гум ве онуң ады дакылан оба (бу районддакы Гызылгумуң икинҗи ады: Кыркгыз). *Гызылгум* хем эдил *акгум* ве *гарагум* ялы, чәге типлерине дегишли болан терминдир. Бу ада Гарагумда көп душ гелмек боляр. Сандыклы чөлүнде үсти отчөпсүз, елиң угруна ондан оңа сүйшүп йөрен бейик чәгелере *гызыл* дийилйәр, чүнки олар хакыкатдан хем гызгылт реңке эедир. Орта Азиядакы Гызылгум диен улы чөл хем шу термин боюнча атландырылыпдыр.

ГЫЗЫЛДАГ [Гызылда:г] — Чаршаңңы районында реңкине гөрә ат берлен даг.

ГЫЗЫЛДЕПЕ — Тагта районында реңкине гөрә ат берлен депе.

ГЫЗЫЛДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) реңкине гөрә ат алан дере.

ГЫЗЫЛДӨРДҮЛ [Гызылдө:рдүл] — Гарагумда реңкине ве формасына гөрә ат алан депе.

ГЫЗЫЛДҮЙП — Гаррыгала районында оба. *Гызыл* — тире ады; *дүйп* — дагың дүйби, этеги. Дагың этегиндәки обада гызыл тиресиниң отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫЗЫЛЕРГЕНЕК — Калинин районында оба. *Гызылергенек* — тире ады. *Эргенек* я-да *эрңенек* — «гыра», «яка», «кенар» манысындакы *эрңек* сөзи билен асылдаш болуп, гара өйүң тәриминиң ук билен бириг-йән гыраларыны аңладяр. ЯГГ, бу тирәниң векиллери гара өйүң гапысыны ве эргенегини гызыла бояндыклары үчин, шейле ат алыпдырлар.

ГЫЗЫЛЕТРЕК — Этрек дерясының боюнда район, посёлок. Гызыл — совет дөврүни хәсиетлендирйән тәзе маңылы эпитет; *Этрек* сөзи барада серет: Э т р е к. 1926-нжы йылда Этрек себитлери советлешдирилип гутарыландан сон, тәзе дөрән района Нурмәммет Гылыҗовың инициативасы боюнча Гызылетрек диен ат дакыляр (Ч. А т а е в. Этреге тәзе ат дакан. «Эдебият ве сунгат», 7. X. 1964). Ерли илат бу ады Э т р е к гөрнүшинде уланяр.

ГЫЗЫЛҖА — Керки районында оба. *Гызылҗа* — тире ады.

ГЫЗЫЛҖАБАБА [Гызылҗаба:ба] — Гарагум каналының боюнда гум, гуйы. Бу ат шол төверекдәки Г ы з ы л җ а г а л а билен багланышыклы болса герек. Гуйының якынында еке мазарың бардыгы үчин, адың ызына *баба* сөзи гошулыпдыр.

ГЫЗЫЛҖАБАЙЫР — Газанҗык районында даг, реңки боюнча атландырылан байырлык.

ГЫЗЫЛҖАГАЛА [Гызылҗагала:] — Тагта районында оба; Ашгабат, Кака ве Көнеүргенч районларында галалар. Оба галаның ады дакылыпдыр, галалара болса реңкине гөрә ат берлипдир. Шейле атлы гала Равнина станциясының 20 километрлигинде, гадымы Мерв — Амул кервен ёлуның угрунда хем бар. Ол X асырда бар болан а д - Д и в а б ве а л - Х а д и д диен кервен-сарайларың харабаларыдыр (П у г а ч е н к о в а, 164 сах.).

ГЫЗЫЛҖАГӨЛ [Гызылҗагө:л] — Көнеүргенч районында оба, көл. ЯГГ, көлде балыгың көп боландыгы үчин, ол гызыл, ягны алтын көл дийип ат алыпдыр. Эмма бейле дүшүндириш шүбхелидир, чүнки *гызыл* сөзүниң ызындакы *-җа* гошулмасы бу адың хем реңк билен багланышыклы йүзе чыкандыгыны гөркезйәр.

ГЫЗЫЛҖАГЫР — Гарагумда реңкине гөрә ат алан гыр.

ГЫЗЫЛҖАДАГ [Гызылҗада:г] — Газанҗык районында реңкине гөрә ат алан даг.

ГЫЗЫЛҖАДЕПЕ — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) депе. Депәниң үстүнде гызыл реңкли дашларың көпдүги үчин, ол узакдан гызарып гөрүнйәр.

ГЫЗЫЛҖАДЕРЕ — Гызылетрек районында топрагың реңкине гөрә ат алан дере.

ГЫЗЫЛҖАНӘЗ [Гызылҗанә:з] — Тагта районында көл. Онуң нәме үчин бейле ат аландыгы белли дәл. Әхтимал, оңа якынындакы гумуң ады гечен болса герек. Деңешдир: Н ә з д е п е.

ГЫЗЫЛҖАР — Ероюландуз төверегинде реңкине гөрә ат алан җар, чешмеҗик.

ГЫЗЫЛЙЫЛГЫН — Гызылетрек районында дере, Сумбарың олумы. Дереде гызыл йылгының көп өсйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Дереден гелйән сил сувларының Сумбара гошулян ериндәки олума хем шу ат гечйәр.

ГЫЗЫЛЙЫЛДЫЗ — Дәнев ве Ёлөтен районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар (Дәневдәки обаның өңки ады: Б а я т).

ГЫЗЫЛКАК — Кака районында (Гарагумда) оба, гызгылт топраклы как.

ГЫЗЫЛКОТАН — Чаршаңңы районында ер ады. *Котан* сөзи барада серет: А к к о т а н.

ГЫЗЫЛКӨВ — Газанҗык районында ер ады. *Көв* — «көвмек», «газмак» сөзүнден болуп, сувуң көвен ерлерини, дагың говакларыны ве ш. м. аңладяр. Деңешдир: К ө в а т а.

ГЫЗЫЛКӨШЕК [Гызылкө:шек] — Газанҗык районында реңкине ве формасына гөрә ат алан даг.

ГЫЗЫЛКҮММЕТ — Көнеүргенч районында оба, өвлүйә. *Күммет* — «гүммез» сөзүниң фонетик вариантыдыр.

ГЫЗЫЛКҮП — Красноводск районында гызыл даг. *Күп* сөзи барада серет: А л т м ы ш к ү п.

ГЫЗЫЛЛАРЧАКАН — Гүнбатар Түркменистанда ер ады, өвлүйә. Бу ат гражданлык уршы билен багланышыклы дакылыпдыр.

ГЫЗЫЛМАЗАР [Гызылмаза:р] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг. Дагың реңкиниң гызгылтдыгы ве үстүнде мазарың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫЗЫЛОЙ [Гызыло:й] — 1. Көнеүргенч районында

оба. *Гызыл* — шу ерде яшаян гөклең тиресиниң ады. 2. Тагта районында оба, ой; Красноводск районында ой. Бу ойлар топрагынын реңкине гөрә ат алыпдыр.

ГЫЗЫЛӨЗ [Гызылө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) реңкине гөрә ат алан дере. *Өз* сөзи барада серет: А г ө з.

ГЫЗЫЛ ПОРСУГӨЛ [Порсугө:л] — Челекенде көл («гызыл порсы көл»). Гызыл реңкли бактерияларың сува реңк, углеводород газларының хем ыс берйәндиги үчин, көле шейле ат галыпдыр (Г ы л ы җ о в, 8 сах.).

ГЫЗЫЛСАКАЛ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Гызылсакал* — эхтимал, гуйыны газдыран адамың лакамы.

ГЫЗЫЛСУВ — Красноводск районында посёлок, деңзиң айлагы. Посёлок деңзиң ичине сүсңәп гиден узын ададa ерлешйәр. Ада тутушлыгына гум билен өртүлен. ЯГГ, тә 1930-нҗы йыллара ченли, гумы дыз бойы газсаң, ондан сүйҗи сув чыкян экен. Бу сувлы чукурлара *ийшме* дийилйәр. Аданың гызгылт чәгеси сува реңк берйәнлиги үчин хем илки ийшмелере, соңра тутуш ада, ахырсоңунда посёлога хем Гызылсув диен ат берилйәр. Сувуң дережесиниң песе дүшйәнлиги үчин, хәзир ийшмелер газылмаяр.

1782-нҗи йылың сентябрь айында Каспи деңзиниң гүнорта-гүндогар кенарларында барлаг гечирен рус капитаны М. И. Войнович Гызылсув диен ады түркменлериң хәзирки гиң манысында уланмаяндыгыны, шол ериң гызгылт чәгесиниң сува реңк берйәндиги себәпли хем илки ярым ада Г ы з ы л с у в дийлендигини белләпдир (Русско-туркменские отношения в XVII—XIX вв. Сборник архивных документов. Ашхабад, 1963, 124 сах.). И. Сергеев ве В. Никонов бу ады айлагы гуршап алан гызыл гаялар билен багланышдырярлар, эмма бу ялңышдыр, чүнки, биринҗиден, Гызылсувда гая ёк, икинҗиден хем, бу ат илки айлагың дәл-де, аданың адыдыр, айлага бу ат соң дакылыпдыр.

ГЫЗЫЛТАКЫР — Ашгабат, Йыланлы, Калинин ве Ленин районларында обалар; Гарагумда такыр. Обалара такырларың ады гечипдир, такырлар болса реңки боюнча (гызыл тоюн) ат алыпдырлар.

ГЫЗЫЛТАМ [Гызылта:м] — Көнеүргенч районында оба. Өң шу ерде хем гызыл тиресиниң яшан болмагы мүмкиндир (серет: Г ы з ы л 1.).

ГЫЗЫЛТЕГЕЛЕК — Бәхерден районында формасына ве реңкине гөрә ат алан байыр.

ГЫЗЫЛХАСАР — Бәхерден районында гызгылт даг. *Хасар* — этник ат.

ГЫЗЫЛХОҖАНАЗАР — Ёлөтен районында оба. *Гызыл* ве *хоҗаназар* — тире атлары.

ГЫЗЫЛХОРАЗ — Чаршаңңы районында формасы ве гызгылт реңки боюнча ат алан даг.

ГЫЗЫЛЧЕШМЕ — Газанжык районында чешме. Серет: Г ы з ы л б у л а к.

ГЫЗЫЛЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) реңкине гөрә ат алан депе. Деңешдир: Г а р а ч у л б а.

ГЫЗЫЛЧӘГЕ [Гызылчә:ге] — серет: Г ы з ы л г у м.

ГЫЗЫЛЫМАМ [Гызылыма:м] — Гаррыгала районында оба; Бәхерден районында өвлүйә. Ооада Гызылымам мавзолейи ерлешйәр. Гызыл керпичден салнандыгы үчин, мавзолейлере шейле ат берлипдир. Деңешдир: А г ы м а м, С а р ы ы м а м.

ГЫЗЫЛЯЙЛАГ [Гызыля:йлаг] — Гарагумда яйла. Бу ат гумуң реңки билен багланышыклы болса герек.

ГЫЗЫЛЯР [Гызыля:р] — Тежен районында оба ве гуйы (эхтимал, «гызылҗар»). М. Кашгары *яр* сөзүни «силиң оюп гиден ери, җар» дийип дүшүндирйәр (К а ш г а р ы, III, 156 сах.).

ГЫЛАВУЗ — Газанжык районында даг. *Гылавуз* — «гылав» сөзүнден болуп, ерли геплешикде гүйчли, кесип гелйән йити совугы аңладяр. ЯГГ, бу даг улы дагларың демиргазыгында ерлешйәндиги ве онуң үстүниң гышда өрән совук боляндыгы үчин шейле ат алыпдыр.

ГЫЛГЫЛАВ — Гөкдепе районында оба, чешме. Бу ат чешмәниң сувуның чыкышы билен багланышыклы болса герек: *гыл-гыл* я-да *гул-гул* — сес меңзетмеси, *аб* (ав) — «сув». Деңешдир: Г у л г у л б у л а к, Г о р г о р ч у ң ң у л.

ГЫЛЫЧБАЙ [Гылычба:й] — Калинин районында улы канал. *Гылычбай* — Гылычныяз байың адының гысгалан гөрнүши. 1815-нҗи йылда Хыва ханы Мухамметрахым шу каналы газдыряр ве оңа өз чиновниги Гылычныяз байың адыны дакяр (В. В. Б а р т о л ь д. Соч., т. III. М., 1965, 180 сах.).

ГЫЛЫЧДАМЛА — Гарагумда гуйы ве онуң төвереклери. *Гылыч* — адам ады, *дамла* — «даммак» сөзүнден

болуп, чөлдәки гуюларың бир типини аңладяр. Бу гуюлар тоюн ве даш гатлаклы ерлерден газыляр, онуң сувы шол гатлаклардан дамып йыгнаняр. Бейле гуюлара *дамзык* хем дийилйәр.

ГЫПЖАК — Ашгабат районында оба. *Гыпжак* — гадымы түрки тайпаларың биридир. Обада хәзир текелер яшаяр, эмма өң шу обадакы гала я-да кәризе гыпжак тайпасындан бири эелик эден болса герек. Ерли яшулуларың кәбирлери Хыва ханы Мәдеминиң гыпжак аялындан болан несиллериниң шу ерде яшандыгыны гүррүң берйәр. Бирнәче яшулулар болса бу ады «тын-пычак» сөзүнден хасап эдйәрлер. XIX асырың башында шу ерде Гыпжак диен гала бар экен (МИТТ, II, 413 сах.).

ГЫПЖАКЧАЙ [Гыпжакча:й] — Ашгабат районының гыпжак обасына сув берйән кәриз.

ГЫР [Гы:р] — Красноводск төверегинде өң оба, хәзир гуйы. *Гыр* — тире ады.

ГЫРАДЕГЕН — Гарагумда Узбойың гыра деген ери, гыр.

ГЫРАНЛЫДЕПЕ [Гыра:нлыдепе] — Тагтабазар районында депе. *Гыран* — түмениң ондан бирине барабар болан пул бирлиги. ЯГГ, шол депеден хәли-хәзире ченли көне пуллар тапыляр.

ГЫРАТБЕЙИК [Гы:ратбейик] — Тагта районында гум. ЯГГ, тойлардакы ат чапышыкларда атларың шол гума дегип доланяндыклары үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫРГЫНЖА — Гызылетрек районында депе. ЯГГ, гечен асырың аякларында шол депәниң төверегинде ерлешен обада мерги («гыргын») кесели дөрәп, адамларың көпүси гырыляр, юрдуны тәзеләнлер хем ол ере шейле ат берйәрлер.

ГЫРЛЫШАН — Фарап районында депе, оба. Бу ат уруш я галмагал билен баглапышыклы йүзе чыкяр. Берилйән гүррүңлере гөрә, урушда обаның ичиндәки депәниң үстүнде көп адам гырлыпдыр.

ГЫРМЫЗЫГАЛА [Гырмызыгала:] — Ашгабат районында гала. ЯГГ, гечен асырың икинҗи ярымында Эйран басыбалыҗыларындан горанмак үчин, тәзе өйленен йигитлери машгаласы билен шу гала гөчүрипдирлер. Яш гелинлериң көп боландыгы үчин хем оңа шейле ат берипдирлер.

ГЫРНАКСУВ — Тагта районында көл. Онуң нәме үчин бейле ат аландыгы белли дәл.

ГЫРТЕКИ — Дәнев районында (Амыдеряның саг кенарында) оба, такыр мейдан. Бу ат «гырың этеги» диен манындадыр, чүнки *тек* сөзи «тей», «ашак» диймекдир.

ГЫРТЫЧ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Гыртыч* — от ады.

ГЫСГАСУВ [Гы:сгасув] — Жебелиң гүнортасында гысга сувлы көл.

ГЫШЛАГ — Бәхерден районында даг. Өң гышына шол дага гөчйән экенлер.

ГЫШЛАКГУМ — Хожамбаз районында обаның (гышлагың) якынында ерлешйән гум.

ГЫШЛАКЯПБОЙЫ [Гышлакя:пбойы] — серет: Бой.

ГЫШЫКДЕПЕ [Гы:шыкдепе] — Сарагт районында депе. ЯГГ, ол өз формасына гөрә дәл-де, шол ерде Гышык диен адамың отурандыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ГЫЯНЛЫ — Красноводск районында посёлок, гыяны диен ота бай ер.

ГӘБЕСӨВҮТ [Гә:бесөвүт] — Гаррыгала районында өң оба, хәзир ер ады. *Гәбе* я-да *габа* «гөврүмли улы» диймекдир; *сөвүт* — талың бир гөрнүши. ЯГГ, яңы-яқына ченли, шол ерде әпет сөвүт бар экен.

ГӘВЕРС [Гә:верс] — Ашгабат районында оба, демир ёл станциясы. Адың манысы белли дәл, яшулулар оны «гөвүр галасы» дийип дүшүндирйәрлер. Ахыры *-с* билен гелйән атлар башга-да бар: Ж е ж и р с.

ГӘВҮР [Гә:вүр] — Газанҗык районында хем-де Гумдаг билен Экерем аралыгында шор сувлы, гадымы отурымлы ерлер. ЯГГ, шол ерлердәки шор сувларда дөрейән мөр-мөҗеклер *гәвүрбаш* (ириңли яра) кеселиниң көп яйрамагына гетирендиги үчин, олара илки Г ә в ү р б а ш диен ат берилйәр. Соңра бу ат гысгалыпдыр.

ГӘВҮРГАЛА [Гә:вүргала:] — 1. Байрамалы районында гала. Археологлар «капырың галасы» дийип ат берлен бу галаны гадымы Марының харабалары хасаплаярлар. Оларың пикириче, гала бизиң эрамыздан хас өң салныпдыр (Г. А. П у г а ч е н к о в а. Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 9—10 сах.). 2. Бәхерден районында (Нохурда) гала. Бу ерде *гәвүр* сөзи *ховар (хвар)* диен хорезмли еврей эмигрантларының этник адының үйтгән

гөрнүшидир (Г. П. Васильёва. Туркмены-нохурли. Среднеазиатский этногр. сборник. М., 1953).

ГӘМИ [Гә:ми] — Ашгабат районында оба. Адың манысы белли дәл. Яшулуларың кәбирлери бу ады *гәми* сөзүнден хасаплап, өңки кичи обаның салгымда сувдакы гәмини ядa саляндыгы үчин, оңа шейле ат берлендигини гүррүң берйәрлер. Эмма бейле дүшүндириш шүбхелидир. Деңешдир: Б а м ы.

ГӘМИДУРАЛГА [Гә:мидуралга] — Эсенгулы районында платлы пункт, гәми дуралгасы (өңки ады: Ә л е м - н). Шу ерде гәми дуралгасы бар.

ГӘМИЖИК [Гә:мижик] — Эсенгулы районында гадымы отурымлы ер, гуйы. Әхтимал, бу ат оюң формасы билен багланышыклы болса герек.

ГӘМИТАРАШ [Гә:митара:ш] — Дәнев районында оба, арык (ерли геплешикде: К ә м е т а р а ш). *Тараш* — парсларың *тераширден* («ёнмак», «гырмак», «йылмамак») сөзүндендир. ЯГГ, шу обада гәми бежерйән уссалар көп боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГӘРАЖЫ [Гә:ра:жы] — Хожамбаз районында (гумда) ажы сувлы гуйы, ала (гәр) депе, өри мейданы.

ГЮША — Красноводск районында станция. *Гюша* — ак дашың ады. Шу ерден гюша алыняр.

Д

ДАВАЛЫ [Да:ва:лы] — Гарагумда яйла ве гуйы атлары; Гызыларбат районында чешме; Ленин районында яп.

ДАВАЛЫДЕПЕ [Да:ва:лыдепе] — Байрамалы районында депе. ЯГГ, революциядан өң ер-сув меселеси барада шол депәниң үстүнде улы дава болупдыр. Хатда давада еңлен тарапың бир шахыры дава эденлере (гара тиресине) гарган, гошгы хем дүзүпдир:

Давалыда этме орун,
Мыдама шумлукда гөрүн,
Акжагала, Гоңратбурун,
Топдепе сең башыңы ийсин.

(Гошгы векилбазарлы 77 яшлы Акмырат Мәмметберди оглундан язылып алынды).

ДАГАДА [Да:га:да] — Красноводск районында Каспи деңзиниң сувдан ёкары чыкып дуран (даг ялы) адасы.

ДАГАЖЫК [Да:га:жык] — Челекенде оба, кичижик даг. ЯГГ, бу ат аслында Д а г ж ы к («дагжагаз») болмалы, соң ол үйтгәп, хәзирки гөрнүшине гечипдир.

ДАГБОЙЫ [Да:гбойы] — Көпетдагың этегинде ерлешйән Ахал ве Этек оазислериниң тутуш ады. Гадымы алымлар Гарагум ве онуң төверевклерини үче бөлүпдирлер: Д а г б о й ы, С у в б о й ы (Амыдеря бойлары) ве Г у м.

ДАГДАНЛЫ — Бәхерден ве Гызыларбат районларында дере, чешме. *Дагдан* — агач ады.

ДАГОРТА [Да:горта] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ики дагың арасындакы (ортасындакы) ер.

ДАГЯРАН [Да:гя:ран] — Гызылетрек районында дагы бөвсүп гечйән дере, гадымы кервен ёлы.

ДАЗГУЙЫ — Гүнбатар Түркменистанда гыр, гуйы. *Даз* — тире ады.

ДАЙНА [Да:йна] — Гаррыгала районында оба. ЯГГ, *дайна* — «дәне» сөзүниң диалектал вариантыдыр. Бу ерде говы хилли дәне экилип, ондан ёкары хасыл алыняр.

ДАЙНАСУВ [Да:йнасув] — Гаррыгала районында Дайна обасының чешмеси.

ДАЙХАН [Дайха:н] — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ДАЛАК [Да:лак] — Хожамбаз районында (Таллымерженде) депе, гуйы. Депе формасы боюнча ат алыпдыр.

ДАЛАШЫКЛЫЛАР [Да:лашыклылар] — Эсенгулы районында гум ве шор мейдан, гумуң шор билен гатлышып, («далашып») гидйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДАЛБАРЛЫ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Дереде үзүм далбарларының бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДАЛБУЛАК — Кака районында даг, чешме. ЯГГ, *дал* — «тал» сөзүниң үйтгән гөрнүшидир, чүнки чешмәниң гөзбашында 2 саны улы тал бар.

ДАМАНА — Бәхерден районында Манаман дагының гайрасы; Гызыларбат — Кака аралыгында Көпетдаг этегиниң актив уланылян ады. Парс дилинде *дамана* — «этек» диймекдир. Деңешдир: айдым-сазда пес (япбыллак) хеңлере хем *дамана ёлы* дийилйәр.

ДАМАНЫКУХ [Даманыку:х] — Көпетдагың этегиндәки оазисиң парсча ады. Серет Э т е к.

ДАМДАМ — Бәхерден, Газанжык, Гаррыгала, Са-

ҥагт ве Тагтабазар районларында чешмелер. *Дамдам* — «даммак» диен сес меңзетмесинден эмеле гелипдир. Дагдакы бу чешмелериң сувы ёкардан дамҗалап ашак инйәр. Сувы шейле ел билен йыгнаян чешмелер *дамдам* диен географик термин билен атландырыляр (М у р з а е в л е р, 70 сах.). Көйтендагда бейле чешмелере Д а м җ а, Т а м ч а, Гызылетрек районында болса Д а м м а дийилйәр. М. Кашгары бу термини *тамынды* гөрнүшинде уланыпдыр (К а ш г а р ы, 1, 420 сах.).

ДАМДАМЧЕШМЕ — Небитдаг төвереклеринде археологик әхмиетли ер, чешме. Серет: Д а м д а м.

ДАМҖА — Чаршаңны районында (Көйтендагда) чешме. Серет: Д а м д а м.

ДАМЗЫК — Красноводск районында гуйы ве яйла. Бу адың манысы барада серет: Г ы л ы ч д а м л а.

ДАРАЙДАРА — Чаршаңны районында (Көйтенде) дере. Бу топоним *дерейидере* диен парс сөзлеринден эмеле гелип, «дерелериң дереси» диен манысы аңладяр. Әхтимал, дере өзүниң салкын ховасы, гүр баглары, гөзел гөрнүши үчин, шейле ат алан болса герек. Ерли яшулулар бу ады «дарагтлы дере» дийип хем дүшүндирйәрлер.

ДАРГАНА — Кака районында оба, гадымы гала. Адың манысы белли дәл.

ДАРГАНАТА — Амыдеряның чеп кенарында район, посёлок, демир ёл станциясы, гадымы гала. *Дарган* сөзүниң манысы белли дәл, *ата* — эдил *хоҗа, баба* сөзлери ялы, өвлүйә атларында көп душ гелйән сөздүр (деңешдир: А р ч м а н а т а, Г а р ы б а т а, Ы с м а м ы д а т а). Оны шу ерде аталарың яшандыгы билен хем багланышдырярлар, эмма бу нәдогрудыр. Хорезмиң икинҗи улы шәхериниң ады хөкмүнде Дарган сөзүне ал-Макдисиниң (X асыр) ишлеринде душ гелйәрис (МИТТ, 1, 188 сах.). П. Померанцев бу ады *дарга* («гайыкчы», «гәминиң капитаны») сөзүндендир дийип хасап эдйәр (П о м е р а н ц е в, 68 сах.). Амыдеря бойларында бу сөз хәзир хем шол манызда актив уланыляр.

ДАРДЕРЕ [Да:рдере] — Бәхерден ве Гаррыгала районларында дерелер.

ДАРҖА [Да:рҗа] — Каспи деңзинде ярым ада. Ол инсизлиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ДАРТА — Красноводск районында оба. Яшулулар бу ады ики хили дүшүндирйәрлер: 1) тире ады; 2) бу оба

бейлеки обалардан узагракда («дартаракда») ерлешйән-
диги үчин, оңа шейле ат берипдирлер.
ДАРТМАЛЫК — Бәхерден районында (Нохурда) ай-
лам-айлам эдилип чекилен («дартылан») чешме.
ДАШ [Да:ш] — Челекенде (Каспи деңзинде) ер атла-
ДАШ [Да:ш] — Челекенде (Каспи деңзинде) ер атла-
ры (1-нжи, 2-нжи ве 3-нжи Даш). ЯГГ, сувун дүйбүн-
де дашың бардыгы үчин, бу балык тутулян ерлере шейле
ат берлипдир.
ДАШАГЫЗ [Да:шагыз] — Хожамбаз районында (Тал-
лымерженде) улы гырың гәдиги. Бу ат «дашлы агыз»
диймекдир, чүнки ол ерде даш көп болуп, хәзирки
вагтда гурлушык үчин пейдаланыляр.
ДАШАРБАТ [Да:шарбат] — Балканда чешме. *Арбат*
— ,белки, «рабат». Эмма бу ерде хәзир рабат ёк. Чеш-
ме дашы көп болан ерден акяр. Төвереги баг-бакҗалы
боланы үчин, ол пионерлериң дынч алян еридир. ЯГГ,
чешмәниң өңки ады: А н н а г о ч (адам ады).
ДАШАРЫК [Да:ша:рык] — Керки районында арык.
Шол ердәки Дашлык обасының экин мейданларында
даш өрән көп. Ол дашлар тебигы дәл-де, гадымы жай-
ларың керпичлери, күйзе гапларың дөвүклеридир. Арык
хем шол дашлы ерден газылыпдыр.
ДАШАЯК [Да:шаяк] — Тәҗен районында оба. *Да-
шаяк* — тире ады. Деңешдир: Г ы з ы л а я к.
ДАШБЕНТ [Да:шбент] — Көнеүргенч районында Кө-
недеряның икинҗи бенди.
ДАШБЕРДИ [Да:шберди] — Гызылетрек районында
дашлы ерден газылан гуйы ве төверегиндәки ерлер.
ДАШБУЛАК [Да:шбулак] — Чаршаңны районында
(Көйтенде) сувы дашларың арасындан чыкян чешме.
ДАШГАЛА [Да:шгала:] — Ашгабат районында ери
дашлы оба; Гаррыгала районында даш гала; гадымы
Көнеүргенч шәхериниң бир бөлеги, Темириң юмурман
галдыран порталы, кервенсарай.
ДАШЕРЕЗ [Да:шерез] — Калинин районында оба;
Ханябың дашдан бежерилен бенди. *Эрез* сөзүниң маны-
сы белли дәл, бу сөзе биз гала атларында хем көп душ
гелйәрис.
ДАШКЕСЕН [Да:шкесен] — Бәхерден районында да-
шы ярып чыкан чешме, дере.
ДАШКӨПРИ [Да:шкөпри] — Тагтабазар районында
посёлок, демир ёл станциясы (гадымы карталарда П у-
л и х и ш т и, ягны «керпич көпри»). Посёлогың якыны-

да Мургабың 9 дешикли (гөзели) көпрүси болуп, ол XV асырда Т а б а н к ө п р ү с и дийип ат алян экен. *Табан* — Темирлениң гошунбашысының ады (ТССР тарыхы, 1 том, 1 китап, 373 сах.; Б а р т о л ь д. Орошение. 64 сах.).

ДАШКӨПРҮБАЛА [Да:шкөпрүба:ла] — Чәрҗев районында оба ве арык. Оба арыгың ады боюнча, арык хем өз үстүнде салнан даш көпри боюнча атландырылыпдыр. Парсларың *бала* («ёкары, «ёкаркы») сөзи бейлекилере середенде, деряның ёкаррагындан баш алян арыкларың адына гошуляр. Бу сөзе көпленч Чәрҗев төверeклеринде душуляр. Деңешдир: С а р ы к б а л а, М у г а л б а л а.

ДАШЛАР [Да:шлар] — Калинин районында оба. *Даш* — тире ады. Шу районда Г ө к д е п е л и д а ш л а р диен оба хем бар.

ДАШЛЫБЕЙИК [Да:шлыбейик] — Гарагумда гыр.

ДАШЛЫБУРУН [Да:шлыбурун] — Гызылетрек районында дашлы белент ер.

ДАШЛЫЖАДЕПЕ [Да:шлыжадепе] — Теҗен районында, Гөксүйри станциясының якынында депе, гадымы обаның галындысы. Бу депе археологик әхмиетли болуп, онуң үстүнден ве ашагындан дүрли дашлар, гадымы яшайҗыларың галдырып гиден затлары тапыляр (В. М. М а с с о н. Түркменистаның гүнортасындакы гадымы экеранчылар. Ашгабат, 1959, 16 сах.).

ДАШЛЫДЕРЕ [Да:шлыдере] — Бәхерден районында дашлы дере.

ДАШЛЫК [Да:шлык] — Керки районында оба. Шу обаның меркезинде археологик әхмиетли дүрли дашлар: гапларың дөвүклери, хашамланан керпичлер ве ш. м. көп тапыляр. Бу ат шол ерде шейле дашларың көпдүги билен бағланышыклыдыр

ДАШЛЫОЙДАК [Да:шлыо:йдак] — Гумдаг төверегинде дашлы ой. *Ойдак* — «ойтак» сөзүниң диалектал вариантыдыр.

ДАШОЮК [Да:шо:юк] — Гарагумда гыр. *Оюк* сөзи Гарагумдакы ёлларың угурларында эдилен белликлери (ориентирлери) аңладяр (МИТТ, II, 436 сах.). Олар чөл чөплеринден, дашлардан я-да палчыкдан конус гөрнүшинде дикелдилип, узакдан гөрнер ялы ерлерде: бейиклериң, депелериң үстүнде отурдыляр (М у р з а е в л е р, 166 сах.). В. В. Радлов хем *уйук* сөзүниң «гарантгы» манысыны белләпдир (Р а д л о в, 1, 1633 сах.).

ДАШӨЗЕК [Да:шө:зек] — Красноводск районында ер ады. Өзек сөзи барада серет: А г ө з.

ДАШРАБАТ [Да:шраба:т] — Чаршаңңы районында оба, демир ёл станциясы; Марының 40 *км* гүнорта-гүнбатарындакы гадымы Д е н д а н а к а н шәхериниң харабачылыгы. *Рабат* сөзи барада серет: А к р а б а т. Денданакан харабачылыгы. XVI—XVII асырларда, ягны Мары—Сарагт кервен ёлы халкара әхмиетини йитиренден соңра, Дашрабат дийип атландырылмага башлаяр (А д ы к о в. Станции, 223 сах.). Г. Адыков *даш* сөзүндәки узын чекимлини назара алман, бу ады «даш (ягны узак) рабат» дийип дүшүндирмәге сынанышяр, эмма бу нәдогрудыр, чүнки говы ве берк керпичлерден салнан рабада шу ат берлипдир (Проф. Б. З а х о д е р. Денданакан. «Историч. журнал», № 1, 1943, 77 сах.).

ДАШХОВУЗ [Да:шховуз] — Шәхер, оазис, район, демир ёл станциясы. Шәхер гадым вагтларда дашдан эдилен ховуз боюнча атландырылыпдыр. Дашлары алнан ол ховуз (диаметри 13—15 *м*) шәхердәки хәзиркинан ол ховуз 9-нҗы кварталың 400 *м* гүндогарында ерлешйәр. ЯГГ, XIX асырың башында ховзуң гапдалында даш сүтүнли дервезе, гөни чекилен гадымы яплар ве улы җайлар бар экен (МИТТ, II, 293 сах.). Эмма олар соңкы вагтларда ёк эдилипдир. А. Вамбери: «Дашховуз говы гурлупдыр. Ол ичинде бирнәче сувлы ховданлары болан улы багың ортасында ерлешйәр» дийип язяр (А. В а м б е р и. Очерки Средней Азии. М., 1868, 90 сах.). Кәбир адамлар бу ады «даш (дашкы) огуз» дийип дүшүндирйәрлер. Бизиң пикиримизче, бу нәдогрудыр, ерли яшуluларың гүррүңлери, гадымы ховзуң галындысы ве *даш* сөзүндәки узын чекимли бу адың «дашдан эдилен ховуз» диен манысыдадыгыны субут эдйәр.

ДАШХОВУЗЛЫОБА [Да:шховузлыо:ба] — Түркменгала районында оба, ЯГГ, 1914-нҗи йылда рус инженери Валюйский шу ердәки яба гатла гурмак үчин, онуң бираз ерини цементледйәр. Шол ерде сув көп сакланяндыгы үчин, илки яба, соңра оба шу ат галяр.

ДАШЯП [Да:шя:п] — Ленин районында яп. ЯГГ, ябы Даш гаты диен адам газдырыпдыр.

ДАЯНДЫК — Гызылетрек районында депе. ЯГГ, бу

ат «аяк чекмек», «сакланмак» манысындакы *даянмак* сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки Машат-Мисиряның үстүне йөриш эден гошун шол ерде аяк чекипдир. Бу ат барада: «Дегшанада дегишен, Ганлыжада галышан, Даяндыкда даянышан» диен айтгы хем бар (*Дегшана, Ганлыжа* — райондакы гум ве депелериң атлары).

ДАЯХАТЫН [Даяха:тын] — серет: Б а й х а т ы н.

ДЕГИРМЕНДАГ [Дегирменда:г] — Бәхерден районында Арчман курортының үстүне абанып дуран даг. ЯГГ, шу ерде өң 7, соңра 4 дегирмениң ишләндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕГИРМЕНЖИК — Бәхерден районында чешме. ЯГГ, сув дегирмени гурмага аматлы ериниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕГИРМЕНЛИДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) 5 дегирмени бар болан чешме, дере.

ДЕГШАНА [Дегша:на] — 1. Гызылетрек районында (Мадав обасында) гала. ЯГГ, бу ат «чакнышылан ер» манысындакы *дегишхана* сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки ерли илат Машат-Мисиряның үстүне чозан душманлар билен шу галада чакнышыпдыр (серет: Д а я н д ы к). Яшулулар: «Шу Дегшана Гөроглының Чандыбили болупдыр» дийип хем гүррүң берйәрлер. 2. Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. ЯГГ, бу ат «дегип, ягны душләп гечилйән ер» манысындакы *дегишхана* сөзүнден дуряр, чүнки дерәниң сүйжи сувлудыгы үчин, кервенлер шу ерде душләп гечйән экенлер.

ДЕКДУРМАЗАЛАҢ — Көнеүргенч районында (Гарагумда) алаң, депе, ёл. ЯГГ, ёлагчылары хөпленч шу депәниң янында басмачыларың талаңдыгы, Гызыл Гошун билен басмачыларың арасындакы атышыкларың хем шу аланда көп боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕЛЕЛИ — Эсенгулы районында ики көл (У л ы Д е л е л и ве К и ч и Д е л е л и). *Деле* — от ады.

ДЕМБЕРМЕЗ — Саят районында арык. Сувуның чалт акяндыгы үчин, ол шейле ат алан болса герек.

ДЕМИРҖЕН — Газанҗык ве Красноводск районларында даглар; Гызыларбат районында ер ады. Булара Д е м и р җ е н а т а диен өвлүйәлериң ады гечипдир.

ДЕМИРЛИҖЕ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Шу ерде демир көпри салнандыгы үчин, шейле ат берлипдир.

ДЕПЕГАЛА [Депегала:] — Кака районында гала. Улы депәниң дашына хаят (гала) салнандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕПЕЛИҖЕ — Гызылетрек районында деряның гүзери, олум. Якынында депе бар.

ДЕРБЕНТ — Бәхерден районында агзы берк дере; Ашгабат районында дагың гечелгеси, агзы. Бу адың гөни манысы — «япык гапы», «гечмеси кын агыздыр».

ДЕРВЕЗЕ — Ашгабат районында (Гарагумда) посёлок. *Дервезе* сөзи парсларың *дер*—«ишик», «гапы» ве *баз*—«ачык» сөзлеринден эмеле гелип, ховлуларың гапыларыны, географик термин хөкмүнде болса белент депелериң, байырларың, гаяларың арасындан гечилйән гечелгелери аңладяр (М у р з а е в л е р, 70—71 сах.). ЯГГ, Дервезе посёлогына барян ёлуң ики тарапында хем депелер болуп, олар дервезәни яда салярлар (посёлога шу депелериң ады дакыляр). Бу депелер Кыркчулба дийлип атландырылян ве XIX асырың ахырларында күкүрт газылып алнан депелер топлумындандыр.

ДЕРВЕЗЕБАЙЫР — Кака районында гечмек үчин аматлы агзы болан байырлык.

ДЕРВЕЗЕЛИ — Бәхерден районында бир гаясындан эмели гечелге эдилен даг.

ДЕРВҮШ — 1. Каспи деңзинде ярым ада ве айлаг. Оңа нәме үчин бейле ат берлендиги белли дәл; 2. Хоҗамбаз районында оба. *Дервүш*—тире ады.

ДЕРЕГАЯ — Гарагумда ер ады («гаялы дере»).

ДЕРЕК — Бәхерден районында дерекли чешме, даг.

ДЕРЕКЛИ — Гаррыгала районында дере.

ДЕРИДАШЛЫ [Дерида:шлы] — Газанҗык районында (Гарагумда) ер ады. *Деридаш*—баганалары хемде ичмек я-да телпек тикилҗек деридери текизлемек, юмшатмак, оларда галан яглары айырмак үчин уланылян даш. Шу ерде шейле дашлар кән.

ДЕРЯБАШ [Деря:баш] — Чәрҗев районында дерядан баш алян улы канал.

ДЕРЯДҮЗ [Деря:дүз] — Керки районында (Гарагумда) ер ады. Бу узын мейдан (көл) деряның акан ерини яда саляр.

ДЕРЯЛЫК [Деря:лык] — 1. Дашховуз оазисинде Амыдеряның Сарыгамыша гидйән гадымы угры, көле бай ерлер. 2. Көнеүргенч районында оба. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1967-нҗи йылың 19-нҗы апре-

8 Заказ №93

линдәки Указы эсасында тәзе дөредилен оба советине Дерялыгын ады дакылды.

ДЕРЯТАКЫР [Деря:такыр]—Гарагумда гиң дүзлүк. Ягыш яганда, әхли ери сув болуп ятаны үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕХИСТАН [Дехиста:н]—Гызылетерек районында гадымы ер, Машат-Мисиряның икинжи ады. *Дех* (рус эдебиятларында: *дах* я-да *дай*)—бизиң эрамызың башларында Мисирян дүзлүгинде яшан халкың ады (К. А д ы к о в. Дахистан—исторический край. «Туркменская искра», 29. XII. 1966). Шейлеликде, бу ат «дехлериң юрды» диен маныдадыр. Эсенгулы районындакы Сүйжүяба Д е х и с т а н хем дийилйәр. Магтымгулының дөредижилигинде хем бу ада душ гелйәрис:

Шол жайындан назар салсаң,
Улуг *Дехистан* гөрүнер («Дүкан гөрүнер» гошгусы).

ДЕШИКДАШ [Дешикда:ш]—Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг, дагың говагы.

ДЕШИКЛИ — Бәхерден районында дере, чешме. Шу дередәки ёл улы дешигиң ичинден гечйәр.

ДЕШИКЛИГАЯ — Гаррыгала районында гаялар. Сумбар ве Чендир деряларының кенарларында гадымы сумларың (серет: С у м б а р) бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ДЕШИКЛИДЕПЕ — Керки районында депе (гала).

ДЕШИКЛИКЕМЕР — Кака районында ашагы көвлүп, турба (сөв) аркалы сув гечирилән гая.

ДЕШИКЛИЧАЙ [Дешиклича:й]—Гөкдепе районында гаяның ашагындан гечйән жар.

ДЕШТ — Бәхерден районында оба. Парс дилинде *дешт* — «чөл», «сәхра» диймекдир. Оба текиз байырлыкда, гумаксы топраклы ерде ерлешйәр.

ДЕШТЕК — Бәхерден районында чәгесөв топраклы гадымы отурымлы ер. Парс дилинде *дештек* — «чөлжагаз» диймекдир.

ДИВАН [Ди:ва:н]—Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Онуң нәме себәпден шейле ат аландыгы белли дәл.

ДИВАНАБАГ [Ди:ва:наба:г]—Чәржев шәхериниң ерлешйән орнуның өңки ады. Көне Чәржев хәзирки Комсомол посёлогында ерлешипдир. Деряның көпрүси

гурулмаздан өң, Чәржев шәхериниң орнунда гүр пелде токайлары болуп, онуң ичинде кепбеден эдилен өйлерде галандарлар яшапдырлар. Илат олара диваналар, отурян токайына болса Д и в а н а б а г дийип ат берипдир.

ДИВАНБЕГИ [Ди:ванбеги]—Ленин районында яп. ЯГГ, ол Хыва ханының эмелдары (диванбегиси) тарапындан газдырылыпдыр.

ДИКБЕЙИК —Гарагумда дик белентлик.

ДИКЕЧЛЕР — Гызыларбат районында формасына гөрә ат алан даг.

ДИКЖЕ — Гарагумда дик гыр ве гуйы.

ДИКИЛДАШ [Дикилда:ш]—Гаррыгала районында оба, дере. *Дикилдаш* — «дикилен даш» диен манысадыр, чүнки шу ерде диклигине отурдылан улы даш — гадымы ядыгәрлик бар (П о ц е л у е в с к и й. Племя, 34 сах.).

ДИКСУВЛАТ — Дарганата районында дик олум, гүзер. *Сувлат* сөзи барада серет: Г е ч и с у в л а т.

ДИКЮРТ [Дикю:рт] — Гаррыгала районында отурымлы ер, дик гая.

ДИЛЕВАР [Дилева:р]—Дашховуз районында оба. *Дилевар* — Хыва ханының эмелдары болан ве шу асырың башларында Шаммы кел тарапындан өлдүрилен Нуржан батыр диен адамың лакамы. Обаның орны шу сөзе чепер («дилевар») адамың мүлк ери экен.

ДИҢЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба. Шу ерде үстүне улы даш гойлан белент депе бар.

ДИҢЛИБУРУН — Көнеүргенч районында (Гарагумда) оба; үстүнде диң эдилен бурун формалы гыр.

ДИҢЛИДЕПЕ — Гөкдепе ве Кака районларында диңли болан гадымы галалар.

ДИҢЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында оба, дере. Шол ердәки галаның үстүнде диңиң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДИҢЛИЖЕ — Гызыларбат районында дере. Шол ерде гадым заманларда гаравул дурлан диңлер бар.

ДИҢЛИКӨПРИ — Көнеүргенч районында ер ве көпри ады. ЯГГ, революциядан өң, дүрли чозушлардан әгә болмак ве өтегчилерден пач алмак үчин, Көлябың көпрүсине диң эдилипдир.

ДИРЕГЛИ [Ди:регли]—Тагта районында оба (ол А ң ы р к ы Д и р е г л и ве Б ә р к и Д и р е г л и диен ики бөлеге бөлүнйәр). ЯГГ, *дирег* — бу ерде «диң» ма-

ңысында. Шу обадакы лайдан ясалан дин дүрли урүш-лар дөврүнде гөзегчилик пункты болуп хызмат эдипдир.

ДИЯРБЕКИР [Дия:рбекир] — Вас төверегинде гала. Яшулулар бу галаны «Шасенем — Гарып» дессаныдакы Диярбекириң галындысы хасаплаярлар. Шейле атлы шәхер Түркиеде хем бар. В. А. Никонов бу ады «бекр тиресиниң обасы» дийип дүшүндирйәр: *дияр* — арапча болуп, «оба» сөзүниң көплүгидир, *бекр* — арап тиресиниң ады (Н и к о н о в, 123—124 сах.).

ДОВАТЯП [Доватя:п] — Байрамалы районында оба ве яп. *Доват* — шол яба мирапчылык эден адамың ады.

ДОВЛАТ — Гызыларбат районында (гумда) оба, гуйы. *Довлат* — гуйыны газдыран адамың ады.

ДОГРУДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) гөни дере.

ДОГРУЖА — Бәхерден районында гөни дере, чешме.

ДОГРЫ — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ДОГТАРБӨКЕН — Кака районында дагың улы гәдиги. Парс дилинде *дохтар* — «гыз» диймекдир. Бу ат дини роваят эсасында йүзе чыкандыр, ягны душман чозанда, бир гызың налышына даг ярылыпдыр, гыз хем шоңа гидипдир. Руханылар шейле дини роваятлары көп топонимлер барада дөредипдирлер (П а р а в б и б и).

ДОЙМАДЫМ — Арал деңзиниң түркменлер арасында көп уланылян ады. Бу ада чепер эсерлерде хем душ гелйәрис. Меселем: *Амыдерья хачана ченли Доймадыма бакан ат чапар?* (Б. К е р б а б а е в. Небитдаг. Ашгабат, 1957, 12 сах.).

ДОЙРАН — Газанжык районында даг. *Дойран* — «доюрмак» сөзүндендир. ЯГГ, шу ериң экеранчылык ве баг-бакжа үчин хас аматлыдыгы ве экинлерден бол хасыл алнандыгы себәпли, оңа шейле ат берипдирлер.

ДОЙРАНДАГ [Дойранда:г] — Гаррыгала районында даг. Бу адың манысы барада серет: Д о й р а н.

ДОКУЗДЕПЕ — Гүнбатар Гарагумда депелериң саны боюнча ат алан гыр.

ДОКУЗЖЕҢҢЕЛ — Керки районында жеңңел. *Докуз* — тире ады. ЯГГ, оламларың докуз диен тиреси өң шу ерде отурян экен, соң олар Хожамбаз районына гөчүпдирлер.

ДОКУЗЗОЛ [Докуззо:л] — Эсенгулы районында ер ады

Зол — «золак» сөзүниң гысгалан формасы болуп, узалып гидйән ииче ерлери аңладяр. ЯГГ, шол ер докуз золакдан дуряр.

ДОКУЗЛЫОБА [Докузлыо:ба] — Калинин районында оба. Ерли илатың кәбирлери бу ады оба илки гөчүп геленлериң саны билен, бейлекилери хем тире ады билен багланышдырярлар.

ДОКУЗТАМ [Докузта:м] — Тагта районында өң кичи оба, хәзир яп. ЯГГ, яба докуз хожалык эелик эдени үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДОҢУЗАЖЫ [Доңуза:жы] — Газанжык районында шор сувлы көл (мейданы 50 *га*). Якынындакы Чокрак ве Ясга көллерине середенде, бу көлүң гыраларында өсүмлик көп болуп, дүрли хайванларың, шол санда доңузларың хем яшамагы үчин аматлы. Шол себәпли, көле шейле ат берлипдир.

ДОҢУЗГУМ — Бәхерден районында гум. Төверегиндәки экине өң доңуз гелйәр экен.

ДОҢУЗГЫР — Гарабчл төверегинде гыр. ЯГГ, өң шол ерде доңузларың көп боланы үчин, гыр шейле ат алыпдыр.

ДОҢУЗЛЫЖА — Бәхерден районында өң екегапан кән болан дере, чешме.

ДОҢУЗӨЛДИ — Дарганата районында көл.

ДОҢУЗӨЛЕН — Гаррыгала районында дере.

ДОҢУЗСЫРТ — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) формасы боюнча ат алан гыр. *Сырт* диен географик термин үсти ясы, узын депелери, гырлары аңладяр (М у р з а е в л е р, 215 сах.). М. Кашгары *сырт* сөзүни «гуйрук», «арка» дийип дүшүндирйәр ве огузларың кичи депелере *сырт* дийип ат берйәндигини язяр (Кашгары, I, 328 сах.). Гарагумдакы Халач ёлуның угрунда хем Доңузсырт диен гыр бар (МИТТ, II, 425 сах.).

ДОҢУЗТОКАЙ — Тагта районында токай («доңузлы токай»).

ДОҢУЗЧЕШМЕ — Кака районында чешме («доңузлы чешме»).

ДОСТЛУК [До:стлук] — Керки районында посёлок (өңки ады: Ю ж н ы й). ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1967-нжи йылың 5-нжи январындакы Указы билен посёлога шейле ат дакылды.

ДӨВГАЛА [Дөвгала:] — 1. Байрамалы ве Кака ра-

йонларында дини фантазия билен багланышыклы ат галан гадымы галалар. г. Бэхерден районында оба, кәриз. *Дөв* — тире ады.

ДӨВГАЯ — Гаррыгала районында гая. Бу белент гаяның ады дини фантазия билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ДӨВГУЙЫ — Эсенгулы районында вулкан. Бу ат хем дини фантазия билен багланышыклы болса герек.

ДӨВДАН [Дөвда:н] — Тагта районында яп; Дашховуз районында зей сувлары гуйдурылян көллер. Адын манысы белли дәл. XIX асырда бу ат Д а у д а н, Л а у з а н гөрнүшлерде душ гелйәр (МИТТ. II, 362, 669 сах.).

ДӨВКЕСЕН — Көнеүргенч районында гадымы гала. Орта асырларда бу шәхере В е з и р дийлипдир (Х а с а н о в, 62 сах.). Бу ат дини фантазия билен багланышыклы йүзе чыкяр. Гала Түнүдеряның эгреминде ерлешйәр. Белент гаяның ортасыны кесип, арасындан сув акар ялы эдипдирлер. Гадым заманлардакы примитив гураллaрың көмеги билен улы дашлар кесилипдир. оңа хайран галан халк хем гала шейле ат берипдир. Галаның ады барада дүрли роваятлар хем дөрәпдир. Шоларың биринде бу галаны «Ширин — Перхат» дессанындакы Перхадың ады билен багланышдырярлар («Перхат Ширин дийип дагларны дешди»). Башга бир роваятда болса галаның дөв тарапындан салнышы барада гүррүң берилйәр, ягны дөв бир байың гызына ашык боляр. Бай гызыны дашдан гала салып берен адама чыкаржакдыгыны айдяр. Дөв бирнәче ай ишләп, галаны салып гутарыберйәр. Бай өз якынлары билен маслахат эдип, гызыны дөве бермезлигиң ёлуны агтаряр. Гарры кемпириң маслахаты билен, эне маллардан овлак-гүзулар үч гүнләп айрылып, соңра олар гатышдырыляр. Малларың ызлашыгыны эшиден дөв: «Бу нә ягдай?» дийип сораяр. Дөвүң янына гелен кемпир хем: «Сен билеңокмы нә? Байың гызы өлди» дийййәр. Дөв хем сөййән гызының өленине гынанып, өзүни галадан ашак ташлап өлйәр. Хамала, шондан соң бу гала Дөвкесен адыны алыпдыр.

ДӨВЧЕ — Керки районында оба. *Дөвче* — тире ады.

ДӨНДҮПИЛ [Дө:ндүпил] — Сарагт районында гум, даг. ЯГГ, шол гумда Дөнди диен даяв («пил ялы») аял отурыпдыр.

ДӨРДАЖЫ [Дө:рда:жы] — Гөкдепе районында оба,

дөрт саны ажы сувлы гуйы. Деңешдир: Ү ч а ж ы, Б э ш а ж ы, С е к и з а ж ы.

ДӨРДАТЛЫ [Дө:рдатлы] — Тагта районында оба, яп. *Атлы* сөзи барада серет: Б э ш а т л ы.

ДӨРДҮЛ [Дө:рдүл] — Гарагумда формасына гөрә ат алан гыр; Красноводск районында даг.

ДӨРМЕН — Йыланлы районында оба. *Дөрмен* — тире ады.

ДӨРТГУЙЫ [Дө:ртгуйы] — Мургап оазисинде 4 гуюлы ериң ады дакылан демир ёл станциясы.

ДӨРТДЕПЕ [Дө:ртдепе] — Гарагумда депелериң санына гөрә ат алан гыр.

ДУЗАГЫЗ [Ду:загыз] — Челекенде дузлы ер. *Агыз* сөзи барада серет: Агзыдашт.

ДУЗБАШЫ [Ду:збашы] — Челекен ярым адасында дуз алынян ер.

ДУЗБУЛАК [Ду:збулак] — Дарганата районында шор сувлы чешме.

ДУЗГЫР [Ду:згыр] — Вас төверегинде гыр, археологик әхмиетли гадымы отурымлы ерлер («дузлы гыр», бу ады «дуз гыр» дийип, нәдогры душундирйәрлер). Сарагт билен Тагтабазар аралыгында Д у з у ң г ы р ы диен ер хем бар. Бу гырларда дузуң бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ДУЗКӘН [Ду:зкә:н] — Дарганата районында дузлы ер. *Кән* сөзи барада серет: Г а р р ы к е н.

ДУЗЛУДЕПЕ [Ду:злудепе] — Гаррыгала районында оба. Ол шор депәниң янында ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр (П о ц е л у е в с к и й. Племя, 34 сах.).

ДУЗЛУДЕРЯ [Ду:злудеря] — Гарагумда шор жар, оң сув акан ер (деря орны).

ДУЗЛУК [Ду:злук] — Газанжык районында дузлы ер.

ДУЗЛЫ [Ду:злы] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Чаршаңңы районында (Көйтенде) дуз алынян ер.

ДУЗОЛУМ [Ду:золум]—Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Олум сөзи барада серет: А й т ж а н о л у м. Демиргазык тарапындакы дереден ажы (шор) сувуң акып гелйәндиги үчин, олума шейле ат берлипдир.

ДУМАНЛЫ [Дума:нлы] — Тежен районында узакдан думанлап гөрүнйән белент гум; Калинин районында көл.

ДУРДУХАН [Дурдуха:н] — Гаррыгала районында оба.

Дурдухан — XIX асырын орталарында Гаррыгаладакы гөкленлериң серкердеси болан адам (Абду-с-Саттар Казы. Книга рассказов о битвах текинцев. Спб., 1914, 0100, 0102, 0103 сах.). Шу обада онуң салдыран галасы бар. Обаның икинжи ады: И н ж а р.

ДУРНАЛЫ — Байрамалы районында гадымы гала. ЯГГ, төверегиндәки сува дурнаның көп гелени үчин, ол шейле ат алыпдыр. Бу гала, эдил Чилбурч ялы, Антиох дөврүнде салнып, Марының якынында беркитме болуп хызмат эдипдир (М а с с о н, 114 сах.).

ДУРУН — Бәхерден районында оба, гала. Илкинжи гезек XIV асырда душ гелйән бу ады *дуруң* диен түркмен сөзүнден ве *ду реван* («ики акын», «ики чешме») диен парс сөзлеринден эмеле гелипдир дийип, ики хили дүшүндирйәрлер (Б. А. Л и т в и н с к и й и В. Г. М о ш к о в а. Изучение Така-Языра, Дуруна. Труды ЮТАКЭ, 1. Ашхабад, 1949, 289 сах.). Буларың соңкусы догры болса герек, чүнки, биринжиден, шу төверeклердәки гадымы атларың аглабасы арап-парс сөзлеринден дуряр; икинжиден, роваятда гүррүң берлишине гөрә, Дурундакы чешме икә бөлүнип, гадымы Шәхрыслам ве Гөкдепе (Абхадаран) шәхерлерини сув билен үпжүн эдипдир.

ДУРУЯП [Дуруя:п] — Дәнев районында ябың ады дакылан оба. Бу ат ябың дуры сувлудыгы билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ДУШАК — Кака районында посёлок, демир ёл станциясы. Бу ат парсларың *ду* — «ики» ве *шак* — «бөлек», «айрык» сөзлеринден эмеле гелип, «ики айрылан» диен маныны аңладяр, чүнки Эйрандакы Келетчай Түркменистаның территориясында икә бөлүнип, Д у ш а к ч а й ы диен ада эе боляр. Чешмәниң ады соңра станцияя ве посёлога дакылыпдыр. Деңешдир: 4 дишли оба хожалык гуралына *чаршак* дийилйәр. Г. Вамбери бу ады «ики шаха» дийип терҗиме эдйәр ве гүнорта тарапа гидйән ёлуң айрыдында ерлешендиги үчин, бу пункта шейле адың галан болмагының мүмкиндигини беллейәр (V a m b e r y, 267 сах.). П. Померанцев болса бу адың «душак» (малың душагы) ве «душек» маныларының тарапыны тутяр (П о м е р а н ц е в, 68 сах.). Деңешдир: Э р е к д а г.

ДҮВҮНЧИ — Газанжык районында оба. *Дүвүнчи* — тире ады. Обаның икинҗи ады: Ч у к у р ч а («ой» манысында).

ДҮЕБИЛ [Дүеби:л] — Тагтабазар районында формасына гөрә ат алан гыр. *Бил* сөзи барада серет: А к б и л

ДҮЕБОЙНАК — Чаршаңңы районында формасына гөрә ат алан даг. *Бойнак* — «боюн» сөзүнден.

ДҮЕБОЮН — Дарганата районында даг, оба. Дүйәниң бойнуны ядa салян эгри-бугры дагларың арасындан деря акяр. Шонуң үчин, бу ере шейле ат берлипдир. А. Вамбери Амыдеряның эгрелйәндиги үчин, оңа шейле адың галандыгыны языпдыр (А. В а м б е р и. Путешествие по Средней Азии. М., 1867, 129 сах.). Руханыларың легендаларына гөрә, бу ат «дине боюн» болмалы, чүнки шу ере Алы гелип, ерли илатың дине боюнлыгына гөз етирипдир. Эмма бу ялңышдыр. Бәхерден районындакы эгри дерә ве чешмә хем шу ат дакылыпдыр.

ДҮЕГИДЕН — Тагта районында көл; Көнеүргенч районында ер ады.

ДҮЕГӨРҮНМЕЗ — Эсенгулы районында чуң жар.

ДҮЕГЫРЛАН — Көнеүргенч районында ер ады, оңа К е р в е н г ы р л а н хем дийилйәр. Ерли илат бу ады шол ерде кервениң гырылмагы билен багланышдыряр.

ДҮЕДАШ [Дүеда:ш] — Гызыларбат районында формасына гөрә ат алан даг депеси, чешме, дере.

ДҮЕЖЕБУРУН — Челекен ярым адасында формасына гөрә ат алан депе, гум.

ДҮЕЖИ — Йыланлы районында оба; Гызыларбат районында даг. *Дүеҗи* — тире ады.

ДҮЕСАМАРАН — Красноводск районында көл. *Самаран* — әхтимал, ерли газакларың дилинде «батыран», «чүмүрен» манысында болса герек.

ДҮЕТАМ [Дүета:м] — Көнеүргенч районында оба. Шол ердәки дүзлүкде палчыкдан салнан жайың харабалары болуп, ол узакдан дүйәни ядa саляр. Шонуң үчин хем илки дүзлүге, соңра оба шейле ат берлипдир.

ДҮЕЧӨКЕН — Байрамалы районында депе. ЯГГ, чыбын-чиркейден горанмак үчин, дүелер агшамларына шол депәниң үстүне чыкян экенлер.

ДҮЕЯТАК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ДҮЙНЕВ — Балкан дагының үстүнде ики саны гадымы гала; Улы Балканың иң белент нокады (1880 *м*); оңа Д ү й н е ш г а л а хем дийилйәр (БСЭ, т. 4, 167

сах.). Бу ат, әхтимал, *дүйнемек* сөзүнден болуп, шол ере зыярата барыляндыгы билен багланышыклы болса герек.

ДҮЛДҮЛАТА — Красноводск районында даг; Тагта районында өвлүйә. *Дүлдүл* — Алының атының ады. Бу атлар дини дүшүнжелер билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр. Дагларда дашларың йүзүнде атың ызына меңзеш оюклар я-да атың суратына меңзеш дашлар бар болса, дин векиллери бу ерлери Дүлдүл билен багланышдырып, хер хили тослама роваятлар дөредипдирлер. Эмма мусулман дининиң тарыхындан белли болшуна гөрә, Алының өзи хем, онуң Дүлдүл диен аты хем Орта Азиянын территориясына аяк басмандыр (Л. И. Климович. Ислам. М., 1962, 272 сах.).

ДҮЛДҮЛАХЫР [Дүлдүла:хыр] — Кака ве Тагтабазар районларында формасы ахыра меңзейән депелер. Серет: Дүлдүлата.

ДҮЛДҮЛИҢ ЫЗЫ [ы:зы] — Ашгабат, Гаррыгала, Гөкдепе, Дарганата, Красноводск районларындакы дагларда ер атлары. Серет: Дүлдүлата.

ДҮЛДҮЛЧЕШМЕ — Бәхерден районында чешме, дере. Дередәки дашың йүзүнде атың ызына меңзеш оюк бар.

ДҮЛДҮЛӘТЛӘН [Дүлдүлә:тлә:н] — Дарганата районында Амыдеряның дар ери, гысысы. Гадым вагтларда араплар бу ере Фам-ал-Асад («ёлбарсың агзы») диййән экенлер. Бирунининг ишлеринде бу ат парсчалашдырылып, Данишер гөрнүшинде уланылыпдыр (С. П. Толстов. По древним дельтам Окса и Яксарта. М., 1962, 21—22 сах.). *Данишер* (хәзир Дәнешир) — *дахани-шер* сөзлериниң гысгалан формасы болуп, «ширин, ягны ёлбарсың агзы» диен манына аңладяр. Шу ерде Амыдеряның ханасының гаты даралиндыгы себәпли, оңа шейле ат галыпдыр. Хәзир бу гысыда көпри салнып, Бухара-Урал газ проводы геширилди.

ДҮМЛҮКЛИДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) формасына гөрә ат алан депе, дере, чешме. Нохур диалектинде *дүмлүк* — «түйнүк» диймекдир.

ДҮМҮСТАН [Дүмүста:н] — Бәхерден районында үстүнде дүме экилйән даг («дүме юрды»). Оңа Дүмедаг хем дийилйәр.

ДҮҢКҮЛДЕК — Чаршаңңы районындакы дагларда ер ады. Үстүне чыкып йөрәниңде, бир хили сес эшидилйәр, әхтимал, онуң ашагында бошлук бар болса герек.

ДҮШЕКЛИДАШ [Дүшеклида:ш] — Гарагумда чагыллы гиң ер. Бу ат «даш дүшелен ер» диен маныдадыр.

ДЫКМАГАБАЛАН [Дыкмага:балан] — Бәхерден районында депе. ЯГГ, тире-тайпа уршы дөврүнде бамылылар шол ерде Дыкма сердарың дашыны габап, еңиш газанярлар.

ДЫШКЫ — Калинин районында оба. *Дышкы* — тире ады.

ДӘЛИГУЙЫ [Дә:лигуйы] — Туркменгала районында оба, гуйы, өри мейданы. ЯГГ, бу ат гуйының сувуның кә көпелип, кә азалып дуряндыгы билен багланышыклыдыр. Башга бир маглумата гөрә, *дәли* — тире ады.

ДӘЛИМҮГЕР [Дә:лимүгер] — Гызыларбат районында дере, чешме. *Дәли* — тире ады, *мүгер (мүңер)* сөзи барада серет: Аякмүңер.

ДӘЛИХАН [Дә:лиха:н] — Кака районында гала (өң оба). ЯГГ, *Дәлихан* — илки юрт тутан адамың ады.

ДӘЛИЯП [Дә:лия:п] — Дашховуз районында яп. *Дәли* — тире ады.

ДӘНАЖЫ [Дә:на:жы]—Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында обалар. *Дәнажы* — тире ады.

ДӘНЕАТА [Дә:неата] — Газанжык районында оба. Оңа шол ердәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Гички орта асыр голязмаларындан белли болшуна гөрә, Дәнеата (дана ата, ягны «акыллы ата») мүжевүрлериң тиребашысы болан, XVI—XVII асырларда Балкан себитлеринде яшап гечен Ахсан шыхың лакамыдыр (С. Демидов. Родословная святых. «Вечерний Ашхабад», 30. VII. 1969).

ДӘНЕВ [Дә:нев] — Амыдеряның чеп кенарында район, посёлок ве демир ёл станциясы. *Дәнев* — парс-тәжик диллериндәки *дех* — «он»; «оба» ве *нов* — «тәзе» сөзлеринден эмеле гелип, «тәзе оба» диен маныны аңладяр. Умуман, өң Хыва ве Бухара ханлыкларында *дех* я-да *деха* сөзи эдил *метжит* сөзи ялы административ бирлигиң ады хөкмүнде уланылыпдыр (Брегель, 343—344 сах.). Яшулулар бу ады «тәзе он оба» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки шу ердәки токайлыкда илки он оба дөрейәр: Шоряп, Хожаарык, Дәнев-Көнеарык, Дәнев-Яңыарык, Кетде Сопуяп, Кичи Сопуяп, Кетде Гәмитараш, Кичи Гәмитараш, Бурсейит, Көларык я-да Алили,

П. П. Померанцев бу ады «дэнели» дийип нэдогры душундирйэр (Померанцев, 68 сах.).

ДӘНЕГЕРМАП [Дә:негерма:п] — Сарагт районында чешме. Парсча *дәне* — сан аңладян сөз («штука»), *герм* — «ыссы», «йылы», аб — «сув». Бу ат «йылы сувлы еке чешме» диен манададыр.

ДӘНЕШИР [Дә:неши:р] — Дарганата районында оба, көл. Бу адың манысы барада серет: Дулдулэтлэн.

ДӘЧЕ [Дә:че] — Кака районында чешме. Бу ат *дача* (шэхер илатының шэхериң четинде салан дынч алыш өйлери) диен рус сөзүндендир, чүнки ЯГГ, шу чешмэнин бойы рус колониал хэкимиетлеринин чиновниги (дикмеси) Ага кекеч диен адамың дачасы болупдыр.

Е

ЕГАТ [Ега:т] — Эсенгулы районында оба, гум, гуйы. ЯГГ, гуйыны келте тиресинден Егат диен адам газдырыпдыр.

ЕГЕНӘҢ КӘРИЗИ [Егенә:ң кә:ризи] — Гөкдепе районында оба. Егене Гарлы диен адам тарапындан газдырылан кэриз.

ЕГЕШДӨВЛЕН — Эсенгулы районында деңзиң кенарында ерлешйэн бурун. ЯГГ, шол ерде Егеш диен адамың гайыгы (навы) дөвлүп, бирнэче адам хелэк боляр. Шол вака себэпли, ол ере шейле ат галяр.

ЕГРЕНЖЕ — Гызылегрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу адың манысы белли дэл.

ЕГШЕМ — Газанжык районында чешме. Шу сөз барада серет: Балейшем.

ЕДИАГАЧ — Бэхерден районында Яражы обасындан тэ Гөкдепэ ченли узалып гидйэн гиң дүзлүк, гала (оңа Едиагажың дүзи хем дийййэрлер). Әхтимал, галаның янында 7 агач боланы үчин, илки гала, соңра дүзлүге шейле ат берлен болса герек. Адың «7 агачлык мейдан» диен маныда болмагы хем мүмкиндир, чүнки *агач* сөзи эдил *парсах*, *даш* сөзлери ялы, узынлык өлчегини хем аңладыпдыр (6—7 *км*)

ЕДИАРЫК [Една:рык] — Дэнев районында оба. ЯГГ, өң шу ерде дерядан 7 саны яп баш алян экен, шонуң үчин оба шейле ат берлипдир.

ЕДИГЕРИШЛЕР — Гумдаг ве Эсенгулының аралыгында гум (еди саны гериш). *Гериш*—географик термин болуп, гумуң, дагың эшегарка болуп гидйэн узын депелерини аңладяр.

ЕДИГУЙЫ — Эсенгулы районында ве Гарагумда еди гуюсы болан ерлер, өри мейданлары.

ЕДИГУМ — Гарагум чөлүниң Хорезм төвереклеринде уланылан гадымы ады. Әхтимал, бу ат илки гум гершиниң я-да еди гуюсы болан кичирэк ериң ады болуп, соңра Демиргазык Гарагумуң эхли ерине яйрадылыпдыр. Бу адың парсча варианты Хафтреги-Хорезм — «Хорезмиң еди гумы» (Хасанов, 65 сах.).

ЕДИЖЕДЕПЕ — Кака районында еди саны галасы болан ер.

ЕДИКӨЛ [Едикө:л] — Дашховуз районында көллер.

ЕДИСҮЙРИ — Газанжык районында (Гарагумда) сүйри улы депэниң янында газылан еди саны гуйы, өри мейданы.

ЕДИХОВУЗ — Гарагумда ер ады. ЯГГ, шол ердэки такырда еди саны сув йыгнанян ой бар.

ЕДИШӘРИК [Едишә:рик] — Тагта районында яп. ЯГГ, өң бу яп еди хожалыгың шэрикли ябы болупдыр.

ЕКЕАГАЧ — Көнеүргенч районында оба (икинжи ады: Чөкүргөл). ЯГГ, оба илки еке агачлы мейданың ады дакылыпдыр. Шейле атлы оба Йыланлы районында хем бар.

ЕКЕАРЧА — Гаррыгала ве Гөкдепе районларында еке арчалы дерелер, даглар; Бэхерден районында депе.

ЕКЕГЫЗЫЛ — Гарагумда ер ады, гуйы, өри мейданы. *Гызыл* сөзи барада серет: Гарагум.

ЕКЕДЕРЕК — Калинин районында оба (оңа Гөлли-оба хем дийилйэр). Илкинжи гезек гөчүп гелен адамларың экен еке дереги обада шу вагта ченли сакланыпдыр.

ЕКЕДУРАН — Красноводск районында ер ады. Шол ерде еке дашың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (серет: Бэшдуран).

ЕКЕЙҮЗ — Тагтабазар районында диңе саг тарапындакы экин мейданларыны суварян яп. Чеп тарапы белент боландыгы үчин, оңа сув чыкмаяр.

ЕКЕКЕРКЕВ — Бэхерден районында (Нохурда) даг, дере, чешме. *Керкев* — «керкав».

ЕКЕПАР [Екепа:р] — Гаррыгала районында дере.

ЕКЕПЕТДЕ — Хожамбаз районында еке петдели (төраңңылы) ер ады.

ЕКЕСӨВҮТ — Гаррыгала районында еке улы сөвүтли дере, чешме.

ЕКЕТОРАҢҢЫ — Теҗен районында ер ады.

ЕКЕХОЗ [Екехо:з] Бәхерден районында еке хозлы дере, чешме.

ЕКЕЧӘГЕ [Екечә:ге] — Эсенгулы районында бөлек гум.

ЕЛАРБАТ — Бәхерден районында гиң такыр мейдан, гала, кәриз. Бу ат аслында *Елрабат* болуп (*рабат* сөзи барада серет: А к р а б а т), илки үстүнде ел дегирмен гурлан галаның адыдыр.

ЕЛДЕГИРМЕН — Гаррыгала районында депе; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. ЯГГ, өң шол ерлерде ел дегирмени гурлупдыр.

ЕЛДЕПЕ — Тагта районында оба ве депе. Әхтимал, депе белентлиги ве шонуң үчин хем, үстүнде ел өвсүп дуранлыгы себәпли, шейле ат алан болса герек.

ЕЛКЕНДЕПЕ — Кака районында археологик әхмиетли гала. Оңа формасына гөрә, ягны галаның гайыга, онуң ортасындакы депәниң болса елкене меңзедилмеги нетиҗесинде шейле ат галыпдыр. А. А. Марущенко оны *өлкен* (ягны «улы») депе дийип дүшүндирйәр (А. А. М а р у щ е н к о. Елькен-Депе. Труды Ин-та истории, археолог. и этногр., V. Ашхабад, 1959, 56 сах.).

ЕЛКИЛДИК — Калинин районында ер ады, өвлүйә. Бу ере Губадагың үстүндәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр, өвлүйә болса шол ердәки агачлара дакылан эсгилериң елиң угруна галгап («елкилдәп») дурандыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ЕЛЛИГАЯ — Дарганата районында гая; Бәхерден, Гаррыгала районларында дере, чешме, гая.

ЕЛЛИҖЕ — Гызылетрек районында ер ады, Сумбарың олумы. ЯГГ, гүйчли елиң көп болярдыгы, хатда шол ерде отуран обаның гара өйлерини энчеме гезек елиң йыкандыгы үчин, она шейле ат берлипдир.

ЕЛЛИОЙ [Еллио:й] — Теҗен районындакы «Теҗен» совхозының орнуның өңки ады. Мүңлерче гектары тутуп ятан бу ой өң чәгелик болуп, ол ерде көпленч ел өвсени үчин, она шейле ат берлипдир.

ЕЛХАРАЗ—Калинин районында оба. ЯГГ, Гөкчәгәниң белент еринде елхараз гурланы үчин, илки шол ер, соңра оба шейле атландырылыпдыр.

ЕМИК — Калинин районында оба. *Емик* — тире ады.

ЕМРЕЛИ — Гарагумда яйла, гуйы. *Емрели* — тайпа ады. Бу сөз аслында *эймир или* сөзлериниң гысгалан формасыдыр (К о н о н о в. Родословная, 93 сах.).

ЕМРЕЛИБЕЙИК — Гарагумда гыр. *Емрели* — тайпа ады.

ЕМРЕЛИГАЛА [Емрелигала:] — Кака ве Ленин районларында обалар. Өң шол галалар емрелилере дегишли экен.

ЕМРЕЛИЧӘГЕ [Емреличә:ге] — Тагта районында гум. ЯГГ, өң шол ерде емрелилер отурыпдыр.

ЕРБЕНТ — Ашгабат районында оба, совхоз. Төверегини гум билен гуршалан такыра ве онда ерлешйән оба «бент ер» дийлип ат берлипдир.

ЕРБУРУН — Гарагумда гыр, гуйы. Гырда гумуң бурны боланы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ЕРДҮЙБИ — Дәнев районында чуң чукур, ой.

ЕРОЮЛАНДУЗ [Еро:юланду:з] — Батхызда дузлы чөкетлик, көллер. Ерли илат бу чөкетлиги Е р о ю л а н я-да диңе Д у з дийип атландыряр. Соңра топографлар тарапындан бу ики ат бирикдирилйәр. Чөкетлигиң эмеле гелши барада дүрли дини роваятлар бар. Шоларың биринде шейле гүррүң берилйәр: гадым заманларда Ероюланың дуран еринде шәхер болупдыр. Ол шәхериң адамлары динден чыкып, бозгакчылык этмәге башлапдырлар. Шонуң үчин хем ол шәхери ер ювдуп, орнунда ики саны дузлы көл эмеле гелипдир. Шу роваяты В. А. Обручев хем белләпдир (В. А. О б р у ч е в. Средняя Азия. Избр. работы, т. 1. 1951, 118 сах.). Ероюландуз карталарда Н е м е к с а р гөрнүшинде языляр, бу ат болса парсларың *немексар* я-да *немекзар* сөзүнден болуп, «дузлы» диен маныны аңладяр.

ЕТИМБАЙЫР [Ети:мбайыр] — Гөкдепе районында байырлыклардан үзңе ерлешйән ики саны байыр (У л ы Е т и м б а й ы р ве К и ч и Е т и м б а й ы р).

ЕТИМДАГ [Ети:мда:г]—Чаршаңңы районында тутуш дагландан айратынлыкда ерлешйән бөлеҗик даг.

ЕТИМҖЫЛГА [Ети:мҗылга] — Ашгабат районында еке җүлгели байыр. *Җылга* — «җүлге» диймекдир.

Ё

ЁВШАНДЕПЕ — Кака районында гала («ёвшанлы депе»).

ЁКАРКЫ ЧҮЛИ — серет: Ч ү л и.

ЁКАРКЫ БАГТЫ — серет: Б а г т ы.

ЁКАРКЫ ГЫЗЫЛАЯК — серет: Г ы з ы л а я к.

ЁКАРКЫ ПОРСАҢ — серет: Г а р а п о р с а ң.

ЁКАРЫ СУМБАР — Гаррыгала районында Сумбар оазисиниң бир бөлеги, Сумбар дерясының ёкары акымы.

ЁКАРЫ СУХТЫ — Ёлөтен районында оба. *Сухты* — тире ады.

ЁКАРЫ ТОПЯТАН — серет: Т о п я т а н.

ЁЛАЙЫРТ [Ё:лайырт] — Гарагумда Хыва ёлунын ики айрылян ери.

ЁЛАШАНГЫР [Ё:ла:шангыр] — Тагтабазар районында гыр. Үстүнден ёл гечйәнлиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЁЛБАРСЛЫ — Тежен районында өң токай, хәзир ер ады. ЯГГ, өң шол ерде ёлбарс болупдыр.

ЁЛБАРСЛЫДЕПЕ — Кака районында гала. ЯГГ, өң дагда ёлбарс авланян экен.

ЁЛГУЙЫ [Ё:лгуйы] — Гүндогар Гарагумда Халач — Ёлөтен ёлуның угрунда ерлешйән гуйы, өри мейданы.

ЁЛДЕРЕ [Ё:лдере] — Гаррыгала районында дере, чешме. Шу дереде Гаррыгаладан дагың гузайына (аркажына) гечилйән ёлуң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. *Ёлдере* — «ёллы дерәниң» гысгалан гөрнүшидир.

ЁЛКЕСЕНТАКЫР [Ё:лкесентакыр] — Гарагумда такыр. Ортасындан ел гечйәнлиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЁЛЛУДЕРЕ [Ё:ллудере] — Гаррыгала районында оба, дере ве чешме. Бу адың манысы барада серет: Ё л д е р е.

ЁЛӨТЕН [Ё:лөтен] — Мургап дерясының кенарында шәхер, район, демир ёл станциясы. Гадымы Марыдан Мургап дерясының бойы билен Овганыстана, Хырада гидйән бир вагткы кервен ёлы Орта Азияда әхмиетли ёлларың бири хасапланыпдыр (П о м е р а н ц е в, 69 сах.). Хатда бу ёл билен Хыва ве Бухара хем гитмек болян экен. Шу ёлуң угрунда «кервен сөвдасының эсасы дүшелгелери Мары ве Ёлөтен» болупдыр (ТССР тарыхы, 1 том, 2 китап, 28 сах.). Гадымы кервен ёлуның угрунда ерлешендиги үчин, бу пункта шейле ат гойлупдыр. Г. Вамбери бу ады (Иолатан сөзүни) «ёл гөркезен» дийип, нәдогры дүшүндирипдир (V a m b e r y, 268 сах.).

ЁЛЧИЛИК [Ё:лчилик] — Сандыклы чөлүнде гыр, гуйы. Әрсары диалектинде *чилик* — оюн адыны ве чатрыгы аңладяр. Гырың үстүнде ики ёлуң кесишйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЁЛЯЙЛА [Ё:ля:йла] — Гарагумда үстүнден ёл гечйән яйла.

ЁМУДӨЛЕН — Бәхерден ве Гызыларбат районларында тире-тайпа давалары дөврүнде ат алан депелер.

ЁМУТБУКАН — Йыланлы районында 2 саны көл. ЯГГ, бу ат сув үстүндәки давалар билен багланышыклыдыр.

ЁМУТТУТУЛАН — Бәхерден районында тире-тайпа давалары дөврүнде ат алан дере, чешме.

Ж

ЖДАНОВ — Мургап районында гөрнүкли дөвлет ишгәри А. А. Ждановың хатырасына ат дакылан оба. Өңки ады: А ш а к ы Б у л у ч.

ЖДАНОВ БАНКАСЫ — Каспи деңзиниң ичинде небит алынян ер.

Җ

ҖАГЛАНЛЫ — Йыланлы районында бирнәче обаның тутуш ады. *Җагланлы* — гарадашлыларың улы тиресиниң биридир. ЯГГ, бу тирәниң векиллери өң Көпетдагың Җаглан диен дересинде отурыпдыр.

ҖАГЫЛҖАГЫЛ — Гаррыгала районында дере ве чешме. *Җагылҗагыл* — сес меңзетмесидир. ЯГГ, дереде балдырҗан диен от көп битйәр. Ол гурандан соң, ел дегенде шыгырдап сес эдйәр. Шонуң үчин хем дерә шейле ат берлипдир.

ЖАЛАЙЫР [Жала:йыр] — Көнеүргенч районында оба. Шу районда яшаян Алламырат Гылыжовың берен гүррүңине гөрә, *жалайыр* — монгол гошунында харбы чиниң ады хөкмүнде уланылан сөз болуп, бу ат монгол басыбалыжыларының дөври билен багланышыклыдыр.

ЖАЛБЫЗ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме ве дере. Ерли геплешикде *жалбыз* — «нарпыз» диймекдир. ЯГГ, чешмәниң гөзбашында нарпызың көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЖАМЛЫГАЛА [Жа:млыгала:] — Дашховуз районында оба, гала. *Жамлы* — тире ады. ЯГГ, аслы эйранлы болан бу тирәниң векиллери келлесине жам ялы тегелек башгап геййәндиклери үчин, шейле ат алыпдырлар. Зорагякдан гөчүрилип гетирилен эйранлылара шу галаның янындан орун берилйәр. Шонуң үчин хем илки галаны, соңра обаны шейле атландырярлар.

ЖАМТАПЫЛАН [Жа:мтапылан] — Гаррыгала районында дере ве чешме.

ЖАНАМ — Йылаңлы районында оба. *Жанам* — тире ады.

ЖАНАХЫР [Жа:на:хыр] — Гызыларбат районында оба, демир ёл разъезди, кәриз. Адың манысы анык белли дәл. ЯГГ, кәриз газылып дурка, сув бөведи йыкып гидйәр. Кәризген усса ёкардакылара: «Жаным ахыр болды, йүпи чекиң» дийип гыгыряр. Хамала, шондан соң кәризе шу ат галыпдыр.

ЖАНГУТАРАН [Жа:нгутаран] — 1. Гаррыгала районында гая. Бу ат барада шейле гүррүң берйәрлер: шу асырың башларында гүнә эден бир адамың ёлуны саклаярлар. Даглык ерде дашы габалан гүнәкәр өзүни гаядан ашак ташлаяр, ол Сумбарың ичине дүшүп өлмән галяр. Онуң гүнәсини гечйәрлер. Шол вакадан соң, гая шейле ат галяр. 2. Теҗен районында жар. ЯГГ, бу ат революциядан өңки уруш-давалар билен багланышыклы дөрәпдир.

ЖАНТАЙ — Ёлөтен районында гум. *Жантай* — тире ады. Өңки ады: Б у р у н г у м.

ЖАНЫБЕК [Жа:ныбек] — Ёлөтен районында оба. *Жаныбек* — тире ады.

ЖАҢҢА — Красноводск районында посёлок, демир ёл станциясы. *Жаңңа* — шол ердәки Я ң ы ж а диен гуйының адының газакча вариантыдыр.

ЖАРГҮЗЕР — Чаршаңңы районында оба. Шол ердәки ичинден сув акян жарың гүзериниң бардыгы үчин, илки жар, соңра оба шу ат билен атландырылыпдыр.

ЖАРМА [Жа:рма] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Ерли геплешикде *жарма* сөзи эдеби дилдәки «ярма» (ярмак, бөвүсмек манысында) диен сөзи аңладяр. Чешме, дагы ярып чыканы үчин, шейле ат алыпдыр.

ЖЕБЕЛ — Красноводск районында посёлок, демир ёл станциясы, совхоз. *Жебел* — арапча «даг» диймекдир. ЯГГ, илки Балкан дагының хәзирки станцияның дециндәки белент бөлегине Жебел дийлип, соңра бу ат шол ерде гурлан станция дакылыпдыр.

ЖЕБЕЛБӨВҮР — Улы Балканың Жебел төверегиндәки бөлегиниң ады. Серет: Ж е б е л.

ЖЕЖИРС — Гызыларбат районында оба. Бу сөзүң манысы белли дәл. Деңешдир: Г ә в е р с.

ЖЕЙРЕЛИ — Гүндогар Гарагумда гуйы, гыр. Әрсары ве сарык диалектинде *жейре* сөзи «оклукирпи» диймекдир.

ЖЕЙРЕНЛИТАКЫР — Сарыгамыш төверегинде гиң такыр. *Жейрен* — «жерен», «кейик».

ЖЕЙХУН [Жейху:н] — Амыдеряның арапча ады (серет: А м ы д е р я). Х. Хасанов бу сөзи «деря» дийип дүшүндирйәр (Х а с а н о в, 65 сах.).

ЖЕМАЛ [Жема:л] — Газанжык районында оба, гуйы. *Жемал* — адам ады.

ЖЕМШИДИГАЛА [Жемши:дигала:] — Калинин районында бирнәче обаның тутуш ады. Бу ат «жемшидилериң обасы» диен манысындадыр, чүнки Хыва ханы Рахымгулы 1841—1842-нжи йылларда Хыратда яшаян 7600 өйли жемшиди тайпасыны Хыва гөчүрип гетирйәр (МИТТ, II, 481 сах.).

ЖЕҢҢЕЛ — Саят районында Амыдеря боюндакы жеңңелликде ерлешйән оба.

ЖЕҢҢЕЛДАГ [Жеңңелда:г] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда ер ады. Бу ат, эхтимал, гырың үстүниң өсүмликлидиги билен багланышыклы дөрән болса герек.

ЖЕҢҢЕЛЛИ — Гаррыгала районында гүр өсүмликли дере, чешме.

ЖИГЕРБЕНТ — Дарганата районында оба, гала ве өвлүйә. Оларың нәме үчин шейле ат аландыгы белли дәл. Руханылар бу ат барада дини ровая хем дөредип-

дирлер. Шол роваята гөрә, Хезрет Алының Дарганатадакы аялындан болан оглы пәлван болуп етишйәр ве өз атасы билен гөреш тутяр. Атасыны танап гачяр. Жигербент диен ерде ер ярылып, ол шоңа гирип гидйәр. Бу роваят нәдогрудыр, чүнки Алы Түркменистана гелмәндир (Л. И. К л и м о в и ч. Ислам. М., 1962, 272 сах.).

ЖИГИРДЕК — Дәнев районында оба, арык. Жигирдекли ерден чекилендиги үчин, арык шейле ат алыпдыр.

ЖИГИРДЕКЖЕҢҢЕЛ — Керки районында жигирдекли жеңңел.

ЖИГИРДЕКЛИ — Газанжык ве Красноводск районларында чешме; Сарагт районында арык ве депе.

ЖИГИРДЕКЛИОБА [Жигирдеклио:ба] — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, шу обаның орнунда өң жигирдек токайлары бар экен, хәзир ол экеранчылык мейданларына өврүлди.

ЖОЖУКЛЫ [Жо:жуклы]—Тежен—Мары аралыгында демир ёл станциясы. Өң шол ерде екегапанларың көп боландыгы үчин, илки станцияның төвереклери, соңра болса станция хем шу ат билен атландырылыпдыр.

ЖӨВЕНЛИ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. ЯГГ, шол дереде сил сувлары билен ерлери суварып, жөвен экипдирлер.

ЖӨГИ [Жө:ги] — Дашховуз районында оба. ЯГГ, обаның гарып илатының Хыва ханының агыр салгытларыны төлемәге гүйжи етмәндиги ве долы төлемәндиги үчин, ханың эмелдарлары олара жөги диийп ат гоюпдырлар.

ЖӨХИТДЕПЕ [Жөхи:тдепе] — Сарагт районында депе. Икинжи ады: М у с а й ы д е п е. Ерли еврейлере *жөхит я мусайы* диийлйәр. Өң мусайылар өлүлерини шу ерде жайлапдырлар, шоnуң үчин хем депе шейле ат алыпдыр. Классык шахыр Кеминәниң губуры хем шу депеде ерлешйәр.

ЖУВАЗЛЫГУМ [Жува:злыгум] — Гөкдепе районында гум. ЯГГ, шу гумуң этегинде өң жуваз болупдыр.

ЖҮЛГЕ — Ашгабат районында оба, жүлге. Бу адың У щ е л ь е диен русча варианты хем улапыляр.

ЖҮНЕВҮТЛИ — Бәхерден районында дере, чешме. *Жүневүт* — чыбыкларыашак салланып дуран ябаны өсүмлик. Деңешдир: Ч о к ж ү н е в ү т.

ЖҮНЕЙИТ — Калинин районында оба. *Жүнейит* — тире ады.

ЖҮҢҢҮЛАРА [Жүңңүла:ра] — Тагта районында көл. *Жүңңүл* — «чүңңүл» сөзүниң диалектал вариантыдыр. Чүңңүл ики саны гум гершиниң арасында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ЖЫГАЧЫ — Дәнев районында оба. *Жыгачы* — тире ады.

ЖЫКАВ [Жы:кав] — Тежен районында кәл. *Жыкав* — шол кәлиң угрунда отуран Гурбандурды Жыкав диен адамың лакамы.

ЖЫКЫРЧЫ — Көнеүргенч районында оба. Ерлере өң жыкыр билен сув чыкарыландыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ЖЫЛАВ — Тежен районында ер ады. Оңа нәме себәпден шейле ат берлендиги белли дәл.

ЖЫНЛЫГУМ — Дәнев — Үчажы аралыгында гум. Бу ат дини дүшүнжелер билен бaгланышыклыдыр.

З

ЗАВ [За:в] — Гызыларбат районында оба. *Зав* — географик термин болуп, даг дерелериниң гутаран ериндәки учутлары, керт ерлери аңладяр (ТДС, 318 сах.).

ЗАЛЫМДАГ [За:лымда:г] — Газанжык районында даг. ЯГГ, үстүнден гечмек кын боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЗАМАХШАР [Замахша:р] — серет: Ы з м ы к ш и р.

ЗАМЫРЛЫСУВ — Бәхерден районында (Нохурда) арысы көп болан дере, чешме. Нохурлылар ара *замыр* диййәрлер.

ЗАҢҢАРХОВЛЫ — Ленин районында оба. ЯГГ, шу обада ерлешйән улы ховлының эеси Какабай атлы гожук «заңңар» сөзүни көп гайталаяр экени. Шонуң үчин, илки ховла, соңра оба шу ат гечипдир.

ЗАТЁК [За·тё:к] — Тежен районында ер ады, депе. ЯГГ, депәниң төверегинде экин битмәни үчин, она шейле ат берлипдир.

ЗЕҢҢИБАБА [Зеңңиба:ба] — Гүнбатар Гарагумда гыр, гала, мукаддес хасапланян ер. *Зеңңибаба* — яшулы түркменлериниң арасында гара малың пири хасапланян адам. Деңешдир: Б а б а д а й х а н. Зеңңибаба диен иркиорта асыр галасы XII—XIII асырда Хорезмиң арачәклерини горамак үчин салыняр (А. В. В и н о г р а д о в.

Тысячелетия, погребенные пустыней. М., 1966, 162 сах.). Зеңңи атлы гуйы Нерезимде хем бар.

ЗЕРГЕР — Чәрҗев районында оба. Парсча *зергер* — «зергәр». Бу обада зергәрлериң көп боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЗЕРЛИҖЕБАЗАР [Зерлиҗеба:зар] — Гүндогар Гарагумда ер ады, гуйы. ЯГГ, бу гадымы отурымлы ерден дүрли дашларын, монжукларын тапыландыгы хем-де шол ерде якын ваглтлара ченли базар боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЗИРИК — Гүнбатар Түркменистанда даг, как. Бу адың манысы белли дәл. П. Померанцевиң пикирине гөрә, дага сарытикениң (барбарисиң) миweси болан зиригиң ады дакылыпдыр (Померанцев, 69 сах.).

ЗӨХРЕ—ТАХЫРЫҢ КӨШГИ [Та:хы:р] — Хоҗамбаз районында гала. Ерли илат бу галаны «Зөхре—Тахыр» дессаныныӊ баш гахрыманлары Зөхре ве Тахырың ады билен багланышдыряр

ЗҮЛПҮКАР [Зүлпүка:р] — Теҗен дерясының Түркменистаның территориясына аралашян ериндәки даглар. Зүлпүкар — Хезрет Алының гылыҗы (ТДС, 327 сах.). Илки дагың дересине шу ат берлипдир. Дини роваятлара гөрә, хамала, Алы өз зүлпүкары билен дагы ярып, гечелге эденмиш. Башга маглуматлара гөрә, болса, шол ердәки дашың йүзүне гылыҗың ве бейлеки кәбир ярагларың суратының чекиленлиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ЗҮМКӘН [Зүмкә:н] — Дарганата районында дагың дуз алынян ери, говак. *Зүм* я-да *сум* (серет: Сумбар) — «оюк», «говак»; *кән* — «хазына», «байлыгы болан ер».

ЗЫНҖЫР — Чаршаңңы районында (Көйтенде) дере. ЯГГ, шол ердәки хатарланышып отуран белентликлериң зынҗыры ядa салядыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ЗӘВЛИҖЕДАГ [Зә:влиҗеда:г] — Газанҗык районында зәв диен ота бай даг.

ЗӘКЛИ [Зә:кли] — Ашгабат районында (Гарагумда) зәк чыкян улы депе (Күкүрт заводы посёлогының орнуның өңки ады).

ЗӘХМЕТ — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан посёлок, станция, совхоз. Посёлогың орнуның өңки ады: Кәлче. Демир ёл гурландан соң, шол ердәки станция патыша генералы Н. М. Анненковың ады дакыляр. Соңра ол Зәхмет диен ат билен чалшыряр.

ЗӘХМЕТКЕШ — Калинин районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады: Меңлибай.

И

ИГДИРОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Игдир* — тайпа ады.

ИҖИАРЫК [И:җиа:рык] — Гарабекевүл районында арык. *Иҗи* — тире ады.

ИКИГАТ — Бәхерден районында ортасындан дере гечйән даг; Гызыларбат районында ики хатар гум, гуйы.

ИКИДАГ [Икида:г] — Гызылетрек районында ики улы депе.

2-нжи БАБАДАЙХАН — серет: Бабадайхан.

2-нжи ГАРАМАН — серет: Гараман.

2-нжи ГӨКҖЕ — серет: Гөкҗе.

2-нжи СУХТЫ — серет: Сухты.

2-нжи ЯЛАВАЧ — серет: Ялавач.

ИЛЕК [И:лек] — Гөкдепе районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Илек* — гуйыны газдыран адамың ады.

ИЛЕРИБАШ — Айдак адасының гүнорта бөлеги (илери башы).

ИЛҖИК [И:лҗик] — Дәнев районында (Амыдеряның саг кенарында) оба; мейданы 400 *га* болан көл. Әхтимал, кичи боланы үчин, оба илки шейле ат алан болса герек (ил+җик). П. Померанцев бу ады «элжик», «элҗагаз» дийип дүшүндирйәр (Померанцев, 74 сах.).

ИМРЕН — Гарабекевүл районында арык. *Имрен* — тире ады.

ИНЕРГЫЗЫЛ — Балкан дагының бир бөлеги. Ол формасы ве реңки боюнча ат алыпдыр.

ИНЕРДЕПЕ — Газанҗык районында даг; Гызылетрек районында депе. Булара формасы боюнча ат берлипдир.

ИНЕРЙҮЗДҮРЕН — Бәхерден ве Эсенгулы районларында көллер.

ИНЕРЧӨКЕН — Тагта районында (Гарагумда) белент депе.

ИНЕРЧӘГЕ [Инерчә:ге] — Гарагумда ве Эсенгулы районында формасы боюнча атландырылан гырлар.

ИНЕРЮВДАН — Тагта районында яп.

ИНҖИРЕВЕ — Бәхерден районында оба, җүлге, чешме, кәриз. Бу ат «инҗирли чешме» диен маныда болса герек (серет: Бекреве).

ИНҖИРЛИ — Бәхерден районында дере, чешме.

ИНИШЧӘГЕ [И:нишчә:ге] — Гызылетрек районында үстүнден ёл гечйән гыр («инилйән чәге»).

ИНЧЕ [И:нче] — Дарганата районында Амыдеря билен гыр аралыгында инче, узын ер, өң токай; Гызыларбат районында ер ады.

ИНЧЕБУРУН [И:нчебурун] — Эсенгулы районында депе.

ИРИКЛИ [И:рикли] — Красноводск районында оба, гуйы. Ерли геплешикде *ирик* — «йирик» диен маныдадыр. ЯГГ, гуйының гапдалының бөвсүлендиги үчин, онңа шейле ат берлипдир.

ИСБИРДЕН — Гөкдепе районында Исбирдената диен өвлүйәниң ады дакылан оба (онңа Үсбүрден хем диййәрлер). Бу адың манысы белли дәл. Деңешдир: Бәхерден.

ИСВАЗ [Исва:з] — Дәнев районында оба. Адың манысы белли дәл.

ИСГЕНДЕР — Газанжык районында демир ёл станциясы, гала. Станция галаның ады дакылыпдыр. ЯГГ, галаны Исгендер Зүлкарнейн (Александр Македонский) салдырыпдыр. Умуман, Түркменистаның территориясындакы Мургап ве Ахал оазислеринде Македонский тарапындан Александрия ве Александрополь (Исгендер) диен шәхерлериң салнандыгы барада тарыхы маглуматлар хем бар (Г. Карпов. Туркмения и туркмены. «Туркменоведение», № 10—11, 1929).

ИСГЕНДЕРГАЛА [Исгендергала:] — Байрамалы районында Исгендер Зүлкарнейниң ады билен бағланышдырылян гала.

ИСГЕНДЕРЛИОБА [Исгендерлио:ба]) — Хоҗамбаз районында оба. *Исгендерли* — тире ады.

ИСЛИМЧЕШМЕ [Исли:мчешме] — Тагтабазар районында оба, даг, чешме, өвлүйә. ЯГГ, *Ислим* — Алының неберелеринден бириниң ады.

ИСПИДАЛЛЫЧЕШМЕ [Испида:ллычешме] — Гаррыгала районында дере ве чешме. Ерли геплешикде *испидал* — «дерек» диймекдир.

ИСФЕНТОДА [Исфенто:да] — Чаршаңңы районында сардаба (үсти гүммезли ховдан) ве онуң төверекleриниң ады. Парсча *эсфенд* — «үзәрлик» (*үсбент, дәлдирик*, ягны гумлук ерлерде битйән өсүмлик); *тоде* я-да *түде* — «топбак». Сардабаның янында шу өсүмлигиң көп боланы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ИТГЫРЛАН — Гаррыгала районында ер ады. Шу адың дөрейши барада яшулулар шейле гүррүң берйәрлер: гечен асырың ахырларында ики чопан ит урушдыряр. Ити еңлен чопан дава эдип, бейлеки чопан билен урушмага башлаяр. Галмагала чопанларың доган-гарындашлары йыгнаняр. Бу урушда чопанларың бири ве бирнәче адам өлдүрилйәр. Ит уршуның үстүнде дава туруп, адамларың гырландыгы үчин хем, бу ере Адамгырлан дәл-де Итгырлан диен ат галяр.

ИТИЙМЕЗАЛАҢ — Кака районында улы алаң. ЯГГ, бу ат аслында Эт иймезиң алаңы (ягны Гурбан мерген диен эт иймейән адамың мал бакан алаңы) болуп соңра үйтгедилипдир.

ИТӨЛЕНКАК — Гарагумда как.

ИШАНЛЫОБА [И:ша:нлыо:ба] — Калинин районында оба. Өңрәк шу обада Мәтныяз ишан яшапдыр.

ИШАНОТУРАН [И:ша:нотуран] — Гаррыгала районында дере ве чешме. ЯГГ, шол дереде бир ишан яшапдыр.

ИШАНТОКАЙ [И:ша:нтокай] — Тагта районында өң ишана дегишли болан ер, токай.

ИШАНЫҢ КӘРИЗИ [И:ша:ның кә:ризи] — Гөкдепе районында оба, дин векилине дегишли болан кәриз.

ИШМАЛТАПАН [И:шма:лтапан] — Тагта районында оба. Бу ады ики хили дүшүндирйәрлер: 1) Ишим алтын тапан (*Ишим* — адам ады); 2) Ишләп мал тапан оба.

ИШМЕТПЕСТ [И:шметпест] — Гүндогар Гарагумда ой, гуйы. *Ишмет* — адам ады; *пест* — «пес».

Й

ЙИГИТГАЛА [Йигитгала:] — Байрамалы ве Дәнев районларында галалар. «Шу галалара йигитлер габалыпдыр» дийип гүррүң берйән болсалар-да, галаларың ады-

ның йүзе чыкышы белли дәл. Деңешдир: Гызгала, Гызларгала.

26 БАКУ КОМИССАРЛАРЫ — Небитдаг шәхерине гарашлы, 26 Баку комиссарларының хатырасына ат дакылан посёлок, совхоз.

ЙҮЗБАШЫ — Кака ве Көнеүргенч районларында обалар. ЯГГ, Какадакы оба патыша чиновниклери тарапындан волостной белленилен Сейитназар йүзбашының шу обадан чыкандыгы үчин, Көнеүргенчдәки оба болса Хыва ханының йүзбашысы тарапындан газдырылан Йүзбашябының боюнда ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдырлар. Деңешдир: Онбеги.

ЙҮЗТАНАП — Йыланлы районында илки 100 танаплык ерде ерлешен оба (1 танап=0,4 *га*).

ЙҮЗТЫЛЛАЛЫК [Йүзтылла:лык] — Керки районында арык. ЯГГ. ере хусусы эечилигиң довам эден дөврүнде, шу арыгың газылжак ерини 100 тылла (алтына) сатын алыпдырлар.

ЙҮРЕКДЕПЕ — Чаршаңңы районында сардаба ве формасына гөрә ат алан депе.

ЙЫЛАНГЫР [Йыла:нгыр] — Калинин районында гыр («йыланлы гыр»).

ЙЫЛАНЛЫ [Йыла:нлы] — Дашховуз оазисинде район, посёлок; Газанжык районында дере; Гызылетрек районында гала; Сандыклы чөлүнде яйла, гуйы; Сакарчәге районында депе. Булар шол ерлерде йыланың көп боландыгы үчин, шейле ат алыпдыр. Йыланлы районының адының дөрейши барада дүрли роваятлар бар. Шоларың биринде гүррүң берлишине гөрә, бу ат «Хелалайлар — Гарып» дессанындакы Хелалай периниң адының үйтгән гөрнүшидир (посёлогың ортасындакы еке мазары хем Хелалайың мазары хасаплаярлар). Башга бир роваята гөрә, Йыланлы диен адың дөремегине Үргенчде шалык эден ве гижесине йылана өврүлйән залым гыз себәп болупдыр. Эмма бу дүшүндиришлер нәдогрудыр, чүнки бу ат хәзирки посёлогың орнунда илки дөрән базарың төвереги көлли, чөп-чаламлы ер болуп, онда йыланларың көпдүги билен багланышыклы йүзе чыкяр. Муны республикамыздакы Йыланлы диен бейлеки атлар хем тассыклаяр.

ЙЫЛГЫНАГЫЗСАРДАБА — Чаршаңңы районында сардаба. ЯГГ, өң шол сардабаның агзында йылгын боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЙЫЛГЫНЛЫ — Тагта районында оба (өң Йылгынлыой); Гарагум ве Сандыклы чөллеринде гуйы, ер атлары; Гызыларбат районында оба, гуйы.

ЙЫЛГЫНЛЫГУЙМА — Дарганата районында чешме; Эсенгулы районында гуйма.

ЙЫЛГЫНЛЫГЫР — Красноводск районында гыр.

ЙЫЛДЫЗ — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЙЫЛДЫЗДАГ [Йылдызда:г] — Газанжык районында даг, Күрендагың бир бөлеги. Үстүниң үмурләп дурандыгы, белентдиги үчин, оңа шейле ат берлен болмагы мүмкиндир.

ЙЫЛДЫЗДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг. Ерли илат бу ады «Гөроглы» эпосындакы Йылдыздаг билен багланышдыряр

ЙЫЛМАНГАЯ — Дәнев районында оба, гая («йылманак гая»). Деряның сувы гаяның ашагына дегип акяндыгы («йылмаяндыгы») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЙЫЛЫЖА — Гызылетрек районында йылы сувлы чешме, дере.

ЙЫЛЫСУВ — Бәхерден ве Гаррыгала районларында йылы сувлы чешмелер. Деңешдир: Гермап, Дәнегермап.

ЙЫРТЫК — Тежен районында гиң мейдан. ЯГГ, 1905-нжи йылдан өң Тежен дерясының сувы жошуп, көпленч шу ери бөвүсйән («йыртян») экен.

К

КАБЕЙШЕМ — Красноводск районында (Түвергыр төверегинде) гуйы, өри мейданы, гыр. *Каб* (кап) сөзүниң манысы белли дәл; *эйшем* сөзи барада серет: Балейшем.

КАЗЫ [Ка:зы] — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы. ЯГГ, гуйы өң каза дегишли экен. Йыланлы районында хем Казылар диен оба бар (*казылар* — тире ады).

КАЗЫДОҢ [Ка:зыдоң] — Эсенгулы районында депе. *Доң* сөзи барада серет: Гарадоң.

КАЗЫОБА [Ка:зыо.ба] — Ленин районында оба. *Казы* — тире ады.

КАКА [Ка:ка] — Көпетдагың этегинде ерлешйән район, посёлок, демир ёл станциясы. Илки посёлогың 1 *км* демиргазыгындакы Көнекака диен галаның ады болан бу сөз (ягны гадымы *Кахка* сөзи) «гала», «галаның харабалары» диен манысындадыр, чүнки Тәжигистанда хәзир хем харабалы депелере ве галаның галындыларына Кахка дийилйәр (Мурзаев. СА, 246 сах.). Көнекака галасы 1382-нжи йылда Темирлең тарапындан салнып, оңа Кахкаха диен ат дакыляр (В. В. Бартольд. Соч., т. III. М., 1965, 132 сах.), хас догрусы, Нызамеддин Шамының 1404-нжи йылда, Темирлениң дөврүнде язан «Зафарнама» диен ишинде гөркезилишине гөрә, Темирлең тәзе гала салман, Кахках диен көне галаның диварларының юмрулан ерлерини бежердйәр (МИТТ, I, 523 сах.). Көнекака галасы грек алымы Исидор Хараксиниң ёл язгыларында гөркезилйән Рагав шәхериниң галындысыдыр (А. А. Марущенко. Хосров-Кала. Труды Инст. ИАиЭ, II. Ашхабад, 1956, 143 сах.). Ерли яшулулар Алының йөришлерине багышланан дини китаба эсасланып, Каканы *Кахка* я-да *Кахкайы-чин* диен шаның ады хасап эдйәрлер (Китабы Зеркум. Женнама Хезрет Алы. Ташкент, 1909, 44 сах. Арап элипбийинде). Кәбир яшулулар хем бу ады ках-ках гүлмек билен багланышдырярлар, ягны бу ериң говы, шатлыклы юртдугы себәпли, ырым үчин гойлан ат дийип дүшүндирйәрлер. П. Померанцев болса оны «кака», «ата» дийип терҗиме эдйәр (Померанцев, 69 сах.). 1918-нжи йылда Какада аклар тарапындан өлдүрилен Казань полкуның комиссары Гинцбургың хорматына района Гинцбург диен ат хем дакылды, эмма ол соңра ене өңки ады билен чалшырылды.

КАКЛАР — Дәнев районында оба. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

КАКЛЫДЕПЕ — Мары районында төверегине сув йыгнанян гала.

КАЛИНИН — Дашховуз оазисинде район, посёлок (өңки ады: Порсы); Ашгабат районында посёлок; Гарабекевүл, Тагтабазар ве Чаршаңңы районларында оба. Булара М. И. Калининиң хорматына ат дакылындыр.

КАМЖЫГОБА [Камжыго:ба] — Көнеүргенч районында оба. *Камҗык* — адам ады.

КАПЫРАС [Ка:пыра:с] — Дарганата районында оба, 19-нжы демир ёл разъездиниң ерли ады. Адың манысы белли дәл. Ерли яшулулар оны Хезрет Алы билен баглапышдырярлар, ягны Алы шу ере геленде: «Бу ерде капыр аз» диенмиш. Икинжи маглумата гөрә, ол бу ериң илатына «капыр эст» (парсча «капыр экен») дийипдир. Эмма бу ровайтлар ялңышдыр, чүнки Алы хич вагтда Түркменистана гелмәндир (Л. И. Климович. Ислам. М., 1962, 272 сах.).

КАРТ — Айдак төверегинде Каспи деңзиниң кичи адасы. Оңа нәме себәпден бейле адың берлендиги белли дәл.

КАСГЫРБУЛАК — Красноводск районында чешме, даг. Газакча *касгыр* — «мөҗек», «бөри» диймекдир (Х. Махмудов, Г. Мусабаев. Казахско-русский словарь. Алма-Ата, 1954, 439 сах.). Бу ат шол ерде мөҗеклериң көп боландыгы билен багланышыклыдыр.

КАСПИ — Азияның ве Европаның арачәгинде ерлешйән улы көл. *Каспи* — бизиң эрамыздан өңки II мүңйыллыкда Орта ве Гүнорта-Гүндогар Закавказьеде Каспияна дөвлетини эмеле гетирен, бизиң эрамыздан өңки II асырда болса албанлар тарапындан басылып алнан ве ассимиллешдирилен халкың ады (БСЭ, т. 20, 324 сах.). Гөрнүкли грек географы Страбон албанларың басып алан ерлерине Каспияна дөвлетиниң хем гирйәндигини, бу дөвлете ве деңзе болса хәзир ёк болуп гиден Каспи диен халкың адының дакыландыгыны белләндир (Страбон. География. М., 1964, 476 сах.). П. В. Жило бу деңзиң 70-ден говрак ада эе боландыгыны беллесе (П. В. Жило. О названиях Каспийского моря. «Известия АН Аз. ССР», серия геол.-геогр., № 4. 1960), Х. Хасанов онуң ене-де 10 саны адыны аныклады (Хасанов, 7 сах.). Мундан 3300—3500 йыл чемеси өң язылан «Авеста» диен дини китапда деңзиң бизе мәлим болан Воуру-Каша диен адына душ гелйәрис, ол орта пехлеви дилинде «гиң ховдан» диен маныны аңладяр (П. В. Жило). Деңзиң хас ирки атларының бири хем Гиркандыр (түркменче Гүрген). Бу хем халк адыдыр. Бизиң эрамыздан өңки VI—V асырларда яшап гечен грек алымы Гекатей Милетскиниң ишлеринде илкинжи гезек деңзиң Каспи диен адына душ гелинйәр (П. В. Жило). Булардан башга-да Каспи деңзиниң Албан, Хвал

лис, Гүрҗи, Огуз, Түркмен, Табарыстан, Дейлем, Дербент, Маңгышлак, Гулзум, Ак, Гөк, Гара дециз ялы энчеме атлары болупдыр. Буларың хем көпүси деңзиң кенарында яшан халкларың ве шәхерлериң атларыдыр.

Түркмен классыкы эдебиятында, хәзир болса Азербайҗанда, Эйранда ве ене бирнәче халкларда бу деңзиң Хазар ады мешхурдыр (*Хазар* — халк ады):

Җейхун билен *Бахры-Хазар* арасы,
Чөл үстүнден өвсер ели түркмениң (Магтымгулы).

В. А. Никонов деңзе Айдархан (ягны Астрахань), Кузгындециз (кузгын — «гарга»), Гапы (Хапужьское) ялы атларың дакыландыгыны беллемек билен, түркменлериң оңа Гөкгөз (Көкүз) диййәндигини беллейәр (Никонов, 182 сах.). Эмма *көкуз* — деңзе дегишли географик терминдир, ягны ерли илат бу сөзи «ачык дециз», «ел боланда, сувуң гүвләп, пагшылдап дуран ери» манысында, *аҗы* сөзүни болса, онуң терсине, «деңзиң парахат кенары» манысында уланяр.

КАШАН — Мургап дерясының чеп голы. Оңа гадымы галаның ады дакылыпдыр (белки, «кашаң гала?»).

КАШГАГУМ — Ашгабат районында гум (оңа Кашгапың гумы хем диййәрлер). Түрки диллериң бирнәчесинде кашга сөзи «көсе» манысындадыр (Никонов, 185 сах.). Өсүмлигиниң аздыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

КЕБЕЛЕК — Бәхерден районында депе, Арчман демир ёл станциясының орнуның өңки ады. Депе кебелеклидигине гөрә, башга маглуматлар боюнча хем, формасына гөрә, шейле ат алыпдыр.

КЕЙИГОЙ [Кейиго:й] — Ленин районында гиң мейдан, оба. Өң шу ерде гөкленлериң *кейик* тиреси отурыпдыр.

КЕЙИКГОДАНА — Гаррыгала районында оба. *Кейик* ве *годана* — тире атлары.

КЕЙИКГЫР — Батхыз төверегинде гыр («кейикли гыр»).

КЕЙИКЛИ — Челекенде ер ады. Челекен адасы ярым ада өврүленден соң, оңа дүрли хайванлар (кейиклер, товшанлар) аралашяр ве көпелип башлаяр.

КЕЙИКЛИАРКАЧ — Бәхерден районында дагың Гузайында ерлешйән дере. *Аркач* — «гузай» диймекдир (серет: Кесеаркач).

КЕЙИКСАГЛАН — Гызыларбат районында дере. Ровайята гөрә, бир адам эне кейиги экди эдип, оны сагаймыш. Шу ерде Гечисаглан диен дере хем бар.

КЕЙМИР — Эсенгулы районында отурымлы ер. *Кеймир* — адам ады.

КЕКИРДЕК — Ашгабат районындакы Бокурдак посёлогының якынында гуйы, ой. Бу илки оя иниән сув ёлуның адыдыр. Денешдир: Бокурдак.

КЕКРЕЛИДЕПЕ — Гарабекевүл районында депе. *Кекре* — от ады.

КЕЛБАШҖЕҢҢЕЛ — Хоҗамбаз районында җеңңел. *Келбаш* — өсүмлик ады.

КЕЛЕҖАР [Келеҗа:р] — Гөкдепе районында оба. Адың манысы белли дәл.

КЕЛЕТ — Бәхерден районында даг. Бу ат парсларың *келат* сөзүнден болуп, «дагың белент ериндәки гала» диен маныны аңладяр. Дагың бек, горанмак үчин аматлы ерлерине шу ат берлипдир.

КЕЛЕТДАГ [Келетда:г] — Кака районында Эйрандакы Келат обасының ве Келетчайың (серет: Душак) атлары дакылан даг.

КЕЛЕТЕ — 1. Ашгабат районында даг, чешме; Бәхерден районында Келет дагының этегинде ерлешйән байырлык. Бу атлар парсларың *келат* сөзүндендир (серет: Келет). 2. Бәхерден районында оба, демир ёл станциясы. Бу ат парсларың «обаҗык» манысындакы *келате* сөзүндендир. Оба, илки кичи боландыгы үчин, шейле ат алыпдыр. Г. Вамбери бу адың Келята диен русча вариантындан угур алып, оны «кел ата» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 268 сах.).

КЕЛҖЕ — Гүнбатар Түркменистанда үсти өсүмликсиз («кел») даг.

КЕЛИФ [Кели:ф] — Чаршаңңы районында станция, порт, гадымы шәхер. Орта асырларда деряның ики кенарында ерлешен бу шәхериң адының манысы белли дәл.

КЕЛИФ УЗБОЙЫ [Кели:ф У:збойы] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда узалып гидйән шор чөкетликлер. *Келиф* — шәхер ады; *Узбой* — *уз* ве *бой* диен ики сөзден

дуряр. *Уз* сөзи «деря» манысындакы гадымы *үгүз* диен түрки сөзүң гысгалан гөрнүшидир, *бой* болса «кенар» «яка» манысындадыр, ягны бу топоним «деряның бойы» диен маныны аңладяр (А. Аннануров. «Узбой» сөзүниң гелип чыкышы хакында. «ТССР ЫА-ның хабарлары», җемгыетчилик ылымларың сериясы, № 1, 1961). Овганыстаның Акҗа диен шәхериниң янындан башланян ве узынлыгы 180 *км* болан бу Узбойы көп алымлар Балх диен овган дерясының гадымкы орны хасаплаярлар (КГЭ, IV, 189 сах.). Хәзир Гарагум каналының 100 *км* чемеси шу Узбоюң угры боюнча гечйәр. Келиф Узбойы дийилмегиниң эсасы себәби, онуң Амыдеряның чеп кенарындакы гадымы Келифиң якынындан гечйәндиги үчиндир. Деңешдир: Лебап.

КЕЛКӨР [Келкө:р] — Челекен билен Небитдаг аралыгында улы шорлук. *Келкөр* — ел ады (харасат, тупан). Бу шорда келкөрүң көп болояндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Шорлугың өңки ады: Улушор ве Кичишор. Оңа Бабахоҗа хем дийлипдир.

КЕЛЛЕАЯК — Дәнев районында оба. *Келлеаяк* — тире ады.

КЕЛЛЕБУРУН — Ёлөтен районында гум, сув ховданы. ЯГГ, гумуң депеси бурунлы келлә меңзейәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

КЕЛЛЕГАЧАН—Гаррыгала районында дере. ЯГГ, бу ат өңрәк шу ерде болан уруш билен багланышыклы дөрәпдир.

КЕЛЛЕДАШ [Келледа:ш] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) тогалак дашлары көп болан ериң ады.

КЕЛЛЕЛИ — 1. Тагта районында обалар, өвлүйә ве ер атлары. Шу районда Келлелиой диен ерлер бар (шоларың бири хәзирки «Түркменистан» колхозының ичинде ерлешйәр). ЯГГ, гадым вагтларда болан урушларда кесилен келлелери топлап, шу ойда гөмүпдирлер. Оюң ортасындакы чәгесөв депәниң ашагындан ве онуң төверeклериндeн хәли-хәзире ченли адам келлелериниң сүңклери чыкяр. Шонуң үчин хем илки оя, соңра обалара шу ат берлипдир. 2. Байрамалы районында оба. Оңа нәме себәпден бейле адың галандыгы белли дәл.

КЕЛЛЕЛИОЙ [Келлелио:й] — Тагта районында ер ады (серет: Келлели 1.).

КЕЛЛЕР — Дәнев ве Көнеүргенч районларында обалар, *Келлер* — тире ады.

КЕЛЛЕЮМАЛАНДЫ—Фарап районында, Амыдеряның саг кенарында белент гыр. *Юмаланды* — эдеби дилде «тогаланды». ЯГГ, 100—125 йыл өң Хыва ханының гошунларындан бирнәчеси есир алныпдыр. Бухара эмириниң гошунлары ол есирлериң келлелерини кесип, шол бейик гырың үстүнден деря тогалапдырлар. Шу гүррүң догры болса герек, чүнки XIX асырда, ылайта-да онуң биринҗи ярымында, Бухара эмирлигине гарашлы болан Амыдеря боюндакы районлара Мухаммет Рахым башлыклайын Хыва ханлары көп гезек чозуш гечирипдирлер (Бартольд. Орошение, 77 сах.; ТССР тарыхы, I том, 2 китап, 81 сах.), ерли илаты талапдырлар, гырыпдырлар. Шу гырың үстүнде болан ганлы вака хем шол дөвре дегишлидир.

КЕЛТЕМИНАРА [Келтемина:ра] — Сарагт — Мары кервен ёлуның угрундакы гадымы шәхериң харабалары. Сөвда ёлунда улы әхмиете эе болан ве соңра монголлар тарапындан тоздурылан бу шәхере өң Генугирд (арапча Җануҗирд) дийлипдир (Адыков. Станции, 226—227 сах.). Келтеминара ады болса бу шәхериң харабаларының формасы билен багланышыклыдыр.

КЕЛТЕӨЗЕК [Келтеө:зек] — Калинин районында ер ады, өң сув акан кәл. *Өзек* сөзи барада серет: Агөз.

КЕЛТЕШОР [Келтешо:р] — Гүндогар Гарагумда шор мейдан.

КЕЛТЕЯП [Келтея:п] — Дашховуз ве Сарагт районларында яплар.

КЕЛТЕЯПБОЙЫ [Келтея:пбойы] — Дашховуз районында Келтеябың боюнда ерлешйән оба.

КЕЛХОВУЗ — Кака районында өсүмликсиз сув ятак (көл).

КЕЛЧӘГЕ [Келчә:ге] — Ашгабат районында өсүмлиги аз болан улы гум.

КЕМГУЙМА — Эсенгулы районында гуйма. *Кем* — тире ады.

КЕМЕНДЕРЕ — Гызылетрек районында дере. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КЕМЕР — Эсенгулы районында даг. *Кемер* сөзи дагдардакы гуршавлары, айлав-айлав ёллары, чызыклары аңладяр (ТДС, 375 сах.). Серет: Аккемер.

КЕМИНЕ [Кеми:не] — Түркменгала районында шахыр Кеминәниң ады дакылан оба. Шу обада шахырың ювлуклары яшаяр.

КЕМКИГАЛА [Кемкигала:] — Көнеүргенч районында гала. *Кемки* — тире ады.

КЕНДИРЛИ — Дәнев районында оба; Газанҗык районында гуйы; Бәхерден районында дере ве чешме. *Кендир* — өсүмлик ады.

ҚЕНЕГЕС—Йыланлы районында оба. *Кенегес*—гарагалпак тиреси (Брегель, 430 сах.). ЯГГ, бу сөз «кән кес», ягны «кән киши» сөзлеринден эмеле гелипдир.

КЕПДЕРХАНА [Кепдерха:на] — Тагта районында оба; Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. ЯГГ, бу ерлерде кепдерилериң көпдүги үчин, олара шейле ат берлипдир. Деңешдир: Гушлугая, Гөгерчинли.

ҚЕПЕЛЕ — Гызыларбат районында кәриз, өң оба. *Кепеле* — тире ады.

КЕПЕС — Бәхерден районында даг. Адың манысы белли дәл.

КЕРБЕЛА [Кербела:] — Эсеңгулы районында ер ады. Она нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КЕРВЕНБАШЫОБА [Кервенбашыо:ба] — Тагта районында оба (өңки ады: Назаргулы). *Кервенбашы* — тире ады. ЯГГ, Гаммар диен кервенбашының несиллерине шу ат берлипдир.

КЕРИМӨЛЕН [Кери:мөлен] — Гаррыгала районында дере ве чешме. *Керим* — адам ады.

КЕРҚАВДЕРЕ [Керка:вдере] — Гаррыгала районында дере ве чешме. *Керкав* — агач ады.

ҚЕРКИ — Амыдеряның орта акымында шәхер ве район. X асырда хем шәхер эдил хәзиркиси ялы ики бөлекден ыбарат болуп, Керкиниң орнундакы эсасы бөлеги Земм, деряның сағ кенарындакы кичи бөлеги болса Ахсисак (серет: Керкичи) дийлип атландырылян экен (МИТТ, I, 178 сах.). Шол дөврүлерде эййәм Земм диен ат билен бирликде, Керкух диен ат хем уланылмага башлапдыр, ягны Керкух деряның гечелгесини гораян гала хөкмүнде ятланыляр (Бартольд. Орошение, 75 сах.). *Керки* сөзи, мегерем, *кер* ве *кух* диен ики бөлекден ыбарат болуп, «дагдакы (дагың үстүндәки) гала» диен маныны аңладян болса герек, чүнки парсча *кух* — «даг» диймекдир, *кар* сөзүне болса гала атларында көп душ гелйәрис (деңешдир: парсча *карр* — «хүҗүм», «чозуш», «атака»). Умуман, гадымы Эйранда галалара карка я-да карки хем дийипдирлер (Н. Пигулевская. Города Ирана в раннем средневековье. М. — Л., 1956). В. А. Никонов ве Г. Вамбери Керки сөзүни «җай» дийип дүшүндирйәрлер (Никонов, 188 сах.; Vambery, 268 сах.).

ҚЕРКИЧИ — Керки районында посёлок, демир ёл станциясы (ерли илатың уланышы: Керкиче). Гадым вагтларда Ахсисак ады билен белли болан бу шәхер өң хем Керкә гарашлы экен, хатда Амыдеряның улы гечелгесиниң ики тарапында ерлешен бу шәхерлериң управлениеси хем бир болупдыр (МИТТ, I, 178 сах.). Земм шәхери Керки диен ада эе боландан соңра, түрки халклар Ахсисага Керкиче (ягны кичи Керки) дийип ат дакыпдырлар. Гадым заманларда бу шәхере Банкер хем дийлипдир (М. Е. Массон. Краткая хроника полевых работ ЮТАҚЭ за 1948—1952 гг. Труды ЮТАҚЭ, V. Ашхабад, 1955, 200 сах.).

КЕРНЕЙИҢ ГУМЫ — Көнеүргенч районында гум. Она нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КЕРПИЧЛИ — Тагта районында оба. ЯГГ, шу обада гадымы җайларың харабалары (чашып ятан керпичлери) боландыгы үчин, она шейле ат берлипдир. Шу атда Гарагумда гуюлар, Кака районында гала хем бар.

КЕРПИЧЛИҖЕ — Эсеңгулы районында археологик әхмиетли депелер.

КЕРСЕНҖИК — серет: Газанҗык.

ҚЕРТЯҚА — Челекенде якасы керт болан айлаг.

ҚЕСГИ — Красноводск районында оба, канал. *Кесги* — «кесилен» диен маныдадыр. Гызылсув ярым адасының ортарагында өң Гызылсув тарапкы бөлеги кесип, ада эдип ятан сув бар экен. Деңзиң сувуның песелйәндиги үчин, соңра бу кесги газылып, улы гәмилер гечер ялы канала өврүлди.

КЕСЕАРКАЧ — Гызыларбат билен Кака аралыгыны тутуп ятан гиң мейдан, Көпетдагың этеги. *Аркач* — «арка» сөзүнден болуп, дагың аркасыны, гүн дүшмейән демиргазык тарапыны, гүзайыны, аңладяр. В. В. Радлов бу сөзи «дагың этеги» дийип терҗиме эдйәр (Радлов, I, 291 сах.). Умуман *арка, аркач* диен географик терминиң «гайра» манысында уланылышына түркмен классык шахырларының дилинде хем душ гелйәрис:

Андан өтүбан барсам, эгер *аркая* сары,
Дашкентде, Җерҗисде, Наманганда тапылмаз.
(Сейди)

Молланепес бу топоними К е с е э т е к (Кесеэтекде, Хорасанда тапылмаз). Магтымгулы болса К е с е а р к а ч формасында (Кесеаркач. Мазандеран, гелерлер пермана, гөклең) уланыпдырлар. Кесеаркачда текелериң яшаяндыгы үчин, оңа А х а л т е к е оазиси хем дийлипдир. Көпетдагың этегинде ерлешйәндиги үчин, Ахал ве Этек оазислериниң Д а г б о й ы диен тутуш ады хем бар. Парслар оңа Д а м а н а ве Д а м а н ы к у х хем дийипдирлер.

КЕСЕБИЛ [Кесеби:л] — Гарабил төверегинде кесе гыр (*бил* сөзи барада серет: А к б и л).

КЕСЕГОРП — Бәхерден районында кесе горп, дере чешме.

КЕСЕГЫР — Эсеңгулы районында кесерип ятан гыр.

КЕСЕКДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) кесекли дере.

КЕСЕКЛИ — Гарагумда гыр.

КЕСЕМЕЙДАН [Кесемейда:н] — Бәхерден районында үсти кесе мейданлы даг.

КЕСЕЯП [Кесея:п] — Сакарчәге районында оба, яп. Бейлекилере середенде кесе, ягны илери-гайралыгына узалып гидйәндиги үчин, яба шейле ат берлипдир.

КЕСИКБУРУН — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гум; Сарагт ве Тагтабазар районларында формасы боюнча ат берлен бейик гум депелери; Кака районында байырлык.

КЕТГЕНЛИ — Ленин районында оба. *Кетген* — бир йыллык өсүмлик. Обаның Кетгенлиойда ерлешйәндиги, ойда хем кетгениң көп битендиги үчин, олара шейле ат берлипдир.

КЕТГЕНЛИОЙ [Кетгенлио:й] — серет: К е т г е н л и.

КЕТДЕГЫЗЫЛ — Гарагумда бир бөлек гум, гуйы, өри мейданы. *Гызыл* сөзи барада серет: Г а р а г у м.

КЕТДЕЖЕҢҢЕЛ — Чаршаңңы районында жеңңел.

КЕТДЕЙЫЛАН [Кетдейыла:н] — Гарагумда гыр. Әхтимал, бу ат шол ерде улы йыланың боландыгы билен багланышыклы дөрән болса герек.

КЕТДЕКАҢШАР — Чаршаңңы районында даг. *Каңшар* сөзи барада серет: А к к а ң ш а р.

КЕТДЕКӨЛ [Кетдекө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) улы көл.

КЕТДЕШОР [Кетдешо:р] — Дәнев районында гиң шор мейдан, хәзир көл (оңа зей сувлары акдырыляр).

КЕТЛИ — Дашховуз районында оба (өң 1-нжи К е т л и ве 2-нжи К е т л и). ЯГГ, бу обаның адамлары Өзбегистаның Шабат районының Кет обасындан гөчүп гелипдирлер. Оларың тәзе обасына хем өңки отуран ерлериниң ады гечипдир. К е т — Хорезмиң гадымы пайтагтыдыр. Якутың пикириче, бу сөз хорезмлилериң *хайят* («хаят») сөзүнден эмеле гелипдир (Б а р т о л ь д. Ислам, 475 сах.).

КЕШМИР [Кешми:р] — Чаршаңңы районында гуюлар ве өри мейданлары (Б а ш К е ш м и р, О р т а К е ш м и р ве А я к К е ш м и р). *Кешмир* сөзүниң манысы белли дәл.

КИНДИКЛИ — Сарагт районында өң оба, хәзир ер ады; Ёлөтен районында гуйы. *Киндик* — «гөбек» диймекдир (Р а д л о в, II, 1348 сах.). Газагыстанда хем дүз ерлердәки гөзе илгинч депелере к и н д и к дийилйәр. Киндикли диен ерлер хем төверегиндәки депелериң формасы боюнча ат алыпдыр.

КИРИБАБА [Кири:ба:ба] — Гызыларбат районында гадымы улы гала. *Кири (крий)* сөзүниң манысы анык белли дәл. Ол, әхтимал, парсларың *керүв* («гәми») сөзүнден болса герек, чүнки бу белент гала Пурнувар диен гиң дерәниң ортасында ерлешйәр. Дере сувдан долуп акян вагтында, сувуң ортасындакы гала гайыгы яда салляр экен. XIX асырың башында шу ерде К и р и атлы чешме хем болупдыр (МИТТ, II, 393 сах.).

КИРОВ — Теджен районында посёлок (өң район); Гаррыгала, Кака ве Хожамбаз районларында обалар. Булара С. М. Кировың хатырасына ат дакылыпдыр.

КИРПИЛИ — Бәхерден районында (Гарагумда) улы оба, гуйы (хәзирки ады: Б е й и к О к т я б р ы ң 50 й ы л л ы г ы).

КИЧГИНЕАГЫЗ — Гарагумда гыр. *Кичгине* — «кичижик» диймекдир; агыз сөзи барада серет: А г з ы д а ш т.

КИЧИАГА [Кичиа:га] — Сарагт районында оба. *Кичиага* — тире ады.

КИЧИ БАЛКАН — серет: Б а л к а н.

КИШМАНДЕПЕ [Кишма:ндепе] — Байрамалы районында гала. *Кишман* — гадымы К у ш м е й х а н диен шәхериң адының үйтгән гөрнүши болуп, бу депе шол шәхериң галындысы хасап эдилйәр (М. Е. М а с с о н. Средневековый путь из Мерва на Амуль. «Известия АН ТССР», № 1, 1955, 5 сах.). Манысы белли дәл.

КИШТАН [Кишта:н) — Кака районында гала, оба. Адын манысы анык белли дәл. Ол, әхтимал, парсларын *кешт* («экин») сөзүнден болуп, галаның төверегиниң экеранчылыгы билен багланышыклы йүзе чыкан болса герек.

КИШТИВАН [Киштива:н] — Чәрҗев районында оба. Киштиван парсларың *кештибан* диен сөзүнден болуп, «гайыкчы» диен маныдадыр. ЯГГ, шу обада илки гайыкчылар отурыпдырлар, оларың төверегине йыгнанан адамларың обасына хем шу ат берлипдир.

КОММУНИСТ — Ёлөтен районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

КОМСОМОЛ — Чәрҗев шәхерине дегишли посёлок (өңки ады: К ө н е Ч ә р җ е в); Теҗен районында оба. Булара совет дөврүнде ат дакылыпдыр.

КӨВАТА — Бәхерден көвүниң ерли ады. Дагың ашагына узалып гидйән бу көвүң күкүртли сувуның мукаддес хасапланяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдир: А р ч м а н а т а.

КӨВЕН — Бәхерден районында дере, җар. Сил сувлары дерәниң кенарларыны көвүпдир.

КӨВЛҮЛЕР — Тагта районында оба. *Көвли* — тире ады.

КӨВСИ — Чаршаңңы районында оба. *Көвси* — тире ады.

КӨВЧҮК — Гаррыгала посёлогының гүндогар бөлегиниң ады. *Көвчук* — «каучук» сөзүндендир, чүнки Бейик Ватанчылык уршы дөврүнде шу ерде Бүтинсоюз әхмиетли 5-нҗи каучук промхозы гурулды.

КӨҖЕАРЫК [Кө:җеа:рык] — Гарабекевүл районында өң оба, хәзир арык. *Көҗе* — тире ады.

КӨЙТЕН — Чаршаңңы районында даг, җүлге, оба ве деряҗык. Илки дар җүлгәниң ады болан *Көйтен (Кухитанг)* парсларың *кух* — «даг» ве *танг* (түркменче *тең)* — «дар» сөзлериндeн эмеле гелип, җүлгәниң географик айратынлыгыны өрән говы хәсиетлендирйәр. Соңра бу ат җүлгедәки деряҗыга ве оба гечйәр. Картографлар тарапындан Гиссар дагларының Түркменистандакы бөлеги хем К ө й т е н д а г дийип атландырыляр. П. П. Померанцев Көйтен топонимини «даглык юрт» (кухистан) дийип дүшүндирйәр ве бу ады Кухистан билен чалшырмалы дийип теклип эдйәр (П. П. П о м е р а н ц е в. Кугитанг или Кухистан? «Комсомолец Туркменистана», 5.VI.1965). Эмма бу нәдогрудыр, чүнки *чөлүстан* сөзүниң чөллүк

ерлери аңладышы ялы, *кухистан* хем даглык ерлери аңладян географик терминдир (Бу барада серет: С. А т а н и я з о в. Все-таки не Кухистан, а Кугитанг. «Комсомолец Туркменистана», 26.VI.1965). Көйтен диен җүлге Гаррыгала районында хем бар.

КӨЙТЕНДАГ [Көйтенда:г] — Чаршаңңы районында даг. Серет: К ө й т е н.

КӨЙҮКГАЛА [Көйүкгала:] — Фарап районында гала («көен, янан гала»).

КӨЛАРЫК [Кө:ла:рык] — Чәрҗев районында оба, канал; Саят районында Көларык каналының баш сакасында ерлешйән оба. Оба каналың ады гечипдир, канал болса көли көп болан кәлиң угры билен чекилендиги үчин, шейле ат алыпдыр.

КӨЛСАКГА [Кө:лсакга] — Калинин районында көл. Ондан акып чыкян сува сака эдилипдир.

КӨЛЯП [Кө:ля:п] — Көнеүргенч районында көлден баш алян яп.

КӘНДЕЛЕҢДАГ [Көнделенда:г] — Чаршаңңы районында даг. Өзбек дилинде *кунделан* сөзи «кесе» диен маныдадыр (Узбекско-русский словарь. М., 1959, 231 сах.). Даг кесерип дурандыгы үчин, шу ады алыпдыр. Деңешдир: К ү н д е л а н.

КӨНЕБӨРМЕ [Кө:небө:рме] — Бәхерден районындакы Бәрме обасының өңки орны.

КӨНЕВАС [Кө:нева:с] — Үңзүң боюнда гадымы гала. *Вас* сөзүниң манысы белли дәл (серет: В а с). Бу гадымы гала бизиң эрамыздан өңки III—I асырларда дөрән ве соңра гүллäп өсен шәхериң галындысыдыр (М а с с о н. 126 сах.).

КӨНЕГАЛА [Кө:негала:] — Бәхерден ве Хоҗамбаз районларында көне галалар.

КӨНЕГҮММЕЙ [Кө:негүммей] — Бәхерден районында (Нохурда) оба, гадымы гүммез. Нохур диалектинде *гүммей* — «гүммез» диймекдир. Шу гүммезде арап диен тирәниң сердары Өкдүр хан җайланыпдыр (П о ц е л у е в с к и й. Племя, 34 сах.).

КӨНЕДЕРЯ [Кө:недеря:] — Дашховуз оазисинде (Васда) Амыдеряның көне угры, гуры җар.

КӨНЕДУЗ [Кө:неду:з] — Челекен ярым адасында дуз алнан ер.

КӨНЕКАКА [Кө:нека:ка] — Кака посёлогының бир *км* демиргазыгында гадымы гала. Серет: К а к а.

ҚӨНЕҚЕСИР [Қө:некеси:р] — Гаррыгала районында оба, көне гала. *Кесир* — араплaрың «көшк» манысындакы каср сөзүндендир. Бу оба Улы Кесир ве Кичи Кесир диен 2 бөлеге бөлүнйәр.

ҚӨНЕ НУСАЙ [Қө:не] — Ашгабат районында мейданы 14 *га* болан гала, аршакидлериң илкинжи резиденциясы болан галаларың бири (БСЭ, т. 30, 25 сах.). Серет: Нусай.

ҚӨНЕСЕҢҢЕР [Қө:несеңңер] — Гаррыгала районында гала. Белент депелере *сеңңер* хем дийилйәр. Узалып гидйән хатара депелер хем шу сөз билен аңладыляр.

ҚӨНЕҮРГЕНЧ [Қө:неүргенч] — Дашховуз оазисинде район, посёлок, орта асыр Хорезминиң гадымы пайтагты (ол вагтлар: Үргенч). *Үргенч* сөзүниң манысы белли дәл. XVII асырың ортасында (1646-нжы йылда) Абылгазы бу ердәки илаты тәзе шәхере — Үргенже гөчүрйәр (МИТТ, II, 328 сах.), шондан соң хәзирки Хорезм областының меркезине Тәзе Үргенч, өңки Үргенже болса Көне Үргенч дийип ат берйәрлер. Монголлар ве Темирлең тарапындан юмрулан гадымы шәхериң янындан гурлан посёлога хем Көнеүргенч диен ат галяр. I асыр Хытай тарыхчылары бу ады Юе-Гянь, гадымы хорезмлилер — Гурганж, арап тарыхчылары болса Журжания гөрнүшлеринде уланыпдырлар.

ҚӨНЕЯРМЫШ [Қө:нея:рмыш] — Дашховуз районында яп, оба. Бу ат «көне ярылан яп» диен маныдадыр. Классыкы эдебиятың дилинде *-мыш* гошулмасының өтен заман ортак ишлигиниң *-ан/-ен* формантының дерегине уланылышына душ гелинйәр. Деңешдир: *этмиш, гечмиш*.

ҚӨПЕТДАГ [Қөпетда:г] — Түркмен — Хорасан дагларының демиргазык шахасы, Эйран — Түркменистан дөвлет арачәги боюнча 600 *км* чемеси узалып гидйән даг. *Көпет* сөзи, әхтимал, парсларың *кухибет* (*кух* — «даг», *бет* — «эрбет») сөзлеринден эмеле гелип, «эрбет даг» диен маныны аңладян болса герек. Өң бу дагың әхли ериниң тутуш ады болман, онуң хер бөлегине айратын ат берлипдир. Э. М. Мурзаевиң пикирине гөрә, шу дагың Ашгабадың гүнбатарында ерлешйән бир бөлегине Көпетдаг дийилйән экен (Мурзаев. СА, 248 сах.). Ерли илат арасында дагың шу бөлегиниң йөргүнли ады Таңрыгаргандыр. ЯГГ, парслар оңа Купет (Күпет) дийййән экенлер (парс дилинде бу ат вав, ягны узын чекилйән *у* билен языляр: Ку:пет ве Ку:бет). Үсти көпленч гарлы, шемаллы, думанлы ве совук боланы үчин, өңем, хәзирем онуң үстүнден гечмек өрән ховплы болупдыр. Шол себәпли парслар ол дага «эрбет даг», түркменлер болса Таңрыгарган дийип ат берипдирлер. Гечен асырың икинжи ярымында Көпетдагда барлаг гечирен рус алымлары бу ады дагың әхли ериниң тутуш ады хөкмүнде карталара гечирип, көпчүлиге яйрадыпдырлар. Көпетдагың этегинде яшаян яшулуларың көпүси Көпетдаг диен ады билмейәрлер. Г. Вамбери *көпет* сөзүни «гериш» манысындакы *куббет, куппе* (белки, күпе — С. А.) сөзлериндендир дийип чаклаяр (Vambery, 269 сах.). Э. М. Мурзаев, В. А. Никонов, М. Н. Мельхеев, П. П. Померанцев дагы бу ады «көп даг» (многогорье) дийип дүшүндирйәрлер, ерли яшулулар болса Көпетдагы мифики Қап дагының бир бөлеги хасап эдйәрлер. Эмма бу дүшүндиришлер нәдогрудыр.

ҚӨПЕТДАГ СУВ ХОВДАНЫ — Бәхерден районында Едиагажың дүзи дийилйән ерде гурулян сув ховданы.

ҚӨПЖЕҚ — Улы Балканда чешме ве депе. Ерли геплешикде яссыга *көпжек* хем дийилйәр. ЯГГ, депе формасына гөрә шейле ат алыпдыр.

ҚӨПТАКЫР — Гарагумда бирнәче такыры өзүне бирлешдирйән гин мейдан.

ҚӨПТУТ [Қөпту:т] — Гызыларбат районында көп тутлы ер.

ҚӨПҮКДАГ [Қөпүкда:г] — Ашгабат районында даг. Онуң нәме себәпден бейле ат аландыгы белли дәл.

ҚӨПҮҚЛИ — Йыланлы ве Ленин районларында обалар. *Көпүкли* — тире ады. ЯГГ, илки бу ат шу тирәниң серкердесиниң лакамы болупдыр, чүнки ол агзыны көпүржиклeдип геплейән экен.

ҚӨРАПБАН [Қө:рапба:н] — Керки районында өң оба, хәзир ер ады. Бу адың манысы белли дәл.

ҚӨРБАБА [Қө:рба:ба] — Гүндогар Гарагумда гыр. Оңа шол ердәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

ҚӨРГЕЧИЭМЕН [Қө:ргечиэмен] — Ленин районында оба. *Көр* ве *гечиэмен* — тире атлары. ЯГГ, емрелилериң гечиэмен тиресиниң серкердеси яшлыкда етим галып, гечи эмип улаландыгы үчин, оңа шейле лакам берилйәр (А. Кадыров. Көргечиэмен обасындан топланан халк дөредижилиги. ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды, инв. № ф — 945).

ҚӨРЕҚЛЕР [Қө:реклер] — Дәнев районында оба. *Көреклер* — овнук тирәниң ады.

ҚӨРҚАҚ [Қө:ркак] — Хожамбаз районында оба, аз сув йыгнанян как.

ҚӨРЛЕР ОБАСЫ [Қө:рлер о:басы] — Қөнеүргенч районында оба. *Көр* — тире ады. Бу оба А д ы к с о п ы о б а с ы хем дийилйәр (*Адык сопы* — адам ады).

ҚӨРОЙЫ [Қө:ро:йы] — Қөнеүргенч районында оба. *Көр* — тире ады.

ҚӨРСАГЫР [Қө:рсагыр] — Гөкдепе районында оба. ЯГГ, *көрсагры* — тире ады.

ҚӨРЧИ ОБАСЫ [Қө:рчи о:басы] — Керки районында оба. *Көрчи* — тире ады.

ҚӨСЕДАГ [Қө:седа:г] — Гаррыгала ве Гызыларбат районларында даглар. Бу ат «өсүмликсиз даг» диен манысындадыр.

ҚӨСЕДЕРЕ [Қө:седере] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) өсүмликсиз дере.

ҚӨСҮҚЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Челекендәки Чокрак диен дагың икинҗи ады.

ҚӨЧЕГУМ — Ашгабат районында үстүнден ёл гечйән гум.

ҚӨШЕҚГЫЗЫЛ [Қө:шекгызыл] — Газанҗык районында формасы ве реңки боюнча ат алан даг.

ҚӨШИ [Қө:ши] — Ашгабат районында оба. Адың манысы белли дәл, онуң узын чекилип айдылян биринҗи бөлеги (*кө* я-да *ку*), әхтимал, парсларың *кух* («даг») сөзүнден болса герек.

ҚӨШМЕҚЯП [Қөшмекя:п] — Эсенгулы районында яп. *Көшмек* — адам ады.

ҚРАСНОВОДСҚ — Каспи деңзиниң кенарында шәхер, порт, демир ёл станциясы. Бу ат русларың *красный* ве *вода* сөзлеринден эмеле гелип, «гызыл сув» диен манымы аңладяр (серет: Г ы з ы л с у в). Харбы гала хөкмүнде Красноводск Пётр I-иң буйругы билен Бекович-Черкасскиниң гошунлары тарапындан 1716-нҗы йылың 3-нҗи ноябрында хәзирки Гызылсув посёлогының орнунда дөредилйәр ве оңа Гызылсув диен адың русча вариантлы дакыляр. Соңра бу гала ташланяр. 1869-нҗы йылың ахырларында полковник Столетовың гошунлары Шагадам диен ерде гала салып, оңа хем өңки галаның адыны дакярлар. Яшулулар шәхере хәзир хем Ш а г а д а м диййәрлер.

ҚУЙБЫШЕВ — Гаррыгала ве Мургап районларында гөрнүкли партия ишгәри В. В. Қуйбышевиң ады дакылан обалар.

ҚУХЕНЕҚ — Гарагумда Узбоюң угрунда даг. Бу сөз парсларың — *кухек* («дагҗагаз») диен сөзүниң үйтгән гөрнүши болса герек.

ҚҮЙЗЕЛИГЫР — Вас төверегинде гыр. Яшулуларың кәбирлери гырда күйзе дөвүклериниң көпдүги үчин, ене бирнәчелери хем гырдан күйзе ясалян тоюн алнандыгы үчин, гыра шейле адың галандыгыны гүррүң берйәрлер.

ҚҮЙҚИ — Гызылетрек районында формасына гөрә ат алан депе, даг.

ҚҮҚҮРТ — Красноводск районында гуйы ве ер ады. ЯГГ, сувуң күкүртлидиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ҚҮҚҮРТҖЕ — Эсенгулы районында өң күкүрт дашлары болан депе.

ҚҮҚҮРТ ЗАВОДЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) 1929-нҗы йылың 17-нҗи майында дүйби тутулан посёлок (онуң орнуна өң Қ ы р к ч у л б а ве З ә к л и дийилйән экен). Күкүрт алнандыгы ве күкүрт плотацион-байлашдырыҗы фабригиниң ишләндиги үчин, оңа шейле ат дакыпдырлар.

ҚҮҚҮРТЛИ — Дарганата районында газлы ер, өң күкүрди болан депе.

ҚҮЛАЛЛАР [Күла:ллар] — Дәнев районында оба. Қ ү л а л — Амыдеря бойларындакы түркмен геплешиклеринде ве эрсары диалектинде «күйзегәр» манысында уланыляр. ЯГГ, обаның адамлары күлалчылык билен мешгул болупдырлар.

ҚҮЛДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) топрагының реңкине гөрә ат алан гиң ер ве депе.

ҚҮЛЕ — Ленин районында ики оба. *Күле* — тире ады.

ҚҮЛЛИ — Сакарчәге районында гара топраклы ерде ерлешйән оба.

ҚҮЛЛҮҖЕ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Ол топрагың реңкине гөрә ат алыпдыр.

ҚҮМҮШДАШ [Күмүшда:ш] — Бәхерден районында ак дашлы даг.

ҚҮМҮШДЕПЕ — Сакарчәге районында депе, әхтимал, гадымы гала. Бу ат шол ерден тапылан затлар (күмүш пул) билен багланышыклы болса герек.

КҮМҮШЛИОЙ [Күмүшлио:й] — Гарабекевүл районында (Гарагумда) ер ады, гуйы. Серет: Күмүшдепе.

КҮМҮШХОҖА — Тежен районында ер ады, өвлүйә. ЯГГ, *Күмүшхоҗа* — революцияның өң янында өлдүрилен адам.

КҮНДЕЛАН [Күндела:н] — Гаррыгала районында даг. *Көнделең* диен ада Чаршаңңы районында хем душ гелйәрис. Өзбек дилинде бу сөз «кесе» манысындадыр (Узбекско-рус. сл. М., 1959, 231 сах.). Кесерип дурандыклары үчин, бу дагларын шейле ат алан болмаклары-да мүмкиндир.

КҮНҖЕК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ики дагын бири-бирине сеплешип эмеле гетирйән күнжүнде ерлешйән оба.

КҮНҖҮГӨЛ [Күнжүгө:л] — Көнеүргенч районында төверегине күнжи экилен көл.

КҮНҖҮРАБАТ [Күнжүраба:т] — Тежен дерясының чеп кенарында төверегинде күнжи экилен рабат (бу сөз барада серет: Акрабат).

КҮҢРЕЛИ — Тагта районында ер ады, дин. *Күңре* — гадымы ховлуларың, галаларың бурчларында салнан гаравулханалары аңладян сөздүр. Хәзирки вагтда ховлының бурчунда безег үчин эдилйән диш-диш сүтүнжиклере *күңре* дийилйәр. ЯГГ, Күңрели диен диң хем өң үстүни душмана гапыл басдырмазлык үчин, гаравулхана болуп хызмат эдипдир.

КҮПЛҮДЕРЕ — Гаррыгала районында ховданлы дере. *Күп* сөзи барада серет: Алтмышкүп.

КҮРЕГЕНДАГ [Күрегенда:г] — Керкичи—Мукры аралыгында ерлешйән даг. Ерли илат бу ады Эмир Темир Күрегениң (Темирлениң) ады билен багланышдырярлар, ягны шу дагда Темирлениң ставкасының (штабының) ерлешендигини, хатда Пулзынданда онуң зынданының боландыгыны гүррүң берйәрлер. Темирлениң берлас тиресиниң көрекен шахасындандыгыны, *көрекен* диен сөзүң хем «аҗайып» (прекрасный) диен манысындадыгыны Г. Вамбери беллейәр (Г. Вамбери. История Бохары или Трансоксании. Спб., 1873, 182 сах.).

КҮРЕЛИАҖЫ [Күрелиа:җы] — Тагтабазар районында (Кейикгырда) ер ады, аҗы сувлы гуйы. *Күре* — керпич биширилйән йөрите печь (ТДС, 404 сах.).

КҮРЕЛИДЕПЕ — Гүнбатар Түркменистанда үстүнде күре болан гыр.

КҮРЕЛИОЙ [Күрелио:й] — Түркменгала районында ер ады.

КҮРЕНГАЛА [Күренгала:] — Кака районында оба, гала. Бу адың «хатар гала», «көп гала» диен манысында болмагы мүмкиндир.

КҮРЕНДАГ [Күренда:г] — Гүнбатар Түркменистанда даг. Яшулулар бу ады «хатар даг» дийип дүшүндирйәрлер. Н. Помма шейле язяр: «Күрендаг—улулы-кичили хатарлы кервен ялы гөрүнйәр. Олара хас голайлашсаң велин, күрен-күрен гара өйлер ялы гүммезеклэп, гасаң велин, күрен-күрен гара өйлер ялы гүммезеклэп, ... Бу даглара Зынҗырдымы хүҗрелери ядыңа саляр... Бу даглара Зынҗырлы я-да Өркүчли даглар-да диййәрлер». (Н. Помма. Йылдыз дагы. «Эдебият ве сунгат», 5.II. 1969).

КҮРРЕАРЫК [Күррea:рык] — Саят районында арык. *Күрре* — тире ады.

КҮРТ — Йыланлы районында оба. *Күрт* — гарадашлының бир тиреси.

КҮРТӨЛЕН — Гаррыгала районында дере, дагың говагы. ЯГГ, шу асырын башларында еди саны күрт огурлыга гелйәр, эмма олар Какаҗык мерген ве шол ерде яшаян руслар тарапындан тутулып, шол дереде өлдүрилйәр.

КҮРТҮШАТА — Гарагумда палчыгы дери кеселлерини бежермек үчин уланылян дузлы ер. *Күртүш* сөзүниң манысы белли дәл. Бу ада шахырларың дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис: Күртүши чагырсаң, готур гүм болар (Мәммедораз шахыр).

КҮРҮҖДЕЙ — Гаррыгала районында оба. ЯГГ, бу ат *гүрҗи* (грузин) ве *дей* (парсча *дех* — «оба») сөзлеринден эмеле гелип, «гүрҗи обасы» диен манысындадыр. Кәбир яшулулар болса бу ады «гүрҗи тайпасының обасы» дийип дүшүндирйәрлер. Гүрҗи диен тире оламларда хем бар.

КЫБЛА ГАРАМАЗЫ — серет: Гарамазы.

КЫРАЧ [Кыра:ч] — Фарап районында оба. *Кырач* — тире ады. ЯГГ, бу тирәниң ады «кырк ач» диен манысыны аңладяр, чүнки 300 йыл мундан өң, Маңгышлакдан 40 саны гарып (ач) машгала шу ере гөчүп гелйәр, олара Кырк ач (Кырга:ч<Кырач) дийип ат берйәрлер (Винников, 28—29 сах.).

КЫРАЧЛЫ [Кыра:члы] — Дарганата районында оба. *Кырач* — тире ады.

КЫРАЧХАНЯП [Кыра:чха:ня:п] — Дарганата районында канал. Бу ат «Кырачлы обасының ичинден гечйән Ханяп» диен манададыр.

КЫРК — Гарагумда гыр. Ол Кыркгулач диен гуйының якынында ерлешйәр.

КЫРКГАРА — Калинин районында оба. *Кырк* ве *хара*—тире атлары. Хара соңра гара гөрнүшине гечипдир.

КЫРКГУЙЫ — Кака районында оба ве гуюлар; Газанжык ве Тагта районларында (гумда) бирнәче гуйы. Тагта районындакы гуюлара Кыркаҗы хем дийилйән экен.

КЫРКГЫЗ [Кыркгы:з] — Көнеүргенч, Тагта, Чаршаңңы районларында ер атлары. Бу атлар дини роваятлар билен багланышдырыляр. ЯГГ, Чаршаңңы районындакы (Көйтендәки) Кыркгыз диен ерде кир ювулян тагаралары, сыкылып гойлан эгинбашлары яда салян дашларың бардыгы үчин, ол ер шейле ат аляр. Ерли илат арасында: «Кыркгыз» диен гарагалпак дессанының вакалары Көйтенде болуп гечипдир, Кыркгыз диен ер хем шол 40 гызың меканымыш» диен роваят бар. Руханылар бу ады өзлериче дүшүндирйәрлер, ягны оларың тосламасына гөрә, кир ювуп отуран 40 гызың янына молла гелйәр ве йүзлерини япынмандыклары үчин, олары даша өврүйәр. Бу, элбетде, нәдогрудыр. Кыркыз диен ерлере ве онуң Чилдухтаран диен парс-тәжик вариантына Өзбегистанда, Тәжигистанда хем душ гелйәрис, Чилдухтар диен ер Тагтабазар районында хем бар. Бу атларың әхлиси барада хем дүрли дини роваятлар дөредилипдир. Гадымы сөзлүклерде Чилдухтаран сөзүне «өлүм гуюсы», ягны гүнәли аялларың ташланян гуюсы дийип дүшүндириш берлипдир (Лексика узбекских диалектов. Ташкент, 1966. 299 сах.).

КЫРКГЫЗЙИТЕН [Кыркгы:зйитен]—Бәхерден районында Сүнче сувуның гөзбашы, говак. Роваята гөрә, шол говакда 40 гыз йитенмиш.

КЫРКГЫЗОЙ [Кыркгы:зо:й] — Көнеүргенч районында ер ады, совхоз, өвлүйә. Серет: Кыркгыз.

КЫРКДЕПЕ — Байрамалы районында гадымы гала. Онуң диварларында горанмак үчин аматлы 40 саны диш болупдыр (Д. Дурдыев. Кырк-Депе. Труды Ин-та истории, археол. и этногр., V. Ашхабад, 1959, 123 сах.). Денешдир: Чилбурч.

КЫРКДЕШИК — Көнеүргенч районында (Түнүдеряның боюнда) көп дешиги болан гая.

КЫРКЕШЕГАЛАҢ—Дарганата районында көп аланлы гадымы отурымлы ер («кырк эшегиң аланы»). Бу адың йүзе чыкыш тарыхы белли дәл.

КЫРКӨЙЛИ — Хожамбаз районында оба. *Кыркөйли* — тире ады. ЯГГ ве Я. Р. Винниковың пикириче, XVII асырың башларында, Мургап оазисинден Амыдеря бойларына 40 хожалык гөчүп гелйәр ве аймакларың арасындакы бош ерден орун аляр. Отурымлы илат олары *кыркөйлүлер* дийип атландыряр (Винников, 39—40 сах.).

КЫРКТЫЛЛАЛЫК [Кырктылла:лык] — Көнеүргенч районында гиң мейдан. ЯГГ, ере хусусы эечилигиң довам эдйән дөврүнде, бу ери 40 тылла сатын алыпдырлар. Денешдир: Йүзтыллалык.

КЫРКЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) Дервезе—Күкүрт заводы посёлокларының төвереклеринде ерлешйән энчеме депелериң тутуш ады. *Чулба* — «депе» диймекдир (серет: Гарачулба). Гечен асырың ахырларында Кыркчулба дийилйән депелериң көпүсинден күкүрт алынян экен.

КЫРКОЙЫ [Кырко:йы] — Ленин районында гиң мейдан. *Кырк* — тире ады.

КӘДИЛИ [Кә:дили] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба. якынында кәди экилен гуйы.

КӘКИЛИК [Кә:килик] — Гызыларбат районында кәкиликли дере.

КӘЛЧЕ [Кә:лче] — Түркменгала районындакы Зәхмет станциясының өңки ады; Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) яйла, гуйы. *Кәл* — тебигы узын ойлар, жар, акгыдың угры.

КӘНСАЙ [Кә:нсай] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) гуры жар. *Кән* сөзи барада серет: Гаррыкен; *сай* барада: Гурумсай. Ичинден сув акян бу сайың кенарында дузлы ерлериң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

КӘРИЗ [Кә:риз] — Ашгабат ве Красноводск районларында обалар. *Кәриз* — ерасты сувлары экеранчылыкда пейдаланмак үчин, даг этеклериндәки япгыт дүзлүклерде газылян гуюларың системасы. Бейикде ерлешйән

гуюларын сувы сөвлер (ерасты галерея, тоннель) аркалы ашакы гуюлара акдырыляр.

КӘСЕДӨВЛЕН [Кә:седөвлен] — Газанжык районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КӘСИМАҢ [Кә:сима:ң] — Челекенде гум. *Кәсим* — адам ады, ерли гепленшикде *аң*—«аңнат» диймекдир.

КӘТМЕНДӨВДИ [Кә:тмендөвди] — Дәнев районында оба. Я. Р. Винников Кәтмендөвдини салыр тиреси хасап эдйәр (Винников, 27 сах.).

КӘТМЕНЛИ [Кә:тменли] — Дашховуз районында оба. ЯГГ, кәтменли — өзбек тиресиниң ады. Обаның икинжи ады: Тогсанчәрбек.

КӘТМЕНЧИБАБА [Кә:тменчиба:ба] — Дарганата районында ер ады. Оңа шол ердәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

КӘШИРЛИГАЛА [Кә:ширлигала:] — Кака районында гала (гадымы Абыверт шәхериниң бир бөлеги). Бу ат галаның янында гөк экинлериң (шол санда кәшириң) көп экилендиги билен багланышыклы дөрән болса герек.

Л

ЛАВАК — Калинин районында демир ёл станциясы, өң порт. *Лавак* — адам ады. ЯГГ, революцияның өң йылларында Лавак атлы бай газак Амыдеряның гечелгесинде чайхана ачяр, оңа Лавагың чайханасы диен ат галяр. Лавак хас байлашыберенсең, шол ерде водокачка гурдуряр ве бирнәче гектар ери өзлешдирйәр. Совет дөврүнде шол ердәки порта, соңра болса демир ёл станциясына хем шу ат дакыляр.

ЛАГЫМ — Дәневде өң оба, хәзир Йылмангаядакы сув өтүк. *Лагым* сөзи хем эдил *сум* сөзи ялы (серет: Сумбар), гаяларың ашагындан деряның сувуны гечирмек үчин оңарылан сув өтүклери аңладяр.

ЛАЙЛЫЙИШМЕ [Ла:йлыйишме] — Гарагумда такыр; лайлы гуйы. *Йишме* — «пешемек» «ярмак», «бөвүсмек» манысындакы *йишмек* сөзүнден эмеле гелип, гумуң пес ерлеринде эл я-да йөнекей гурал билен сәхелче газылып, сув алынян чукурлары аңладяр. Булара *черме* хем дийилйәр. Йишмелериң сувы көпленч сүйжи боляр. Серет: Гызылсув.

ЛАММА — Гарабекевүл районында оба (дүрли эдебиятларда язылышы: Ламба). *Ламма* — тире ады. Яшулулар ламма ве чаршаңны тирелерини доган хасап эдйәрлер, хатда Абылгазы хем Инелгазының агтыкларына Ламма (текстде Лайна, бу, әхтимал, гөчүрижилериң гойберен ялңышлыгы болса герек) ве Чаршаңны дийилйәнлигини беллейәр (Кононов. Родословная, 73 сах.). Шейлеликде, Ламма илки адам ады болуп, соңра тирә ве оба гечипдир.

ЛАММАБУРУН — Улы Балканың бир бөлеги. Яшулулар бу ады «ломай бурун», ягны «улы бурун» дийип дүшүндирйәрлер. Эмма, бизиң пикиримизче, бу адың ламма тиреси билен багланышыклы болаймагы хем мүмкиндир, чүнки Балкан төверекелеринде өң эрсарылар хем яшапдырлар, хатда ламма тиресиниң доганы хасап эдилйән чаршаңнылар Красноводск төверекелеринде хәзир хем яшаярлар.

ЛАР [Ла:р] — Тагта районында канал (хәзирки ады: Ахмедарна). Ёмут диалектиниң демиргазык геплешигинде *лар* сөзи ойлары, сув акан көллери аңладяр. Пушту дилинде бу сөз «ёл» ве «песлик» маныларда уланыляр.

ЛАЧЫНГАЯ [Ла:чынгая] — Бәхерден районында (Нохурда) лачыны көп гая, дере, чешме.

ЛЕБАП [Леба:п] — Амыдеряның орта акымында оазис; Дарганата районында шу оазисиң ады дакылан посёлок. *Лебап* — парсларың *леб* («яка», «кенар») ве *аб* («сув») сөзлеринден эмеле гелип, «сувуң кенары» диен маныны аңладяр. Бу ады шахыр Р. Сейидов хас говы дүшүндирйәр:

«Леб» — якадыр, «аб»-да — сув,
Амыдерян бойы бу.

Лебап сөзүне Сейдиниң эсерлеринде хем душ гелйәрис:

Көп эшретли Лебап диен
Бир гадырдандан айрылдык.

ЛЕЙЛИМКЕН — Чаршаңны районында оба. Бу ат, әхтимал, парсларың *лагыл* ве *мекан* сөзлеринден эмеле гелип, «лагыл меканы» диен маныны аңладяр, чүнки шу

обада Көйтенин ады белли «лагыл ялы» гызыл дузлары алыняр. Кәбир яшулулар бу ады Лаглыкән, ягны «лагыл кәни» дийип дүшүндирйәрлер. Ерли метбугатда обаның ады Лейлимекан гөрнүшинде язылыяр.

ЛЕКГЕР — Сакарчәге районында (Гарагумда) улы оба, гуйы. Адың манысы белли дәл.

ЛЕНИН — Дашховуз оазисинде район ве посёлок (өңки ады: Акдепе); Байрамалы ве Тагта районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар; Ашгабат шәхериниң бир районы.

ЛЕНИНГРАД — Көнеүргенч районында совет дөврүнде ат дакылан оба

ЛҮШҮЛИ — Гаррыгала районында дере ве чешме. *Лүши* — мивели өсүмлигиң ады.

ЛҮШҮЛИСУВ — Гаррыгала районында дерелер ве чешмелер.

М

МАВЕРАННАХР — Амыдеря ве Сырдеря аралыгының тутуш ады, Амыдеряның саг тарапы. Бу сөз арапча болуп, «деряның аңырсы», «деряның аркасы» диймекдир (Бартольд. Ислам, 477 сах.). Рудаки бу адың парсча Варазруд («деряның аркасы») формасыны уланыпдыр:

Эгер билмесең пәхлеви дил,
Мавераннахр аслында *Варазруд,* бил.

(Хасанов, 7 сах.). Европа диллерине бу ады Трансоксания дийип терҗиме эдипдирлер *(Окс* — Амыдеряның ады; латын дилинде *транс* — «аңры» диймекдир). Классык шахырларың дилинде хем бу ада душ гелйәрис:

Мавераннахрда, Җейхун боюнда,
Еди асман, хефт討 земинде тапылмаз (Молланепес).

МАГАЛЛАК — Теҗен районында канал. *Магаллак* — ЯГГ, «мәхелле» сөзүндендир, чүнки, онуң сувы бир тирә дәл-де, көп тирелериң векиллерине («мәхелләләр») дегишли болупдыр.

МАГТЫМ — Йыланлы районында оба. *Магтым* — тире ады.

МАГТЫМГАЛА [Магтымгала:] — Гаррыгала районында оба, XIV асыра дегишли мавзолей, гала; Кака районында магтымларың яшаян обасы, гала; Ашгабат районында гала.

МАГТЫМГУЛЫ — Мары районында классык шахыр Магтымгулының ады дакылан оба (өңки ады: Мүлкамаша).

МАГТЫМОЙ [Магтымо:й] — Ленин районында оба. *Ой* сөзи барада серет: Алилиой. Хыва ханы XIX асырын биринҗи ярымында Какадакы магтымлары зор билен Хыва оазисине гөчүрйәр ве олара шу ойдан ер берйәр (Брегель, 36 сах.).

МАДАВ — Гызылетрек районында оба, гадымы гала (депе). Оба депәниң ады гечипдир, эмма бу сөзүң манысы белли дәл. Яшулулар Мадавы ве онуң төверекленини Гөроглының болан ери хасаплап, якын вагтлара ченли шу ерде Гөроглының дашың йүзүне атлы-яраглы чекилен суратының боландыгыны хем гүррүң берйәрлер.

МАЙ — Дәнев районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады: Моек.

МАЙДА — Калинин районында оба. *Майда* — тире ады.

МАЙКЫРАНДАГ [Майкыранда:г] — Газанҗык районында даг. Адың манысы белли дәл. Шейле ада Газагыстанда хем душ гелйәрис, ягны гараганың бир гөрнүшине майкараган диййәрлер ве бу сөз топонимикада хем уланыляр (Конкашпаев, 90 сах.).

МАЙЛЫҖЕҢНЕЛ — Дашховуз районында оба. *Май (маъ)* сөзи көне өзбек дилинде «сув» манысында уланылыпдыр (П. Шамсиев, С. Иброхимов. Узбек классык адабиёти асарлари учун кискача лугат. Тошкент, 1953, 187 сах.). Ерли яшулулар (өзбеклер) бу ады «майлы, ягны яглы җеңңел» дийип дүшүндирйәрлер ве хайсыдыр бир чопан тарапындан җеңңеле өлдүрилип ташланан мал билен багланышдырярлар. Бу нәдогрудыр. Биз бу ада XIX асырың башында хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 382 сах.). Денешдир: Майлыөзек, Майхор.

МАЙЛЫӨЗЕК [Майлыө:зек] — Көнеүргенч районында оба, көл. *Май* сөзи барада серет: Майлыҗеңңел; *өзек* сөзи сув акан ерлери, көллери аңлаДяр (денешдир: Агөз). Бу сөз *үгүз* сөзи билен асылдашдыр. Ер-

ли яшулулар бу ады «майыл өзек», ягны сувы доңмаян көл дийип дүшүндирйәрлер.

МАЙХОР [Майхо:р] — Көнеүргенч районында оба. *Майхор* — «ягхор» диен манысыдыр, эмма оба нәме үчин шейле адын галандыгы белли дәл. Деңешдир: М а й л ы-ж е н н е л, М а й л ы ө з е к.

МАМУР [Ма:му:р] — Тежен районында (Гарагумда) оба гүйы. *Мамур* — гүя эелик эден адамың ады.

МАМЫТЛЫОБА [Ма:мытлыо:ба] — Калинин районында оба. *Мамыт* — тире ады.

МАНАМАН — Бәхерден районында (Нохурда) даг. Оңа К у х и-м а н а м а н хем диййәрлер. Адың манысы белли дәл. Онуң биринжи бөлеги парсларың *мане* («бөвет болян», «саклаян») сөзүнден болса герек, чүнки бу даг дүрли басыбалыжылардан горанмак үчин, нохурлылара тебигы беркитме болуп хызмат эдипдир. Деңешдир: Б а л а м а н

МАНЫШ [Ма:ныш] — Ашгабат районында оба, чешме. Адың манысы белли дәл.

МАҢГЫР — Көнеүргенч районында (Васда) гыр. *Маң* — «гоюн» диймекдир (серет: М а н г ы ш л а к). Бу ат шол гырың говы өри мейданыдыгы билен багланышыклы дөрәпдир.

МАНГЫШЛАК — Каспи деңзиниң гүндогар кенарында ярым ада. Гадымы атларың бири болан Мангышлак түрки диллердәки «гоюн» манысында уланылян *маң* хем-де *гышлаг* сөзлеринден эмеле гелип, «гоюн гышлагы» диен манышы аңлаяр (Г. М у с а б а е в. Семантика слова «Мангыстау». «Известия АН Каз. ССР», серия филол., вып. 4, 1946, 37—38 сах.). *Маң* сөзи түркмен дилинде «дөрт яшар гоюн» манысында хәзир хем уланыляр (ТДС, 428 сах.). X асыр алымы ал-Истахрининң ишлеринде бу адың С ы я х к у х («гара даг») диен парсы формасына душ гелйәрис. ягны бу алым өз дөврүнден сәхел өңрәк ярым аданың түрки халклар тарапындан эеленендигини, бу ериң говы өри мейданыдыгыны беллейәр (Б а р т о л ь д. Ислам. 479 сах.). М. Кашгарының сөзлүгинде хем (XI асыр) Мангышлак диен ада душ гелйәрис (К а ш г а р ы, 1, 432 сах.). География Якут (XII—XIII асыр) илки Манкашлаг диен адың Хорезм, Саксин ве

рүслар юрды аралыкда деңиз кенарында ерлешен гүйчли гала дегишлидигини белләпдир (Б а р т о л ь д. Ислам, 479 сах.). Эмма соңкы дөвүрлерде галаның ады ярым аданың тугуш ады хөкмүнде яйрадылыпдыр. Бу ат шу гүне ченли «мүң гышлак» дийлип дүшүндирилйәр (С е р г е е в, 67 сах.). В. А. Никонов болса А. Семёновың пикирине даяныпп, бу ады «менклериң гышлагы» (*менк* — ногай тиресиниң ады) дийип дүшүндирйәр (Н и к о н о в, 255 сах.).

МАҢҢЫШЛАЛЫ — Керки районында оба. Бу ат М а ң г ы ш л а к л ы сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. ЯГГ, бу обаның адамлары Маңгышлакдан гөчүп гелипдирлер.

МАҢҢАЛАН — Гаррыгала районында дере. Адың манысы белли дәл.

МАРГИАНА [Маргиа:на] — Мургап дерясының ашак акымында ерлешйән оазисиң гадымы ады (серет: М а р ы). Бу адың манысы: «Мары юрды», «Мургап оазиси» (Х а с а н о в, 69 сах.).

МАРГЫЗ — Гызыларбат районында улы жүлге. *Маргыз* сөзүниң манысы белли дәл. Яшулулар оны «бар, гыз» сөзүндендир дийип чаклаярлар, ягны, роваята гөрә, обаның дашыны көп вагтлап ягы габаяр. Бир яшулының сөзи билен обада галанжа галланы йыгнап, сыгра берйәрлер ве оны душманың үстүне ковярлар. Душманлар: «Бә, булар-а малларына-да дәне берйәр экенлер» дийип, ызына гайтжак болуп дуран вагтларында, обадан ханың гызы пейкамың ужуна хат гысдырып, оларың үстүне атяр. Хатда обадакы адамларың ягдайы, ахыркы галланың хем сыгра берлендиги язылыпдыр. Шунлукда, душманлар обаның адамларыны эле салярлар, оларың серкердеси ичалылык эден гыза: «Өз илине дөнүклик эден адам бизе нәхили пейда берер? Бар, гыз» дийип, оны ковуп гойберйәр. Хамала, шондан соң бу ере илки Баргыз, соңра-да Маргыз («йылан гыз») дийип ат галанмыш (С. Г у р б а н о в. Маргыз, хекая. «Мугаллымлар газети, 15.XII.1968). Шейле роваятлар Тагтадакы Ызмыкшир ве кәбир бейлеки галалар барада хем айдыляр. Магрупының (XVIII асыр) гошгуларында хем биз бу ада душ гелйәрис (*Маргызда* яйлардым, гумда гышлардым). Деңешдир: Б а р а г ы з.

МАРКИШИ [Ма:ркиши] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ер ады. ЯГГ, бу ат парсларың *мар*—«йылан» ве *күшт (күштен)* — «өлдүрмек» сөзлеринден эмеле ге-

лип, «йылан өлдүрижилер» диен маныны аңладяр. Шу ере Үчкепбе хем дийилйәр. Легенда гөрә, кепбеден ясалан өйлерде үч хожалык яшапдыр. Шол ерде улы йыланы өлдүрендиклери үчин, Көйтениң беги оларың Үчкепбе адыны Маркүш (Маркиши) билен чалшырыпдыр. Денешдир: М а р к ү ш.

МАРКӨВ [Ма:ркөв] — Гөкдепе районында даг (оңа М а р к ә в хем диййәрлер). Бу ат парсларың *мар* («йылан») ве *кух* («даг») сөзлеринден эмеле гелип, «йыланлы даг» диен манысындадыр, чүнки ЯГГ, бу ерде улы йыланлар өң хем болупдыр, хәзир хем бар.

МАРКҮШ [Ма:ркүш] — Чәрҗев районында оба. Бу адың манысы барада серет: М а р к и ш и. Я. Р. Винников маркүши өзбеклериң бир тиреси хасап эдйәр (В и н н и к о в, 98 сах.).

МАРМЫХАНДЕПЕ [Мармыха:ндепе] — Байрамалы районында гала. Бу адың манысы белли дәл.

МАРЧАК — Тагтабазар районында оба. Мургабың ёкары акымында ерлешйән бу оба өң М е р у ч а к гөрнүшинде уланылып, онуң ады *Мерв* (серет: М а р ы) ве *чак* диен сөзлерден дуряр. *Чак* — эхтимал, «гуйы», «деря» маныларында уланылан *чах (чай)* сөзүнден болса герек. Вамбери бу ады «Марыжык» (ягны «кичи Мары») ве «йыланлы гуйы» гөрнүшлеринде ики хили дүшүндирйәр (V a m b e r y, 269 сах.).

МАРЫ — Мургап оазисинде шәхериң, районың, демир ёл станциясының ады (1937-нҗи йыла ченли—М е р в). Бу гадымы адың манысы анык дәл. Зороастризм дининиң мукаддес текстлериниң йыгындысы болан «Авеста» диен китапда Согд, Бахти (Бактрия) ялы юртлар билен бирликде «кувватлы хем мукаддес Муруның» (ягны Мервиң) хем ады тутуляр (История Узбекской ССР, т. I, кн. I, Ташкент, 1955, 52 сах.). «Авестаның» кәбир бөлүмлери болса бизиң эрамыздан өңки биринҗи мүңйыллыгың башларында дүзүлипдир (БСЭ, т. I. 70 сах.). Мундан 2500 йылдан хем өңрәк Эйрандакы Бехистун гаяларына газылып язылан мешхур хатларда-да Маргиананың адына душ гелйәрис (История Тадж. ССР, т. I. М., 1963, 196 сах.). М. Кашгарының сөзлүгинде бу ат М е р в а ш-Ш а х и җ а н гөрнүшинде уланылыпдыр ве бу шәхериң Казвиниң атасы Тоңа Алпәр (Афрасияб) тарапындан Тахмурасдан 300 йыл соң бина эдилендиги белленилипдир (К а ш г а р ы, III, 163 сах.). Муру, Моуру, Маргиана, Марг, Маргуш, Мару, Мару-Шаху-җахан, Мару-Шаху-жан, Мерв, Мары гөрнүшлерде уланылан бу гадымы адың манысыны хер хили дүшүндирйәрлер. Алымларың көпүси оны сакларың амюргий тиресиниң адындандыр дийип чаклаяр (О. М. Д ж у м а е в. К истории орошаемого земледелия в Туркменистане. Ашхабад, 1951, 30 сах.). Эмма кәбир алымлар *марг* сөзүни «яшыл мейдан», «отлук ер» дийип дүшүндирйәрлер (М у р з а е в. СА; Х а с а н о в, 30 сах.). X асыр алымы ал-Истахри *марг* сөзүни «от-чөплер» (заросли) дийип (МИТТ, I, 173 сах.), XV асырың алымы Хафиз-и Абру болса *марг* диен отуң адыны «чырмашык» (завитой) дийип терҗиме эдйәр (МИТТ, I, 527 сах.). Парс дилинде хем малларың говы гөрйән отуна *марг* дийилйәр (Г а ф ф а р о в, II, 767 сах.). XII асыр алымы Якут өзүниң географик сөзлүгинде *мерв* диен арап сөзүниң «ак чакмак даш» диен маныны аңладяндыгыны язяр, эмма Мервде шейле дашларың ёкдугыны, онуң адының болса парсчадыгыны хем беллейәр (МИТТ, I, 433 сах.).

Дүрли тарыхы дөврлерде Мары шәхериниң орны энчеме гезек үйтгәпдир. Бизиң эрамыздан өңки биринҗи мүңйыллыгың орталарында бу шәхер Байрамалының якынындакы Эркгалада, гул эечилиги дөврүнде Гәвургалада, XI—XII асырларда Солтангалада, Темирлең дөврүнде Абдыллахангалада ве Байрамалыхангалада, 1824-нҗи йылдан соңра болса хәзирки орнунда ерлешйәр (БСЭ, т. 27, 166 сах.). В. А. Никонов маргиана сөзүни «арачәк» дийип дүшүндирйәр (Н и к о н о в, 260 сах.). Магтымгулының дилинде бу адың *Мерве* («Билмезмиң» гошгусы) ве *Мару-Шаху-җахан* (Улуг *Мару-Шаху-җахан,* вейран болды, чекйәр пыган) формалары душ гелйәр. Шу ат барада ене-де середиң: М у р г а п.

МАРЫЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. ЯГГ, Ахалдан Мара гөчүп гиден гыпҗаклылара Марыда *ахаллы* дийип, Ахала гайдып геленден соңра болса, олара *марылы* дийип ат дакыпдырлар. Оларың чөлдәки гуюсына хем шу ат галыпдыр.

МАСА — Хожамбаз районында (гумда) гуйы, өри мейданы, гум. Бу сөзүң манысы белли дәл.

МАСЛАХАТДЕПЕ — Көнеүргенч районында оба, депе. ЯГГ, шу обада хорезм түркменлериниң икинҗи улы маслахаты гечирилип, онда дүрли меселелер (Руссия раят болмак меселеси хем) орта атылыпдыр. Икинҗи

бир маглумата гөрә, Кыясыран диен ябы газмак үчин, шол депәниң үстүнде маслахат гечирилипдир.

МАХМАЛДЕПЕ — Кака районында гадымы гала, өң оба. ЯГГ, үстүне гөк от көп гөгерйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МАХМЫТХАН [Махмытха:н] — Көнеүргенч районында оба (оңа М а х м ы т х а н ы ң х о в л у с ы хем диййәрлер). ЯГГ, *Махмыт хан* — Көнеүргенчде яшан ве оглы Атал хан билен бирликде генерал Галкиниң буйругы боюнча 1916-нжы йылда өлдүрилен ханың ады.

МАШАТ-МИСИРЯН [Мисиря:н] — Гызылетрек районында гадымы шәхериң харабачылыгы (икинжи ады: Д е х и с т а н). Бу адың манысы «мүсүрлилериң өлдүрилен ери» болуп, роваята гөрә ол шу ерде мүсүрлилериң капырлар тарапындан гырылмаклыгы билен багланышдырыляр (Б а р т о л ь д. Соч., III. М., 1965, 127 сах.). *Машат* (парсча: Мешхед) — «мукаддес» диймекдир. Шу атдакы шәхер Эйранда хем бар, онуң адыны В. А. Никонов «мазарың үстүнде гоюлян даш» (надгробье) дийип терҗиме эдйәр (Н и к о н о в, 266 сах.).

МАШРЫКСЕҢҢЕР — Көнеүргенч районында гыр. *Машрык* — тире ады; *сеңңер* сөзи барада серет: Г а р а с е ң и р. Гырда өң машрыклар отурыпдыр.

МАШЫНЯП — Түркменгала районында яп. ЯГГ, революциядан өң Гүлҗемал ханың оглы Юсуп хан шол ябың башында водокачка гурдуряр. Сув машын билен чыкарыланы үчин, ол яба Машыняп, шол ердәки гатлага хем М а ш ы н г а т л а дийлип ат берилйәр.

МАЯБАТАН [Ма:ябатан] — Тагта районында көл ве оба. Әхтимал, көле маяның (дүйәниң) гидендиги үчин, шейле ат берлен болса герек.

МЕДЕНИЕТ — Көнеүргенч ве Мургап районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Мургапдакы обаның өңки ады: С а м с ы к я п.

МЕЙИМЛИЖЕ — Бәхерден районында дере, чешме. Ерли геплешикде үзүм агажына *мейим* дийилйәр. Деңешдир: Б ү з м е й и н.

МЕЙРЕ — Саят районында оба. *Мейре* — тире ады (бу ады М е р ъ е гөрнүшинде хем язярлар).

МЕКАН [Мека:н] — Хожамбаз районында оба. ЯГГ, бу обаның ады Мекан баба диен адамың адындан галыпдыр. Мекан баба мундан 400 йыл чемеси өң, хас аныгы 1554-нжи йылда шу оба гелип мекан тутупдыр (Мекан обасында яшаян 78 яшлы Халлы Гайып оглунын берен маглуматына гөрә, бу сенәни халачлы Абрай көр диен молла обаларың сежреси язылан китапдан окап берипдир). Яшулуларың кәбирлери бу адың «мекан», «месген» диен манысының тарапыны тутярлар, ягны илкинжи гезек шу обада мекан тутан адамлара меканлылар дийип ат берипдирлер.

МЕЛЕГОЧ — Гызыларбат районында (гумда) оба, гуйы. *Мелегоч* — гуйыны газдыран адамың ады.

МЕЛЕЧ — Калинин районында оба. *Мелеч* — тире ады.

МЕҢЕЖИГАРЫК [Меңежига:рык] — Гарабекевүл районында арык. *Меңежик* я-да *Мегежик* — тире ады.

МЕҢЕЖИК — Чарщаңңы районында оба. Онда меңежик тиреси яшаяр.

МЕҢЕН — Бәхерден районында гум, гуйы. Адың манысы белли дәл.

МЕҢИШ — Йыланлы районында оба. *Меңиш* — тире ады.

МЕҢЛИБАЙ [Меңлиба:й] — Калинин районында оба (оңа М е ң л и б а й г ы ш л а г хем дийилйәр). *Меңлибай* — тире ады.

МЕҢЛИХОЖА — Калинин районында оба. *Меңлихожа* — тире ады.

МЕРВ — Мары шәхериниң гадымы атларының бири. Серет: М а р ы.

МЕРГЕНӨЛЕН — Бәхерден районында дере, чешме.

МЕРГЕНТАМ [Мергента:м] — Ёлөтен районында ер ады. ЯГГ, революциядан өңки дүрли агзалачылыкларда ве урушларда үстүни душмана гапыл басдырмазлык үчин, шу мейданың ортасындакы еке тамда мергенлер (гаравуллар) гойлупдыр.

МЕРГЕНЧАГАТ — Сарагт — Таггабазар аралыгында даг. Даг атларындакы *чагат* сөзи гечмеси кын, дашлы ерлери аңладяр. Деңешдир: Ч а г а т, Ч а г а т л ы д е р е.

МЕРЕКЕ — Калинин районында оба. *Мереке* — тире ады.

МЕРҖЕНЛИПЕРРЕҢ — серет: П е р р е ң.

МЕРЗ — Кака районында онларча километре узалып гидйән гадымы горанyш десгасының харабалары. Парс дилинде *мерз* — «арачәк», «серхет» диймекдир. Белент гачы гөрнүшинде галдырылан бу десга сасанидлериң Хорасандакы мүлклерини дашардан чозян душманлар-

дап, эсасан хем, гөчме халклардан горап сакламак үчин хызмат эдипдир (А. Губаев. Вал Мерз. «Известия АН ТССР», серия обществ. наук, № 2, 1965). Деңешдир: Бейик Хытай дивары.

МЕРКЕЗИ ГАРАГУМ — Гарагумуң меркези бөлеги.

МЕРКИТ — Дарганата, Чәрҗев ве Фарап районларында обалар. *Меркит* — тире ады.

МЕРЪЕ — серет: Мейре.

МЕТҖИТЛИ [Метҗи:тли] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

МЕХИН [Мехи:н] — Бәхерден районында гала, чешме, өң оба. *Мехин* — тире ады.

МЕХИНЛИ [Мехи:нли] — Дашховуз ве Кака районларында мехинлилериң яшаян обалары (Дашховуздакы оба Мейнлли хем дийип әрлер).

МЕЧГЕЙ — Керки районында оба. *Мечгей*—тире ады.

МИЕССЕР — Калинин районында ер ады. ЯГГ, *миессер* сөзи «бол» диен манындадыр, чүнки Хыва ханы бир гарапыны гум, бейлеки тарапыны хем сув гуршап алан говы ери Молла Режеп диен адама пешгеш берипдир.

МИҖЕНЕ — Фарап районында оба ве арык. Ерли геплешикде *миҗене* — «шәник» диймекдир. ЯГГ, оба кичи боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МИЗЕВЕ [Ми:зеве] — Бәхерден районында дере, чешме. Бу ат парсларың *мизаб* («сув акян турба») диен сөзүнден эмеле гелип, чешмәниң гөзбашында турба отурдыландыгы билен багланышыклы болса герек. Деңешдир: Тернав, Терневли, Бекреве, Миреве.

МИНАРА [Мина:ра] — Мургап районында гала. Әхтимал, бу ат харабаларың формасы билен багланышыклы болса герек. Деңешдир: Келтеминара.

МИРЕВЕ [Ми:реве] — Ашгабат районында оба. Бу сөзүң манысы белли дәл, әхтимал, ол *мир* ве *аб* («сув») сөзүнден эмеле гелен болса герек. Деңешдир: Бекреве, Инҗиреве, Мизеве. Ерли яшулулар бу сөзи Мирвели диен адам адындандыр дийип чаклаярлар.

МИРИГЫЗЫЛ [Ми:ригызыл] — Калинин районында оба. *Мири гызыл* — обаның деңинде Гылычбай ябына көпри салдыран адамың ады.

МИРИШ [Ми:риш] — Ашгабат районында оба. *Мириш* — тире ады. Деңешдир: Багшымириш.

МОВУЗАТА — Дәнев районында оба. Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

МОЕК [Мо:ек] — Дәнев районында оба ве арык (обаның хәзирки ады: Май). *Моек* — әхтимал, парс-тәҗик диллериндәки *муй* («сач», «сакгал», «түй») сөзүнден эмеле гелип, илки арыгы газдыран адамың лакамыны аңладан болса герек (деңешдир: Габасакгал, Байсакгал, Аксакгал). Бу оба Моек Ёлум (*Ёлум*— адам ады) ве Моек Гарагач диен ики оба (арыга) бөлүнйән экен.

МОЛЛАГАРА [Мо:ллагара] — Небитдаг шәхерине гарашлы посёлок, курорт. Посёлога якынындакы Моллагарры диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр. ЯГГ, өвлүйәде гарры молла җайланыпдыр. Бу ат рус дилине Моллакара гөрнүшинде транскрибирленип, соңра түркмен дилине хем ёйлан гөрнүшде кабул эдилипдир (деңешдир: Гаррыгала—Кара-Кала). Гечен асырда рус дилинде чыкан карталарда бу ат Моллакарры, Молла-Кара гөрнүшлерде язылыпдыр. Г. Вамбери бу ады «Кары молла» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 268 сах.).

МОЛЛАГУРБАН [Мо:ллагурба:н] — Бәхерден районында гум, гуйы. *Моллагурбан* — гуйыны газдыран адамың ады.

МОЛЛАНЕПЕС [Мо:лланепес] — 1. Дәнев районында классык шахыр Молланепесиң ады дакылан посёлок; 2. Көнеүргенч районында ер ады. Ерли яшулуларың кәбирлери бу ады шахыр Молланепес билен, башга бирнәчеси болса көнеүргенчли Непес диен молла билен багланышдырярлар.

МОМАЙДЕПЕ — Мары районында гала. ЯГГ, *Момай* — адам ады.

МОМАТАЙ — Ёлөтен районында яп. *Мoматай* — тире ады.

МОНҖУКЛЫ [Мо:нҗуклы] — Гаррыгала районында оба ве депе; Көнеүргенч районында депе ве яп; Чаршаңңы районында, Небитдаг, Гумдаг төвереклеринде депелер. Шу депелериң көпүси археологик әхмиетли болуп, олардан монҗук, теңңе ялы дүрли затлар тапыляр. Шоларың үчин хем илки депелере, кәерлерде болса оларың янындакы обалара ве даглара шу ат берлипдир. Деңешдир: Таллымерҗен.

МОРГУНОВ — Тагтабазар районында илатлы пункт. Илки бу кичижик посёлок гечен асырың ахырларында Руссиядан гөчүрилип гетирилен илата дегишли болуп, ол Түркүстан генерал-губернаторы Алексей Куропат-

кинин адына А л е к с е е в к а дийлип атландырылыпдыр. Соңра, 1919-нжы йылда Гушгы революционери
Г. С. Моргуновың хатырасына посёлога *Моргунов* диен
ат дакыляр.

МОСКВА — Дәнев районында посёлок, өң өзбашдак
район. Өңки ады: Б о й н ы у з ы н районы.

МӨВҖАЛАН — Газанжык районында гуйы, өри мейданы. Гуйы газыланда, сув зогдурылып чыканы үчин,
оңа шейле ат берлипдир.

МӨВЛАМ [Мөвла:м] — Улы Балканда чешме. *Мөвлам* — адам ады.

МӨҖЕҚЛИ [Мө:җекли] — Гарагумда гуюлар ве такыр.

МӨЙЧИНЕК [Мө:йчинек] — Чаршаңңы районындакы
дагларда ер ады. *Мөйчинек* — парсларың *муй* («сач») ве
чинек («ёлян») сөзлеринден эмеле гелип, «сач ёлян» диен манысындадыр. Шу дагдакы ики гершиң бири-бирине
якынлашян ериниң сакгал ёлян мүченегиниң формасыны
ядa саляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МУГАЛ — Чәрҗев районында оба. *Мугал* я-да *могол* — тире ады.

МУГАЛБАЛА [Мугалба:ла:] — Чәрҗев районында
мугал тиресине дегишли болан арык. *Бала* сөзи барада
серет: Д а ш к ө п р ү б а л а.

МУҚРУБУРУН — Эсенгулы районында белент гум.
Әхтимал, бу ат шол ерде мукруларың яшандыгы билен
багланышыклы болса герек. *Бурун* — географик термин
болуп, дагың, гырың узалып гидйән депелериниң бирден
кесилен ерини, ягны өңе омзап дуран бурун формалы
депелерини аңладяр.

МУҚРЫ — Чаршаңңы районында посёлок, демир ёл
станциясы; Керки Хожамбаз районларында обалар. *Мукры* — тире ады. ЯГГ, Чаршаңңыдакы посёлогың орнуна
өң А к г у м д ә н а җ ы дийилйән экен, эмма демир ёл
гурландан соңра, станция Мукры дийип ат дакыляр.

МУҚРЫАРЫҚ [Мукрыа:рык] — Хожамбаз районында мукры тиресине дегишли болан арык.

МУРГАП [Мурга:п] — деря, оазис, район ве посёлок
(посёлогың өңки ады: С е м е н н и к); Байрамалы районында оба. Бу ады көпленч «гуш сувы» дийип терҗиме
эдйәрлер, эмма бу нәдогрудыр. В. В. Бартольдың пикириче, деряның илкинҗи парсча ады М а р г а б («Марг
сувы», «Марг дерясы») болуп, соңра халк этимологиясы

нетижесинде бириңҗи богундакы *а* сеси *у* сеси билен
чалшырылыпдыр: Мург-аб—«гуш сувы» (Б а р т о л ь д.
Орошение, 47 сах.). Хафиз-и Абру (XV асыр) илки М е р-
в а б («Мерв дерясы») формасында уланылан адың сон-
ра Маргаб гөрнүшине гечендигини, башга маглуматлара
гөрә болса, бу деряның *марг* («чырмашык») диен ота
бай җүлгелерден акып гечйәндиги үчин, Маргаб («чыр-
машык дерясы») диен ада эе боландыгыны язяр (МИТТ,
I, 527 сах.). В. В. Бартольд ве Хафиз-и Абру Маргиана
округының хем шу деряның ады боюнча атландырылан-
дыгыны беллейәрлер, эмма бу нәдогры болса герек, чүн-
ки Орта ве Меркези Азияда дерялара көпленч өз ке-
нарларындакы шәхерлериң ады дакыляр (Э. М. М у р-
з а е в. Гидронимия Средней и Центральной Азии. Пи-
тання ономастики. Киев, 1965, 146 сах.). Ал-Истахри (X
асыр) өз дөвүрдешлерине салгыланмак билен, «...бу
деря өз акып чыкян ериниң ады боюнча атландырылып-
дыр» дийип язяр (МИТТ, I, 173 сах.). Шонуң үчин хем,
гадымы Марг (Мерв, Мары) топоними деряның адын-
дан дәл-де, терсине, Маргаб (Мургаб, Мургап) диен
деря ады Мары шәхериниң (оазисиниң) адындан эмеле
гелипдир.

МУСАГӘДИК [Му:са:гә:дик] — Газанжык ве Ёлөтен
районларында ер атлары. *Муса* — адам ады. Кәбир яшу-
лулар бу ады: «Муса пыгамбериң назар эден ери» ди-
йип нәдогры дүшүндирйәрлер.

МУХАДОВ — Мары районында Түркменистан КП МК-
-ның секретары болуп ишлән мерхум М. Мухадовың ады
дакылан оба ве колхоз (өңки ады: М ү җ е в ү р б а б а-
с а р ы).

МУХАММЕТСАРЫ [Мухамметса:ры] — Дашховуз ра-
йонында яп. *Мухамметсары* — адам ады.

МҮҖЕВҮР — Тагта районында оба. *Мүҗевүр* — өв-
лүйәлери гораян адамлардыр. Шу обада өң мүҗевүрлер
яшаяр экенлер.

МҮҖЕВҮРБАБАСАРЫ [Мүҗевүрба:баса:ры] — Ма-
ры районында оба (хәзирки ады: М у х а д о в). *Мүҗе-
вүр* ве *бабасары* — тире атлары.

МҮЖҮКСУВ—Гаррыгала районында чешме. *Мүжүк*—
рус дилинде «дайхан» я-да «эркек адам» манысында
уланылян *мужик* сөзүниң үйтгедилен гөрнүшидир. ЯГГ,
шу чешме гечен асырың ахырларында гөчүрилип гетири-
лен руслара дегишли экен.

МҮЛКАМАША [Мүлкама:ша] — Мары районында оба (хәзир Магтымгулы обасы). *Амаша* — тире ады. Мүлк пайлашыгы вагтында, шу обаның орны амаша тиресине берлипдир.

МҮЛКАРЫК [Мүлка:рык] — Саят районында арык. ЯГГ, революциядан өң бир тирә мүлк эдилип берлендиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

МҮЛКБАГШЫ — Мары районында оба. *Багшы* — тире ады. Мүлк пайлашыгы вагтында шу обаның орны багшы тиресине етипдир.

МҮЛКБУРКАЗ — Мары районында оба. *Бурказ* — тире ады.

МҮЛКБҮКРИ — Мары районында оба. *Бүкри* — тире ады.

МҮЛКДӘЛИ [Мүлкдә:ли] — Мары районында оба. *Дәли* — тире ады.

МҮЛКСЫЧМАЗ — Мары районында оба. *Сычмаз* — тире ады.

МҮЛКҮЧУРУГ — Мары районында оба (хәзирки ады: Мәммедова). Бу ат «үч уругың (топаз, пеpрең, гарахмет тирелериниң) мүлк ери» диен маныдадыр.

МҮЛКЮСУП — Мары районында оба. *Юсуп* — тире ады.

МҮЛКЯЗЫ — Мары районында оба. *Язы* — тире ады.

МҮҢЕР — Дарганата районында даг. Бу ат *мүңер* («чешме») диен географик термин билен багланышыклыдыр (серет: Аякмүңер). Ерли яшулулар оны «мүң әр» дийип дүшүндирйәрлер, оларың гүррүңлерине гөрә, гадым вагтларда болан урушда шу дагда мүң адам саклав үчин гойлупдыр.

МҮҢЧИЛ [Мүңчи:л] — Көнеүргенч районында өң энчеме кичи атызлара бөлүнип (көп чил чекилип), жыкыр аркалы сув чыкарылан мейдан.

МҮРЗЕБАШЫ — Дашховуз районында оба, улы токай. ЯГГ, *Мүрзебашы* — Хыва ханлыгында кичирәк дереже (чин) адыдыр. Ханың мүрзебашысы токайы горап саклап, ондан алынян одун үчин салгыт йыгнапдыр.

МҮРЗЕБЕГИ — Керки районында оба. *Мүрзебеги* — тире ады.

МҮРЗЕДАГ [Мүрзеда:г] — Гөкдепе районында даг. *Мүрзе* — адам ады.

МҮРЗЕЧЫРЛА — Тагта районында яйла, гуйы. *Мүрзе* — адам ады; *чырла* барада серет: Гаррычырла.

Бу ат XIX асырың башында Мүрзе чирлеси гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 403 сах.).

МҮРЗЕЧӘГЕ [Мүрзечә:ге] — Түркменгала районында гум. *Мүрзе* — адам ады.

МҮРҮШГӘР [Мүрүшгә:р] — Ленин районында оба. *Мүрүшгәр* — тире ады.

МҮРҮШГӘРЖЕҢҢЕЛ [Мүрүшгә:ржеңңел] — Хожамбаз районында *мүрүшгәр* тиресине дегишли болан жеңңел.

МҮРЧЕ — Бәхерден районында оба. *Мүрче* я-да *мүрчели* — тире ады. Хырат тарыхчысы Хафиз-и Абруның (XV асыр) ишлеринде бу ат илкинжи гезек Мурси гөрнүшинде душ гелйәр (ТССР тарыхы, I том, I китап, 371 сах.). Ж. Өвезов бу сөзүң илки мүрчелилериң отуран ериниң адыдыгыны, *мурча* диен парс сөзүниң болса «гарып», «говшак», «кичи», «гарынжа» ялы манылары аңладяндыгыны беллейәр (Д. М. Овезов. К истории племени мурчали. Труды ЮТАКЭ, т. V. Ашхабад, 1955, 185 сах.).

МҮСҮНЕВ — Гөкдепе районында даг, чешме (Мүсүлев хем диййәрлер). Адың манысы белли дәл.

МҮСҮР — Хожамбаз районында оба. *Мүсүр* — тире ады.

МЫРАЛЫБАБА [Мыра:лыба:ба] — Дәнев районында ер ады, өвлүйә. *Мыралы* — Алышир Новайының түркменче йөргүнли ады. Яшулулар Мыралының шу ерде дүшләп гечендиги үчин, оңа шейле ат берлендигини гүррүң берйәрлер.

МЫРАТЧАКАН [Мыра:тчакан] — Көнеүргенч районында оба. *Мыратчакан* — жувазчы адамың ады. Оңа Мухат гарахалчының обасы хем диййәрлер (*гарахалчы* —«картбаз» диен маныда).

МЫХМАНТАПМАЗ [Мы:хмантапмаз] — Бәхерден ве Гызылетрек районларында ёлдан соваракда ерлешйән дерелер, чешме.

МӘДЕМИНГАЛА [Мә:деми:нгала:] — Ленин районында гала, өң оба. ЯГГ, шу галада Хыва ханы Мәдеминиң зекат йыгнайжысының отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МӘМИЛ [Мә:мил] — Гызыларбат районында оба, гуйы. *Мәмил* — гуйыны газдыран адамың ады.

МӘММЕДОВА — Мары районында оба (өңки ады: Мүлкүчуруг). Зәхметкешлериң ислеглерини назара

алып, ТССР Ёкары Советинин Президиумы өзүнин 1966-нжы йылын 22-нжи сентябрындакы Указы билен она совет ишгәри Ажап Мәммедованын адыны дакды.

МӘММЕДОРАЗ [Мәммедора:з] — Кака районында өң оба, хәзир ер ады. ЯГГ, *Мәммедораз* — оба яшулусы.

МӘММЕДӨЛЕН — Теҗен районында гум. ЯГГ, *Мәммет кечҗе* диен адамың отурандыгы үчин, гума илки М ә м м е т к е ч җ ә н и ң г у м ы дийипдирлер. Мәммет шол ерде өленден сонра болса, гум Мәммедөлен адыны аляр.

МӘММЕТЯР [Мә:мметя:р] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Мәмметяр* — гуйыны газдыран адамын ады.

МӘНЕ [Мә:не] — Кака районында оба (хәзирки ады: А т а б а е в). Алын манысы белли дәл. Бу обада Абывердин М е й х е н е (Мехене, Мехне, Мәхне) диен гадымы шәхеринин галындылары ерлешйәр (МИТТ. I. 185 сах.). Түркменлер бу ады Мәне гөрнүшинде уланярлар. П. Померанцев рус дилинде Меача, Миана гөрнүшлеринде язылышындан угур алып, бу ады парсларын *миан* («орта») сөзүндендир дийип чаклаяр (П о м е р а н ц е в. 72 сах.).

МӘНЕБАБА [Мә:неба:ба] — Кака районынын Атабаев обасындакы XI асырын гымматлы архитектура ядыгәрлиги хасапланян мавзолей. Онда Авиценнанын дөврдеши ве якын танышы, шых Абу Сейит Мейхени (967—1049) жайланыпдыр.

МӘНЕЧАЙ [Мә:неча:й] — Кака районының Мәне обасына сув берйән чешме.

МӘРЕМОЙ [Мә:ремо:й] — Ленин районында оба. *Мәрем* я-да *мәхрем* — тире ады.

МӘТЕР [Мә:тер] — Калинин районында оба, яп. *Мәтер* — арыгы илки газдыран адамың ады. Кәбир яшулулар Мәтерин Хыва ханының эмелдары боландыгыны тассыклаярлар.

МӘТНЫЯЗ [Мә:тныя:з] — Дарганата районында оба. ЯГГ, она Мәтныяз жынлы диен адамың ады галыпдыр.

МӘХЕТҖАН [Мәхетжа:н] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гыр, гуйы. *Мәхетҗан* — эхтимал, гуйыны газдыран адамын ады

МӘШГӨЛ [Мә:шгө:л] — Көнеүргенч районында төверегине өң мәш экилен көл.

МӘШЕРИБОЙ [Мә:шери:бо:й] — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, шу обада Мәшерип (Мәтшерип) диен гарагалпак демир уссасының отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МӘШПАЯ [Мә:шпа:я] — Чәрҗев районында оба. *Мәшпая* — «мәшиң чөпи» диймекдир. ЯГГ, обаның ери чәгесөв боланы үчин, мәшден көп хасыл алныпдыр.

Н

НАГЫЕВ — Көнеүргенч районында оба (өңки ады: 1-н ж и М а й). ТССР Ёкары Советиниң Президиумы өзүниң 1966-нжы йылың 20-нжи сентябрындакы Указы эсасында Актелпек (Аннамәт) Нагыевиң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен оба онуң адыны дакды.

НАГЫМГАЛА — Мары районында гала, орта асыр көшгүниң галындысы. *Нагым* я-да *лагым* сөзи сув гечирмек ве бейлеки максатлар үчин газылан көвлери (туннеллери) аңладян сөздүр. Шу галада хем нагым бар. Деңешдир: С у м б а р, Л а г ы м.

НАЗАРГУЛЫ — Тагта районында оба. ЯГГ, *Назаргулы* — Васдан шу оба илкинжи гөчүп гелен ве яп газдыран адамың ады.

НАЙБАДАЙ — Гызылетрек районында Соңудагың гәдиги (гечелгеси), дере. ЯГГ, бу ат парсларың *найып* («милиционер»; «гаравул») ве *дай* (эхтимал, *дех* — «оба») сөзлеринден болуп, «гаравуллы гечелге» диен маныны аңладяр, чүнки шу ерден Эйрана гатналян вагты кервенлерден пач алмак үчин, гечелгеде гаравуллар гойлупдыр. Кәбир яшулулар болса бу ады парсларың *ней* («гаргы») сөзи билен багланышдырярлар. Магтымгулының гошгуларында хем бу ат душ гелйәр:

Хатарланшып кервен өтер,
Найбадайдыр ёлуң сениң («Соңудагы» гошгусы).

НАЙМАНОБА [Наймано:ба] — Көнеүргенч районында оба. Онда гарагалпакларың *найман* диен тиреси яшаяр.

НАЛ [На:л] — Мары — Гушгы демир ёлуның 102-нжи километринде, Мургабың чеп кенарында көл. Мейданы 20 *га* болан бу көлүң формасы атың тойнагына какылян нала меңзейәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

НАЛАЧБАБА [На:ла:чба:ба] — Вас төверегинде гадымы отурымлы ер, гыр, гүммез. ЯГГ, *налач (нәалач)* — «алачсыз» диймекдир, чүнки гадым заманларда Хыва ханы бир яшула ве онуң ковумларына гырың үстүнден ер берйәр. «Нә алач эдип, гыра сув чыкарып, экин экип

билеркәм?» диййип зейренййәндиги үчин, илат оңа Налач баба диййип ат гойяр. Налач баба 6—7 ерде жыкыр гуруп, гыра сув чыкаряр ве экин экйәр. Икинжи бир маглумата гөрә, *Налач баба* — арапларың Хорезмде дайханчылыгы ёла гоймак үчин иберен векили.

НАМАЗГӘ [Нама:згә] — Кака районында археологик әхмиетли гала; Хожамбаз районында арык. Парс дилинде *намазгә* (намазгәх) — «көпчүликлейин намаз окаляң ер» диймекдир. Галаның үстүнде ве арыгың боюнда өң чамазгә болупдыр.

НАРГЫЗ — Дәнев районында ики оба: Наргыз ве Орта Наргыз (деряның адасында ерлешйәр). Бу ат барада энчеме роваятларың дөредилендигине ве ерли илат тарапындан онуң «нер гыз» диййип дүшүндирилйәндигине серетмезден, бу сөзүң хакыкы манысы белли дәл.

НАРЛЫ [На:рлы] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Нарлы* — әхтимал, адам ады.

НАРЛЫДЕРЕ [На:рлыдерә] — Гаррыгала районында нарлы дере.

НАСОСЯП — Көнеүргенч районында сувы насос билен чыкарылян яп.

НЕБИТДАГ [Небитда:г] — Гүнбатар Түркменистанда небитли даг, шәхер, демир ёл станциясы. Өңлер небитиң ериң йүзүне чыкып, акып ятандыгы үчин, дага шу ат берлипдир. Соңра Улы Балканың этегинде шәхер дөрәп, оңа хем шу дагың ады дакыляр. Шәхер небитчилер посёлогы хөкмүнде 1933-нжи йылда дөрейәр. 1946-нжы йылда болса ол шәхере өврүлйәр.

НЕБИТЛИ — серет: Челекен.

НЕДИРГАЛА [Недиргала:] — Кака районында гала. ЯГГ, галаны Эйран шасы Недир салдырыпдыр. Ашгабат шәхериндәки «Түркменистан» ресторанының янында ерлешйән көне гала хем Недиргала (парсча Калаи-Недир) диййилйән экен (Росляков, 99 сах.).

НЕЖИМГАЛА [Нежи:мгала:] — Теҗен районында гала. *Неҗим* — адам ады.

НЕМЕКСАР [Немекса:р] — серет: Ерөюландуз.

НЕПРОХОДИМОЕ — Көпетдагда кетел, даг. Рус дилиндәки бу ат «гечип болмаян (кетел)» диен манындадыр. ЯГГ, Узындерәниң кетелине, соңра болса шол ердәки дага руслар шейле ат дакыпдырлар.

НЕРЕЗИМ — Амыдеряның саг кенарында өңки беглигиң, улы илатлы пунктуң, хәзир болса ерлериң атлары. Бу адың манысы белли дәл. Нерезимде өң Япач, Елмик, Гулжук, Гечили, Шорарык, Мукры, Чорга диен обалар болупдыр, эмма оларың отуран ерини сув басандыгы үчин, гөчмәге межбур болярлар. Бу ада Молланепесиң дөредижилигинде хем душ гелйәрис: Нерезимде бир сениң дек я-ха болгай, болмагай.

НЕРРЕ — Бәхерден районында даг. Адың манысы белли дәл. Деңешдир: Нәре.

НЕСИМЛИ [Неси:мли] — Гарабекевүл районында оба ве арык; Нерезимде өң оба. *Несимли* — тире ады.

НЕФЕРЕОЙ [Нефереo:й] — Көнеүргенч районында отурымлы ер. *Нефере* — тире ады; *ой* сөзи барада серет: Алилиой.

НИЛГОР [Ни:лгор] — Газанжык районында даг. *Нил* — гөк реңк; *гор* сөзүниң манысы белли дәл. Бу ат дагың реңки я-да шол ерден бояг алнандыгы билен бағланышыклыдыр. Деңешдир: Нилгәр.

НИЛГӘР [Ни:лгә:р] — Ашгабат районында депе, чешме. ЯГГ, депеден нил (гөк бояг) газылып алныпдыр ве шол ерде боягчы (нилгәр) ишләпдир.

НИЧГЕ [Ни:чге] — Гарагум каналының боюнда посёлок, гуйы; Сандыклы чөлүнде ёл. Эрсары диалектинде *ничге* — «инче» диймекдир. ЯГГ, гапдалындан инче ёл гечйән гуюлара көпленч Ничге диййилйәр, Саятдан Байрамала гидйән ёл хем шу гуйының үстүнден гечйәр. Башга маглуматлара гөрә, гуйы гөврүми боюнча ат алыпдыр. Гуйының якынындан гурлан посёлога хем шу ат дакыляр.

НОБА [Но:ба] — Эсенгулы районында гуюлар, өри мейданы. *Ноба* сөзүниң манысы белли дәл.

НОВА — Гөкдепе районында Новата диен чешмәниң ады дакылан оба.

НОВАЛЫ — Гаррыгала районында чешме. *Нова*—маллары сува якмак үчин агачдан я-да дашдан ясалан сүйри гап (ТДС, 471 сах.). ЯГГ, шу чешмәниң сувуны нова аркалы бейик ере чыкарып, ер суварыпдырлар (жыкыр болмадык ерде пес сувлы яплардан новалар аркалы белент ере сув чыкарярлар. Амыдеря бойларында оңа *новадепме* диййилйәр).

НОВАТА — Гөкдепе районында чешме. Бу ат аслында Новаатадыр, чешмә нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл. Деңешдир: Көвата, Новалы.

НОХУР — Бәхерден районында оба, җүлге (оңа Г а р ры Н о х у р хем дийилйәр). *Нохур* — этник ат. Ерли яшулулар бу сөзүң манысыны «докуз хүйрүң меканы» (парс дилинде но — «докуз», хури—«хүйр», «хүйр гыз») ве «Нухуң Нохур атлы оглуның меканы» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер. Парс дилинде *нохур* сөзи *нәхр* сөзүниң көплүги болуп, «бокурдаклар» «богазлар» диен манысы аңладяр (М и л л е р, 560 сах.).

НОХУРЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Дереде нохурлыларың отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

НӨВРЕКЧЕШМЕ — Кака районында чешме, өң оба. *Нөврек* сөзүниң манысы белли дәл. Х. Багтыяров оны «тәзе гелин» дийип терҗиме эдйәр (Б а х т и я р о в, 51 сах.).

НУРАКБОЙ [Ну:ракбой] — Калинин районында оба. Бу ат «Нурак ябының боюндакы оба» диен маныдадыр.

НУРБИКЕ [Ну:рби:ке] — Тагтабазар районында дере, мукаддес хасаплаян чешме. ЯГГ, *Нурбике* — шу дереде өлдүрилен аялың ады.

НУРУГАЛА [Ну:ругала:]—Гаррыгала районында кичи оба, гала. *Нуры* — адам ады. Ол нохурлыларың ышгат тиресинден болуп, шу оба илкинҗи гөчүп гелипдир (П о ц е л у е в с к и й. Племя, 34 сах.).

НУСАЙ — Ашгабат районында мешхур гадымы шәхериң харабачылыгы, Парфян дөвлетиниң гадымы пайтагты (К ө н е Н у с а й ве Т ә з е Н у с а й дийлип атландырылян ики гала). М. Е. Массон өң Н и с а й я гөрнүшинде уланылан бу парс сөзүни «отурымлы ер», «оба» дийип дүшүндирйәр (М. Е. М а с с о н. Городища Нисы. Труды ЮТАКЭ, т. I. Ашхабад, 1949, 17 сах.). Грек тарыхчысы Ф. Арриан греклериң чакыр худайы Диониснің өз энекеси Нисаның хатырасына шәхере Ниса, бу областа болса Нисайя дийип ат дакандыгыны беллэпдир (М. Е. М а с с о н. Ёкарда ятланан ишиң эпиграфы). Абу Са'д ас-Сам'ани (XII асыр) бу адың арапча «аяллар» диен маныдадыгыны, чүнки араплар шу ери алҗак боланда, галадакы аялларың олара берк гайтавул берендигини язяр (МИТТ, I, 342 сах.). Эмма бу нәдогрудыр, чүнки бу ат араплар Орта Азияны алманка хем болупдыр. Хас өң Нусай М и х р д а т к и р д, ягны «Митридат тарапындан гурлан» дийлип атландырылян экен (М а с с о н, 82 сах.).

НЫЯЗГУЛЫ [Ныя:згулы] — Гаррыгала районында чешме, дере. *Ныязгулы* — адам ады.

НӘЗДЕПЕ [Нә:здепе] — Гызыларбат — Бәхерден районларының аралыгында белент гум депеси. ЯГГ, елиң ыгына ондан-оңа сүйшүп йөрйән чәгелере *нәз* хем дийилйәр («пылан гуйыны нәз алайыпдыр»). Бу гум депесиниң реңки ак. Деңешдир: Г ы з ы л җ а п ә з.

НӘРЕ [Нә:ре] — Гаррыгала районында оба. *Нәре* — парсларың *наранҗ* я-да *наранг* сөзүнден болуп, цитрус өсүмлигиниң адыдыр.

О

ОБАГОНАН [О:багонан] — Гарагумда такыр. ЯГГ, өң шу такырда оба болупдыр.

ОБАГӨРНЕР [О:багөрнер] — Ёлөтен районында гум. Обаның якынында ерлешендиги үчин, онуң үстүнден оба гөрүнйәр.

ОБАОТУРАН [О:баотуран] — Гөкдепе районында дере. Өң шу дереде оба болупдыр.

ОБОЙ — Газанҗык районында оба, чешме. Адың манысы белли дәл.

ОБРУЧЕВ СӘХРАЛЫГЫ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гиң сәхра. Түркменистаның өндүриҗи гүйчлерини өвренмегиң эсасыны гоюҗыларың бири болан ве Гарагумда ылмы-барлаг ишлерини гечирен мешхур алым В. А. Обручевиң хатырасына дакылан ат.

ОВАЛТОВАЛ — Челекен ярым адасында ер ады. Бу сөзүң манысы белли дәл.

ОВАДАНДЕПЕ — Ашгабат районында археологик әхмиетли тогалак белент депе. Гызыларбатда хем шейле атлы депе бар. Онуң ады барада шахыр Б. Худайназаров өзүниң «Овадан депе» гошгусында шейле язяр:

Ах, Овадандепе, овадан депе,
Сен нәхили бейле өз адыңа бап!
Хезиллер эдерсиң мунуң үстүнде,
Ятсаң совук чәгә багрыңы ойкап.

ОВАДАНЧӘГЕ [Оваданчә:ге] — Түркменгала районында гум.

ОВЛАКДАГ [Овлакда:г] — Небитдаг төверегинде даг. Ерли яшулулар бу ады «үстүнде овлак бакылан даг» дийип дүшүндирйәрлер.

ОВЛАКШОР [Овлакшо:р] — Хожамбаз районында гиң шор мейдан, хәзир аэропорт. Шол шорлукда *овлакчапма* («козлодрание») ойны гечирилйәндиги үчин, оңа шейле ат берипдирлер.

ОГАМЕНЕ — Челекенде өң оба, хәзир ер ады, өвлүйә. Яшулулар Огамы шол өвлүйәде жайланан аялың ады хасап эдйәрлер.

ОГЛАНГЛИН — Красноводск районында Огланлы посёлогының якынында илатлы пункт. *Оглан* сөзи барада серет: О г л а н л ы; *глин* — рус дилиндәки *глина* сөзүнден болуп, «палчык», «лай» диймекдир. Бу ерден бентонит палчыгы алыняр.

ОГЛАНЖЫК — Газанжык районындакы дагда ер ады, гуйы, өвлүйә. ЯГГ, гыргын кеселинден энчеме чага ёгалып, олар шу ерде жайланяр ве бу өвлүйә Огланжык диен ады аляр.

ОГЛАНЛЫ — Небитдаг шәхерине дегишли посёлок; Красноводск районында оба. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Деңешдир: О г л а н ж ы к.

ОГРУДАГ [Огруда:г] — Гүнбатар Түркменистанда даг. Бу ат дагың ерлешен ери, ягны онуң бейлеки даглардан четрәкдедиги билен багланышыклы болса герек. Деңешдир: Е т и м д а г, Б ө т е н д а г.

ОГУРЖАЛЫ — Красноводск районында (Каспи деңзинде) ада, шу адада ерлешйән оба. Бу адың манысы барада дүрли маглуматлар бар. Каспи деңзинде барлаг гечирен рус алымлары *огры* сөзүнден угур алып, оны «деңиз галтаманлары» дийип дүшүндирйәрлер (Л. С. Б е р г. История исследования Туркмении. Туркмения, т. I. Л., 1929, 88 сах.) Ерли яшулуларың бирнәчеси аданың эгри хыяр формасындадыгыны гөз өңүнде тутуп, оны русларың *огурцы* («хыяр») сөзүнден эмеле гелендир дийип чаклаярлар. Бу дүшүндиришлериң икиси хем нәдогрудыр, чүнки бу ат руслар бу ере гелмезден өң, ягны Темириң йөришлериниң тарыхында (XIV асыр) О г у р ч а ве А г ы р ч а гөрнүшлеринде душ гелйәр (Б а р т о л ь д. Ислам, 64 сах.). ЯГГ, Балкан төвереклеринде гөчүп-гонуп йөрен түркменлериң бир бөлеги (дуежи тиреси) галмыкларың чозушларындан горанмак максады билен, шу гизлин адада ерлешйәр, олара «огры жай-

лы» («огрың жайлы») диййәрлер. Соңра бу ат гысгалып, Огуржалы гөрнүшине гечйәр (А. Д ж и к и е в. Туркмены юго-восточного побережья Каспийского моря. Автореферат. М., 1958, 2—3 сах.).

ОГШУК — 1. Дашховуз ве Калинин районларында обалар. *Огшук* — тире ады. 2. Мургап районында (Гарагумда) гуйы ве өри мейданы. Бу ерде *огшук* сөзи «поса» манысындадыр. Гуйының адына мундан такмын 60 йыл чемеси өң болан шу вака себәп болупдыр: Чары дийен чолук 25 йыллап Берди бая хызмат этсе-де, өйленип билмәндир. Берди байың үч аялы бар экен. Язлага чыкыланда, Чары онуң кичи аялы билен душушяр. Огшашып дуркалар тутулып, икиси хем өлдүрилйәр. Шу вакадан соңра гуя Огшук диен ат галяр (Н. О м а д о в. Огшугың өрүсинде. «Эдебият ве сунгат», 27. IV. 1967).

ОДАЛАН [О:далан] — Бәхерден районында дере, чешме.

ОДУНЧЫДЕПЕ [О:дунчыдепе] — Байрамалы районында депе. Онуң төверегинде одуның ве одунчыларың көп боляндыгы үчин, депе шу ады аляр.

ОЖАК [О:жак] — Дарганата районында, Дуебоюн сув ховданының кенарында гурулян посёлок, газлы ер. Посёлогың хәзирки ады: Г а з о ж а к. Илки бу ат чөлдәки ожак газылан ериң адыдыр. Деңешдир: Ү ч о ж а к.

ОЖАРЛЫАЛА [Ожарлыа:ла] — Кака районында такырлык билен гезеклешип гидйән гум (серет: А л а).

ОЙШЫХ [О:йшы:х] — Калинин районында оба. Бу ат «шыхларың ойы (обасы)» диен маныдадыр.

ОК — Газанжык районында оба. *Ок* сөзи географик термин болуп, жарларың (сил сувуның) гума сүсңәп гирйән ерини аңладяр. Оба Акчилиң гума урян еринде ерлешйәр.

ОК [О:к] — Керки районында оба; Красноводск районында Гызылсувдан Аваза ченли бирнәче обаның тутуш ады. *Ок* — тире ады. Красноводскили яшулулар бу ады *ок* («стрела») сөзи билен багланышдырярлар, эмма бейле дүшүндириш нәдогрудыр, чүнки бу адың *о* чекимлиси узын айдыляр. Биз бу ады хем тире ады хасаплаярыс, себәби ок тиреси шу төверекде яшапдыр (серет: О к у ң г у м ы).

ОКАРЫК [О:ка:рык] — Керки районында Ок обасына сув берйән арык.

ОКАТАН — Гаррыгала районында дере ве чешме. ЯГГ,

гечен асырын ахырларында рус гошунларынын шу дерединдәки ялчы дашын йүзүне көп ок атандыклары үчин, она шейле ат берлипдир.

ОКС — Амыдерянын гадымы Ө г ү з диен адынын греклешдирилен варианты. Серет: А м ы д е р я.

ОКТЯБРЬ — Гөкдепе, Көнеүргенч, Тагта ве Чәржев районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Тагтадакы обанын өнки ады: К е р п и ч л и; Чәржевдәки обанын өнки ады: Х о ж а г а л а.

ОКУН ГУМЫ [О:кун] — Красноводск районында улы гум. *Ок* — тире ады. *Ок* я-да *оклы* тиресинин шу төвереклерде яшандыгыны, ягны дүрли урушлардан сон, оларын Балкан дагына тарап гидендигини Абылгазы беллэпдир (К о н о н о в. Родословная, 68 сах.). Бу ады карталарда О к т у м к у м (газакча: О к т у н к у м ы) гөрнүшинде нәдогры языплар.

ОЛАМ — Хожамбаз ве Чаршанны районларында обалар. *Олам* — орта асырларда хем белли болан овнук түркмен тайпаларынын биридир (ТССР тарыхы, I том, 2 китап, 8 сах.). А. Багтыяров Хожамбаздакы, Халачдакы, Чаршанныдакы ве Саратдакы оламлары аланлар я-да аслар диен гадымы гөчме тайпанын галындылары хасап эдйәр (А. Б а х т и а р о в. «Осколки» исчезнувших аланов. «Туркменоведение», № 8—9, 1930, 39 сах.).

ОЛАМСУРХЫ — Чаршанны районында оба. *Олам* ве *сурхы* — тире атлары. Оламларын бу обасы сурхулары гапдалында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр (серет: А к г у м о л а м.

ОМАР — Йыланлы ве Керки районларында обалар. *Омар* — тире ады.

ОМАРАТА — Красноводск районында Бекдаш посёлогына гошулан илатлы пункт. *Омарата* — өвлүйә ады.

ОМАРПӘКИЗЕ [Омарпә:кизе] — Йыланлы районында оба. *Омар* ве *пәкизе* — тире атлары.

ОМЧАЛЫ — Красноводск районында даг, дензин кенарында улы бурун.

ОНБЕГИ [О:нбеги] — Кака районында оба. ЯГГ, *онбеги* — революциядан өн гечен оба яшулусынын чин ады. Денешдир: Й ү з б а ш ы.

ОНГУЛАЧ [О:нгулач] — Ленин районында гинлиги боюнча атландырылан канал.

ОНДАР — Челекен ярым адасында депе. *Ондар* сөзүнин манысы белли дәл.

ОН ЕДИНИН ОЙЫ [Он еди:нин о:йы] — Бәхерден районында дүз мейдан (өнки ады: Г у л т а к ы р ы). ЯГГ, басмачылар билен болан сөвешде 17 адамын өлендиги үчин, она шейле ат берлипдир.

ОНИКИӨЙЛИ — Дашховуз районында оба (икинжи ады: О н и к и я п б о й ы). Бу яп илки 12 машгаланын шәрикли ябынын ады болуп, сонра оба гечипдир.

ОНУРГА — Ашгабат районында гөрнүшине гөрә ат алан эгри гум.

ОРАЗМЫРАТСОПЫ [Ора:змыра:тсо:пы] — Тежен районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Оразмырат сопы* — гуйыны газдыран адамын ады.

ОРАЗСАКГАР [Ора:зсакгар] — Красноводск районында гуйы, өри мейданы. *Ораз* — адам ады, *сакгар* — опун тиреси.

ОРМАН — Йыланлы районында оба. *Орман* — тире ады. Бу оба икә бөлүнипдир: П е к г е й л и О р м а н (*пекгей* — емрели тиреси. Өн шу обанын орнунда пекгейлилер яшаян экен) ве Гүжүмли Орман.

ОРАЗГЕРЕН [Ора:згерен] — Калинин районында ер ады, оба. *Ораз* — адам ады; *герен* — тире ады.

ОРТА АЗИЯ — Өзбегистан, Түркменистан, Тәжигистан, Гыргызыстан ССР-лерини өз ичине алян территоря. *Азия* — ассириялыларын *асу* («гүндогар») сөзүндендир (Н и к о н о в, 16 сах.). Бу территорияны Меркези Азиядан тапавутландырмак үчин, европа (рус) алымлары тарапындан дакылан ат. Революциядан өн бу ерә көпленч Т у р к у с т а н дийилйәрди.

ОРТАБЕК — Гарагумда гыр. Бу ат «ортадакы берк гыр» диен маныдадыр.

ОРТА ГАРАГУМ — серет: Г а р а г у м.

ОРТАГУЙЫ — Гүнбатар Түркменистанда гыр, үч саны гуйы: К и ч и О р т а г у й ы, О р т а г у й ы ве У л ы О р т а г у й ы. Гуйы Хыва ёлунын орта гүрпүнде ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ОРТАКӘЛ [Ортакә:л] — Ашгабат районында кәлин якасында ерлешйән оба.

ОРТАӨЗ [Ортаө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере («ортакы өз»). *Өз* сөзи барада серет: А г ө з.

ОРТА ТОПЯТАН — серет: Т о п я т а н.

ОРУН — серет: У з б о й.

ОРУНДЕРЯ [Орундеря:] — Көнеүргенч районында сувлы жар, кәл (сувы Орна гуйяр). ЯГГ, Үңүзден сув акян вагтында ол деряның бир голы болупдыр.

ОРУНЖЫК — Небитдаг төверегинде оба, ой ер. Ерли геплешикде *орун* сөзи деряларың, жарларың гуры орунларыны аңладяр. Меселем, Гарагумдакы Үңзе Орун хем дийилйәр. Оба шейле орунда ерлешйәр.

ОРУНЧӘГЕ [Орунчә:ге] — Эсенгулы районында ер ады, гуйы. Гуйы орнуң (серет: Орунжык) чәгели ериндеп газыландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ОРУС — Хожамбаз районында оба. *Орус* — оламың кичи тиреси.

ОРУСБАЙ [Орусба:й] — Керки районында өң оба, хәзир арык. Бу ат оламларың орус тиресиниң ады билен багланышыклы болса герек, чүнки, ЯГГ, руслар Керкә гелмезден өң хем, оба шейле атландырылян экен.

ОРУСЖЕҢҢЕЛ — Керки районында жеңңел. *Орус* — тире ады. ЯГГ, өң шу жеңңелде орус тиреси отурыпдыр, соңра олар деряның саг кенарына (Хожамбаза) гөчүпдирлер.

ОРУСЯП [Орузя:п] — Калинин районында оба, яп; Көнеүргенч районында яп. Яшулулар бу ады «рус инженерлериниң чекдирен ябы» дийип дүшүндирйәрлер.

ОРУСЯПБОЙЫ [Оруся:пбойы] — Көнеүргенч районында Орусябың боюндакы обаларың тутуш ады.

ОРУСЯТАН — Тежен районында ер ады. ЯГГ, рус топографлары революциядан өң шол ерде көп вагтлап яшапдырлар. Тагтабазар районында хем бир дере шейле атландырылыпдыр, чүнки басмачылара гаршы гөрешде вепат болан рус солдатлары шу дереде жайланыпдыр.

ОСМАНОЮК [Османо:юк] — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Осман* — чопаның ады, оңа Осман гызыл хем диер экенлер; *оюк* сөзи барада серет: Д а ш о ю к. Гуйының янында оюгың (ориентир беллигиң) бардыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ОСТЫ — Фарап районында оба. Бу адың манысы белли дәл. XIX асырың ортасында бу ат У с т ы г а л а сы гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 476 сах.).

ОТУЗӨЙЛИ — Бәхерден районында гум, экеранчылык ер. ЯГГ, шол ерде өң 30 чемеси хожалык яшапдыр.

ОЮКЛЫ [О:юклы] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. ЯГГ, ягын сувуның гуйының бир тарапыны ояндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Икинжи

бир маглумата гөрә болса, өң гуйының янында оюк (ориентир, беллик) бар экен.

ОЮКЛЫГЫР [О:юклыгыр] — Гарагумда гыр. *Оюк* сөзи барада серет: Д а ш о ю к.

Ө

ӨВЕЗАЛЫ [Өвеза:лы] — Дашховуз районында оба. *Өвезалы* — адам ады. Ерли яшулулар оны «Гөроглы» эпосындакы Өвез билен баглашдырярлар ве «Өвез хан шу оба гелип, усса Бадамыңка дүшләп геченмиш» дийип гүррүң берйәрлер.

ӨВЕЗБЕРДИ КУЛЫЕВ — Ашгабат — Бүзмейин арасындакы демир ёл разъезди. 90-нжы я-да Б а г л ы я р ы м дийлип атландырылян бу разъезде гөрнүкли революционер Өвезберди Кулыевиң ады дакылды.

ӨВЛҮЙӘБОЙЫ [Өвлүйә:бойы] — Тагта районында оба. Бу адың «Өвлүйәябың боюндакы оба» диен манысы бар.

ӨВЛҮЙӘГӨРНЕН [Өвлүйә:гөрнен] — Тагта районында гум. Үстүнден Ысмамыдата өвлүйәси гөрүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ӨВЛҮЙӘЯП [Өвлүйә:я:п] — Тагта районында Ысмамыдата өвлүйәсине барян яп.

ӨВШҮККӨПРИ — Көнеүргенч районында оба (обаның өңки ады Р е ж е п б а ш ы г ы ш л а к; эймирлер яшаяндыгы үчин, оңа Э й м и р л е р о б а с ы хем дийилйәр). *Өвшүк* — шол ердәки яба көпри салдыран байың ады.

ӨГЕМ [Ө:гем] — Гарабекевүл районында өң оба. *Өгем* — тире ады.

ӨДЕЙ — Гызылетрек районында оба, өвлүйә, ЯГГ, *Өдей* — адам ады.

ӨЖИ [Ө:жи] — Гаррыгала районында өң оба, хәзир ер ады. ЯГГ, *өжи* я-да *өйжи* сөзи *өйжүк* сөзүниң гысгалан гөрнүшидир. А. П. Поцелуевский бу ады *өвжи* («хвастун», «бахвал») сөзүнден хасаплаяр ве шол ерден геченйән Өжи диен арыгың адының соңра оба гечендигини беллейәр (П о ц е л у е в с к и й. Племя, 34 сах.).

ӨЗБЕГӨЛЕНЪЕРЛИ — Гарабекевүл районында оба. *Ерли* — тире ады. Яшулулар бу топоними Сейди дөврүн-

де Бухара эмири Мирхайдарын Амыдеря бойларына эден йөриши билен багланышдырярлар. Шол сөвешлериң биринде Бухара гошунларынын көпүси гырыляр. Ол ере Ө з б е г ө л е н дийип ат дакярлар. Шу обада әрсарыларын ерли тиресиниң отуряндыгы үчин, обанын ады Өзбегөленъерли болуп галяр.

ӨЗБЕК ОБАСЫ — Чәржев районында оба. Обада өзбеклер яшаяр.

ӨЗУГРЫ [Ө:зугры] — Гаррыгала районында дере («өзүң угры»). *Өз* сөзи барада серет: А г ө з.

ӨЙЛЕГУШЛУК — Газанжык районында оба, чешме, гуйы. *Өйле* — гүнортандан соңкы вагт ве гүнорта-гүнбатар тарап; *гушлук* — Гүнүң яны ёкары сайланян вагты ве гүнорта-гүндогар тарап. *Гушлук* сөзүни М. Кашгары «гүн чыкандан соңкы вагт» дийип дүшүндирйәр (К а ш г а р ы, I, 439 сах.). Гечен асырда чыкан рус карталарында Ө й л е (Уила) ве Г у ш л у к (Кушлюк) диен чешме атлары гөркезилйәр. Чешмелерин бири обанын өйле тарапында, бейлекиси хем гушлук тарапында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ӨЙЛЕГЫЗЫЛ — Гарагумда Күкүрт заводының якынында улы гызгылт депе. ЯГГ, депе шол ерде отуран обанын өйле тарапында ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр. Денешдир: Ө й л е г у ш л у к.

ӨЙМЕЖЕ — Гызылетрек районында дере, ёл. Оңа нәме себәпден бейле адын галандыгы белли дәл.

ӨКҮЗБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. ЯГГ, чешмәнин боюнда отуң болдугы үчин, өкүзлер көпленч шол ере гачып гидйән экен. Шонуң үчин хем чешмә шейле ат берлипдир. Өкүзин «дерә» манысындакы гадымы өгүз, үгүз сөзүнден болаймагы хем мүмкиндир.

ӨКҮЗГӨРШЕН — Эсенгулы районында ер ады, депе. ЯГГ, депәнин өңки ады: Ө к ү з ө л ш е н, чүнки шол ерде ики өкүз уршуп, икиси хем өлйәр.

ӨКҮЗЯП [Өкүзя:п] — Калинин районында оба, яп; Тагта районында яп. *Өкүз* — тире ады.

ӨЛМЕЗ — Бәхерден районында дере, чешме. Оңа нәме себәпден бейле адын галандыгы белли дәл.

ӨНАЛДЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы, оңа Ө н и а л н а н хем диййәрлер. Шол ерден гечйән ёлуң өңүне гумуң бөвет болуп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ӨРДЕКЛИ [Ө:рдекли] — Эсенгулы районында ер ады; Гарагумда как.

ӨРЕИШАН [Ө:реи:ша:н] — Көнеүргенч районында оба. *Өре* ишан — шу обада яшан бир руханының ады.

ӨРҮМЛИЖЕ [Ө:рүмлиже] — Газанжык районында гуйы-чешме, гуйы, даг. Илки бу дашдан өрүлип газылан гуйының ады болуп, соңра бейлеки объектлере гечипдир.

ӨСЕРИҢ МЕТЖИДИ [Метжи:ди] — Көнеүргенч районында оба. *Өсер* — метжит салдыран газак байының ады.

ӨТГҮРАШАН [Өтгүра:шан] — Бәхерден районында даг. *Өтгүр* — Арчмандакы *Өтгүр* галасында отуран ханың ады. ЯГГ, бир урушда Өтгүр хан шу дагдан ашып, Эйрана гачяр.

П

ПАГТАОБА [Пагтао:ба] — Ашгабат шәхериниң демиргазык бөлеги. ЯГГ, өң шол ерде пагта сатын алныпдыр.

ПАГТАЧЫ — Калинин ве Саят районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Калинин районындакы обанын өңки ады: Г а т ы о й.

ПАЛАВЖЕҢҢЕЛ—Хожамбаз районында өң оба, хәзир жеңңел. Оба Палав Режебиң ады дакылыпдыр (оңа Палав пәлван хем диййәрлер). Палав Режеп диен адам жеңңелден ер ачдырып, илкинжи гезек колхоз гуряр. Эмма 1954-нжи йылда жеңңели сув аландыгы үчин, оба Сурха гөчмели боляр.

ПАЛИЗЕКДЕПЕ [Па:ли:зекдепе] — Сарагт районында депе. *Пализ* — парс сөзи болуп, «бакжа» диймекдир. Төверегинде бакжа экиләндиги үчин, депе шейле ат алыпдыр.

ПАЛТАГАЧАН — Көнеүргенч районында оба (өң көл ады); Ленин районында гуйы: Гарагумда ер ады. Бу объектлер гуя (я-да көле) палтаның гачырыландыгы билен багланышыклы ат алан болса герек.

ПАНТЫШАТА — Бәхерден районында чешме, өвлүйә. *Пантыш* сөзүниң манысы белли дәл.

ПАРАВ — Гызыларбат районында оба, даг (дага П а р т а в хем дийилйәр). Бу ады *парнов* диен халкың

аДы билен багланышдырярлар (Г. Р о у л и н с о н. Дорога в Мерв. Записки Кавказского отдела РГО, кн. XI, вып. I. Тифлис, 1880). Оба Фарав (европалы алымларың ишлеринде: Ф е р а в а) диен орта асыр шәхериниң я-да рабадының якынында ерлешйәр.

ПАРАВБИБИ [Паравби:би] — Гызыларбат районында XI—XII асырың архитектура ядыгәрлиги болан мавзолей. Ол Парав обасында ерлешйәр. Яшулулар мавзолейде Парав диен аялың жайланандыгыны гүррүң берйәрлер.

ПАРМДЕПЕ — Мары районында гала. *Парм* сөзүниң манысы белли дәл.

ПАРХАЙ — Гаррыгала районында чешме, гөзел жүлге. *Пархай* сөзүниң манысы белли дәл.

ПАТДЫ — Фарап районында оба. Ерли геплешикде *патды* сөзи «паты-путы» диен маныдадыр. ЯГГ, өң шу обадакы базара Патды дийилйән экен, соң бу ат оба гечйәр.

ПАТМАСАЙ [Па:тмасай] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуры жар. *Патма* — шол ерде отуран аялың ады; *сай* сөзи барада серет: Г у р у м с а й.

ПЕКГЕЙ — Йыланлы ве Ленин районларында обалар. *Пекгей* — тире ады. Йыланлыдакы пекгейлер такмын бир асыр өң Ленин районына гөчүпдирлер, эмма оларың өңки яшан обасының ады шу вагта ченли сакланяр.

ПЕЛВЕРТ — Керки районында оба, гала. Галаның ады оба дакылыпдыр. *Пелверт* сөзүниң манысы белли дәл. Бу сөз Перверд формасында хем душ гелйәр ве «Гүлшен ал-мүлүк» диен эсерде ол түркмен тиреси хасап эдилйәр (МИТТ, II, 422 сах.). Эмма бу нәдогры болса герек, чүнки тире атларында *пелверт* сөзи душ гелмейәр. Пелверт обасында болса гаража тиреси яшаяр. Яшулуларың бирнәчеси болса бу адың перверд гөрнүшинден угур алып, оны «перилер юрды» дийип терҗиме эдйәрлер. Оларың гүррүңлерине гөрә, бу галаның өңки ады Ш ә х р и-Х а й б а р экен. Пелверди диен сүйҗи хем бар. Биринжи гезек шу обада тайярланыландыгы үчин, оңа шу ат берлипдир.

ПЕЛВЕРТЛИ — Хожамбаз районында оба. ЯГГ, бу обаның адамлары Пелвертден гөчүп гелипдирлер.

ПЕНДЕРЕ — Бәхерден районында Эгридере, Алышейтан, Жовмаст, Көв, Селинлибайыр диен 5 дерәни өзүнё бирикдирйән дере, чешме. Парс дилинде *пенҗ* — «бәш» диймекдир (*җ* сеси соңра дүшүрилипдир).

ПЕНДИ — Тагтабазар оазисиниң өңки ады. Бу ат асылында П е н ж д е х болуп, парсларың *пенҗ* — «бәш» ве *дех* — «оба» сөзлеринден эмеле гелипдир ве «бәш оба» диен маныны аңладыпдыр (Н. Н а р т ы е в. Сарыкский диалект туркменского языка. Автореферат. Ашхабад, 1960, 5 сах.), соңра ол түркмен дилиниң фонетикасына уйгунлашдырылыпдыр ве Пенди гөрнүшине гечипдир: Пенждех<Пенжде<Пенде<Пенди. XII асырың гөрнүкли тарыхчысы Абу Са'д ас-Сам'аниниң «Китаб ал-ансаб» диен географик ишинде бу топоним Хамскара гөрнүшинде душ гелйәр ве оңа Пенждех хем дийилйәндиги ятланыляр. Арап дилинде «бәш оба» диен маныны аңладян Хамскара сөзи шейле дүшүндирилйәр: «Хамскара, оңа Пенждех хем дийййәрлер. Бу Алган, Мараст, Мадуя, Карикан ве Бахвана диен бирлешен обалардыр. Шонуң үчин-де, олары Хамскара — бәш оба дийип атландырыпдырлар» (МИТТ, I, 331 сах.). Эййәм XIII—XIV асырларда бу топонимиң Хамскара гөрнүши дәл-де, Пенждех диен парс варианты актив уланылмага башлаяр. Якудың ве Решидеддиниң ишлеринде биз бу адың диңе парсчасына душ гелйәрис (МИТТ, I, 413 сах.; Рашид-ад-Дин. Сборник летописей, т. I. М.—Л., 1952, 139 сах.). Хас соңрак, гечен асырда Пенди топоними Т а г т а б а з а р диен ат билен чалшырыляр.

ПЕНДИ ЧӨЛИ — Тагтабазар төверегиндәки чөллерин тутуш ады (серет: П е н д и).

ПЕНҖИВАР [Пенҗива:р] — Мургап районында Бәштаразың парсча ады. Парс дилинде *пенҗ* — «бәш» диймекдир, *вар* хем, эхтимал, «агыз» диен маныда болса герек. Деңешдир: Х и н д и в а р.

ПЕРЕВАЛ — Газанжык районында демир ёл станциясы (өңки ады: Г ө т и н). Рус дилинде *перевал* сөзи «гечелге», «ашалга» («ашув») диен маныдадыр. ЯГГ, Кичи Балканың үстүнден гечйән гадымы кервен ёлуның шу станцияның якынындан өтйәндиги үчин, муңа шейле ат берипдирлер.

ПЕРЛИГАЯ — Гаррыгала районында гая. Бу гаяда гушуң ве онуң елегиниң көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПЕРМАНША [Перма:нша:] — Дәнев районында оба. ЯГГ, *Перманша* — адам ады.

ПЕРРЕҢ — Мары районында оба. *Перреӊ* — тире ады. Бу тире ики обаны эмеле гетирйәр. Олары тапавутландырмак үчин, бирине Ч у ң ң у л л ы п е р р е ң (ягны чуңңулың янында отуран перреңлер), бейлекисине Мерҗенлиперреӊ (нәме себәпден бейле дийлендиги беллидәл) дийип ат берлипдир. Г. И. Карпов бу тирәниң адыны «батыр» дийип терҗиме эдйәр (К а р п о в. Родословная, 68 сах.).

ПЕРРЕҢЧӘГЕ [Перреңчә:ге] — Мары районында гум. *Перреӊ* — тире ады.

ПЕСКИ — Мары — Чәрҗев аралыгында демир ёл станциясы. Рус дилинде *пески* «чөл», «сәхра» диймекдир. Станция чөлүң ичинде ерлешйәр.

ПЕССЕҖИКДЕПЕ — Гөкдепе районында археологик әхмиетли депе, неолит заманындакы обаның галындысы.

ПЕТДЕЛИ — Гарагум каналының боюнда (Гүндогар Гарагумда) өң шор мейдан, хәзир көл. *Петде* — тораңңының бир гөрнүши.

ПЕЧЕКЛИ — Бәхерден районында даг, отлы дузлук. *Печек* — от ады.

ПЕШАНАЛЫ [Пеша:налы] — Мары районында оба (өң 2 оба: П е ш а н а л ы г о ң у р ве П е ш а н а л ы г ө к җ е). ЯГГ, *пешаналы*—«пешеханалы» сөзүниң гысгалан гөрнүшидир. Шу ере илкинҗи гезек гөчүлип гелненде, чыбын-чиркей өрән кән болупдыр. Шондан горанмак үчин, илат йүнден говы пешеханалар эдинипдирлер. Шахыр Ч. Гурбангылыҗов бу ат барада шейле язяр:

Бир вагтлар *Пешаналың* пешеси,
Гүн яшандан үстүмизе эңерди.
Гүндизине етмедик дей нешеси
Гамышлыга, жеңңеллиге сиңерди.

Чыбынлардан дүшүп башагай дерде,
Адамлар бу ерден гөвнүн бөлүпдир.
Пешанасыз өй болмансоң бу ерде,
Пешаналы адам шондан галыпдыр.

Инди пешәң жеңңелем ёк, өзем ёк,
Ол ер ак алтының болды месгени.
Хич адамда пешехордаң ызам ёк,
Мыхманлыга гелибериң гөс-гөни.
(Ч. Гурбангылыжов)

ПЕШТАГ [Пешта:г] — Кака районында гала. *Пештаг* — парсларың *пиш* («өң», «илери») ве *таг* («текже» я-да «тагча») сөзлериндендир, чүнки йыкылан эркде илери гарап дуран текҗелер бар экен.

ПИРТИКАҢЯП [Пиртика:ня:п] — Түркменгала районында яп. ЯГГ, шу яп 1909-нҗы йылда практика гелен студентлериң чекен планы эсасында газыляр. Оңа Практикантяп дийип ат дакярлар. Соңра бу ат бирнеме үйтгедилипдир.

ПИШИГОЙ [Пишиго:й] — Ленин районында оба. ЯГГ, шу ой өзлешдирилмәнкә, онда ябаны пишиклер көп болупдыр.

ПИШМЕЛИҖЕ — Газанҗык районында шорлук. ЯГГ, шорлугың гумунда тогалак кесеклериң көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОЛАСОЛТАН [Поласолта:н] — Тагта районында оба (өң 1-н ж и П о л а с о л т а н ве 2-н ж и П о л а с о л т а н обалары). Бу ат аслында Полисолтан болуп, «солтаның көпрүси» диен маныдадыр. Парсча *пол* я-да *пул* — «көпри»; *Солтан* — әхтимал, адам ады. ЯГГ, С о л т а н г и д е н диен гүзериң якынында ерлешйәндиги үчин, шол ердәки тагтадан салнан көпрә Поласолтан дийилйән экен.

ПОЛАТДОҢ — Эсенгулы районында депе (оңа П о л а д ы ң д о ң ы хем диййәрлер). *Полат* — адам ады; *доң* сөзи барада серет: Г а р а д о ң.

ПОЛТАВКА — Тагтабазар районында, Гушгы посёлогының якынында илатлы пункт. Гечен асырың ахырларында шол ере Полтава губерниясындан бирнәче хоҗалык гөчүрилип гетирилйәр ве оларың обасына Полтавка дийлип ат берилйәр (Б. Ш а п и р о в. Наши пограничные окраины в Средней Азии. Спб., 1901, 62 сах.).

ПОПУШЫҢ ГУМЫ — Мары ве Мургап аралыгында гум. *Попуш* — адам ады.

ПОРДЕРЕ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Парсча *пор* я-да *пур* — «долы» диймекдир. Көп дерелердәки сувуң шу дереде йыгнаняндыгы ве чешмәниң бол сувлудыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдир: П у р г у д у к.

ПОРРУКЛЫ — Саят районында арык. *Поррук* — Амыдеря бойларында өсйән екен диен өсүмлигиң көки.

ПОРСУГАЛА [Порсугала:] — Мургап районында гала. Орта асырлардакы Синж диен обаның галындысы болан бу галаның ады, Г. Адыковың пикириче, шол ердәки шор сувлы батгалыкларың порсамагы билен багланышыклы дакылыпдыр (Адыков. Поселение. 122—123 сах.). Эмма ерли яшулулар бу ат барада башгача гүррүң берйәрлер, ягны мундан 100 йыл чемеси өң, эйранлылар Марының үстүне чозярлар. Бу газаплы сөвешде түркменлер үстүн чыкяр, душманың топларыны ве ок-ярагларыны олжа аляр. Порсугала төверегинде душманларың көпүси өлдүрилип, маслыклары порсап галяр. Шондан соң галаны Порсугала дийип атландырярлар. Шу гүррүңиң догры болмагы мүмкиндир, чүнки яшулуларың гүррүңи тарыхы вакалар билен догры гелйәр. 1861-нжи йылда Хамза Мүрзе Эшмет Даулың ёлбашчылыгында Марының үстүне чозуш эден 30 мүң Эйран гошунындан 27 мүңүси Порсугала төверегинде чым-пытрак эдилйәр. Бу тарыхы сөвеше Говшут хан ёлбашчылык эдйәр (ТССР тарыхы, I том, 2 китап, 96—97 сах.).

ПОРСУГӨЛ [Порсугө:л] — Тагта районында ики саны порсы сувлы көл (ёмут диалектинде *гөл*).

ПОРСУГУЙЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, порсы сувлы гуйы.

ПОРСУГУМ — Көнеүргенч районында гум. Оңа ортасындакы порсы сувлы көлүң ады гечипдир.

ПОРСУКӨШК — Байрамалы районында, нәхили-де болса, бир эрбет ыс билен багланышыклы ат алан гала.

ПОРСУЧЕШМЕ — Гаррыгала районында порсы сувлы чешме.

ПОРСЫ — 1. Калинин посёлогының өңки ады (оңа яшулулар хәзир хем Порсы диййәрлер). Бу адың дөрейши барада дүрли маглуматлар бар. Шоларың биринде шейле дийилйәр: Петр I Дөвлет Герейиң (Бекович-Черкасскиниң түркменлер арасында уланылян йөргүнли ады) ёлбашчылыгында Түркменистана экспедиция иберйәр. Ол Маңгышлакдан шу ере—човдурларың меканына гелйәр. Ерли руханыларың ве хан-беглериң агитациясы боюнча экспедицияның членлерини хер өйде бөлүп-бөлүп отурдярлар ве белли бир сигналдан соң, олары нахар башында гыряргар, ләшлерини болса мейдана ве Гарагөзарна ташлаярлар. Ләшлер порсап галяр. Ерли илат ол ерден (Лавак станциясының якынындан) хәзирки посёлогың орнуна. Бәшалаң диен ере гөчүп гелйәр, муңа

тәзе Порсы дийип ат берйәрлер. Башга кәбир маглуматлара гөрә болса, бу ат монголлар дөврүндәки урушларда душман маслыкларының порсамагы билен багланышыклы дөрәпдир. 2. Эсенгулы районында вулкан (ерли геплешикде: *гайнаг*). Ондан чыкян сувуклыкда метаның ве агыр углеводородларың ысы бар (Назаров, 47 сах.).

ПОРСЫАЙМАН [Порсыа:йман] — Газанжык районында гуйы, чешме, ер ады. *Айман* сөзи барада серет: Гараайман. Айманың сувуның порсудыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОРСЫАКЫН — Эсенгулы районында порсы сув акан ер. *Акын* — географик термин болуп, сув акан ве акян ерлери, сил сувларының акян угурларыны, жарлары аңладяр.

ПОРХАТБОРДАҢ [Порха:тбо:рдаң] — Эсенгулы районында сув йыгнанян ой. *Порхат*— әхтимал, адам ады; ерли геплешикде *бордаң* сөзи ичмек үчин чала ярамлы ёгын сувы аңладяр. Оя үйшйән сувуң тагамының соңабака ярамазлашяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОСКРЕБКО — Таттабазар районында душманлара гаршы сөвешде вепат болан Георгий Поскребконың ады дакылан ер.

ПОССУНГӨМЛЕН — Байрамалы районында ер ады. Шу ерде Кемине шахырың поссуны гөмлүпдир дийип гүррүң берйәрлер.

ПОШШАГӨЛ [Пошшагө:л] — Көнеүргенч районында оба. *Пошша* — көлүң янындан илкинжи юрт тутан адамың ады. Оба Халыкберди хем дийилйәр.

ПӨВРИЗЕ [Пөври:зе] — Ашгабат шәхерине гарашлы посёлок, зәхметкешлериң дынч алян жүлгеси. Бу ер XV асырда яшап гечен Канат Мәлик Фирузың мүлкүдир (ТССР тарыхы, I том, 1 китап, 371 сах.). Бу ады көпленч «гөк реңкли деряжык» («бирюзовая речка») дийип терҗиме эдйәрлер (Э. М. Мурзаев. Этюды по топонимике Средней и Центр. Азии. Вопросы географии, сб. 8. М., 1948).

ПРОХЛАДНОЕ — Гөкдепе районында шол ерде яшан молокан руслары тарапындан ат дакылан салкын ховалы дере, чешме. Рус дилинде *прохладное* — «салкын» диймекдир.

ПУЛЗЫНДАН [Пулзында:н] — Керки районында хекли даг. Бу ат *пул* («көпри») ве *зындан* сөзлеринден

эмеле гелип «көпрүли (басганчаклы) зындан» диен маныдадыр. ЯГГ, шу ерде Темирленциң галасы ве ерасты зынданлары болуп, оларың басганчаклары яңы-якынлара ченли сакланыпдыр. Хәзир ол зынданлар гөмлүпдир. Деңешдир: Күрегендаг

ПУЛТАПДЫ — Чаршаңңы районында көне гала. Бу ат галадан дүрли-дүмен затларың тапыландыгы билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ПУЛХАТЫН [Пулха:тын] — Серагт районында Тежен дерясының мешхур көпрүси. Бу ат парс-пушту диллериндәки *пул* («көпри») ве *гатин* («даш», «дашдан эдилен») сөзлериндеп эмеле гелип, «даш көпри» диен маныны аңладяр (көпри бишен керпичден салнындыр). Хыва тарыхчысы Агехи Тежен дерясының дагдан сәхра ийәп еринде гурлан бу берк көприниң боюның 72, ининиң хем 3 аршындыгыны (аршын — 71 *см*), онда сув гечер ялы 5 саны улы ве 5 саны кичи дешик (гөзе) эдилендигини беллейәр (МИТТ, II, 439 сах.). Бу топонимиң йүзе чыкышы барада дүрли-дүрли легендалар бар. Шейле легендаларың биринде көприниң дөрейши Солтансөйүн ве Мыралының ады билен багланышдырыляр, ягны Солтансөйүн өзүниң шалык эден дөврүнде Тагтабазардакы Дашкөприни салдыряр. Бир бай аял хем патышадан кем галмажак болуп, өзүниң байдыгыны иле билдирмек үчин, Тежен дерясына көпри салдыряр. Оңа Пулхатын, ягны «аялың көпрүси» дийип ат берйәрлер (Мыралы ве Солтансөйүн. Ашгабат, 1941, 47—48 сах.). Деңешдир: Байхатын, Дашкөпри.

ПУРГУДУК — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, өри мейданы, улы оба. *Пур* — «долы», *гудук* — «гуйы», ягны «көп сувлы гуйы».

ПУРНУВАР [Пурнува:р] — Гызыларбат районында оба, дере. Бу адың парс-пушту диллериндәки *пур* («долы») ве *навар* («ховдан», «акын угры», «жар») сөзлеринден эмеле гелип, «долы (бол) сувлы дере» диен маныны аңладян болмагы мүмкиндир, чүнки бир вагтлар дереден долуп сув акян экен, оны ер үстүниң гөрнүши хем тассыклаяр. Обада яшаян илат бу ады «Пиринобур» (*Нобур* — адам ады) ве «пур нобур» («долы сувлы нобур, яп») дийип, ики хили дүшүндирйәр.

ПУШКИН — Көнеүргенч районында бейик рус шахыры А. С. Пушкиниң хатырасына ат дакылан оба.

ПҮДЕНЕЛИ — Гаррыгала районында ики саны чешме

ве дере (Улы Пүденели ве Кичи Пүденели). Нохур ве эрсары диалектлеринде *пүдене* — «нарпыз» диймекдир. Шейле чешме Бәхерден районының Нохур обасында хем бар.

ПҮРНЕК — Тежен районында ер ады, депе. *Пүрнек* сөзүниң манысы белли дәл.

ПЫНХАН [Пынха:н] — Сарагт районында ёлдан сова («пынхан») ерде ерлешен гуйы, өри мейданы, даг. Парсча *пынхан* — «гизлин» диймекдир. Дага ве өри мейданына гуйының ады дакылыпдыр.

ПӘКИЗЕ [Пә:ки:зе] — Йыланлы районында ики оба; Ленин районында яп. *Пәкизе* — тире ады.

ПӘЛВАНГЫР [Пә:лва:нгыр] — Гүнбатар Түркменистанда гыр. Пәлван — әхтимал, адам ады.

ПӘЛВАНЗАВ [Пә:лва:нза:в] — Гаррыгала дагларында зав. *Пәлван* — әхтимал, адам ады; *зав* сөзи барада серет: Зав.

Р

РАВНИНА — Байрамалы районында демир ёл станциясы, совхоз (онуң орнуна өң Чеммерли дийилйән экен). Рус дилинде *равнина* сөзи «текизлик», «дүзлүк» диен маныдадыр. Станция чөлүң ичиндәки такырда гурландыгы үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

РАЗВИЛКА — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. Рус дилинде *развилка (развилина)* сөзи «айырт», «нәме-де болса бир задың икә бөлүнйән ери» диен маныдадыр. Гырда ёлайырт бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

РАХАТ [Ра:хат] — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

РАХЫМЯП [Рахы:мя:п] — Тагта районында Рахым хан тарапындан газдырылан яп.

РАХЫСАРДАБА — Керки районында (Гарагум чөлүнде) сардаба. *Рахы* — гөмлүп галан сардабаны илки тапан ве оны дикелден адамың ады; *сардаба* сөзи барада серет: Баташсардаба.

РЕЙИМБЕРДИЛИ — Керки районында оба. *Рейимбердили* — тире ады.

РЕМЕЗАНОЙ [Ремеза:но:й] — Көнеүргенч районында ер ады. *Ремезан* — адам ады.

РЕПЕТЕК — Гүнорат-Гүндогар Гарагумда өң гуйысының, хәзир демир ёл ве чөл-чәге станцияларының атлары. *Репетек* сөзүниң манысы белли дәл. 1912-нжи йылда Рус география жемгыети тарапындан Репетек чөл-чәге станциясы гуруляр. Онуң илкинжи директоры В. А. Дубянский француз дилини говы билендиги үчин, станция Дубянский ат дакыпдыр, ягны Репетек — французларың repeter («гайталанмак») сөзүндендир диййәрлер (Л. Графова. Солнце, пески, люди. «Комсомольская правда», 5.VII.1964). Эмма бу нәдогрудыр, чүнки Репетегиң ады XIX асырың башларында чыкан карталарда хем Руфа-Тук формасында душ гелйәр. П. Померанцев бу ады *рабат* сөзүндендир дийип чаклаяр (П. Померанцев. Геогр. названия Туркменистана. «Комсомолец Туркменистана», 12.VIII.1955). Г. Вамбери болса оны «юмуртга габыгы» дийип, нәдогры терҗиме эдйәр (Vambery, 270 сах.).

РОВЯНПУРУШ [Ровя:нпуруш] — Дашховуз районында оба. *Ровян* — бояг эдилйән чөпүң ады; парс-тәжик диллеринде *пуруш* сөзи «сатыжы» диймекдир.

РОДАРЫК [Ро:да:рык] — Саят районында арык. *Рот* — тире ады

РОЗУМБОЙ [Ро:зумбой] — Дашховуз районында оба. Бу ат «Розумябың боюндакы оба» диен манына дадыр. *Розум* — адам ады; *бой* сөзи барада серет: Б о й.

РОЗУМЯП [Ро:зумя:п] — Дашховуз районында яп. *Розум* — адам ады.

РӨВҮШ — Гызыларбат районында белент даг (бу дага Р и з хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл.

РҮСТЕМГАЛА [Рүстемгала:] — Гызылетрек районында гала. Ерли яшулулар бу галаны Рүстем Залың ады билен бagланышдырярлар.

С

САБЫНЛЫ [Са:бынлы] — Хожамбаз районында оба. Оңа еке мазардан ыбарат болан С а б ы н л ы б а б а диен өвлүйәниң ады гечипдир. ЯГГ, өвлүйәде бир дүе йүки сабын үчин өлдүрилен сөвдагәр адам жайланыпдыр. Басмачылар гыммат баха затдыр өйдүп, йүки талапдырлар, эесини өлдүрипдирлер, эмма йүк сабын болуп чыкыпдыр. Илки ол адамың жайланан ерине, соңра онуң якынындакы оба Сабынлы дийип ат берипдирлер.

САБЫР — Йыланлы районында оба. *Сабыр* — тире ады.

САДЫ-ВАКГАС [Са:ды-Вакга:с] — Гаррыгала районында мукаддес хасапланян ер, өвлүйә. Яшулулар бу өвлүйәни «Сагды-Вакгас» дессанының гахрыманлары билен багланышдырярлар.

САЗАКИН — Дарганата районында демир ёл станциясы. Серет: С а з а к л ы б у л а к.

САЗАКЛЫ [Са:заклы] — Гарагумда гуюлар, өри мейданлары. ЯГГ, шу гуюларың янында бирки дүйп улы я-да үйтгешик сазагың бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

САЗАКЛЫБУЛАК [Са:заклыбулак] — Дарганата районында чешме, Сазакин станциясының хакыкы ады. Бу ады ёюп, хәзир С а з а к и н, С а з а к и н о гөрнүшлерде язярлар.

САЗАКЛЫДЕПЕ [Са:заклыдепе] — Гарабекевүл районында депе.

САЗАНДА [Са:занда] — Йыланлы районында оба. ЯГГ, шу обаның серкердесине (йүзбашысына) Баба сазанда дийилйән экен. Оба хем С а з а н д а н ы ң о б а с ы (соңра диңе Сазанда) дийип ат берлипдир. Ерли илат бу сазанда барада дүрли роваят хем дөредипдир, шоларың биринде гүррүң берлишине гөрә, хамала, Баба сазанда саз билен дутарың дессесине билбиллери гондурар экен.

САЙВАН — Бәхерден районында оба, совхоз. Обаның орнуна өң Г е м р е дийилйән экен. Бу ады ерли яшулулар «сайван» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки оба дагын аркажында (гузайында) ерлешйәр. Икинжи бир маглумата гөрә, бу илки чешмәниң адыдыр, эмма манысы белли дәл.

САЙЫН — Чәржев районында оба. *Сайын*—тире ады.

САКАР — Саят районында посёлок (өң өзбашдак район); Дарганата районында оба. *Сакар* — овнук түркмен тайпаларының биридир. Абылгазы сакарлары Огуз ханың несиллериден болан Габажыгың неберелери хасап эдйәр (К о н о н о в. Родословная, 70, 74 сах.). ЯГГ, хывалылар Амыдеря бойларыны талап гидйәрлер. Төре Гарабегиң ёлбашчылыгындакы адамлар оларың ызларындан ковярлар ве етип, хывалылары еңйәрлер. Шондан соң бу

тайпа сакар дийип ат галяр (В и н н и к о в, 52—53 сах.). Башга бир роваята гөрә, Әрсары бабаның улы тоюндакы ат чапышыкда маңлайы сакар ат байрак аляр. Атың үстүндәки йигиде (соңра онуң доган-гарындашларына-да) сакар диен ат галяр (Г. М е ң л и е в а. Түркмен дилиниң сакар диалекти. Кандидатлык диссертация (голязма), Ашгабат, 1964, 5 сах.).

САКАРГАЛА [Сакаргала:] — Керки районында гала. Галаның якынында сакарлычакыр тиреси яшаяр.

САКАРЧАРЛАК — Чәржев районында арык. *Сакарчарлак* — гуш ады. Шу арыгың боюнда сакарчаҗлакларың көпдүги үчин, оңа шейле ат берлен болса герек.

САКАРЧӘГЕ [Сакарчә:ге] — 1. Мургап оазисинде район, посёлок. ЯГГ, сарыклар Марыда отурян вагтында, сакар тайпасының бир топары Сакарчәгәниң Чөңүр обасында яшапдыр. Эмма ысытма кесели көпчүликлейин яйрап вагты, олардан көп адам гырыляр. Саг галанлары гуры ер дийип, Гызылчәгә гөчйәрлер. Гызылчәгеде сакарларың отурандыгы үчин, соңра оны Сакарчәге дийип атландырмага башлаярлар. Шу районда шол сакарларың кәбирлери яшаяр. Сакарчәге дийилйән гумуң якынында гурлан район меркезине хем 1938-нжи йылда Сакарчәге диен ат берилйәр. Бу топонимиң манысыны көпленч «сакар чәгелик» дийип нәдогры дүшүндирйәрлер (М у р з а е в. Туркмен). 2. Ашгабат районында (Гарагумда) оба. Яшулулар бу ады «сакар чәгелик» дийип дүшүндирйәрлер, эмма карталарда ол «Сакарчәгәниң Сталин адындакы колхозының яйласы» дийлип гөркезилипдир.

САКАРЯП [Сакаря:п] — Дашховуз оазисинде сакар тайпасына дегишли болан яп.

САКГАР — Гаррыгала районында оба. *Сакгар* — тайпа ады. Ерли геплешикде сакарлара сакгар дийилйәр.

САКГАРЫҢ ТАМЛЫГЫ [та:млыгы] — Көнеүргенч ве Ленин районларында ер ады (оңа С а к г а р ы ң т а м ы, С а к г а р ы ң к ү м м е т и я-да с а к г а р ы н с е ң ң е р и хем дийилйәр). ЯГГ, Хыва ханы Мәдемин дөврүнде сакар тайпасына шу ерден ер берлипдир. Бу сакарлар Амыдеря бойларындан 1848-нжи йылда Хыва гөчүпдирлер (Б р е г е л ь, 34—35 сах.).

САКГАЯ — Газанжык ве Гызылетрек аралыгында улы гая, даг. Бекибендиң якынына үйшйән сувлары сакланяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

САКЫРТГАКӨП — Гарагумда гыр.

САКЫРТГАЛЫ — Тагта районында гум; Газыклы бент төверегинде депе.

САЛАКСЕҢИР — Красноводск районында улы бурун. *Салак* — тире ады; *сеңир* сөзи барада серет: Г а р а т е ң и р.

САЛАКЯП [Салакя:п] — Көнеүргенч районында яп ве оба (обаның икинжи ады: Г а р а в у л г а л а). *Салак* — тире ады.

САЛЫР — Хожамбаз районында оба; Дарганата районында гыр, гуйы. *Салыр* — гадымы түркмен тайпаларының бири.

САЛЫРГУЙЫ — Хожамбаз районында гуйы ве өри мейданы. Гуйы бурдалыклы Салыр Дүззи диен адама дегишли экен.

САМАНДЕПЕ [Са:мандепе] — Фарап районында газлы ер, депе («саманлы депе»).

САМСЫКЧӘГЕ [Самсыкчә:ге] — Түркменгала районында гум. ЯГГ, чәгесиниң тапавутлыдыгы, ягны гумаксыдыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

САМСЫКЯП [Самсыкя:п] — Мургап районында оба ве яп (обаның хәзирки ады: М е д е н и е т). Бу ады «дурной арык» дийип терҗиме эдйән болсалар-да (Б. К е р б а б а е в. Три кита семилетки Туркмении. «Дружба народов», № 5, 1961, 8 сах.), нәме себәпден яба ве оба бейле адың галандыгы белли дәл. Кәбир адамлар бу ады яба сувуң чыкмандыгы билен бағланышдырярлар (Село наше Медениет. «Туркменская искра», 3.XII.1966). Деңешдир: А к ы л я п.

САНДАЛДӨВЕН — Газанҗык районында даг ве гуйы. Олара нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

САНДЫК — Челекенде дузлы ер. Сандык ялы дөрт бурч дузларын чапылып алнандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

САНДЫКГАЧЫ — Ёлөтен районында станция, посёлок, мивечилик совхозы. Бу ат илки С а н д ы к г а ч а н формасында болуп (МИТТ, II, 47 сах.), ёлуң үстүндәки дик япының адыны аңладыпдыр. ЯГГ, шол япының үстүне чыканда, дүелериң йүки хем сырылып гачар экен. Шонуң үчин, илки япа, соңра онуң төверегиндәки ерлере шу адың дакылан болмагы мүмкиндир. П. Померанцев бу топоними «сандык билен беркидилйән бент» дийип (П о м е р а н ц е в, 73 сах.). Вамбери болса «сандыгы

ачан» дийип (V a m b e r y, 270 сах.) нәдогры дүшүндирйәрлер.

САНДЫКДАШ [Сандыкда:ш] — Чаршаңңы районындакы дагларда формасы сандыга меңзеш улы дашың ве онуң төверегиндәки ерлериң ады.

САНДЫКЛЫ — Амыдеряның саг кенарында Түркменистана дегишли болан чөллер; Фарап районында оба. *Сандыклы* — кичи түркмен тайпаларының биридир (К а р п о в. ТТ, 39 сах.). ЯГГ, сандыклыларың эсасы кәри чөле ве онуң одунларына гөзегчилик этмек болупдыр. Шонуң үчин хем илки Фарап районының территориясындакы чөллере Сандыклы чөли дийлипдир, соңра илкинҗи топографлар ве картографлар тарапындан бу ат саг кенар чөллериниң тутуш ады хөкмүнде карталара гечирилип, көпчүлиге яйрадылыпдыр. Фарапдан башга ерде бу чөлүң Сандыклы диен ады уланылмаяр.

САПАРБАЙ [Сапарба:й] — Гарагумда гыр. *Сапарбай* — адам ады.

САПАРЁРГА — Көнеүргенч районында оба, көл (икинҗи ады: П а л т а г а ч а н). ЯГГ, *Сапар* — Васдан илкинҗи гезек шу ере гөчүп гелип, ер тутан адамың ады, *ёрга* — онуң лакамы.

САРАГТ — Тежен оазисинде район, посёлок. Бу адың ерли халк тарапындан уланылышы ве гадымы формасы С а р а х с д ы р. Бу сөзүң манысы белли дәл. Орта асыр тарыхчылары оны адам ады хасап эдйәрлер. Меселем, ас-Сам'ани бу шәхериң Серахс диен галтаман тарапындан салнандыгыны язяр (МИТТ, I, 335 сах.). Якутың географик сөзлүгинде хем шу гайталаняр, онда Сархас я-да Сарахас Җударзың оглы эдилип гөркезилйәр (МИТТ, I, 423 сах.). XIX асыр Эйран тарыхчылары хем бу ады Гударзың оглы Серахс билен багланышдырярлар (МИТТ, II, 295 сах.).

САРАЙГӨЛ [Сарайгө:л] — Көнеүргенч районында оба. *Сарай* — «кервенсарай» сөзүниң гысгалан гөрнүши. ЯГГ, көлүң янында гадымы кервенсарайың харабалары бар экен, хәзир ол юмрулыпдыр, көл болса гурапдыр.

САРП — Гызыларбат районында демир ёл разъезди, өң оба. Адың манысы белли дәл.

САРЧЫКАН — Ашгабат районында гум. *Сар* — гуш ады.

САРЫАЛАН [Са:рыалан] — Байрамалы районында гум, депе.

САРЫБАШ [Са:рыбаш] — Хоҗамбаз районында өң оба, хәзир женңел. *Сарыбаш* — Амыдеря бойларында битйән өсүмлик («вейник сомнительный»).

САРЫГАМЫШ [Са:рыгамыш] — Демиргазык Түркменистанда улы чөкетлик, Үңүзден сув акян вагтында улы көл (бойы 150 *км*, ини 90 *км*). Гамшың көп битйәни үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бируни бу ады Г ы з д е ң з и гөрнүшинде уланыпдыр.

САРЫГАМЫШ КӨЛЛЕРИ — Сарыгамыш чөкетлигинде шор сувлы көллер.

САРЫГОВАК [Са:рыговак] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, говак. Бу ат топрагың реңки билен багланышыклыдыр.

САРЫГУМ [Са:рыгум] — Гүнбатар Түркменистанда гумуң реңкине гөрә ат алан депе, гум.

САРЫГЫН ОЙЫ [Са:рыгын о:йы] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда өри мейданы. *Сарык* — түркмен тайпаларының бири. ЯГГ, шу ой өң сарыклара дегишли экен.

САРЫДАШ [Са:рыда:ш] — Красноводск районындакы Бекдаш посёлогына гарашлы илатлы пункт; Гызыларбат районында сары дашлы ер ве сары улы даш дикилен демир ёл разъезди; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) сары дашлы дере ве өвлүйә.

Сарыдаш посёлогының якынында, деңиз кенарындан 300 метр чемеси узаклыкда, вагтын гечмеги билен саралып гиден, йүзүнде хем гадымы түркмен мөхүриниң ызы болан чаклаңрак хек дашы бар. Гәми дуралгасына ве посёлога шу дашың ады гечипдир («Түркменистаның ядыгәрликлери», № 1, 1968).

САРЫДЕПЕ [Са:рыдепе] — Дарганата районында (Гарагумда) реңкине гөрә ат алан гыр; Красноводск районында депе, сульфат алынян ер.

САРЫҖА [Са:рыҗа] — Тагтабазар районында оба, совхоз. *Сарыҗа* — тире ады. ЯГГ, текелериң перрең тиресиниң бир бөлеги болан сарыҗалар шу ере гөчүп гелип, гоюндарчылык билен мешгул болупдырлар. Оларың ак реңкли ве говы йүнли гоюнларына с а р ы җ а г о ю н л а р ы дийилйәр.

САРЫ ИШАНЫҢ ОБАСЫ [Са:ры и:ша:ның о:басы] — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, *Сары ишан* — Ханяба көпри салдыран гарагалпак руханысының ады.

САРЫК [Са:рык] — Ёлөтен ве Тагтабазар районлары-

нын тутуш ады; Керки районында (Гарагумда) гуюлар, өри мейданы. *Сарык* — тайпа ады. ЯГГ, гуюлар С а р ы г ы ң о й ы диен ерде газыландыгы үчин, олара шейле ат берлипдир. *Сарык* сөзи *сары* сөзүниң гадымы формасыдыр (деңешдир: *улы—улуг, гаты—гатыг, гатык*), шонуң үчин хем алымлар бу тайпаның адыны *сары* сөзүнденди́р диййип чаклаярлар (Г. И. К а р п о в. К истории туркмен—сарыков. Ашхабад, 1945, 2—3 сах.; Н. Н а р т ы е в. Түркмен дилиниң сарык диалекти (диссертация). Ашгабат, 1960, 15 сах.).

САРЫҚБАЛА [Са:рыкба:ла:] — Чәрҗев районында оба ве арык. *Бала* — сөзи барада серет: Д а ш к ө п р ү б а л а. Оба арыгың ады галыпдыр. ЯГГ, арыгы шол ере гөчүп гелен сарыклар газыпдырлар, эмма ол сарыкларың көпүси соңра гөчүпдир. XVIII асырың орталарында сарыкларың Чәрҗев төверегинде. Амыдеряның саг кенарында яшандыклары барада маглумат бар (МИТТ, II, 189 сах.).

САРЫҚГҮММЕЗЛИГУЙЫ [Са:рыкгүммезлигуйы] — Ёлөтен районында гуйы, өри мейданы. Бу ат «сарыгың гүммезли гуюсы» диен маныдадыр.

САРЫҚДЕПЕ [Са:рыкдепе] — Қака районында гала. ЯГГ, өң шу ерде сарыклар яшапдыр.

САРЫМСАҚЛЫ — Бәхерден, Гөкдепе ве Қака районларында дерелер, чешмелер.

САРЫМСАҚЛЫЗАВ [Сарымсаклыза:в] — Гаррыгала районында сарымсаклы зав, дере. *Зав* сөзи барада серет: З а в.

САРЫТҮҢНИ [Са:рытүңни] — Гызыларбат районында дагың белент, сары депеси.

САРЫХАН [Са:рыха:н] — Гаррыгала районында чешме. *Сарыхан* — адам ады.

САРЫЧӨП [Са:рычөп] — Тагтабазар районында оба, сарычөпи көп болан мейдан.

САРЫЧӘГЕ [Са:рычә:ге] — Гарагумда реңкине гөрә ат алан гум, гыр.

САРЫЫМАМ [Са:рыыма:м] — Гаррыгала районында (Чендир җүлгесинде) ер ады, өвлүйә. ЯГГ, өң шу өвлүйәде гүммезли мавзолей бар экен. Деңешдир: А г ы м а м, Г ы з ы л ы м а м

САРЫЯЗЫ [Са:рыязы] — Тагтабазар районында демир ёл станциясы, посёлок, сув ховданы, өң сарычөпи көп болан текиз мейдан. Гадымы түрки язув ядыгәрликлеринде хем душ гелйән *язы* сөзи «дүзлүк»; «текиз мейдан», «сәхра» ялы манылары аңладыпдыр (В. В. Р а д л о в, III, 229 сах.; С. Е. М а л о в. Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии. М.—Л., 1958, 35 сах.). *Язы* диен тире адына хем душ гелйәрис. Меселем, шахыр Молланепесиң тиресине язы дийилйән экен (деңешдир: Мүлкязы). Эмма бу топоним тире адындан дәл-де, сарычөпи көп болан дүз мейданың адындан эмеле гелипдир. Хәзир түркмен дилинде *язы* сөзүне душ гелмейәрис, эмма онуң билен маныдашрак *ясы* (диалектлерде *яссы)* сөзи актив уланыляр (деңешдир: Я с ы д е п е). Г. Вамбери бу ады «сары дүзлүк» (V a m b e r y, 270 сах.), П. Померанцев болса «сары язгы» — желтая надпись (П о м е р а н ц е в, 73 сах.) диййип дүшүндирйәрлер.

САРЫЯЙЛАГ [Са:рыя:йлаг] — Гарагумда яйлаг. Бу ат, әхтимал, гумуң реңки билен багланышыклы болса герек. Деңешдир: А к я й л а, Г ы з ы л я й л а г.

САТАНБАДА — Көнеүргенч районында оба. ЯГГ, *Сатан* — бир адамың лакамы; *бада* — тире ады.

САЯДЫҢ ГЫРЫ — Саят районында гыр. *Саят* — тире ады. ЯГГ, шу гырың янында өң саятлар яшапдыр. Хәзир бу гыра С е д г е н хем дийилйәр (*Седген* — өвлүйә ады).

САЯТ — 1. Амыдеряның орта акымында посёлок, район. *Саят (сайят)* — арап сөзи болуп, «авчы» диймекдир. Саят посёлогы С а я д ы ң г ы р ы диен бейик гумуң янында ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр (соңра бу ат района дакылыпдыр). Шол гумуң янында болса салырларың саят тиреси яшапдыр (В и н н и к о в, 89 сах.). Эмма ерли яшулуларың бирнәчеси бу ады авчылык билен багланышдырярлар. Шу районда А в ч ы диен оба хем бар. Кәбир адамлар бу ады *шай ат* (шайлы ат, безелен ат) сөзлеринден эмеле гелипдир диййәрлер. 2. Чаршаңңы районында (Көйтен җүлгесинде) оба. ЯГГ, бу обаның адамлары өң авчы гушлары тутмак, олара ав этмеги өвретмек ве олары Өзбегистаның ве Амыдеря бойларының базарларында сатмак билен мешхур болупдырлар. Шонуң үчин хем олара сайятлар дийлипдир. *Саят* сөзи аялларың атларында хем душ гелйәр.

САЯТЛЫ — Чәрҗев районында оба. ЯГГ, бу обаның адамлары Саят районындан гөчүп гелипдирлер.

СЕГСЕНКЕПБЕ — Керки районында оба. ЯГГ, илкин-

жи гезек шу оба гөчүп гелен адамлар (80 чемесй хожалык) кепбеден вагтлайынча өй эдинийәрлер. Ол кепбе өйлер сонра говы жайлар билен чалшырылан болса-да, обаның өңки ады хәзире ченли уланыляр.

СЕДВЕР — Дарганата районында оба, гала. *Седвер* сөзүниң манысы белли дәл. Орта асыр алымлары ал-Истахриниң, ал-Макдисиниң ве бейлекилериң ишлеринде бу ат Садвар гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, I, 180, 187 сах.). Садивар диен оба өң Марының төверегинде хем болупдыр (МИТТ, I, 335 сах.). Ерли яшулулар бу ады Сеневар диен галаның адының үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер.

СЕДГЕН—Саят районында гыр, өвлүйә (она Саяд ы ң гыры хем дийилйәр). *Седген* сөзүниң манысы белли дәл.

СЕЙИТНАЗАР — Калинин районында оба. *Сейитназар* — тире ады.

СЕЙПЕЛ — Дашховуз районында оба; Гаррыгала районында депе, гуйы. *Сейпел* сөзүниң манысы белли дәл.

СЕКИДАГ [Секида:г] — Балкан дагының бир бөлеги. Она формасы боюнча ат берлипдир.

СЕКИЗАҖЫ [Секиза:жы] — Бәхерден районында гум, 8 саны гуйы. Денешдир: Үчаҗы, Дөрдаҗы, Бәшаҗы, Алтыаҗы.

СЕКИЗАТЛЫК — Ленин районында оба. *Атлык* сөзи барада серет: Бәш атлы. Бу оба 2-нжи Готур хем дийилйәр (серет: Готур).

СЕКИЗХАН [Секизха:н] — Гызыларбат районында 8 хожалыгың пейдаланан чешмеси, гиң дере.

СЕКИЗЯП [Секизя:п] — Гөкдепе районында 8 оба сув берйән яп. Ол обалар шулардыр: Гагшал, Ганжык, Тилки, Букри-Бовга, 1-нжи, 2-нжи, 3-нжи ве 4-нжи Гөкдепелер.

СЕКИРТМЕ — Бәхерден районында (Нохурда) керт-керт болуп дуран даг. Нохур диалектинде *секиртме* — «керт» диймекдир.

СЕКСТАН [Секста:н] — Гарабогазың бир адасы. Адың манысы белли дәл.

СЕЛИНЛИ — Гарагумда өри мейданлары, бирнәче гуйы.

СЕЛЛЕХАНА [Селлеха:на] — Чаршаңңы районындакы дагларда ер ады, өри мейданы, чешме. ЯГГ, шол ерде дагың селлелн адамлары яда салян бәш саны депеси боланы үчин, она шейле ат берлипдир.

СЕМЕННИК — Мургап районында демир ёл станциясы, шу районың өңки ады. Она Мургап посёлогының якынындакы өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Семенник* сөзүниң манысы белли дәл. Яшулуларың кәбири оны Эйран гошунбашысының ады хасап эдйәр.

СЕҢИРБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Сеңир* сөзи сеңңерләп дуран депелери аңладяр (серет: Гаратеңир).

СЕҢҢЕРЛИ — Тежен районында ер ады, гуйы. *Сеңңер* — сеңңерләп дуран депелери аңладян сөздүр.

СЕҢҢИСУЛАК [Сеңңису:лак] — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) сардаба, ягны үсти гүммезли ховдан. Бу ат парсларың *санг* («даш») ве *сулах* я-да *сурах* («оюк», «дешик») сөзлеринден эмеле гелип, «дешикли даш» (ягны оюгы бар болан гүммез) диен маныны аңладяр (Vambery, 271 сах.). Хәзир бу ат бирнеме үйтгедилип, Сеңирсувлак гөрнүшинде хем уланыляр.

СЕҢРЕЛЕР — Эсенгулы районында бирнәче депели ер. *Сеңре* (сеңир) сөзи барада серет: Гаратеңир.

СЕҢРИЗЕ [Сеңри:зе] — Керки шәхериниң якынында улы депе. Парсча *сеңризе* — «чагыл», «овнук даш» диймекдир. Депәниң үстүнде овнук акжа дашларың көпдүги үчин, она шейле ат берлипдир.

СЕРБАЗЛЫ [Серба:злы] — Тежен районында белент гум. Парсча *сербаз* — «эсгер» диймекдир. ЯГГ, гечен асырда Эйрандан аламана гелен гошунларың бирнәчеси шол ерде есир алнандыгы үчин, гума шейле ат берлипдир.

СЕРГЕЗДАН [Сергезда:н] — Газанжык районында чешме, дере, гуйы. Буларың нәме үчин бейле ат алнандыгы белли дәл.

СЕРДАРЯП [Серда:ря:п] — Түркменгала районында яп. ЯГГ, она илкинжи мирабың ады дакылыпдыр.

СЕРТАГТ — Тагтабазар районындакы дагларда гиң дүзлүк. *Сертагт* — парсларың *сер* («баш», «үст», «ёкары») ве *тахт* сөзлеринден эмеле гелип, «ёкардакы (ягны белент ердәки) дүзлүк» диен маныны аңладяр. Парс дилинден гечен *тагт* я-да *тагта* сөзи «текиз», «дүз», «ясы» диен маныдадыр. Газанжык районында *тагта*, Тагтабазар районында хем *тагт* сөзи дагларың үстүндәки текиз

мейданлары аңладяр. Ерлериң текизленип, экише тайяр эдиленлерине хем *тагт ер* диййәрис. *Тагт* сөзүниң башга манысы хем бар. Ол үстүнде отурмак үчин тагтадан ясалян секини, шаларың тагтыны, Амыдеря бойларында болса йүпек гурчукларыны идетмек үчин гурулян теләрлери хем аңладяр. Шу сөзлериң әхлиси аслында бир сөзден эмеле гелен болса герек, чүнки бу сөз билен бейикде ерлешйән текиз ерлер я-да ерден ёкарракда гурулян тагтлар аңладыляр.

СЕРЧЕЛИ — Гумдаг төверегинде ер ады. Денешдир: Ч ы м ч ы к л ы.

СИЛСҮРЕН [Си:лсүрен] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу ат сил сувларының эмеле гетирен жары билен багланышыклы болса герек.

СИЛЯРАН [Си:ля:ран] — Бәхерден районында даг.

СИҢЕКЛИ — Ашгабат шәхериниң демиргазык-гүндогар бөлеги. Шәхериң зир-зибиллериниң дөкүлендиги үчин, өң шол ерде сиңек көп болупдыр.

СИҢРЕНЛИ — Гарагумда өри мейданлары, гуюлар. *Сиңрен* — от ады.

СИРКЕЛИ — Газанҗык районында даг, дере, чешме; Гызыларбат районында җүлге. Олара нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

СИЯХКУХ [Сия:хку:х] — Маңгышлак ярым адасының гадымы ады. Парс дилинде *сиях* — «гара», *кух* — «даг». Серет. М а ң г ы ш л а к.

СОВЕТ — Гарабогазың совет дөврүнде ат дакылан айлагы; Ашгабат шәхериниң бир районы.

СОВЕТЯП — Көнеүргенч ве Сарагт районларында обалар ве яплар; Калинин районында яп. Булара совет дөврүнде ат дакылыпдыр. Япларың өңки атлары: Х а н я п.

СОВМА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба; Йыланлы районында яп. *Совма — совмак* сөзүнден болуп, япларың совгутларыны (серет: Б у р д а л ы к) ве сил сувларының өңи бөветленип, экин мейданларына совулян ерини аңладян географик терминдир.

СОВРАНЛЫ — Гаррыгала ве Көнеүргенч районларында обалар. *Совранлы* — гөклең тиресиниң ады.

СОВУКСУВ — Бәхерден районында совук сувлы чешме, дере.

СОКГУЛЫК — Бәхерден районында сокы дашлары алынян даг. Нохур диалектинде *сокгы* — «сокы» дийилмекдир.

СОКУГАЧЫК — Калинин районында оба. *Сокы* ве *гачык* — тире атлары.

СОКУЛЫ — Газанҗык районындакы дагларда чешме; Гаррыгала районында ер ады. ЯГГ. шу ерлерде сокы ялы ичи көвүк дашларың бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

СОЛТАНБЕНТ [Солта:нбент] — Мургап дерясында бент. Бу бент солтан Санжарың ады билен багланышдырыляр (Б а р т о л ь д. Орошение, 51 сах.), эмма бендиң X асырда хем боландыгы, хатда Гүндогарда иң гowы бентдиги орта асыр алымларының ишлеринде хем белленилйәр («Түркменистаның ядыгәрликлери», № 1, 1968).

СОЛТАНГАЛА [Солта:нгала:] — Байрамалы районында солтан Санжарың ады билен багланышдырылян гала. Чингиз ханың ордалары тарапындан юмрулан бу гала селжуклар дөврүндәки Марының галындысы хасапланяр (Г. А. П у г а ч е н к о в а. Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 29 сах.).

СОЛТАНДЕШТ [Солта:ндешт] — Кака районында гиң мейдан. *Солтан* — әхтимал, адам ады: парс дилинде *дешт* — «сәхра», «чөл» дийилмекдир.

СОЛТАНЛЫОБА [Солта:нлыо:ба] — Ленин районында оба. *Солтан* — тире ады.

СОЛТАНОЮК [Солта:но:юк] — Керки районында (Гарагумда) өри мейданы, гуйы. *Солтан* — гуйыны газдыран бурдалыклы байың ады; *оюк* барада серет: Д а ш о ю к.

СОЛТАНӨЗЕК [Солта:нө:зек] — Калинин районында өң сув акан кәл *Солтан* — адам ады; *өзек* сөзи барада серет: А г ө з.

СОЛТАН САНЖАР [Солта:н] — Селжукларың солтаны Санжарың (XII асыр) Байрамалы районындакы мешхур мавзолейи; Дарганата районында оба, почта бөлүми. Буларың әхлиси Санжарың ады билен багланышдырыляр. Ибн ал-Асириң маглуматына гөрә, Санжар өлмәнкә, гүммезли жай гурдуряр ве она Д о р а л-а х и р а («ахырет өйи») дийип ат берйәр. Өленден соңра болса (1157 й.), оны шу мавзолейде жайлаярлар (МИТТ, I, 393 сах.).

СОЛТАНТАГТ [Солта:нтагт] — Сандыклы чөлүнде гум. Она үсти текиз белент ве улы депәниң солтанларың

тагтына меңзедилмеги нетиҗесинде ат дакылыпдыр. *Тагт* сөзи барада серет: Сертагт.

СОЛТАНЯЗ БЕГИҢ ГЫРЫ [Солта:ня:з] — Гарабекевүл районында белент гыр. Оңа Сейди шахырың дөврүнде яшан Солтаняз бегиң ады дакылыпдыр. Бу бегиң адына Сейдиниң дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис:

Бизе Солтанязың беглиги бесдир,
Гахаргулы хана харап, хош имди (Хош имди).

СОЛТАНЯП [Солта:ня:п] — Түркменгала районында яп. Солтанбентден баш алындыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СОҢУДАГ [Соңуда:г] — Көпетдагың гүнорта-гүнбатарда гутарян бөлеги, соңы. Э. М. Мурзаев бу адын Сангу-Даг гөрнүшинде русча язылышындан угур алып, оны «даш дагы» я-да «даг дагы» дийип терҗиме эдйәр. Бу нәдогры болса герек, чүнки, ЯГГ, даг шу ерде гутарып, дүзлүгиң башланяндыгы үчин, оңа «соңкы даг», «дагың соңы» дийип ат берипдирлер. Магтымгулының дөредиҗилигинде бу ат Сондаг ве Соңудаг гөрнүшлеринде душ гелйәр:

Ракып әхли мусулмана гул болуп.
Илерси *Соңдага* сүрүлсин имди (Гөрүлсин имди).
Соңудаг, гуванҗым менин.
Гезермен серинде сениң (Гөзләр мен).

СОПУЯП [Со:пуя:п] — Дәнев районында оба ве яп. ЯГГ, гечен асырың ахырларында Кабул сопы шу ердәки җеңңелликден ер тутяр. Чәрҗев беги ава чыканда, онунка дүшлейәр. Говы гаршыланаңы үчин хем, Сопуяп обасының орнуны Кабул сопа мүлк эдип берйәр. Кабул сопының неберелери шу обада яшаяр.

СОЮЗ — Бәхерден районында Көпетдаг сув ховданының боюнда гурулян посёлок. 1969-нҗы йылың башында «Союз-4» ве «Союз-5» космос корабллараның учушының үстүнликли тамамланмагы мынасыбетли оңа шу ат дакылды.

СӨВГӨЗ — Керки районында оба (Сувгөз хем диййәрлер). *Сөвгөз* — тире ады.

СӨВҮТҖЕ — Гызыларбат районында сөвүтли чешме, дере.

СӨВҮТЛИ — Бәхерден ве Гөкдепе районларында чешме ве дере. Бәхерден районында (Нохурда) үч саңы

Сөвүтли диен дере бар: Ашакы Сөвүтли, Ортакы Сөвүтли ве Ёкары Сөвүтли.

СӨВҮТЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында сөвүди көп болан дере ве чешме.

СӨЕ — Красноводск районында отурымлы ер. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

СӨЗЕНЛИ — Дашховуз районында (Гарагумда) оба, гуйы; Бәхерден районында ер ады.

СӨЗЕНЛИОЙ [Сөзенлио:й] — Тагта районында көл. Гарагум чөлүнде Сөзенли диен гуюлар ве өри мейданлары хем бар.

СӨЙҮНАГСАК [Сөйүна:гсак] — Гүнбатар Түркменистанда, Гумдаг билен Каспи деңзиниң аралыгында улы гум. Бу гума шол ердәки гуйының ады дакылыпдыр. Гуйыны болса Сөйүн диен агсак адам газдырыпдыр. Онуң неберелери хәзир Гумдагда яшаяр.

СӨЙҮНАЛЫ [Сөйүна:лы] — Тагтабазар районында оба. *Сөйүналы* — тире ады.

СӨЙҮНАЛЫБЕДЕҢ [Сөйүна:лыбедең] — Ёлөтен районында оба. *Сөйүналы* ве *бедең* — тире атлары.

СӨЙҮНҖИАҖЫ [Сөйүнҗиа:җы] — Калинин районында оба. ЯГГ, шу обада човдурларың сөйүнҗи ве эрсарыларың аҗы (серет: Аҗы) тиресиниң яшаяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СӨХБЕТ — Калинин районында оба. *Сөхбет* — адам ады (серет: Сөхбетяп).

СӨХБЕТБОЙЫ — Калинин районында Сөхбетябың боюнда ерлешйән оба.

СӨХБЕТЯП [Сөхбетя:п] — Калинин районында яп. ЯГГ, *Сөхбет* — ябы илки газдыран адам, Хыва ханының дикмеси.

СУВАЛМА — Дашховуз районында оба. Бу ат «сув алан» диен манындадыр. ЯГГ, гечен асырың ахырында каналың сувы жошуп, обаның орнуны (өйлери, баг-бакҗаны) гарк эдйәр. Шондан соң оба шу ат берилйәр. Денешдир: Басув.

СУВБОЙЫ — Амыдеря бойларының тутуш ады. Серет: Дагбойы.

СУВЛУГАН — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, байыр. Оңа нәме үчин бейле ат галандыгы белли дәл.

СУВЛУДЕПЕ — Кака ве Түркменгала районларында төверегине сув йыгнанян галалар.

СУВСУЗЛЫК — Гарагумда ер ады. Денешдир: Гултунды.

СУЛТАБАЙ [Султаба:й] — Хожамбаз районында (Сандыклы челүнде) гыр. *Султабай (Солтанбай)*—адам ады.

СУМБАР — Түркменистаның ве Эйраның территорияларындан акян деря, Этрек дерясының саг голы; Ашакы Сумбар ве Ёкаркы Сумбар диен ики бөлеге бөлүнйән оазис. Бу ат, эхтимал, «говак» манысындакы *сум* ве парсларың *бар* я-да *бәрр* («дөш», «гуры ер») сөзлеринден эмеле гелип, «говаклы ер», «говаклы кенар» диен маныдадыр, чүнки деряның кенарында горанмак, мал ятырмак, кенарлардакы гаяларың ашагыны көвүп, сувы гаяның бейле тарапына гечирмек ве бейлеки максатлар үчин оңарылан гадымы сумлар өрән көп. Гөклең диалектинде *сум* сөзи актив уланыляр, хатда Гаррыгала районында Сум, Сумлугая, Сумлуятак ялы топонимлер хем бар. М. Е. Массон бу деряның Сунт дийлип атландырыландыгыны, хәзир болса бу сөзүң кенардакы дага дегишлидигини язяр (М. Массон. Силуэты Сумбарского района. «Туркменоведение», № 3—4, 1931, 54 сах.). Овган дилинде синд — «деря» диймекдир. Эгер шейле болса, онда бу ат «деряның кенары» диен маныдадыр (деңешдир: Лебап, шу адың икинжи варианты Рудбар, ягны «деряның якасы», Узбой). Ерли яшулулар Сумбары «сувум бар» ве «сум (говак) бар» сөзлеринден хасап эдйәрлер. Г. Вамбери бу ады «сув аммар» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 271 сах.).

СУМЛУЯТАК — Гаррыгала районында мал ятырылян 2 саны улы сум (серет: Сумбар).

СУРНЫ — Гызылетрек районында ер ады. Бу сөзүң манысы белли дәл.

СУРХ — Керки районында оба. *Сурх* — тире ады. Парс-тәжик диллеринде *сурх* «гызыл» диймекдир. Деңешдир: Гызыл, Гызылжа.

СУРХУЧАНДЫР — Дәнев районында оба. *Сурхы* ве *чандыр* — тире атлары (серет: Сурхы ве Чандыр).

СУРХЫ — Керки, Хожамбаз, Чаршаңңы районларында обалар. *Сурхы* — тире ады. Абылгазы Огуз ханың бир агтыгына *Сопкы* дийилйәндигини, онуң несиллериниң болса сурхы дийлип атландырылянлыгыны беллейәр (Кононов. Родословная, 51 сах.). Сурхы обаларыны

тапавутландырмак үчин, бу атларың өңүнде дүрли сөзлер гетирилйәр. Меселем, Керкидәки оба Гаргалы Сурхы (*Гаргалы* — ер ады), Чаршаңңыдакы оба хем Гөкдонлы Сурхы (*Гөкдонлы* өвлүнә ады) дийилйәр.

СУХТУЯП [Сухтуя:п] — Мургап районында өң сарыкларың сухты тиресине дегишли болан яп.

СУХТЫ — Ёлөтен ве Мургап районларында обалар. *Сухты* — тире ады. Бу тире бирнәче оба бөлүнйәндиги үчин, олары Ёлөтенде Ашакы Сухты ве Ёкаркы Сухты, Мургапда болса 1-нжи Сухты ве 2-нжи Сухты дийип атландырярлар. Ерли илат бу ады *Сукды* гөрнүшинде уланяр, онуң *Сокты* формасына хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 447 сах.). Бу тирәниң векиллери гечен асырда Мары оазисинден Ёлөтен төвереклерине гөчүпдирлер, эмма оларың отуран ерлерини аныкламага Сухты обасының ве ябың атлары көмек эдйәр.

СҮЙЖҮГУЙЫ — Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде сүйжи сувлы гуюлар, өри мейданлары.

СҮЙЖҮПАКМАК — Дарганата районында (Гарагумда) сүйжи сувлы гуйы, өри мейданы. *Пакмак* — от ады.

СҮЙЖҮХҮРМЕН — Гызылетрек районында оба. Илки гуя дегишли болан бу ат Сүйжүрмен гөрнүшинде гысгалдылып уланыляр ве «Хүрмениң гумунда ерлешйән сүйжи сувлы гуйы» диен маныны аңладяр. *Хүрмен* сөзүниң манысы белли дәл.

СҮЙЖҮЯП [Сүйжүя:п] — Эсенгулы районында яп (икинжи ады: Дехистан). Шу районда Ажыяп хем бар. Булара сувуның тагамы боюнча ат берлипдир.

СҮЙЖҮЯСГА — серет: Яsга.

СҮЙЛИ — Красноводск районында оба, гуйы. *Сүйли* — эхтимал, гуйыны газдыран адамың ады.

СҮЙРИЭМЖЕК — Красноводск районында формасы боюнча атландырылан даг.

СҮЛГҮНЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында сүлгүне бай дере.

СҮЛЕЙМАНКЕРКАВЧЫКАРАН [Сүлейма:нкерка:вчыкаран] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. Бу ат «Сүлейман диен адамың керкав чыкаран дереси» диен маныдадыр.

СҮЛЕЙМЕН — Керки районында ики оба. *Сүлеймен* — тире ады.

СҮЛМЕН — Красноводск районында оба, гуйы. *Сүлмен* — гуйыны газдыран адамың ады болмагы мүмкиндир.

СҮЛҮКЛИ — Гөкдепе районында сүлүкли чешме.

СҮНТ — Гаррыгала районында Сумбар дерясының саг кенарында ерлешйән даг. Овган дилинде *синд* — «деря» диймекдир (Афганско-русский словарь. М., 1962, 319 сах.). Эмма дага нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Серет: С у м б а р.

СҮНЧЕ — Бәхерден районында оба. *Сүнче* я-да *сүнчели* — тире ады. Мугаллымлар бу ады *сангча* (парс дилинде *санг* — «даш», *ча* я-да *чай* — «чешме», ягны «дашлы чешме») диййип душүндирйәрлер. Мунис ве Агехиниң ишлеринде бу ат С а н ч а гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 389 сах.).

СЫГЫРЛЫ — Мары районында ики депе. ЯГГ, чыбын-чиркейден горанмак үчин, сыгырлар шол депелериң үстүнде ятян экенлер.

СЫНҖАВ [Сынҗа:в] — Газанҗык районында даг. Парс дилинде *сенҗаби* — «чал» (реңк) диймекдир.

СЫПАЙЫЯП [Сыпа:йыя:п] — Ленин районында яп. XIX асырың ортасында Хыва ханы Мухаммет Эмин (Мәдемин) Ханабат каналыны газдырып, ондан энчеме яп айырдяр ве ханлыкдакы эсгерлере («сыпайылара») шу ерден ер бөлүп берйәр. Соңра яба шу ат дакыляр (В. В. Б а р т о л ь д. Соч., т. III. М., 1965, 182 сах.). Умуман, Хыва ханлыгында орта гурплы феодаллара хем сыпайылар диййлипдир (Б р е г е л ь, 368 сах.).

СЫРТЛАНКЕТЕК — Чаршаңңы районында даг, говак.

СЫРТЛАНЛЫ — Эсенгулы районында депе; Боядаг төвереклеринде даг, Гызыларбат районында дүзлүк.

СЫРТТАГТА — Тагтабазар районында гиң дүзлүк. *Сырт* сөзи барада серет: Д о н у з с ы р т; *тагт* сөзи барада: С е р т а г т.

СЫРЫЛГАН [Сы:рылган] — Бәхерден районында даг. Овнук дашларың ашак сырылып дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СЫЯДАГСАКАР [Сыя:да:гсакар] — Саят районында оба. *Сыя* ве *дагсакар* — тире атлары. Дагсакарларың ады Абылгазының ишинде хем душ гелйәр, ягны бу ти-

ре Кашга-чораның несиллери эдилип гөркезилйәр (К о н о н о в. Родословная, 78 сах.). *Кашга* ве *сакар* сөзлериниң манысының бирдигини хем Абылгазы шу ерде беллейәр.

СӘРАР [Сә:ра:р] — Калинин районында оба. *Сәрар* — тире ады.

СӘХЕДОВ — Сакарчәге районында оба. ТССР Екары Советиниң Президиумының 1967-нжи йылың 7-нжи январындакы Указы билен Чөңүр обасына Даңатар Сәхедовың ады дакылды.

Т

ТАБАКЧЕШМЕ [Та:бакчешме] — Гаррыгала районында (Чендирде) гөзбашының гөрнүшине гөрә ат алан чешме. Деңешдир: Г а з а н җ ы к, К е р с е н җ и к.

ТАБАКЧЫ [Та:бакчы] — Дашховуз районында оба. ЯГГ, обаның илаты өң табак ясамак билен мешгул боланы үчин, оба шейле ат берлипдир.

ТАВТЫЛЫ — Челекен төверегинде деңзиң адасы. *Тавты* — гувуң бир гөрнүшиниң ерли ады. Деңешдир: Г у в л ы, Ч ы м ч ы к л ы.

ТАГАНАҢ [Та:гана:ң] — Челекенде гум. *Таган* — адам ады; ерли геплешикде *аң* — «аңңат» диймекдир Деңешдир: К ә с и м а н.

ТАГАНДЕРЕ [Та:гандере] — Кака районында үч дәрәниң биригйән ери.

ТАГАРАВ — Көпетдагың бир бөлеги (түркменлер оңа Алма хем диййәрлер). Мегерем, илки бу ат чешмәниң ады болса герек. Гөзбашының формасына гөрә чешмәниң шейле ат алан болмагы мүмкиндир: парсча *тагар* — «тагара», «лайдан ясалан улы керсен»; *-ав* хем *аб* («сув») сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. Деңешдир: К е р с е н ж и к, Г а з а н җ ы к.

ТАГТ — Гарагумда (Дәнев—Дарганата аралыкда) гум, 3—4 саны улы, гызгылт ве үсти текиз депелер (МИТТ, II, 436 сах.). *Тагт* сөзи барада серет: *Сертагт*.

ТАГТА — Дашховуз оазисинде район, посёлок. Бу сөз барада серет: С е р т а г т. ЯГГ, хәзирки посёлогың гапдалындан гечйән Гарагулак диен яба гечен асырда тагтадан бент эдилйәр. Шу бендиң гапдалындакы базара

илки «тагта бендиң янындакы базар» дийип ат берилйәр. Соңра бу ат гысгалып, Тагтаның базары, ахырда хем Тагта гөрнүшине гечйәр. Серет: Т ә з е Т а г т а.

ТАГТАБАЗАР [Тагтаба:зар] — *Мургабың* ёкары акымында оазис, район, демир ёл станциясы, посёлок, оба (оазисиң өңки ады: П е н д и). *Тагта* барада серет: С е р т а г т. Тагтабазар посёлогы узакдан улы депәни яда салян үсти текиз бейикликде ерлешйәр. Гечен асырда, хатда шу асырың башларында хем шол бейигиң үстүнде улы базар болуп, оңа Эйрандан, Овганыстандан сөвда кервенлери гелйән экен (З. Г. Ф р е й к и н. Туркменская ССР. М., 1954; 265 сах.). Шол улы базарың тагт; ягны дүз ерде ерлешендиги үчин, оңа Тагтабазар, ягны «белент дүзлүкдәки базар» дийип ат берипдирлер. Революциядан өңки рус сыяхатчылары хем бу топоними «ясы базар» дийип терҗиме эдйәрлер (Б. Ш а п и р о в. Наши пограничные окраины в Средней Азии. Спб., 1901, 54 сах.). Ондан башга-да шол төверекдәки Сертагт, Сырттагта ялы дүзлүклериң атлары хем бу топонимиң дүзлүк билен багланышыклыдыгыны тассыклаяр (серет: С. А т а н ы я з о в. Тагтабазар. «Совет Түркменистаны», 7.VII.1965). П. Померанцев бу ады «тагтадан эдилен базар» дийип (П о м е р а н ц е в, 73 сах.), В. А. Никонов хем «көпрининң янындакы базар» (Н и к о н о в, 411 сах.) дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

ТАЙГАЧАН — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

ТАЙГЫР — Демиргазык Гарагумда гыр. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ТАЙДҮШДИ — Тагтабазар районында гуйы ве өри мейданы

ТАЙМАЗ [Та:ймаз] — Мары районында оба. *Таймаз* — тире ады.

ТАЙТАВЛАҚ — Газанҗык районында чешме, баг-бакҗалы дере. Бу адың манысы белли дәл. Яшулулар адың дөрейши барада шейле гүррүң берйәрлер: Шу төверекде өң гулан көп экен. Бир авчы чешмә сув ичмәге гелен гуланларың иң улусыны атяр, бейлеки авчылар оңа: «Энесини атман, тай-тавлагыны атайсаң болмадымы? — дийип кәейәрлер. Хамала, шондан соң, чешмә шу ат галанмыш. Эмма бейле дүшүндириш шүбхелидир. Әхтимал, бу ат адам ады я-да лакамы билен багланышыклы йүзе чыкан болса герек. Тайтавлак диен ада Тайлы шахырың дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис:

Дийсем Күрен дагы, сүңңүм галпылдар;
Тайтавлакда эрик багы үлпүлдәр.

ТАҚ [Та:к] — Бәхерден районындакы Шәхрыслам галасының гадымы ады. Арап-парс диллеринде *так* сөзи «гүммез» диен маныны аңладяр. Галада өң гүммезли җай болуп, илки шоңа, соңра тутуш шәхере шу ат берлен болса герек (Б. А. Л и т в и н с к и й и В. Г. М о ш к о в а. Изучение Така-Языра, Дуруна. Труды ЮТАҚЭ, I. Ашхабад, 1949, 284 сах.).

ТАҚЫР — Теҗен районында такырда ерлешйән демир ёл станциясы; Чәрҗев районында оба ве арык. ЯГГ, Такыр обасының адамлары өң такыр мейданда отуранДыклары үчин, оларың обасы шейле ат алыпдыр.

ТАЛАЙХАНАТА [Талайха:ната] — Гүнбатар Түркменистанда гадымы гала, сардаба. *Талайхан* сөзүниң манысы белли дәл.

ТАЛЛЫБУДҚА — Мары — Гушгы аралыгында демир ёл разъезди. *Будка* — рус дилинден гечен сөз болуп, демир ёлуң угрунда көпленч агачдан гурулян җайлары, гаравулханалары аңладяр.

ТАЛЛЫГАЗАРМА — Тагтабазар районында талы көп болан демир ёл казармасы.

ТАЛЛЫМЕРҖЕН — Хоҗамбаз районында демир ёл станциясы, посёлок, совхоз (ерли илатың уланышы: Т е л л и м е р ж е н). Бу илки гуйының ады болуп, ол арап-парс диллериндәки *телл* («депе», «бейик», «белентлик») ве *мерҗен* сөзлеринден эмеле гелипдир («мерҗенли депе»). Әхтимал, бу гадымы гуйы гапдалындакы белент депеден дүрли затларың тапылмагы билен багланышыклы ат алан болса герек (бу ат барада серет: С. А т а н ы я з о в. Ериң дили. «Яш коммунист». 4.XI.1965). Ерли илат бу ады Теллимерҗен я-да Дәлимерҗен диен гызың ады билен багланышдыряр, ягны гуйы илки газыланда, ондан сув чыкмаяр. Газмагы довам этдирйәрлер. Ериң ашагындан: «Теллимерҗен, элек бияр» («Теллимерҗен, элек гетир») диен сес эшидилйәр. Шондан соң гуйыны газман ташлаярлар. Бу гуйы Теллимерҗен дийип ат аляр. Эмма бу нәдогрудыр.

ТАЛХАНБАЗАР [Талханба:зар] — Чәрҗев районында оба. *Талхан*—«ун» диймекдир (Р а д л о в, III, 891 сах.). Обадакы базарда өң теммәкиден үвелип эдилен насың

көй сатыландыгы үчин, илки базара, соңра болса оба хем шу ат берлипдир.

ТАЛХАНЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

ТАЛХАТАНБАБА [Талхатанба:ба] — Мары — Гушгы аралыгында демир ёл станциясы. Бу гадымы топонимиң манысы белли дәл, эмма ол обаның ады хөкмүнде барып XI асырда хем душ гелйәр (В. А. Жуковский. Развалины старого Мерва. Спб., 1894, 190 сах.). XVIII асырда она Кичи Мары (Мерв-и-кучак) хем дийлипдир, чүнки Недир ша ол ере Азербайжандан ве бейлеки юртлардан көп илаты гөчүрип гетирйәр (МИТТ, II, 185 сах.).

ТАМДЫРЛЫБОЗ — Көнеүргенч районында гиң боз ер. Шол ерде тамдыр эдилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТАМДЫРСЕҢҢИ — Тагтабазар районында ер ады. Парс дилинде *сең (санг)* сөзи «даш» диймекдир («дашдан тамдыр»).

ТАМЛЫ [Та:млы] — Газанжык ве Гөкдепе районларында чешмелер; Гарагумда гуйы ве өри мейданы.

ТАМПАРАХ [Та:мпарах] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, өри мейданы. Бу адың манысы белли дәл.

ТАҢҢАЛАР — Эсенгулы районында уллакан белентликлер. Таңңа сөзүниң манысы белли дәл. Ерли яшулулар депелериң гелшиксизлиги үчин шейле ат аландыгыны гүррүң берйәрлер.

ТАҢРЫГАЗАН — Ёлөтен районында гадымы яп.

ТАҢРЫГАРГАН [Таңрыгарга:н] — Көпетдагың бир бөлеги (серет: Көпетдаг); Боядагың янында шорлукда ерлешйән үсти от-чөпсүз даг; Кака — Тежен аралыгында үстүне от-чөп битмейән гиң дүзлүк.

ТАҢСЫГОБА — Калинин районында оба. ЯГГ, *Таңсык* — шу ерде яшан газак яшулусының ады.

ТАҢСЫКЛЫЖА — Эсенгулы районында гала. Ерли геплешикде *таңсык* — «күйзе дөвүги» диймекдир. М. Кашгары болса бу сөзи «гең-таң», ягны «хайран галдырян ажайып зат» дийип дүшүндирйәр (Кашгары, III, 393 сах.). Галаның үстүнден дүрли дашларың тапыляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТАРХАН — Байрамалы районында оба. Оңа нәме себәпден шейле адың галандыгы белли дәл.

ТАССАРДАБА [Та:ссардаба] — Чаршаңңы районында сардаба, сув ховданы (белки, «даш сардаба»).

ТАТЪЕТЕН — Челекен — Небитдаг аралыгында депе. Бу ат, әхтимал, Хыва ханларының чозушлары билен багланышыклы дөрән болса герек.

ТАХЫРОВ [Та:хы:ров] — Кака районында Совет Союзының Гахрыманы Айдогды Тахыровың хатырасына ат дакылан оба (өңки ады: Арапгала).

ТАХЯДАШ [Тахяда:ш] — Калинин районында демир ёл станциясы. Гарагалпагыстаның Тахядаш шәхериниң якынында (5 *км*) ерлешйәндиги үчин, оңа 1950-нжи йылда шу ат дакыляр.

ТАЮРПАК — Газанжык районында депе. Ерли геплешикде *урпак* сөзи дүз мейдандакы кичирәк депелери аңладяр. Әхтимал, ол формасына гөрә ат алыпдыр.

ТЕГЕЛЕКГЫР — Гарабилде формасы боюнча ат алан гыр.

ТЕГЕЛЕКЖЕҢҢЕЛ — Керки районында өң оба, хәзир жеңңел.

ТЕГЕЛЕККӨЛ [Тегелеккө:л] — Түркменгала районында 400 *м* диаметрли тегелек көл (русча оңа Круглое диййәрлер).

ТЕГЕЛЕКШОР [Тегелекшо:р] — Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында шор мейданлар.

ТЕГЕНЛИ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары. Әрсары диалектинде *теген* сөзи «агылы» аңладяр.

ТЕЖЕН — оазис, район, район табынлыгындакы шәхер, деря, демир ёл станциясы ве совхоз. Бу гадымы адың манысы анык белли дәл. В. В. Бартольд бу адың Тужен формасында X—XI асырларда хем душ гелйәндигини (Бартольд. Орошение, 45 сах.), хыратлы Хафиз-и Абру хем (XIV асыр) Абывердиң бир округына Тежен дийилйәндигини белләпдир (МИТТ, I, 528 сах.). Эмма бу алымлар Тежен сөзүниң манысыны дүшүндирмәге сынанышмандырлар. Г. Вамбери бу сөзүң *тей-е женд (тей-е кент, тей* — «ашак», *кент* — «оба», «шәхер») сөзлеринден эмеле гелип, «шәхериң ашагы», «шәхериң этеги» я-да «деряның ашак акымындакы, песдәки шәхер» ялы маныны аңладян болмагының мүмкиндигини язяр (Vambery, 271 сах.). Әхтимал, шу догры болса герек, чүнки *тей* сөзи билен гелйән атлар Тежен дерясының боюнда башга-да болупдыр. Меселем, Темирлениң

тарыхында Герируд дерясының боюндакы Тейабад диен обаның ады тутуляр (Бартольд. Соч. т. II, ч. 2. М., 1964, 44 сах.). Бу ат хем «шәхериң ашагы», «шәхериң этеги» диен маныдадыр.

Нәхили маны аңладян болса-да, В. В. Бартольдың догры беллейши ялы, бу ат илки деряның ады дәл-де, округың, обаның я-да ериң адыдыр, чүнки деря өзүниң ёкары акымында Герируд (Гератруд, ягны «Хырат дерясы»), Сарагтдан ашакда болса Хушкруд, ягны «гуры деря», «сувсуз деря» диен атлара эе болупдыр (Бартольд. Орошение, 45 сах.). Парсча *хушк* — «гуры», «кепән», *руд* — «деря» диймекдир. Бу ат деряның хәсиетли аламаты, ягны томусда онуң сувуның кесилмеги билен багланышыклы дөрәпдир.

ТЕҖЕНСТРОЙ — Теҗен районында тәзе ат дакылан посёлок (посёлогың орнуның өңки ады: **Ганңалы**). *Строй* — «строительство» диен рус сөзүнден болуп, «гурлушык» диймекдир.

ТЕҚЕБЕГИҢ ГУМЫ — Ленин районында гум. *Текебег* — шол гумуң янында юрт тутунан адамың ады.

ТЕҚЕБУҚАН — Таггтабазар районында ой. ЯГГ, бу ат теке-сарык давалары билен багланышыклыдыр.

ТЕҚЕГҮММЕЗЛИ — Ёлөтен районында гуйы, өри мейданы («текелериң гүммезли гуюсы»).

ТЕҚЕГЫРЛАН — Бәхерден районында революциядан өңки уруш-давалар билен багланышыклы ат алан дере; Гарагумда ер ады. ЯГГ, дереден гылыч дөвүклери тапыляр.

ТЕҚЕҖИҚ — Газанҗык районында даг. ЯГГ, бу бөлеҗик даг бейлеки даглардан үзңе ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр («еке гезер теке ялы»).

ТЕҚЕҚӨЛ [Текекө:л] — Ёлөтен ве Түркменгала аралыгында көл (50 *га*). *Теке* — тайпа ады.

ТЕҚЕЛЕР — Йыланлы районында оба (өң ики оба). Обада теке тиресиниң векиллери яшаяр.

ТЕҚЕМҮГЕР — Гызыларбат районында чешме, экеранчылык ер (оңа көпленч Текемгөр диййәрлер). *Мүгер* я-да *мүңер* сөзи барада серет: Аякмүңер. ЯГГ, чешме өң текелериң гоңур тиресинден Баймет аксакгал диен адама дегишли экен. Деңешдир: Дәлимүгер.

ТЕҚЕОТУРАН — Гаррыгала районында дере ве чешме. ЯГГ, 80 йыл чемеси өң, дереде бәхерденли текелер отурыпдыр.

ТЕҚЕӨЛЕН — Гаррыгала районында дере. Бу ат, әхтимал, уруш-давалар билен багланышыклы йүзе чыкан болса герек.

ТЕҚЕСЕҢҢЕР — Васда гала. *Сеңңер* сөзи барада серет: Гаратеңир. ЯГГ, Хыва ханы Мәдемин шу галаның янына текелери гөчүрип гетирйәр. 1855-нжи йылың январында текелер бу ерден гөчмәге межбур болярлар (Брегель. 208 сах.).

ТЕЛЕЗАГАН [Телеза:ган] — Чәржев районында гала (она Терезаган хем дийилйәр). Бу адың манысы белли дәл.

ТЕЛЛИҚҚАК — Гарагумда как. Қәбир диалектлерде *тел* — «ден» диймекдир. Өң бу какы бирнәче тире билеликде уланандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТЕЛПЕКДАШ [Телпекда:ш] — Чаршаңңы районындакы дагларда телпекли келлә меңзеш дашың ве төверегиндәки ерлериң ады.

ТЕЛПЕКЛИ — Бәхерден районында гум, гуйы, депе. Депә илки формасына гөрә шейле ат берлипдир.

ТЕЛЬМАН — Калинин районында Эрнст Тельманың хатырасына ат дакылан посёлок, өң өзбашдак район. Посёлогың орнуның өңки ады: Гарайылгын я-да Губадаглы Гарайылгын.

ТЕЛӘРЛИ [Телә:рли] — Тагта районында дузлы сува душулйән ер. Шол ерде ыссыдан горанмак үчин теләр эдилипдир. Эсенгулы районында бир бөлек гума хем шу ат дакылыпдыр.

ТЕМЕКҖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында җеңңел. *Темек* — овнук тирәниң ады.

ТЕМЕН — Газанжык районында чешме. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ТЕМЕНГУЙМА — Газанжык районында гуйма. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл; *гуйма* сөзи барада серет: Акжагуйма.

ТЕМЕНЧИДАГ [Теменчида:г] — Гаррыгала районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ТЕМЕСОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы (гүзери). ЯГГ. *Темес* — гадымы шәхериң галындысының ады, манысы белли дәл.

ТЕМЕТИ — Гызылетрек районында ики саны үсти ясы даг (Улы Темети ве Кичи Темети). *Темети* сөзүниң манысы белли дәл.

ТЕМЕЧ — Тагта районында оба (өң 1-н ж и Т е м е ч ве 2-н ж и Т е м е ч). *Темеч* — тире ады.

ТЕМИР — Бәхерден районында гум, как, көл. *Темир* — көле эелик эден адамың ады.

ТЕМИРБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. *Темир* — адам ады.

ТЕМИРХОЖА — Дәнев районында оба. *Темирхожа* — адам ады. Бу обада хәндеклилер (серет: Х ә н д е к) ве меркитлер яшандыгы үчин, өң ол ики обадан ыбарат экен: Т е м и р х о ж а х ә н д е к ве Т е м и р х о ж а-м е р к и т.

ТЕММӘКИЛИ [Теммә:кили] — Гаррыгала районында ер ады.

ТЕММӘКИЧИ [Теммә:кичи] — Тагта районында оба. ЯГГ, шу обаның адамлары өң теммәки экмек ве ондан өндүрилйән өнүмлери (нас, теммәки) сатмак билен мешгул боландыклары үчин, олара ве оларың обасына шу ат берлипдир. Деңешдир: А ж ы, Т а л х а н б а з а р.

ТЕНДИРЛИ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Нохур диалектинде *тендир* — «тамдыр» диймекдир.

ТЕҢЕЛИ — Бәхерден районында (Гарагумда) ой ер, гуйы; Тежен районында гум. Деңешдир: М о н-ж у к л ы.

ТЕҢЕЛИОЙ [Теңелио:й] — Көнеүргенч районында ер ады.

ТЕҢИРЯП [Теңиря:п] — Гумдаг — Экерем аралыгында жар. *Теңир* сөзүниң манысы белли дәл.

ТЕРЕСОГАНЛЫ — Гаррыгала районында дере. Бу ат «соганлы дере» диен манъыдадыр.

ТЕРНАВ [Терна:в] — Бәхерден районында гөзбашына тернав отурдылан чешме, дере.

ТЕРНЕВЛИ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Нохур диалектинде *тернев* — «тернав» диймекдир. Деңешдир: Х о ж а т а р н а в.

ТЕРНЕЛЕР — Калинин районында оба. *Терне* — тире ады.

ТЕРС — Чаршаңңы районында оба. *Терс* — тире ады. Бу өзбек тиресине *бокан-терс* хем дийилйәр.

ТЕРСАКАН — Гаррыгала ве Гызылетрек аралыгында дерядың ве онуң ады дакылан олум; Красноводск ве Газанжык районларында илатлы пунктлар; Гарабекевүл районында арык. Деря эгрем-буграм болуп, терслин-онлын акяндыгы үчин; обаның яныңдакы жар айланып, оя гуййандыгы үчин; арыгың хем дерядан баш алып, аягының ене деря гуййандыгы үчин, булара шейле ат галыпдыр. XVII—XVIII асырларда Тежен дерясының боюнда хем Терсакан диен ер болупдыр.

ТИЗАКАР [Ти:закар] — Хожамбаз районында сувы тиз акян арык.

ТИКЕНЖИК — Гызылетрек районында оба, тикенли ер, Сумбарың олумы.

ТИЛКИ — Гөкдепе районында оба. *Тилки* — тире ады.

ТИЛКИБУРУН — Гөкдепе районында формасына гөрә ат берлен даг.

ТИЛКИТУРАН — Гүнбатар Түркменистанда шор мейдан.

ТОВА — Гөкдепе районында даг, дүме экилйән мейдан. Адың манысы белли дәл. Деңешдир: Т о в ы.

ТОВШАНГЫР — Эсенгулы районында гыр. ЯГГ, гырың төверегини сув аланда, онуң үстүне көп товшан йыгнаняндыгы ве аңсат авланяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТОВЫ — Керки районында оба. *Товы* — тире ады.

ТОГАЛАК — Газанжык районында (Гарагумда) тогалак депәниң яныңдакы оба, гуйы.

ТОГАЛАКДЕПЕ — Йыланлы районында формасы боюнча ат алан депе

ТОГАЛАКЛЫ — Гүнбатар Гарагумда ер ады, как. Бу ат «тогалак депели» диен манъыдадыр.

ТОГАЧЫ — Гарабекевүл районында өң оба. *Тогачы* — тире ады.

ТОГТАМЫШ — Ахал ве Мургап оазислеринде энчеме обаларың тутуш ады. *Тогтамыш* — тире ады.

ТОЗАНЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Шол ерде көпленч ак чәгәниң тозап дурандыгы үчин, илки гуйы шейле ат алыпдыр.

ТОЙДҮШДИ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. ЯГГ, шол ерде өң той эдилипдир, ожаклары хем бар.

ТОЙНУК — Ленин районында Гаррав ве Ярмыш япларының ики айрылян еринде (тойнук формалы ерде) ерлешйән оба.

ТОКЛУБИЛ [Токлуби:л] — Гөкдепе районында даг, ёл, формасына гөрә ат алан дагың били.

ТОКЛЫОЙ [Токлыо:й] — Көнеүргенч районында оба. *Toклы* — тире ады.

ТОММАКЯП [Томмакя:п] — Калинин районында оба, яп. *Томмак* — тире ады.

ТОПАРЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) бирнәче депе. *Чулба* — «депе» диймекдир. Деңешдир: Топчулба, Кыркчулба.

ТОПБАКҮРТ — Йыланлы районында оба. Бу ат «топбак отуран күрт тиреси» диен маныдадыр, чүнки 20—30 хожалык өң бир ерде топбак отурыпдыр.

ТОПДЕПЕ — Байрамалы районында гала. VI асырдакы улы обаның галындысы (ТССР тарыхы, I том, 1 китап, 170 сах.). Галадан керамик ядроларың («топларың») тапыляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (М. Е. Массон. Краткая хроника полевых работ ЮТАКЭ. Труды ЮТАКЭ, т. V, 229—230 сах.). Деңешдир: Алмаатышан.

ТОПОЛЬ — Гөкдепе районында малаганлар (молокан руслары) тарапындан ат дакылан чешме. Русча *тополь* — «сөвүт», «дерек».

ТОПРАКГАЛА [Топракгала:] — Дәнев ве Калинин районларында галалар («топракдан эдилен гала»).

ТОПУҒКАК — Саят районында (Гарагумда) оба, как (топраклы ерден эдилен как).

ТОПЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) бирнәче депе.

ТОПЧУХАНДЕПЕ [Топчуха:ндепе] — Мургап районында гала. 1833-нжи йылда Хыва ханы Аллагулы ханың буйругы боюнча шу гала салыняр ве оңа Ныязмуһаммет бай диен түркмен топчубашысы хан белленйәр. Галаның ады хем шу байың топчубашы диен титулы билен багланышыклы дөрәпдир (Адыков. Поселение, 121 сах.).

ТОПЯТАН — Ясганың якынында сүйжи ве ажы сувлы көллер (Ёкары Топятан—5 *га*. Орта Топятан—4,5 *га*. Ашакы Топятан—1,5 *га*). XIX асырың ортасында Эйрандан Хорезме векил болуп баран Рызагулы хан өз хасабатында шу ат барада шейле язяр, ягны Хыва ханы Мухамметрахым Гүрген ве Астрабат велаятларына эден йөришинден доланып гелйәркә, топчубашы шу ерде «топ ятды» (ягны «топ лафетден ашак дүшди») дийип, хана хабар берйәр, хан болса бу ере «топ ятан» дийип ат дакяр. Бу вака 1851-нжи йылың 19-нжы маййында боляр (МИТТ, II, 285 сах.). Г. Вамбери бу ады

Недир шаның дөври билен багланышдыряр (Vambery. 271 сах.).

ТОРАНҢЫЛЫ — Бәхерден районында дере, чешме; Көнеургенч районында яп.

ТОРАНҢЫЛЫСУВ — Тагта районында көл.

ТОРГАЙ — 1. Гызыларбат районында Көпетдагың бир бөлеги. Шол дагда Торгайың чөммеги диен ер бар. Ол узакдан чөммеге гонуп отуран торгайы ядa саляр. Бу ат Торгайчөммеги гөрнүшинде XIX асырың башларында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 469 сах.). 2. Йыланлы районында оба. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ТОСЫЯН [То:сыя:н] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу адың манысы белли дәл.

ТӨЛЕКГУЙЫ — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, улы оба. *Төлек (Төлег)* — гуйыны газдыран адамың ады.

ТӨРЕЯП [Төрея:п] — Көнеургенч районында оба. ЯГГ, шу обаның орны Хыва ханының дикмеси Мәтяр Төрәниң мүлк ери болупдыр. Мәтяр Төре 1905-нжи йылда хан тарапындан дардан асылыпдыр.

ТССР-ин 40 ЙЫЛЛЫГЫ — Гызыларбат районында (гумда) совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки ады: Йылгынлы).

ТУВУЛГА — Бәхерден районында тувулгалы дере, чешме. *Тувулга* — гамчы сапы ясамак үчин аматлы агач ады.

ТУРАН ЧӨКЕТЛИГИ [Ту:ра:н] — Орта Азияның ве Газагыстаның гиң территориясыны өз ичине алян улы мейдан. *Туран* сөзүниң манысы белли дәл. Түркмен классык шахырларының дөредижилигинде көп гайталанян бу ада Тува автоном областының, Хабаровск үлкесиниң, Меркези Вьетнамың топонимикасында хем душ гелйәрис.

ТУТЖА [Ту:тжа] — Бәхерден районында даг, өң тут агачлары болан дере, чешме

ТУТЛУБИЛ [Ту:тлуби:л] — Гаррыгала районында дере, чешме. *Бил* сөзи барада серет: Акбил.

ТУТЛУГАЛА [Ту:тлугала:] — Гаррыгала районында оба, гала. Көне галаның төверегинде тут агачларының көпдүги үчин, илки гала, соңра оба шейле ат алыпдыр (Поцелуевский. Племя. 34 сах.).

ТУТЛУК [Ту:тлук] — Дәнев районында тутлы оба.

ТУТЛУКАК [Ту:тлукак] — Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында еке дүйп туды болан каклар; Гүндогар Гарагумда как ве гыр.

ТУТЛЫ [Ту:тлы] — Гызыларбат районында (гумда) оба, чынында өң бир туды болан гуйы; Бәхерден районында дере, чешме.

ТҮВЕР — Калинин районында оба. *Түвер* — човдур тиреси.

ТҮВЕРГЫР — Гүнбатар Түркменистанда гыр. Оңа түвер тиресине дегишли болан гуйының ады галыпдыр. Бу ады Доваргыр дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

ТҮЙЛИОБА [Түйлио:ба] — Бәхерден районында кәриз, өң оба. *Түйли* — кәризе эелик эден адамың ады.

ТҮЙНҮКЛИҖЕ — Эсенгулы районында вулканың эмеле гетирен түйнүк формалы депеси.

ТҮКЕНМЕЗШОР [Түкенмезшо:р] — Керки районында (Гарагумда) гиң шорлук мейдан.

ТҮММЕКГУМ — Гарагумда улы депеси болан гум.

ТҮММЕКСЕТИР — Гарагумда ер ады. Бу ат «хатар түммек» диен маныдадыр.

ТҮНЕК — Гызылетрек районында ер ады. Бу ат *түн* (серет: Түнүдеря) сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки шол ерде Сумбарың сувуның горпы көвүп эмеле гетирен түннели гараңкырап гөрүнйәр.

ТҮНҮДЕРЯ [Түнүдеря:] — Васда көне деряның орны. ЯГГ, *түн* сөзи «гараңкы» диймекдир, чүнки шу ерден деря акян вагты, онуң гыралары гүр баглыга бүренип отурандыгы ве гараңкы гөрүнйәндиги үчин, деря шейле ат алыпдыр. *Түн* сөзүни М. Кашгары «гиже», «гич» дийип дүшүндирйәр (Кашгары, I, 326 сах.).

ТҮРКМЕН — Каспи деңзинде рус барлагчылары тарапындан ат дакылан айлаг.

ТҮРКМЕНГАЛА [Түркменгала:] — Мургап оазисинде район, посёлок. Илки посёлогың гапдалындакы көне гала шу ат билен атландырылыпдыр. ЯГГ, 1910-нжы йылда Солтанбент тәзеден дикелдиленден соң, шу галаның дүйбүне бир оба гөчүп гелйәр. Илки оба, соңра шол ерден гуралан района-да шу ат гечйәр. Әхтимал, гала XVII асырың ахырларында, XVIII асырың башларында шейле ат алан болса герек, чүнки XVIII асырың башларында ерли гаҗарлар (гызылбашлар) билен түркменлерин арасындакы дүрли агзалачылыкларда ве ган дөкүшикли

сөвешлерде шу гала әхли түркменлерин даянч пункты болупдыр (М. Аннанепесов, С. Хатыбы. Сведения о туркменах и Туркменистане в первой трети XVIII столетия в сочинении М. Казима. «Известия АН ТССР», серия общественных наук, № 1, 1964, 27 сах.).

ТҮРКМЕНГУМ — Сарыгамыш төверегинде гум.

ТҮРКМЕНИСТАН [Түркмениста:н] — Түркменистан Совет Социалистик республикасы. Бу ат «түркменлер юрды» диен маныдадыр. *Түркмен* сөзүни хер хили дүшүндирийәрлер. Хәзире ченли мәлим болан дүшүндиришлерин илкинжи Хорезм алымы Абу Рейхан Бирунә (973—1048) дегишлидир. Бируни бу сөзи «түрке меңзеш» дийип терҗиме эдйәр ве ысламы кабул эден огузлара шу адың дакыландыгыны беллейәр (Агажанов, 12 сах.). С. Г. Агажанов Бирунинин ве бейлеки алымларың ишлеринде *түркмен* сөзи барада айдылян пикирлери анализләп, бу сөзи «дилмач», «терҗимечи» манысындакы *таргуман — таркуман* (арап транскрипциясында: таржуман) сөзүндендир дийип чаклаяр ве отурымлы мусулманлар билен гатышан хем-де ыслам динини кабул эден огузлара шу адың берлендигини беллейәр (Агажанов, 21 сах.). М. Кашгары хем (XI асыр) *түркмен* сөзүни «түрке меңзеш» дийип терҗиме эдйәр (МИТТ, I, 312—313 сах.), бу пикири Решидеддинде хем гайталаняр (Решид-ад-Дин. М.—Л., 1952, 85 сах.). Тарыхчы Нешири (XV—XVI асыр) бу ады «түрк иман» дийип дүшүндирйәр (Кононов. Родословная, 98 сах.). Булардан башга-да, бу сөзе «түрк мен» (ягны «мен түрк»), «түрки команы» (коман түрклери), «түркман» (*ман* я-да *мат*—«ил», «илат») ялы дүшүндиришлер бар (Кононов. Родословная, 98—99 сах.). Кафесоглу түркмен этнонимини «арасса түрклер», «асыллы түрклер», «бейик түрклер» дийип дүшүндирйәр (Никонов, 429 сах.).

ТҮРКМЕН-ХОРАСАН ДАГЛАРЫ [Хораса:н да:глары] — Түркменистандакы Көпетдагың ве Эйрандакы Нишапур дагларының тутуш ады. *Хорасан* сөзи барада серет: Хорасан.

ТӘҖИГОЙ [Тә:җиго:й] — Ленин районында ер ады. *Тәҗик* — халк ады; ой сөзи барада серет: Алилиой. 1830—1840-нжы йыллар төверегинде Хыва ханы Мухаммет Эмин Бухара эмириниң раятындакы тәжиклери зор

билен гөчүрип гетирйәр ве олара шу ерден орун берйәр (Брегель. 194 сах.).

ТӘЖИКЯП [Тә:жикя:п] — Ленин районында Тәжигоя барян яп.

ТӘЗЕАБАТ [Тә:зеа:ба:т] — Красноводск районында оба («тәзе оба»).

ТӘЗЕБАЗАР [Тә:зеба:зар] — Дашховуз районында посёлок ве оба. Өзбегистан ве Түркменистаның арадыгындакы улы ёлларың чатрыгында ерлешйән обада тәзе базар ачыланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТӘЗЕГАЛА [Тә:зегала:] — Калинин районында оба. Тельман посёлогының орнуның өңки ады. Гала сөзи бу ерде «шәхер», «оба» манысындадыр, чүнки, ЯГГ, Жемшидигаланың янында тәзе шәхерҗик дөрейәр, ол ерде административ район дөредиленден соң, ягны 1939-нжы йылда, района ве онуң меркезине Эрнст Тельманың ады дакыляр. Меркезиң янындакы оба болса шәхерҗигиң өңки ады гечйәр.

Шейле атлы гала Гаррыгала районында хем бар, ол шу асырың башларында салныпдыр (Поцелуевский. 34 сах.).

ТӘЗЕГОҢРАТ [Тә:зегоңрат] — Калинин районында оба. Гоңрат — этник ат («гоңратларың тәзе обасы»).

ТӘЗЕГУЙЫ [Тә:зегуйы] — Красноводск ве Сарагт районларында обалар ве гуюлар.

ТӘЗЕДУРМУШ [Тә:зедурмуш] — Ленин районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ТӘЗЕЕР [Тә:зеер] — Көнеүргенч районында 1963-нжи йылда дүйби тутулан оба.

ТӘЗЕЁЛ [Тә:зеё:л] — Йыланлы районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки атлары: Омарпәкизе ве Эсрикгала).

ТӘЗЕ НУСАЙ [Тә:зе] — Ашгабат районында гадымы Нусай шәхериниң орны, мейданы 18 *га* болан гала. Серет: Нусай.

ТӘЗЕОБА [Тә:зео:ба] — Ленин ве Тежен районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Тежендәки обаның өңки ады: Сычмаз.

ТӘЗЕ ТАГТА [Тә:зе] — Тагта районында ер ады. *Тагта* сөзи барада серет: Сертагт. ЯГГ, шу асырың башларында Тагта базары хәзирки «Коммунизм» колхозының территориясына гөчүрилйәр ве Тәзе Тагта диен ады аляр. Базар өңки ерине (Тагта посёлогына) гөчүриленден соңра болса, бу сөз ер ады хөкмүнде уланыляр.

ТӘЗЕТАПЫЛАН [Тә:зетапылан] — Бәхерден районында дере, чешме.

ТӘЗЕ ХАСАР [Тә:зе] — Кака районында гөверегинде хасарлар яшаян гала. *Хасар* — этник ат. Көне Хасар диен гала эйранда ерлешйәр.

ТӘЗЕЧИТИР [Тә:зечитир] — Йыланлы районында оба ве яп. *Читир* — ябың ады (манысы белли дәл). ЯГГ, 1928-нжи йылда Читир диен көне ябың янындан тәзе, дөрдүнжи яп чекилйәр ве оңа Тәзечитир дийип ат берйәрлер. Кәбир адамлар шу ябың дөрдүнҗидигинден угур алып, онуң адыны «четвертый» диен рус сөзүнден эмеле гелипдир дийип дүшүндирйәрлер, эмма бу нәдогры болса герек, чүнки яшулулар бу адың гадым вагтларда хем уланыландыгыны гүррүң берйәрлер.

ТӘЗЕЯРМЫШ [Тә:зея:рмыш] — Дашховуз районында оба, яп. Бу адың манысы «тәзе ярылан (чекилен) яп» (серет: Көнеярмыш).

ТӘРИМГАЯ [Тә:римгая] — Гарагумда гыр, тәрим ялы эгрелип дуран гая.

У

УЗБОЙ [У:збой] — Гарагумда Сарыгамышдан Каспи деңзине ченли узалып гидйән көне деряның орны, Амыдеряның гадымы угры. *Узбой* сөзи барада серет: Келиф Узбойы. Бу ады Үңүз, Өңүз, Орун гөрнүшлеринде хем уланярлар.

УЗГЕРИШ [У:згериш] — Эсенгулы районында үсти ховданлы улы депе. *Уз* сөзи барада серет: Узбой; *гериш* — географик термин болуп, гумуң, дагың эшегарка болуп гидйән ерини, эгнини аңладяр (ТДС, 167 сах.).

УЗЫНАДА [Узы:на.да] — Каспи деңзиниң кенарында өң ада, демир ел станциясы. 1895-нжи йыла ченли, ягны демир ёл Красноводска етирилйәнчә, шу ер Орта Азия демир елуның башлангыч пункты болуп хызмат эдиәр.

УЗЫНАКАР [Узы:накар] — Балкан дагында узын чешме. *Акар* — *акмак* сөзүнден болуп, акян сувлары, чешмелери, яплары аңладяр.

УЗЫНДАГ [Узы:нда:г] — Демиргазык Гарагумда даг.

УЗЫНДИҢ [Узы:ндиң] — Кака районында диң, гадымы гаравулхана.

УЗЫНҖА [Узы:нжа] — Эсенгулы районында узалып гидйән даражык дере.

УЗЫНЖЫЛГА [Узы:нжылга] — Ашгабат районында узын жүлге. Ерли геплешикде *жылга* — «жүлге» диймекдир.

УЗЫНСАЙ [Узы:нсай] — Чаршаңңы районында узын сайың якасында ерлешйән оба. *Сай* сөзи барада серет: Г у р у м с а й.

УЗЫНСУВ [Узы:нсув] — Газанжык районында оба, станция, узын чешме; Гарагумда чуң гуюлар.

УЗЫНТОКАЙ [Узы:нтокай] — Гаррыгала районында узын, золажык баглыкда ерлешйән оба.

УЗЫНШОР [Узы:ншор] — Гарагумда шорлук мейдан.

УЙГУР — Түркменгала районында уйгурларың яшаян обасы.

УЙЛАЛЫЛАР — Эсенгулы районында ики бөлек гум. *Уйла* я-да *увлан*—гумда битйән көсүге меңзеш өсүмлик.

УЛУГӨЛ [Улугө:л] — Дашховуз ве Эсенгулы районларында гөврүми боюнча ат алан көллер. Ерли геплешикде *гөл* — «көл» диймекдир.

УЛУДАГ [Улуда:г] — Гызыларбат районында улы даг.

УЛУДЕПЕ — Бәхерден ве Гөкдепе районларында даглар.

УЛЫ АКДЕПЕ [А:кдепе] — Тагтабазар районында гадымы гала (оңа У л у д е п е хем дийилйәр). Бу гала орта асырлардакы Қ а с р-и А х н а ф («Ахнафың көшги») диен обаның галындысыдыр, ол болса арап басыбалыжысы ал-Ахнаф ибн Қейсе дегишли экен (Г. А. П у г а ч е н к о в а. Археол. рекогносцировка области ср. Мургаба. «Известия АН ТССР», № 6, 1958, 77—78 сах.). Бейиклиги 27 метре етйән шол улы депәниң янында кичи депе хем бар. Шонуң үчин, оларың улусына У л ы А к д е п е, кичисине хем Қ и ч и А к д е п е дийилйәр. Депелериң дөрейши барада роваят хем бар. Серет: Э к и з а к.

УЛЫ БАЛҚАН — серет: Б а л к а н.

УЛЫ ГАРАГУМ — Көнеүргенч районында гум (серет: Г а р а г у м).

УЛЫ ЕЛГЕЛДИ—Гүнбатар Түркменистанда улы шорлук (онуң кичи бөлегине Қ и ч и Е л г е л д и дийилйәр). Мыдам ел өвсүп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

УМБАРДЕРЕ — Чаршаңңы районында Көйтениң бир дереси, шаглавуклы чешме. *Умбар* — адам ады.

УМГАЛЫЖА — Газанжык районында даг, дере. *Умга* — даг гочы.

УРАЛҚА — Чәржев шәхериниң гүнбатар-демиргазык бөлеги. Рус патышасының 1875-нжи йылың 19-нжы апрелиндәки указы боюнча, шол ере урал казаклары гөчүрилип гетирилйәр (И. А г и ш е в а и др. Чарджоу. 1964, 16 сах.) ве оларың ерлешен ерине Уралка диен ат галяр.

УРУШДҮШЕН — Ёлөтен төверееклеринде гадымы урушлар билен багланышыклы ат дакылан ер (МИТТ, II, 471 сах.).

УССААРЫҚ [Уссаа:рык] — Фарап районында арык. ЯГГ, якасында агач уссасының отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

УТАМЫШ ҚАНАЛЫ — Тежен районында канал. *Утамыш* — текелериң улы тиреси.

УФРА—Красноводск районында посёлок, Красноводск шәхериниң хемрасы (шәхерден 5 верстлук узаклыкда ерлешендиги үчин, оба 5-н ж и в ё р с т хем диййәрлер). Уфра (хас догрусы УФРА) гысгалдылан гошма сөз болуп, «укрепленный форт русской армии» (рус гошунларының беркидилен галасы) диен сөзлериң баш харпларындан эмеле гелипдир (Нефтегавань Уфра. «Знамя труда», 13.V.1964). Бу поселок Красноводск шәхери билен деңрәк дөрәп, рус хәкимиетлериниң эсасы галасы болуп хызмат эдипдир.

УШАГАРЫҚ [Ушага:рык] — Хожамбаз районында арык. *Ушак* — тире ады.

УШАҚ — Газанжык ве Хожамбаз районларында обалар; Балканда чешме. Ерли яшулулар Газанжыкдакы обада хәзир ёмутларың тана тиресиниң яшаяндыгындан угур алып, оба тире адының дакылмандыгыны тассыкларлар. Эмма шу обаның якынындакы гуйының өң ушаклара дегишли боландыгы үчин, илки гуя, соңра оба шейле ат берлен болмагы мүмкиндир.

УШАҚЪЕР — Көнеүргенч районында оба. *Ушак* — тире ады.

УШАКЯП [Ушакя:п] — Көнеүргенч районында Ушакъере барян яп.

Ү

ҮЗҮМЛИ — Бәхерден районында үзүмли дере, чешме.

ҮЗҮМЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында үзүмли дере, чешме.

ҮЗҮМЛИЖЕ — Гөкдепе районында дере, чешме.

ҮЗҮМЛИСУВ — Гаррыгала районында чешме.

ҮЗӘК [Үзә:к] — Газанҗык районында зәкли даг. Ерли геплешикде *үзәк* — «зәк» диймекдир. Деңешдир: З ә к л и.

ҮКЕРОБА [Үкеро:ба] — Калинин районында оба. *Үкер* — тире ады.

ҮКҮРҖИКЛИ — Ёлөтен районында демир ёл разъезди, депе, өң оба. *Үкүрҗикли* — тире ады. ЯГГ, өң шу ерде Сарагтдакы салырларың үкүржикли тиреси яшапдыр.

ҮҢҮЗ — серет. У з б о й.

ҮҢҮЗДЕН АҢЫРКЫ ГАРАГУМ — Гарагумуң Узбоюң демиргазыгында ерлешйән бөлеги.

ҮСТЮРТ [Үстю:рт] — Каспи ве Арал деңизлериниң аралыгында ерлешйән гиң дүзлүк. Бу ат «үстдәки юрт», «белент дүзлүкдәки яйла» диен маныдадыр, чүнки мейданы 200000 *кв км* болан ве гүнорта тарапы керт гаялар (чүңклер) билен гуршалан бу өри мейданы өз төверегиндәки дүзлүклерден 50—280 метр белентликде ерлешйәр (БСЭ, т. 44, 422 сах.). Г. Вамбери бу ады «ёкаркы юрт» (V a m b e r y, 272 сах.), Г. Конкашпаев «текиз дүзлүк» (Г. К о н к а ш п а е в. Казахские народные геогр. термины. «Известия АН Каз. ССР», № 99, серия геогр., 1951, вып. 3, 39 сах.), Х. Хасанов болса «үсти текизленен гыр» (Х а с а н о в, 54 сах.) дийип дүшүндирйәрлер. Бу адың гүнортада яшаян халклар — түркменлер тарапындан дакылан болмагы мүмкиндир, чүнки дүзлүгиң гүнорта тарапы белент ве керт гаялардан соң башланяр.

ҮЧАГЫЗ — Хожамбаз районында (Сандыклы чәлүнде) үч гәдиги, гечелгеси болан гыр, гуйы; Көнеүргенч районында отурымлы ер.

ҮЧАҖЫ [Үча:җы] — Байрамалы районында демир ёл станциясы, совхоз. Станцияның якынында үч саны ажы сувлы гуйы боланы үчин, илки гуюлар, соңра станция ве совхоз шейле ат алыпдыр (Ч. Х о д ж а е в, О. А т а х а н о в. О книге Э. М. Мурзаева «Средняя Азия». «Известия АН ТССР», № 3, 1958, 114 сах.). Бу ады Үчхажы, ягны хажа гидип гелен үч адамың дүшлән ери дийип хем дүшүндирйәрлер. Бу нәдогрудыр.

ҮЧАРЧА — Бәхерден районында арчалы дере, чешме.

ҮЧАРЫК [Үча:рык] — Хожамбаз районында өң үч

гирә (сурхы, оләм ве гара гирелерине) дегишли болан бир арык.

ҮЧЬАШ — Чәрҗев районында үче бөлүнйән арык.

ҮЧБЕССЕЛИ — Гаррыгала районында дере ве чешме. Ерли диалектде *бессе* сөзи гаядан инип чыкылян ери, басганчаклары аңладяр.

ҮЧБУРЧ — Теҗен районында ер ады, өвлүйә. Шол ердәки гүммезиң формасына гөрә галан ат.

ҮЧГАРАЛАР — Эсенгулы районында узакдан гаралып гөрүнйән үч депе, даг.

ҮЧГӨЗ — Балканда бир чешмә биригйән үч саны чешме.

ҮЧГӨЛ [Үчгө:л] — Калинин районында үч саны көлүң якынында ерлешен оба.

ҮЧГУЙЫ — Гарагумда саны боюнча ат алан гуюлар ве өри мейданлары; Бәхерден районында үч гуюсы болан даг.

ҮЧДЕПЕ — Байрамалы ве Теҗен районларында обалар; Тагтабазар районында саны боюнча ат алан депе.

ҮЧДЕПЕЛЕР — Эсенгулы районында үч депе.

ҮЧДЕРЕЛЕР — Бәхерден районында янашык үч саны дере.

ҮЧДЕШИК — Сарагт районында үч дешиги болан депе.

ҮЧКЕРСЕН — Дарганата ве Дәнев аралыгында (Габаклыда) даг, оба. ЯГГ, дагда үч саны оюгың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр. Бу ат барада дини ровоятлар хем бар. Кәбир маглуматлара гөрә болса, обаның адамлары тойда үч керсенден нахарланандыклары үчин, оларың обасына шейле ат берлипдир. Эмма бу нәдогрудыр.

ҮЧОЖАК [Үчо:җак] — Тагтабазар районында (гумда) гыр, гуйы; Дарганата районында ер ады. ЯГГ, гырың дүйбүнде керкили Байрам Әрсары той эдипдир. Шонда газылан үч оҗак боюнча хем ол ере шейле ат берлипдир. Ү ч о җ а к л ы диен ат Дашховуз оазисинде хем душ гелйәр.

ҮЧТАГАН [Үчга:ган] — Гарагумуң бир бөлеги. ЯГГ, шол ерде бири-бирине якын аралыкда үч саны улы депе болуп, олар таганың аякларыны ядa салындыгы үчин, илки шол үч депә, соңра чөле шейле ат берлипдир. Легенда гөрә, Дерялыгың сувы шу депелериң гапдалындан акян вагтында, Хажымелик балык тутуп, әпет газанда

блары бириниңдир, шу үч депәни хем таган хөкмүнде уланыпдыр. Эмма бу нәдогрудыр. Бу ады Хыва гидйән үч елуң шол ерде биригйәндиги ве гумуң үче бөлүнйәндиги билен хем бағланышдырярлар. Шу гумуң адына биз XIX асырың башларында хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 396 сах.).

ҮЧУРУТ — Елөтен районында үч уруга: алаша, байрач ве хорасанлы тирелерине дегишли болан яп.

ҮЧХОВУЗ — Гарагумда ер ады. Деңешдир: Б и р х о в у з, Е д и х о в у з.

ҮЧЧАТРЫК — Газанджык районында ер ады, депе. Шол ерде үч саны сүйнмек депелериң биригйәндиги үчин, ол шейле ат алыпдыр.

Ф

ФАРАП — Амыдеряның саг кенарында район, посёлок, станция. Бу гадымы адың манысы белли дәл. Хакыкы Фарап галасы хәзирки район меркезинден 12—13 *км* гүндогарда, деряның кенарындакы гырың үстүнде ерлешйәр. Оңа өң Ф а р а п л ы обасы дийилйәрди. Демир ёл гурландан соң, бу ат станция, соңра болса района дакыляр. X асырың тарыхчысы ал-Ма'суди ве географ ас-Сам'аниниң ишлеринде бу ат Ф а р а б гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, I, 166 ве 339 сах.). Географ Якут болса Фарабың Тахыр ибн Алының рабаты хөкмүнде мешхурдыгыны беллейәр (МИТТ, I, 339 сах.). Г. Вамбери бу ады парс сөзи хасап эдйәр ве онуң манысыны «дури сув» дийип дүшүндирйәр (V a m b e r y, 267 сах.). Әхтимал, Вамбери шу сөзлерден угур алан болса герек: *фер* я-да *фера* — «товланан», «овадан», «ялпылдаян», «үстүнде», «гачмаклык» ве *аб* — «сув».

ФАРАП ПРИСТАНЫ — Амыдеряның саг кенарында посёлок. Русча *пристань* — «гәми дуралга». Фарабың янында ве деряның кенарында ерлешйәндиги үчин, посёлога шейле ат дакылыпдыр.

Х

ХАВЕРАН [Ха:вера:н] — Гадымы Сарагт округына дегишли болан ве Мәне, Чәче, Абыверт, Рохне ялы шәхерлери өз ичине алан ирки округ, шәхер (А. А. С е м е н о в. Материальные памятники Иранской культуры в Средней Азии. Сталинабад, 1945, 26 сах.). Гыяседдиниң пикирине гөрә, бу адың *хавер* диен бөлеги *харвер* сөзүниң гысгалан гөрнүши болуп, эсасан, «гүндогар» диен маныда уланыляр, эмма кәбир китапларда «гүнбатар» манысында хем душ гелйәр, адың *-ан* бөлеги болса көплүк саның гошулмасыдыр. Автор «Решиди» атлы бир сөзлүге салгыланмак билен, Эраның гүндогарында ерлешйән шу округа Хаверан («гүндогар») дийлип ат дакыландыгыны хем беллейәр (М у х а м м е т Г ы я с е д д и н. Гыясуллугат. Кокант, 1242-нжи хижри йылында парс дилинде язылан голязма, 273 сах.).

ХАЖЫБУЛАК — Дарганата районында чешме. *Хажы* — әхтимал, адам ады.

ХАЖЫГОЧ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Хажыгоч* — адам ады.

ХАЖЫӨЛЕН — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы. ЯГГ, гадым вагтларда шу гуйының янында Мекгә хажа гидип гелйән адам өлүпдир.

ХАЗАР ДЕҢЗИ — серет: К а с п и.

ХАЗАРЕК [Хаза:рек] — Саят районында депе, арык. Парсча *хазар* — «мүң»; «билбил». Буларың нәме үчин шейле ат аландыгы белли дәл.

ХАЗАРЕКЛИДЕПЕ [Хаза:реклидепе] — Гарабекевүл районында гала (серет: Х а з а р е к).

ХАЗАРЕЛ [Хазаре:л] — Демиргазык Гарагумда ёл, гыр. *Хазар* — Каспи деңзиниң ады.

ХАЗАРЫМЕТЖИТ [Хаза:рыметжи:т] — Кака районында даг, гадымы кервен ёлы. Парс дилинде *хазар* — «мүң» диймекдир, эмма оңа нәме себәпден «мүң метжит» дийип ат галандыгы белли дәл. Бу сөзүң *хазар* диен халкың ады болмагы-да мүмкиндир.

ХАЙГЕЛДИАЛАҢ — Гарагумда алаң. ЯГГ, бу ат революциядан өң йыгы-йыгыдан болуп дурян дүрли уруш-давалар билен бағланышыклы дөрәпдир.

ХАЙРАБАТ [Хайраба:т] — Түркменгала районында ер ады (гадымы галаның орны); Чаршаңңы районында сардаба. Яшулулар бу адың манысыны «хайыр-согап үчин салнан жай» дийип дүшүндирйәрлер.

ХАПЫРХОЖА — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Оңа якынындакы өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

ХАЛАП — Вас төверегинде (Мангырда) гала. *Халап* сөзи аслында Сириядакы Халап (Алеппо) шәхеринин ады болуп, оңа түркмен дессанларында көп душ гелйәрис:

Халапдан чыкмышам бир яр йитирип,
Ярымың адына Гүлнахал диййрлер.
(Шасенем — Гарып)

Бу ады яшулулар дессанлардакы шол Халап шәхери билен багланышдырярлар. Деңешдир: Ширван, Шамахы, Шасенем, Ашыгайдың, Акжагелин ве ш. м.

ХАЛАЧ — Амыдеряның орта акымында өң өзбашдак район, хәзир Керки районына гарашлы поселок; Ашгабат районындакы Әнев обасының гүнортасында улы байырлык. *Халач* — гадымы огуз-түркмен тайпаларының бири болуп, онуң адына М. Кашгарының (МИТТ, I, 315 сах.), Решидеддиниң (МИТТ, I, 499 сах.), Абылгазының (Кононов. Родословная, 46 сах.) ишлеринде душ гелйәрис. Бу авторларың әхлиси халач сөзүни ики бөлүп, «гал ач» (останься голодным), «гал, ач» (останься, открой) ялы дүшүндирйәрлер. А. Вамбери болса халажы «гылыч» сөзүнден эмеле гелипдир диййәр (А. Вамбери. История Бохары или Трансоксании, т. I. Спб., 1873, 12 сах.). Өңки Халач районында әрсарыларың улудепе, гүнеш тиреллери яшаяр, эмма яшулулар халач диен тайпаның адыны билмейәрлер. Әхтимал, бу ат поселогың якынындакы Халлажыбаба диен өвлүйәниң ады билен багланышыклы болса герек (берилйән гүррүңлере гөрә, өвлүйәде Ымам Мансур Халлажы диен адам жайланыпдыр). Эмма биз халачлар бу территорияда яшамандыр диймек ислемейәрис, чүнки барып Х асырда илкинжилер хатарында халачлар Мавераннахрдан Амыдеряның чеп кенарына гечипдирлер (Бартольд. Очерк, 9 сах.). Ерли тарыхчы мугаллымларың гүррүңлерине гөрә, Әневиң якынындакы байырлыкда өң халач тайпасы яшапдыр. Хакыкатдан-да, Мухаммет ибн Нажиб Бекран (XIII асыр) өзүниң «Жаханнама» диен ишинде халачларың бир тайпасының шу төвереге (ягны Абыверт ве Дерегезе) гөчүп гелендигини языпдыр (МИТТ, I, 349 сах.).

ХАЛАЧ ЁЛЫ [Ё:лы]—Гарагумда Байрамалы—Халач аралыгында гадымы ёл (МИТТ, II, 425 сах.)..

ХАЛВАТ — Гызылетрек районында Сумбарың 2 олумы (Улы Халват ве Кичи Халват). *Халват* сөзүниң манысы белли дәл.

ХАЛКА — Ашгабат районында (Гарагумда) төвереги халкалайын гум билен гуршалан такыр, гуйы.

ХАЛКАБАТ [Халка:ба:т] — Дарганата районында демир ёл станциясы. *Халкабат* — совет дөврүнде дакылан ат.

ХАЛКЛАРЫҢ ДОСТЛУГЫ КОЛЛЕКТОРЫ — Дашховуз оазисинде Өзбегистаның ве Түркменистаның територияларындан гечйән улы зейкеш. Оны газмага түркменлериң, өзбеклериң, гарагалпакларың ве бейлеки миллетлериң векиллериниң актив гатнашандыклары үчин, Өзбегистан ве Түркменистан ССР Ёкары Советлериниң Президиумларының Указлары билен Көллүк ве Дерялык коллекторларына 1965-нжи йылда шу ат дакылды.

ХАЛШЫХ [Халшы:х] — Фарап районында оба. *Хал* — әхтимал, адам ады; *шых* — өвлат хасапланян тайпа. Деңешдир: Шых, Омар, Хожа.

ХАЛЫКБЕРДИ [Ха:лыкберди] —Көнеүргенч районында оба, яп, бөлежик гум. Гожук тирели Халыкберди диен дайхан гумуң этегинден юрт тутуныпп, яп газдыряр (ол 1908-нжи йылда арадан чыкяр). Илки гума ве яба, сонра шол ердәки оба шу ат галяр (обаның икинжи ады: Пошшагөл).

ХАЛЫМ — Тагтабазар районында оба. *Халым* — тире ады.

ХАММАРЛЫ — Бәхерден районында дере, чешме. Нохур диалектинде *хаммар* «дерс», «дөкүн» диймекдир.

ХАНБАГЫ [Ха:нба:гы] — Эсенгулы районында (Гумдаг—Экерем аралыкда) ер. *Хан*—әхтимал, адам ады. Шу ерде дүйме экин (бугдай, баг-бакжа) экилйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАНБАГЫГУМ [Ха:нба:гыгум] — Эсенгулы районында гум. Оңа якынындакы Ханбагы диен ериң ады дакылыпдыр.

ХАНГАЛА [Хангала:] — Тагта районында гала (икинжи ады: Кепдерхана). ЯГГ, Хыва ханы Мәдрейим (Мухаммет Рахым) өзүне пир тутунмак үчин, Әралы ишаны Хыва чагыряр ве шу галаны оңа совгат берйәр.

Әралы ишаның янына геленде, Кемине шахыр хем шу галада яшапдыр.

ХАНГУЙЫ [Ха:нгуйы] — Гарагумда гуйы, ери мейданы. Гуйыны 1813-нжи йылда Хыва ханы Мухаммет Рахым газдырыпдыр (МИТТ, II. 384 сах.).

ХАНГЫРЫ [Ха:нгыры] — Сарагт районында гыр. ЯГГ, гечен асырда шол гырың үстүнде аласакал тирели марылы хан той эдипдир.

ХАНГӘДИК [Ха:нгә:дик] — Дарганата районында гәдикли гыр. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ХАНЁЛЫ [Ха:нё:лы] — Бәхерден районында үстүнден ёл гечйән даг.

ХАНКӘРИЗ [Ха:нкә:риз] — Бәхерден районында оба, кәриз. ЯГГ, кәриз Нурберди хана ве онуң оглы Магтымгулы хана дегишли экен.

ХАНОБА [Ха:но:ба] — Байрамалы районында оба (хәзирки ады: Л е н и н). Шу обада Гулжемал ханың ве оглы Юсуп ханың яшандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАНХОВУЗ [Ха:нховуз] — Тежен районында посёлок ве Гарагум каналының үгрунда улы сув ховданы (парс дилинде Х а у з и-Х а н, рус дилинде болса Х а у з-Х а н). Бу ат «ханың ховзы» диен маныдадыр, чүнки өң шу ерде бишен керпичден эдилен ховуз бар экен. Гечен асырың ахырларында ховзуң дашлары алнып, гуйы үчин пейдаланылыпдыр. Хас өң бу ерде Сарагт—Мары кервен ёлунуң үгрундакы үчүнжи улы станция болан Тильситана шәхери ерлешйән экен, ол VI—VII асырлардан тә XV—XVI асырлара ченли гүлләп өсен шәхер болупдыр (А д ы к о в. Станции, 219—220 сах.).

ХАНЪЕЛБЕРДИ [Ха:нъелберди] — Йыланлы районында оба. *Ханъелберди* — тире ады.

ХАНЯЙЛАГ [Ха:ня:йлаг] — Бәхерден дагында депе, ери мейданы. Ханың кимдиги белли дәл.

ХАНЯП [Ха:ня:п] — Калинин, Көнеүргенч ве Сарагт районларында Хыва ханлары тарапындан газдырылан яплар (хәзирки ады: С о в е т я п); Түркменгала районында Гулжемал хана ве онуң оглы Юсуп хана дегишли болан яп; Ёлөтен районында ханлык ерлере (патышаның мүлк ерлерине) сув берен улы яп.

ХАНЯПБОЙЫ [Ха:ня:пбойы] — Көнеүргенч районында Ханябың боюнда ерлешен обаларың түтүш ады.

ХАНЯТАН [Ха:нятан] — Көнеүргенч районында оба; Гаррыгала районында дере ве чешме. ЯГГ, Хыва ханы Хожаилиден гелйәркә, обада дүшләп гечендиги үчин; дере хем патыша генералы Дөвлетшиниң резиденциясы боланы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ХАРЛАР — Мары районында оба. *Харлар* — тире ады.

ХАРМАНЖЫК — Көнеүргенч районында ер ады. Ол ерде хармана мензеш депе бар. Деңешдир: Ч ә ч.

ХАРОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Хар* — тире ады.

ХАРЧИННАН [Харчиңна:н] — Кака районында оба ве чешме. Парс дилинде *хар чиңңан* — «эшек аңыран» диймекдир. Оба Эйрандан акып гелйән Харчиннан диен чешмәниң ады дакылыпдыр. Деңешдир: Э ш е г а ң ы р а н.

ХАС [Ха:с] — Гызыларбат районында чешме, кәриз, өң оба. Адың манысы белли дәл. Бу сөзе Эйран обаларының атларында хем көп дүш гелйәрис (Ф е р х е н г. 175 сах.). «Гума гачсаң, Васа гач, кенте гачсаң, Хаса» диен накыл хем бар.

ХАСАН — Красноводск районында оба, гуйы. *Хасан* — гуйыны газдыран адамың ады.

ХАСАР — Кака районында хасарлар яшаян оба (оңа Т ә з е Х а с а р хем дийилйәр); Гызыларбат районында даг, чешме, говак. Соңкы ат хем хасар диен этноним билен багланышыклы болса герек. Тәжик дилинде галалара *хисар* хем дийилйәр (М у р з а е в. СА, 55 сах.). Г. Сапарова *хасар* диен этноними арапларың «гала», «галалы» манысындакы *хасар* сөзүнлендир дийип чаклаяр (Г. С а п а р о в а. Диалект хасарли туркменского языка. Кандидатская диссертация. Рукопись, 6—7 сах.).

ХАСАРДАГ [Хасарда:г] — Гаррыгала районында даг. Бу адың хасар этноними билен баглы болмагы мүмкиндир (хасарлар хәзир хем Байрамалы ве Кака районларында яшаярлар). Ерли яшулулар бу ады «Юсуп—Ахмет» дессанындакы Асхар диен дагың адының үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер ве дессандакы вакаларың хем шу ерде болуп гечендигини гүррүң берйәрлер. Дагың адына Магтымгулының дөредижилигинде хем дүш гелйәрис:

Хасар дагы бейик болар,
Үсти долы кейик болар (Хасар дагы).

ХАТАП — Керки ве Чаршаңңы районларында обалар (Чаршаңңыдакы оба Гөкдонлы Хатап хем дийилйәр). *Хатап* — овнук түркмен тайпасы. ЯГГ, Амыдеря бойларына гөчүп гелйән вагтларында, бу тайпаның яшулусының аялы дүйәниң үстүнде чага догуряр. Саг кенарда орун алан бу тайпаны ерли илат *хатаплы, хатап* дийип атландыряр (Винников, 86 сах.). Деңеддир: Гарагалпагыстанда Хатап атлы улы канал, Эйранда болса 2 саны Хатап обасы бар (Ферхенг, 176 сах.).

ХАТАРДАШ [Хатарда:ш] — Тагта районында (Гарагумда) ер ады, ёлайырт. Гырың йүзүнде ёл гөркезижи дашлар — ориентирлер гойландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАТАРДӨҢ — Чаршаңңы районында ер ады. *Дөң* сөзи барада серет: Гарадөң.

ХАТАРКӨПРИ — Тагта районында ер ады. Якын аралыкда 8 саны көпрүниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАТЫНАГА [Ха:тына:га] — Гаррыгала районында чешме, дере. *Хатын* — «аял». ЯГГ, шол дереде бай аялың отурандыгы («агалык эдендиги») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАШЫМЛАР [Ха:шымлар] — Түркменгала районында оба. *Хашымлар* — тире ады.

ХАШЫМОЮК [Ха:шымо:юк] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) говак. Әхтимал, «хашамлы говак», чүнки онуң ичинде хек ве бейлеки минераллардан эмеле гелен тебигы, тәсин формалы сүтүнлер, дашлар бар. Шонуң үчин хем 1966-нжы йылда бу говак заповедник дийлип ыглан эдилди. Ерли яшулулар *Хашым* сөзүни адам ады хасап эдйәрлер.

ХАШЫРДЫКЛАР — Мары районында оба. *Хашырдыклар* — тире ады.

ХАЯТЛЫ [Ха:ятлы] — Гаррыгала районында үстүнде хаят салнан даг.

ХЕЖЖЕЛИ — Гарагумда бирнәче гуйы, өри мейданы. *Хежже* я-да *гежже* (эдеби дилде *геж)* — «ерден газылып алынян дуза меңзеш дигир-дигир топрак, көл хеки» (ТДС, 159 сах.). Деңешдир: Гежли.

ХЕЖЖЕЛИОЙ [Хежжелио:й] — Ленин районында 300 *га* мейданы тутуп ятан көл (оңа хәзир «Большевигиң» көли хем дийилйәр, чүнки ол Карл Маркс адындакы колхозың «Большевик» участогындадыр). ЯГГ, Газакябың артык сувы оя акдырылмаздан өң, шу ерде геж көп экен. Хәзир көлде колхозың гушчулык фермасы ерлешйәр.

ХЕЗИЛЧЕШМЕ — Гаррыгала районында сапалы («хезил») дере, чешме.

ХЕКИМ [Хеки:м] — Хожамбаз районында яп, өң оба. *Хеким* — тире ады.

ХЕЛЛЕВ — Бәхерден районында даг. Адың манысы белли дәл.

ХЕЛЛЕВЛЕР — Ашгабат районында оба. ЯГГ, *Хеллев* — оба яшулусының ады (агтыклары бар).

ХЕЛЛЕҢ — Дашховуз районында оба. *Хеллең* — тире ады.

ХЕЛЛЕС — Готурдепе төверегинде гум. Бу сөзүң манысы белли дәл.

ХЕМЗЕОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Хемзе* — адам ады.

ХЕМЗЕШЫХ [Хемзешы:х] — Дашховуз районында оба. *Хемзе* — әхтимал, шыхлардан бириниң ады.

ХЕРЗЕКИЯП [Херзекия:п] — Ёлөтен районында яп. *Херзеки* — тире ады.

ХЕРРЕЛИЖЕ — Гумдаг — Эсенгулы аралыгында дикже («херрелип дуран») депе, гуйы, өри мейданы.

ХЕРРИКГАЛА [Херрикгала:] — Ашгабат районында оба. Бу ат аслында Эркгала болмалы.

ХЕРРИКДЕПЕ — Сарагт районында дик («херрелип дуран») депе.

ХЕСЕНТАТ — Дәнев районында оба. *Хесен* — адам ады.

ХЕТДЕКГЫР — Сарагт районында гыр. *Хетдек* — әхтимал, адам ады.

ХИНДИВАР [Хиндива:р] — Ашгабат районында даг, жүлге, дагың агзы. *Вар* сөзи «агыз» диен манында болса герек, эмма бу адың йүзе чыкыш тарыхы белли дәл. Оңа биз XIX асырың башларында хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 405 сах.). Деңешдир: Пенживар.

ХИНДИКҮШ — Ёлөтен районында посёлок, сув ховданы, Мургап дерясында бент. *Хинди*—халк ады; *күш*— парсларың *коштән* («өлдүрмек») ишлигинден болуп, бу ат «хиндиниң өлен (я-да өлдүрилен) ери» диен манындадыр (Маллицкий, 285 сах.). Посёлок бендиң, бент

хем шол төверекдәки ериң ады боюнча атландырылыпдыр. Бенде Ч а ң л ы б е н т хем дийилйәр.

ХОВДАН [Ховда:н] — Ашгабат районында ховданың ады дакылан оба.

ХОВДАНҖЫК [Ховда:нжык] — Бәхерден ве Гызыларбат районларында ховданлы чешмелер, дерелер.

ХОВДАНЛЫЧЫНАР [Ховда:нлычына:р] — Гаррыгала районында дере ве чешме. Дереде 5—6 дүйп чынарың дүйбүнде ховдан эдилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХОВУЗХАН [Ховузха:н] — серет: Х а н х о в у з.

ХОҖА — Гарабекевүл ве Гаррыгала районларында обалар; Кака районында чешме. *Хоҗа* — өвлат хасапланян тирәниң ады. Гарабекевүлдәки обаның хәзирки ады: Б о л ь ш е в и к. Гаррыгаладакы обада хәзир гаракел тиреси яшаяр, шонуң үчин оба Г а р а к е л хем дийилйәр. Какадакы чешмәниң сувуның күкүртли боландыгы үчин, оңа шейле ат берлен болса герек (серет: Х о ж а г а й н а р).

ХОҖААРЫК [Хожаа:рык] — Гарабекевүл ве Чәржев районларында хожалара дегишли болан арык.

ХОҖАБЕЙИК — Дарганата районында депе. ЯГГ, онуң гапдалындакы гуйы бир хожа дегишли боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХОҖАБУЛАН — Кака районында жар, гадымы отурымлы ер. *Булан* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОҖАГАЙНАР [Хожагайна:р] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Гайнар* сөзи чешмәниң гайнап чыкяндыгыны аңладяр. В. В. Радлов бу сөзүң «атылып чыкян чешме» диен манысыны беллейәр (Р а д л о в, II, 16 сах.). Түрки диллериң кәбирлеринде *гайнар* сөзи «чешме» манысында уланыляр (К о н к а ш п а е в, 54 сах.). *Хоҗа* сөзи бу ерде «мукаддес» манысындадыр, чүнки Көйтен жүлгесиндәки дуз алынян ерлериң ве чешмелериң адында ол көп душ гелйәр. Бу ерлери руханылар мукаддес дийип ыглан эдипдирлер, оларың адына болса «хожа» сөзи гошулыпдыр. Хожагайнар хем шейле чешмелериң биридир (С. А т а н и я з о в. Ходжагайнар. «Комсомолец Туркменистана», 17.VII.1965). Умуман, Амыдеря бойларының топонимикасында өвлүйә атларында *ата, баба* сөзлери билен бирликде *хоҗа* сөзи хем актив уланыляр, ол адың көпленч өңүнден гошуляр.

ХОҖАГАЛА [Хожагала:] — Гарабекевүл, Гаррыгала ве Гызыларбат районларында хожаларың яшан обалары, галалар; Кака районында гала (өң оба).

ХОҖАГАРА — Көнеүргенч районында оба. *Хоҗагара* — адам ады.

ХОҖАГАРАВУЛ — Чаршаңңы районында чешме. *Хоҗа* сөзи барада серет: Х о ж а г а й н а р. Бу ат шол чешмәниң угрунда гаравулхананың боландыгы билен багланышыклы дөрәпдир. Деңешдир: Г а р а в у л, Г а р а в у л г у й ы, С а к х а н а, Д и р е г л и.

ХОҖАГЕЛДИОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Хоҗагелди* — адам ады.

ХОҖАГУЙМА — Газанжык районында хожа дегишли болан гуйма (бу сөз барада серет: А к ж а г у й м а).

ХОҖАГҮБҮРДЕК — Тагтабазар районында чешме. Бу ат сувуң шаглап («гүбүрдәп») ашак инйәндиги билен багланышыклы дөрән болса герек. *Хоҗа* сөзи барада серет: Х о ж а г а й н а р.

ХОҖАГҮРЛҮК — Хожамбаз районында оба, гуйы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ХОҖАДАГ [Хожада:г] — Кака районында даг (оңа Х о ж а н ы ң д а г ы хем дийййәрлер).

ХОҖАҖУМБАЗ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы, өвлүйә. Бу адың Х о ж а ж а н б а з гөрнүшинде уланылышына биз XIX асырың башларында хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 468 сах.). Деңешдир: Х о ж а м б а з.

ХОҖАИДАТ [Хожаи:да:т] — Гарабекевүл районында гадымы гала. *Идат* сөзүниң манысы белли дәл (әхтимал, адам ады).

ХОҖАИЛИ [Хожаи:ли] — Чәржев районында оба («хожаларың или», ягны обасы). Шейле атлы шәхер Гарагалпагыстанда хем бар.

ХОҖАИНЕБЕГ [Хожаи:небег] — Саят районында оба. *Хоҗаинебег* — тире ады.

ХОҖАЙПӘК [Хожайпә:к] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Хоҗа* сөзи барада серет: Х о ж а г а й н а р. Ерли илат бу чешмәниң сувуны «мукаддес» («пәк)» хасап эдйәр ве дүрли дертлерден гутулмак үчин, ол сува ювуняр.

ХОҖАК — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) оба. ЯГГ, *Хоҗак* — *Хоҗагышлаг* диен адың гысгалан формасыдыр.

ХОҖАКЕНЕПСИ — Дәнев районында оба, өвлүйә.

Кенепси сөзүниң манысы белли дәл. Оба өвлүйәниң ады дакылыпдыр. ЯГГ, өвлүйәде хожалардан Кенепс диен адам жайланыпдыр.

ХОЖАКЕШМИР [Хожакешми:р] — Хожамбаз районында оба, гуйы. *Кешмир* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАКСАР — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Сар* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАКҮММЕТ — Тагта районында оба, өвлүйә (обаның хәзирки ады: Ягтылык). *Күммет* — «гүммез» диймекдир. Өвлүйәниң ады оба гечипдир. ЯГГ, өвлүйәдәки гүммез Хожа Ахмет Ясавы үчин салнан хем болса ол бу ерде жайланмандыр. Гүммез хәзир йыкылыпдыр.

ХОЖАЛЫК — Дарганата районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ХОЖАМАҢ [Хожама:ң] — Челекенде гум. *Хожам* — адам ады; *аң* — *аңңат* сөзүниң гысгалан гөрнүши. Деңешдир: Кәсиман.

ХОЖАМБАЗ [Хожамба:з] — Амыдеряның саг кенарында район, посёлок. Посёлогың гапдалында Хожаженбазата диен өвлүйә болуп, онуң ады илки оба, соңра района гечипдир. Парс дилинде *жеңбаз* — урушган» диймекдир. Сингармонизм кадасына лайыклыкда, *жең* сөзүндәки инче *е* ёгын *а* сесине өврүлипдир, *баз* сөзүндәки додак чекимсизи болан *б* сеси өңүндәки *ң* (н) сесини ассимиллешдирипдир. Нетижеде, бу топоним шейле фонетик өзгеришлере сезевар болупдыр: Хожажеңбаз<Хожажанбаз<Хожажамбаз<Хожамбаз. Ерли илат арасында Хожжамбаз диййәнлер хәзир хем көп. Гечен асырдакы рус карталарында бу ат Ходжа-Джамбас, Ходжа-Джумбус ялы формаларда душ гелйәр. Хатда ТССР-иң илкинжи административ бөлүнишиклериниң ресми документлеринде хем Хожамбазың ады Ходжа-Джанбаз гөрнүшинде язылыпдыр (Административное деление Туркм. ССР. Полторацк, 1926). Шахырларың гошгуларында бу топоним Хожажанбаз, Хожанбаз гөрнүшлеринде уланылыпдыр. Меселем:

> Кесип *Хожанбаз*, галайы-Хайбары бирле.
> (Сейди)

Хожамбаз атлы өвлүйә Гызылетрек районында хем бар.

ХОЖАМЕҢЛИДОҢ — Эсенгулы районында депе. *Хожамеңли* — адам ады; *доң* сөзи барада серет: Гарадөң.

ХОЖАМШҮКҮР — Сарагт районында белент депе. *Хожамшүкүр* — феодал ханың ады.

> *Хожамшүкүр* — ханымыз,
> Юва-елмик — нанымыз,
> Юва-елмик гутарса,
> Нецең гечер халымыз (Фольклор).

ХОЖАНЫЯЗТУТУЛАН [Хожаныя:зтутулан] — Гаррыгала районында дере. *Хожаныяз* — адам ады.

ХОЖАОЙ [Хожао:й] — Көнеүргенч районында ер ады. Өң бу ерде хожалар отурыпдыр.

ХОЖАСУВЫ — Бәхерден районында өң хожалара дегишли болан чешме.

ХОЖАТАПМАЗ — Ёлөтен районында өң оба. Ёлдан сова ерде ерлешендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХОЖАТАРНАВ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Ерли геплешикде *тарнав* — «тернав» диймекдир. Чешмәниң сувы тернава меңзеш дашың арасындан акяр. *Хожа* сөзи барада серет: Хожагайнар.

ХОЖАШҮЛЛҮК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) сүлүги көп болан чешме. Ерли геплешикде *шүллүк* — «сүлүк» диймекдир.

ХОЖАЭЛВЕЙ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чуң сувлы ой, өвлүйә. *Элвей* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖЕЙПИЛ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) оба. Бу адың манысы белли дәл. Ерли илатың арасында шейле легенда бар: гадым вагтларда шу оба бир пил гелйәр. Онуң үстүне Хожа Рүстемиң мейди йүкленипдир. Оны шу обада жайлаярлар. Шондан хем оба Хожейпил («хожаның пили») диен ат галяр.

ХОЗЛУДЕРЕ [Хо:злудере] — Гаррыгала районында хоз агачлары көп болан дере, чешме.

ХОМАЙ [Хо:май] — Калинин районында оба. *Хомай* я-да *ховмай* — тире ады.

ХОРАСАН [Хораса:н] — Эйраның демиргазык-гүндогарында велаят. Гадым заманларда ве орта асырларда Көпетдагың этегиндәки энчеме районлар шу велаята дегишли экен (К. Атаев. Из истории туркменского населения Атека. «Известия АН ТССР», серия обществ. наук,

1965, № 6). Хорасан — «гүндогар» диймекдир. Ол парсларың *кур*—«гүн» ве *асан*—«чыкар», «догар» сөзлеринден эмеле гелипдир (Н и к о н о в, 456 сах.). Парс ве Ырак велаятларының гүндогарында ерлешйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (М у х а м м е т Г ы я с е д д и н. Гыясуллугат. Кокант, 1242-нжи хижри йылында парс дилинде язылан голязма, 282 сах.).

ХОРАСАНЛЫБЕРК [Хораса:нлыберк] — Ёлөтен районында үстүнден гечмеси кын болан («берк») гум. *Хорасанлы* — тире ады.

ХОРДУМ — Бәхерден районында даг. Адың манысы белли дәл. Дага М ы р а т г ы р к хем диййәрлер. *Мырат* — гырк тирели адам ады.

ХОРЕЗМ — Гарагалпагыстаны, Өзбегистаның Хорезм ве Түркменистаның Дашховуз областларыны өз ичине алян оазис. Ики мүң йыл чемеси вагтдан бәри Х у в а р а з м и ш, Х в а и р е з м, Х в а р и з м формаларында уланылып гелйән бу адың «гүнешли ер» (парсча *хур* — «гүн», *зм* — «ер»); «хасыллы ер», «хвари диен халкың юрды» ялы маны вариантларыны беллейәрлер (БСЭ, т. 46, 325 сах.).

ХОРЕЗМБАГ [Хорезмба:г] — Гадымы Үргенч (хәзирки Көнеүргенч) шәхериниң гүнорта-гүнбатар тарапындакы улы беркитме. XIX асырың орталарында Хыва ханы Сейит Мухаммет тарапындан салнан бу беркитмәниң орны XIII—XIV асырларда Алтын Орда хәкимлериниң дынч алян резиденциясы болуп хызмат эдипдир (БСЭ, т. 46, 327 сах.). Бу ат, әхтимал, шол дөвүрлердәки баглар билен багланышыклы болса герек.

ХОРЕЗМ ЧӨЛИ — Гарагумуң Хыва тарыхчылары тарапындан уланылан йөргүнли ады. Бу гумуң Габаклыдан демиргазык тарапына олар Х о р е з м и ң е д и г у м ы хем дийипдирлер (МИТТ, II, 428 ве 435 сах.). Серет: Г а р а г у м.

ХОРЖУНКӨЛ [Хоржункө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) гоша-гоша («хоржуна меңзеш») көллер.

ХУДАЙБЕРДИ [Худа:йберди] — Красноводск районында оба, гуйы; Гызыларбат районында чешме. *Худайберди* — гуйыны газдыран ве чешмәни ачан адамларың ады.

ХУДАЙБЕРДИЕВ — Ёлөтен районында оба (өңки ады: Э р к и с а д ы к). ТССР Ёкары Советиниң Президиумының Указы эсасында ТКП МК-ның секретары Язгулы Худайбердиевиң хатырасына оба шу ат дакылды.

ХУДАЙДАГ [Худа:йда:г] — Небитдаг төверегинде гиң шорлугың ортасында ерлешйән бөлежик даг, небитли ер. Дагың шорлукда ерлешендиги ве үстүниң от-чөпсүздиги үчин, яшулулар оңуң адыны «худай газап эден даг» дийип дүшүндирйәрлер. Небитдаглы 61 яшлы небитчи Бегли Чопанов болса шу ерде скважина отурдыланда Худайгулы Ягшымәммедов диен адамың вепат боланлыгыны, онуң хатырасына дага хем шейле ат дакыландыгыны гүррүң берди.

ХУНЧА — Ашгабат районында даг. Адың манысы белли дәл.

ХУРМАНТГӨКЖЕ [Хурмантгө:кже] — Гөкдепе районында оба. *Хурмант* — илки гала ады, эмма манысы белли дәл (ерли яшулулар оны *Хормат галасы* дийип дүшүндирйәрлер); *гөкже* — тире ады. XIX асырың башларында бу ат Х и р м а н т у ве Х и р м а н т у ч е ш м е с и гөрнүшлеринде душ гелйәр (МИТТ, II, 389 ве 406 сах.).

ХҮВҮЛИ — Байрамалы районында үстүнде жайың харабалары болан гала; Гарагумда гуйы ве өри мейданы.

ХҮЛБИЕК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) сувуның чыкышына гөрә ат алан чешме. Ерли геплешикдәки *хүлбиек* сөзи сес меңзетмеси болуп, «шилдирейжи» диен манывдадыр.

ХҮНТҮШ — Бәхерден районында кәриз, өң оба. *Хүнтүш* — әхтимал, кәризи газдыран адамың ады.

ХЫВА [Хы:ва] — Хорезм оазисиниң икинжи ады (хәзир Өзбегистанда шәхер). Адың манысы белли дәл.

ХЫВААБАТ [Хы:ваа:ба:т] — Кака районында оба, чешме (чешмә өң Ч е ш м е й и-Х а л ж а н, ягны «Халжаның чешмеси» дийилйән экен). Эйран шасы Недир ша (1688—1747) 1740-нжы йылда Хыва чозяр ве 4000 саны эйранлы есирлери бошадып, олары шу ере гөчүрип гетирйәр ве олар үчин гала салдыряр (В. В. Б а р т о л ь д. Соч., III. М., 1965, 133 сах.; МИТТ, II, 146 сах.). Бу гала Недир шаның баш резиденциясы болан Келети демиргазыкдан эдилйән чозушлардан горап сакламак үчин салыняр (ТССР тарыхы, I том, 1 китап, 470 сах.).

ХЫВАЁЛ [Хы:ваё:л] — Гарагумда Хывадан Кесеаркажа гайдян улы ёл.

ХЫВАЛЫОБА [Хы:валыо:ба] — Калинин районында оба. Човдурларың бир топары Хывадан гөчүп гелип, шу обада ерлешипдир.

ХЫВАЧЫОЙ [Хы:вачыо:й] — Көнеүргенч районында оба. *Хывачы* — шу ерден илкинжи гезек юрт тутунан ве шу асырың башларында арадан чыкан Араз хывачының тиресиниң ады; *ой* сөзи барада серет: А л и л и о й. Ёмутларда, дүежилерде ве кәбир бейлеки тайпаларда хывачы диен тире бар. Ёмут диалектинде ер-юрт атларының ызына гошулян *-чы/-чи* аффикси *-лы/-ли* дерегине уланыляр (*челекенли-челекенчи, йыланлылы-йыланлычы*).

ХЫВАЧЫЯП [Хы:вачыя:п] — Тагта районында яп (серет: Х ы в а ч ы о й).

ХЫС [Хы:с] — Бәхерден районында үсти текиз белент даг (оңа Х ы с ы ң д а г ы хем дийилйәр). Парс дилинде *хыс* — «көл», «чыглы» диймекдир.

ХЫСРАВГАЛА [Хысравгала:] — Кака районында Хысрав шаның ады билен багланышдырылян археологик әхмиетли гадымы гала, өң оба. Х. Багтыяров бу галаны Пештагда шалык эден Хысравың дачасы дийип чаклаяр (Б а х т и а р о в, 49 сах.). А. А. Марущенко болса оны парфянларың гадымы Апаварктика шәхериниң галындысы хасап эдйәр (А. А. М а р у щ е н к о. Хосров-Кала. Труды Ин-та ИАиЭ, II. Ашхабад, 1956, 112, 142 сах.).

ХЫШШАГУЙЫ — Хожамбаз районында гуйы, өри мейданы. *Хышша* — тире ады. Кәбир яшулулар бу ады *хыша* билен хем багланышдырярлар.

ХӘНДЕК — Дәнев ве Фарап районларында обалар. Парс дилинде *хәндек* — «чукур» диймекдир. Үч тарапыны белент гумуң гуршап аландыгы үчин, Фарапдакы оба шейле ат берлипдир. Дәневдәки обаның илаты болса Фарапдакы Хәндекден гөчүп гелипдир.

ХӘЧЖЕ — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гыр, гуйы, өри мейданы. *Хәчже* — «хачжа». Гырың ики айрылян ери хачжа мензедилйәр.

Ч

ЧАГАТ — Калинин районында көл. *Чагат ер*—экин битмейән чәгесөв, эрбет ер диен маныдадыр. Даг атларында бу сөз гечмеси кын, дашлы ерлери аңладяр. Шу көлден баш алян улы зейкеше хем Чагат дийилйәр.

ЧАГАТАЙ — Дашховуз районында оба. *Чагатай* — Чингиз ханың икинжи оглунын ады. Оба нәме себәпден шейле ат берлендиги белли дәл.

ЧАГАТЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында дере (серет: Ч а г а т).

ЧАГЫЛ — Красноводск районында посёлок. Ол чагыллы ерде ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр. Посёлогың төверегиндәки гума хем Чагыл дийилйәр. Денешдир: Г и н ч а г ы л, Г а р а ч а г ы л.

ЧАДЫР [Ча:дыр] — Красноводск районында формасына гөрә ат алан даг; Каспи деңзиниң ярым адасы.

ЧАЕК [Ча:ек] — Гөкдепе районында чешме. Парс дилинде *чаек*—«чайжагаз», «чешмежик» диймекдир.

ЧАЙДАРГАН [Чайдарга:н] — Гызылетрек районында дере. *Чай* диен географик термин сув акян я-да бир вагт сув акан улы жары аңладяр (ТДС, 733 сах.). Гуюларың, чешмелериң атларында хем бу сөзе душ гелйәрис (Ч а й л ы, М а р ч а к, Г е н д е ч а й диен гуйы ве ш. м.). Шу дередәки сил сувлары акян жарың (акының) бирнәче бөлеге бөлүнйәндиги («дарганындыгы») үчин, оңа шейле ат берлипдир. Яшулуларың бирнәчеси бу ады чай йүкли кервениң шу дереде таланандыгы билен хем багланышдыряр.

ЧАЙЛЫ [Ча:йлы] — Гызылетрек районында дере, чешмежик. *Чай* сөзи барада серет: Ч а й д а р г а н.

ЧАЙЫРЛЫ — Гарагумда каклар, такырлар.

ЧАКАНГАЛА [Чакангала:] — Гаррыгала районында (Чендир жүлгесинде) гала. *Чакан*—әхтимал, адам ады.

ЧАКМАГАШУВ [Чакмага:шув] — Чаршаңны районындакы дагда чакмак дашларына бай ер. *Ашув*—«ашмак» сөзүнден болуп, дагың үстүнден гидйән ёлы аңладяр. Денешдир: А г а ш у в

ЧАКМАГЫБАК — Калинин районында оба. *Чакмак ве ыбак*—тире атлары.

ЧАКМАКДАШБЕЙИК [Чакмакда:шбейик] — Ашгабат районында (Әневиң якынында) улы гум депеси. Чакмак ве бейлеки дашларың көп тапыляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Археологлар бу депәниң ашагында даш асыры дөврүнде улы посёлогың ерлешендигини аныкладылар (Сарианиди, 15 сах.).

ЧАКМАКЛЫ — Ашгабадың 30 *км* демиргазык-гүнбатарында ер ады. Ч а к м а к д а ш б е й и к шу ерде ерлешйәр.

ЧАКМАКЛЫЧӨҢНЕ — Сарагт районында дагың чакмак дашларына бай ери. *Чөңңе*—дагың дик депеси.

ЧАКЫР — Керки районында оба. *Чакыр*—тире ады. *Чакыр* я-да *чекир* (арапча: *шакир)* термини VII—VIII асырларда хем уланылыпдыр ве ол профессионал эсгерлери, уршужы дружинниклери аңладыпдыр (А. М. Мандельштам. К вопросу о значении термина «чакир». «Известия АН Тадж. ССР», отд. обществ. наук, вып. V, 1954, 107 сах.; В. В. Бартольд. К истории культурной жизни Туркестана. Л., 1927, 36—37 сах.). Бизиң ата-бабаларымыз болан огузларын йөрите чекирлери болупдыр, ерли хан-беглериң, хатда улурак дайханларын хем чекирлери болуп, оларың көмеги билен хызматкәрлер табынлыкда сакланыпдыр (История Узб. ССР, т. 1, кн. 1. Ташкент, 1955, 118 сах.). Эмма әрсарыларың чакыр ве чекир диен гарындаш тирелериниң гадымы дружинник—чакырлар билен нәхили арабагланышыгының боландыгы барада элимизде маглумат ёк. Шу чакырларың обаларыны тапавутландырмак үчин, оларың бир обасына өң Чогупчыкарчакыр дийилйән экен (оңа сувы токуртгадан ёкары атылып, чогуп чыкян арыгың ады дакылыпдыр), бейлеки обасына болса Эгриличакыр дийлипдир *(эгри*—тире ады.).

ЧАКЫШАРЫК [Чакыша:рык] — Чаршаңңы районында чакышың көп битен ериңден газылан арык. *Чакыш*—өсүмлик ады.

ЧАКЫШЛЫ — Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде гуюлар, өри мейданлары.

ЧАЛГЫР [Ча:лгыр] — Эсенгулы районында чал гыр.

ЧАЛДАГ [Ча:лда:г] — Бәхерден ве Газанҗык районларында реңкине гөрә ат дакылан даглар.

ЧАЛОЙ [Ча:ло:й] — Небитдаг төверегинде узакдан чаларып гөрүнйән улы ой, гуйы.

ЧАЛОЮК [Ча:ло:юк] — Эсенгулы районында оба (ерли илатың уланышы: Чалуйук). Обаның гапдалында чал реңкли овнук дашлара бай болан ики саны депе бар (Улы Чалоюк ве Кичи Чалоюк). Шоларың биринде ичине дүе гирип билйән улы говак («оюк») боландыгы үчин, илки депелере, соңра оба шу ат берлипдир.

ЧАЛПАВ — Гөкдепе районында гиң мейдан. *Чалпав*—сув йыгнанып, батга болуп ятан ер (ТДС, 737 сах.).

ЧАЛСУВ [Ча:лсув] — Газанҗык районында сувы минераллы чешме.

ЧАЛТҖА — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. ЯГГ, ягыш яган дессине, чалт сув йыгнаняндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧАЛТУТ [Ча:лту:т] — Саят районында оба, арык. ЯГГ, арыгың Гарамахмыт каналындан айрылян ериңде бир улы гарры тудуң боландыгы үчин, илки арыга, соңра оба шу ат берлипдир. Молланепес бу ады Чартут формасында хем уланыпдыр: Чахаржуй, Чартут, Көпекли, Хожаили, Дуежи («Әлемге гелгей, гелмегей» гошгусы).

ЧАНАК [Ча:нак] — Бәхерден районында дере, чешме. ЯГГ, дереде сув йыгнанян чукур (күп) бар.

ЧАНАКГАШ [Ча:накга:ш] — Тагтабазар районында сув чыкян ериниң формасына гөрә ат алан ой. Деңешдир: Газанжык, Керсенҗик.

ЧАНАКЧЫ [Ча:накчы] — Чаршаңңы районында өң оба, хәзир арык. *Чанакчы* — тире ады. Г. И. Карпов тирәниң адыны «агач аякгап» (деревянные лапти) дийип дүшүндирйәр (Карпов. Родословная, 69 сах.), эмма бу нәдогрудыр, чүнки ЯГГ, бу тирәниң векиллери өң чанак, окара ясамак билен мешгул болупдырлар.

ЧАНДЫБИЛ [Чандыби:л] — Керки районында гала ве онуң төверереклери. Яшулулар оны Гөроглының Чандыбили хасаплаярлар.

ЧАНДЫР — Дарганата, Дәнев, Фарап ве Йыланлы районларында обалар. *Чандыр* — тире ады. Ерли яшулулар бу тирәни гөкленлер билен гарындаш хасап эдйәрлер ве өң оларың ата-бабаларының Гаррыгала районындакы Чандыр (серет: Чендир) җүлгесинде яшандыкларыны гүррүн берйәрлер (Винников, 65 сах.). Недир шаның йөришлери дөврүнде бу тирәниң векиллери бейлеки түркмен тирелери билен бирликде Хыва ве Бухара ханлыкларына гөчйәрлер (Винников, 66 сах.).

ЧАҢЛАВ — Хожамбаз районында ат чапышыгы гечирилйән гумаксы (чаңлы, тозанлы) гиң мейдан.

ЧАҢЛЫ — Тагтабазар районында думанлап, чаңҗарып дуран даг; Байрамалы районында депе.

ЧАҢЛЫБЕНТ — Ёлөтен районындакы Хиндикүш бендиниң ерли ады. Бендиң ёкарсындан шаглап ашак ин-

йән сувуң овнук дамҗаларының тозаны («чаңы») ядына салляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. XIX асырда (1841—1842-нҗи йылларда) бу ат Ч а ң л ы г ү з е р гөрнүшинде дүш гелйәр (МИТТ, II, 484 сах.).

ЧАҢЛЫБӨВСҮК — Гызылетрек районында ер ады, гая. Гаяның бөвсүлен еринден элмыдам тозанлы шемалың өвсүп дуранлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдир: Г а й л ы, Е л л и о й , Б а т х ы з, Ш о в в у л д а к ве ш. м.

ЧАҢЛЫДЕПЕ — Байрамалы районында узакдан чаңжарып гөрүнйән депе.

ЧАПАЕВ — Ёлөтен районында совет дөврүнде ат дакылан посёлок, совхоз; Теҗен районында оба. *Чапаев* — гражданлык уршуның легендар гахрыманы.

ЧАПМАОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың чапылып эдилен олумы (гүзери).

ЧАРАН — Гарагумда җарлы гыр. *Чаран* я-да *җаран* «җар» сөзүнден болуп, «улы җар» диен манададыр.

ЧАРБАГДЕПЕ [Ча·рба:гдепе] — Саят районында өң оба, хәзир депе. ЯГГ, депәниң төвереклери Абдылла ишана вахым эдилип берлен ер болуп, онда шу ишаның чарбагы ерлешипдир. Деңешдир: В а х ы м ъ е р.

ЧАРБАГЛЫ [Ча:рба:глы] — Тагта районында баглык оба.

ЧАРЛАКЛЫАДА [Чарлаклыа:да] — Челекен төверегинде Айдагың бир адасы. *Чарлак* — гуш ады.

ЧАРЛАКЯП [Чарлакя:п].— Мары районында оба, яп. Яба нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл (әхтимал, «чарлаклы яп»).

ЧАРМЕРДЕ [Ча:рмерде] — Фарап районында арык. Парсча *чар* — «дөрт», *мерд* хем «эркек адам» диймекдир. ЯГГ, бу арыгы газмак үчин, хер сувдан 4 адам газы-хашар ишлерине гатнашмалы болупдыр, хер 2—3 танап ери сувармак үчин герек болан сува *бир сув* дийлипдир.

ЧАРПАРА [Ча:рпа:ра] — Саят районында 4-е бөлүнйән арык. *Чарпара*—«дөрт бөлүнйән, дөрт айрылян» диймекдир (ТДС, 740 сах.).

ЧАРХАШАН [Чарха:шан] — Бәхерден районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. *Чарх* — ок атян гуралың адыдыр (МИТТ, II, 75 сах.).

ЧАРШАҢҢЫ [Ча:ршаңңы] — Амыдеряның саг кенарында район, посёлок, демир ёл станциясы; Керки, Көнеүргенч ве Тагтабазар районларында обалар. *Чаршаңңы*—тире ады. Ерли яшулулар бу тирәниң адам ады я-да лакамы боюнча атландырыландыгыны тассыклаярлар ве ламма хем-де чаршаңңы тирелерини доган хасап эдйәрлер. Әхтимал, шу догры болса герек, чүнки Керкидәки чаршаңңылар өң Гарабекевүлиң Ламма обасының Гаратары диен еринде ламма тиреси билен гатышып отурыпдырлар. Ондан соң хем, Абылгазының ишлеринде Инелгазының Төре ве Сокман диен огулларының несиллери хөкмүнде Ламма ве Чаршаңңының (китапда Лайна ве Җаршангы) атлары тутуляр (К о н о н о в. Родословная, 73 сах.). ЯГГ, мундан, такмын, 85 йыл өң Керкидәки чаршаңңыларың бир топары хәзирки Чаршаңңы районының меркезине гөчүп гидйәрлер ве ол ерде хем Чаршаңңы (К ө н д е л е ң л и Ч а р ш а ң ң ы) диен оба эмеле гелйәр. Бу обаның ады илки демир ёл станциясына, соңра шол ерде гурлан района дакыляр. Көнеүргенч районында хем шу тирәниң векиллери яшаярлар. П. П. Померанцев бу ады 1) «чаршенбе» (среда) ве 2) овганча «чырчанпа» (ягны «серче») дийип нәдогры дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 73 сах.).

ЧАРШАҢҢЫЯП [Ча:ршаңңыя:п] — Тагтабазар районында өң чаршаңңылара дегишли болан яп.

ЧАСКАК — Гарагум каналының боюнда посёлок; мейданы 1350 *га* болан көл. *Час*—тире ады. Өң шу көлүң орнундакы как час тиресине дегишли экен.

ЧАТ — Гызылетрек районында ер ады, өң оба; Сумбарың олумы. *Чат—чатрык* сөзүниң гысгалан гөрнүшидир. Шу ерде Этрек ве Сумбар дерялары биригйәр («чатыляр»). Бәхерден районының Нохур ве Келете обаларында хем бири-бирине сеплешйән дерелере ве чешмелере шу ат берлипдир.

ЧАТРАК — Керки районында оба. *Чатрак*—тире ады.

ЧАТРЫГОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбар ве Чендир деряларының биригйән ериндәки олум. Деңешдир: Ч а т.

ЧАХЧА — Чаршаңңы районында чешмеҗик. *Чах* — *чай* сөзүниң гадымы формасы болуп, сув акан җарлары, өңрәклер болса гуюлары, булаклары ве дерялары аңладыпдыр (меселем, «Гөроглы» эпосындакы А р а з ч а-

й ы). *-ча* гошулмасы кичелтмеклиги билдирйәр. Шейлеликде, *Чахча*—«чешмежик» диймекдир.

ЧАШГЫН [Ча:шгын] — Сакарчәге районында оба. ЯГГ, бу ат обаның яйрап («чашып») отурышы билен багланышыклыдыр. Икинжи бир маглумата гөрә, бу ат *чашгын* диен тирәниң адындан эмеле гелипдир.

ЧЕБИШГЕН — Мары районында гала. Бу адың манысы белли дәл.

ЧЕГЕС — Дәнев районында ики оба. *Чегес*—тире ады.

ЧЕГЕСДЕПЕ — Гарагумда өң чегес тиресине дегишли болан ер, депе. Бу ат XIX асырың башында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 425 сах.).

ЧЕКИР — Керки ве өнки Халач районларында обалар. *Чекир*—тире ады. Серет: Чакыр.

ЧЕКИРАРЫК [Чекира:рык] — Керки районында чекирлере дегишли арык.

ЧЕКИЧ — Гарабекевүл, Саят ве Хожамбаз районларында обалар. *Чекич*—тире ады. Бу обалары бири-бирлериндең тапавутландырмак үчин, оларың атларының өңүнден айыклайжы сөзлер гетирилйәр: Бурдалыклы Чекич, Саятлы Чекич, Акдепели Чекич.

ЧЕКИЧЛЕР — Эсенгулы районында оба. Әхтимал, бу ат хем чекич тиреси билен багланышыклы болса герек. Ерли яшулуларың бирнәчеси бу ады «йүк чекмек» билен, бейлекилери хем Чекич диен адамың ады билен багланышдырярлар. Г. Вамбери Чикишляр диен русча формасындан угур алып, оны «чыканлар», «гелмишеклер» дийип дүшүндирйәр (Vambery, 272 сах.).

ЧЕКМЕКЧЕТИН — Гарагумда ер ады, ёл. Ёлуң агырлыгы, үргүн чәгелиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Ол Агырёлуң якынында ерлешйәр.

ЧЕЛЕКЕН — Каспи дениздиниң кенарында ярым ада (1925-нжи йылдан өң ада); шу ерде совет дөврүнде дөрән шәхер. *Челекен*—«дөрт кән», «дөрт байлык» манысындакы *чар кән* диен парс сөзлериниң үйтгән гөрнүшидир (чаркән<черекен<челекен). Ерли яшулулар бу ады хәзир хем Черекен гөрнүшинде уланярлар. Өң бу ерден небит, небитдакыл, дуз ве бояг («дөрт байлык») алнандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының аспиранты Ж. Жафаровың берен маглуматына гөрә болса, Челекен сөзи Чехелкән («кырк байлык»)

диен парс сөзлеринден эмеле гелипдир. XVIII—XIX асырда чыкан рус карталарында бу ада Небитли дийип хем атландырылпдырлар. Совет дөврүнде ярым адада хәзирки заман шәхери дөредилип, оңа хем Челекен диен ат дакылыпдыр. Бу шәхериң орнуна өң Акжаяр дийилйән экен (ЯГГ, *Акжаяр*—гызың ады). Хәзир шәхериң бир көчесине Акжаяр дийилйәр. Ерли илат Челекен сөзүни ярым аданың тутуш ады хөкмүнде уланып, Челекен шәхерини Шәхер я-да Акжаяр дийип атландыряр. Бу ада шахырларың дөредижилигинде хем көп душ гелйәрис:

Эй агалар, хабар алсаң,
Черекендир юрдум мениң (Нуры шахыр).

В. А. Никонов Челекен сөзүниң «чөллүк» диен сөзден эмеле гелен болмагының мүмкиндигини, *чааркан* («дөрт магдан») этимологиясының болса хакыкы дәлдигини беллейәр (Никонов, 464 сах.). Эмма бу нәдогрудыр.

ЧЕЛТЕК — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гөкдепе районында гиң экин мейданы. *Челтек*—тире ады. Экеранчылык ве малдарчылык билен багланышыклы ерли календара *челтек хасабы* дийилйәр.

ЧЕМЕНИБИТ [Чемениби:т] — Тагтабазар районында демир ёл станциясы ве малдарчылык совхозы. Бу ат «чеменли чөл» я-да «отлы өри» диен маныны аңладяр (Vambery, 271 сах.), чүнки овган дилинде чөле *бит* дийилйәр. Мухаммет Казым XVIII асырың башында Недир шаның Чеменибит чарбагында дүшләп гечендигини языпдыр (МИТТ, II, 158 сах.).

ЧЕМЕНЛИ — Гызыларбат районында оба, дагың гөзел жүлгеси.

ЧЕММЕР — Чаршаңңы районында оба ве ер ады. Парсча *чеммер (ченбер)*—«халка» диймекдир. Обаның янындакы депе формасы боюнча ат алыпдыр.

ЧЕММЕРЛИ — Гарагумда күкүртли депе (Оңа Чеммерличулба хем дийилйәр). Депәниң орта билинде халка ялы айлав бар.

ЧЕМЧЕ — Тагтабазар районында оба. *Чемче*—тире ады.

ЧЕМЧЕГӘДИК [Чемчегә:дик] — Гумдаг — Эсенгулы аралыгында как. Какың янындакы дилкав чәгәни бөвсүп,

бейле тарапына сув гечирипдирлер. Шол чәгәниң формасына гөрә хем кака шейле ат берлипдир.

ЧЕМЧЕДЕПЕ — Мургап районында гала. ЯГГ, өң шу ерде сарыкларың чемче тиреси яшапдыр.

ЧЕМЧӘНИҢ ГУМЫ [Чемчә:ниң] — Түркменгала районында гум. Ерли яшулулар бу ады «Чемче байың мүлк ериниң гапдалындакы гум» дийип дүшүндирйәрлер. Эмма сарыклар Марыда отурян вагтында, шу гумуң янында чемче тиресиниң яшан болмагы хем мүмкиндир.

ЧЕНДИР — Гаррыгала районында җүлге, деряҗык. *Чендир*—эхтимал, чандыр тиресиниң адындан эмеле гелен болса герек (серет: Чандыр). Яшулулар бу ады дини легенда билен багланышдырярлар, ягны Мухаммет пыгамбер шу җүлгеде дүшләп: «Мекгәни шу ерден салалы, шу ер бир чендир» дийипдир, эмма оңа гөк лең (агсак) атлы адам гаршы чыканмыш. Шондан соң хем бу ере Чендир диен ат берленмиш. Эмма бу нәдогрудыр.

ЧЕПЕКЯП [Чепекя:п]—Байрамалы районында оба, яп. ЯГГ, яба Аба Чепек диен илкинҗи мирабың ады галыпдыр.

ЧЕРИМГЕР — Дәнев районында оба. *Черимгер*—парс сөзи болуп, «черимчи» (ягны дерини ишләп, гайыш этмек билен мешгул болян усса) диен манылдадыр (парсча *черим*—«эйленен дери»). ЯГГ, шу обаның адамлары өң дери эйлемек билен мешгул болупдырлар.

ЧЕРКЕЗКӨЛ [Черкезкө:л] — Сакарчәге районында оба, көл. Төверегинде черкез көп боланы үчин, көле шейле ат берлипдир.

ЧЕРКЕЗЛИ — Гызыларбат районында оба, гуйы; Гарагумда бирнәче гуюлар ве өри мейданлары.

ЧЕРКЕЗЛИГУМ — Газанҗык районында Гарагумуң улы бөлегиниң ады. Шу атдакы гум Кака районында хем бар.

ЧЕТИЛИ — Гызылетрек районында оба, Сумбарың олумы. *Чети*—гумда битйән өсүмлик. Оба четиси көп болан олумың ады дакылыпдыр.

ЧЕЧЕНЛИ — Гаррыгала районында ер ады. ЯГГ, рус патышасының чеченлерден дүзүлен гошунлары дагың шу еринде дүшләпдир.

ЧЕШМЕ — Мары районында (гумда) оба, гуйы, өри мейданы. *Чешме*—географик термин болуп, ериң ашагындан сызып чыкян сувлары (булаклары, гуюлары...) аңладяр.

ЧЕШМЕЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында чешмели дере.

ЧИГОЙ [Чи:го:й] — Калинин районында оба. *Чиг* — тире ады.

ЧИЛБУРЧ — Байрамалы районында гадымы гала. Бу ат парсларың *чехл* я-да *чил* («кырк») ве арапларың *борҗ* («диң») сөзлеринден эмеле гелип, «кырк диңли» диен манылдадыр. Парфянлар гораныш үчин аматлы болан көп диңли галалар салыпдырлар (ТССР тарыхы, I том, I китап, 129—130 сах.). Чилбурч хем шейле галаларың биридир.

ЧИЛГЕЗ — Газанҗык, Гаррыгала, Чәрҗев районларында ве Гарагумда өвлүйәлер, оларың төверекләриндәки өри мейданлары. *Чил* сөзи барада серет: Чилбурч. *Гез*—өлчег бирлиги болуп, тирсекден бармакларың уҗуна ченли болан аралыгы аңладяр (40—50 см). Руханылар шу өвлүйәлердәки мазарларың боюны 10—15 метре ченли узалдып, оларда узын ве гудратлы адамларың җайланандыклары барада тосламалар яйрадыпдырлар. Өвлүйәлере хем «кырк гез» дийип ат берипдирлер.

ЧИЛГЕЗЛИ — Гаррыгала районында өвлүйәли дере, чешме. Серет: Чилгез.

ЧИЛГҮММЕЗ — Хоҗамбаз районының гумунда сардаба (*чил*—«кырк»). Ерли яшулулар шу гүммезли сардабаны гадымы кервен ёлуның угрунда гурлан сардабаларың кыркынҗысы хасап эдйәрлер.

ЧИЛДУХТАР — Таггабазар районындакы дагларда ер ады. Парсча *чил* (*чехл*)—«кырк», *духтар*—«гыз». ЯГГ, шол ерде узакдан адама меңзәп дуран дашларың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. 1521-нҗи йылда шу ерде Чехил-духтеран диен обаның бардыгы ятланыляр (МИТТ, 11, 57 сах.). Деңешдир: Кыркгыз.

ЧИЛИМДЕПЕ — Мургап районында формасы ерчилиме меңзеш депе.

ЧИЛЛЕР — Теҗен районында (Гарагумда) оба, өң чил тиресине (чиллере) дегишли болан гуйы.

ЧИЛЛЕР [Чи:ллер] — Эсенгулы районында җарлар. Ерли геплешикде җарлары аңлатмакда *акын*, *арым* сөзлери билен бирликде, *чил* сөзи хем уланыляр. Серет: Акчил.

ЧИЛМӘМЕТГУМ [Чилмә:метгум] — Гүнбатар

Түркменистанда улы гум. *Чилмәмет (Чинмәмет)* — адам ады. XIX асырың башында бу ат Чин-Мухаммет какы гөрнүшинде душ гелйәр ве гума хем шол какын адының гечендиги ятланыляр (МИТТ, II, 396 сах.).

ЧИМЛИДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Чим* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧИНЖИР — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) дере, чешме. Ерли геплешикде *чинҗир* — «зынҗыр» диймекдир. Бу ат шол ердәки хатара депелериң гөрнүши билен багланышыклыдыр.

ЧИТЛИ — Небитдаг — Эсенгулы аралыгында сүйҗи сувлы гуйы, өри мейданы. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

ЧИШДЕПЕ [Чи:шдепе] — Байрамалы районында формасына гөрә ат алан депе.

ЧИШЛЕМИК — Теҗен районында ер ады. Ызгарлы ой ер боланы үчин, ери таяк («чиш») билен дешип, чукурлара чигит ташлап, гавун экипдирлер ве ондан бол хасыл алыпдырлар. Шонуң үчин, бу ере шейле ат галыпдыр.

ЧИШЛЕҢДЕПЕ [Чи:шлеңдепе] — Гарабекевүл районында гадымы гала, өң оба. Бу адың галаның формасы билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

ЧКАЛОВ — Тагтабазар районында Совет Союзының Гахрыманы В. Чкаловың хорматына ат дакылан оба.

ЧОВДУР — Саят ве Хоҗамбаз районларында обалар; Калинин районының ерли ады. *Човдур*—түркменлериң гадымы улы тайпаларының биридир (ТССР тарыхы. 1 том, 2 китап, 8 сах.). Онуң ады М. Кашгарының сөзлүгинде *җувалдар* (МИТТ, 1, 309 сах.). Решидеддиниң ишинде *җавулдур* (МИТТ, 1, 494 сах.) гөрнүшинде душ гелйәр. Абылгазы бу тайпа ве онуң ады барада хас гызыклы маглуматлар берйәр, ягны ол Чавулдуры Огуз ханың Гөкхан диен оглундан болан агтыгы хасап эдйәр ве онуң адының «намыслы» диен маныны аңладяндыгыны беллейәр (К о н о н о в. Родословная, 50—51, 53 сах.). Чавулдыр диен ат сонра гысгалып, Човдур гөрнүшине гечипдир (К о н о н о в. Родословная, 93 сах.).

ЧОВДУРОЙ [Човдуро:й] — Калинин районында оба. ЯГГ, човдурлар илки шу ерде отурыпдырлар.

ЧОВДУРЯП [Човдуря:п] — Эсенгулы районында яп. *Човдур* — тайпа ады.

ЧОГАНЛЫ — Ашгабат районында оба (өң чоганлы

көлүң ады); Гызылетрек районында (Гызылбайырда) чоганлы дере; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

ЧОКАГАЧ — Гаррыгала районында бир топбак агачлы даг. Түркмен топонимикасында *чок* я-да *чох* сөзи 2 маныда уланыляр: 1) көп, көпчүлик; 2) бир дүйп әпет улы агач. Белент дагда ерлешйән Чокагач диен ерде хем бир топбак агач бар. Ол агачларың япрагының я-да балдагының ёлнан еринден гызгылт сув чыкяндыгы үчин, бу ер мукаддес хасапланыпдыр ве ол барада дини роваятлар дөредилипдир. Деңешдир: Ч о х п е т д е.

ЧОКГАМЫШ — Гызылетрек районында топбак гамышлы чешме. *Чок* сөзи барада серет: Ч о к а г а ч.

ЧОКҖҮНЕВҮТ — Дәнев районында оба. *Чок* сөзи барада серет: Ч о к а г а ч. *Җүневүт*—чыбыклары ашак салланып дуран ябаны өсүмлик.

ЧОКРАК — Гүнбатар Түркменистанда мейданы 400 *га* болан улы көл; Челекенде даг (икинҗи ады: К ө с у к л и); Ашгабат районында гум. *Чокрак*—«чукур» сөзүнден болуп, «ой» диен маныдадыр. Көлүң төверегини 30—35 метр белентликдәки гум депелериниң гуршап аландыгы (К о г а н, 71—72 сах.), дагың ве гумуң болса ортасының ойдугы үчин, шейле ат алыпдырлар.

ЧОКРАКГУЙМА — Газанҗык районында (Гарагумда) чукур гуйма (бу сөз барада серет: А к җ а г у й м а).

ЧОМУЧЛЫ — Чаршаңңы районында оба. *Чомучлы*— тире ады.

ЧОМЯП [Чомя:п] — Дашховуз районында яп. Гиҗесине ышык этмек үчин, йөрите боглуп тайярланылян гамша ерли геплешикде *чом* дийилйәр. Ерли илат бу ады «чомуң ягтысына газылан яп» дийип дүшүндирйәр.

ЧОМЯПБОЙЫ [Чомя:пбойы] — Дашховуз районында оба. Бу ат «Чомябың боюнда ерлешйән оба» диен маныдадыр.

ЧОПАНАТА — Небитдаг төверегинде ер ады. ЯГГ, шол ер малларың агсыл кеселини беҗермек үчин аматлыдыгына гөрә, оңа шейле ат берлипдир.

ЧОПАНДЕПЕ — Гөкдепе районында археологик әхмиетли гала, чопанларың дынч алян ери.

ЧОПАНДЕРЕ — Гаррыгала районында дере. Әхтимал, бу ерде чопанларың дынч алямдыгы үчин, оңа шейле ат берлен болса герек.

ЧОПАНСЕҢҢЕР — Бәхерден районында улы депе, чопанларың яйласы.

ЧОПАНТОРАҢҢЫ — Кака районында чешме, гуйы. Чешмәниң якасына тораңңы гөгерип, томусда чопанларың дүшлейән ери боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧОРБАДӨКҮЛЕН [Чо:рбадөкүлен] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы; шу олумың янында Сумбара гошулян Гызылбайрың дереси. ЯГГ, бу ат гечмишде болан бир тоюң үстүне ягының чозмагы билен багланышыклыдыр.

ЧОРГА — Нерезимде өң оба, хәзир ер ады. Шу топонимиң монгол сөзүнден болаймагы мүмкиндир. Монгол дилинде *чорга* я-да *цорго* сөзи спиртли ичгилери ясамакда уланылян эгри турбаны хем-де деряның эгрелйән ерини аңладяр (Г. К. Конкашпаев. Казахские народные географические термины. «Известия АН Каз. ССР», серия географическая, вып. 3, 1951, 44 сах,). Чорга обасы хем деряның эгрелйән еринде ерлешипдир, хатда деряның ол ери гүйчли опурмагының нетиҗесинде, яңы-якында бу ерде ерлешен обалар гөчмәге меҗбур болупдырлар.

ЧОТУРАЛАҢ — Көнеүргенч районында ер ады. *Чотур*—аланың янында юрт тутунан адамың ады.

ЧОТУРСАНСЫЗ [Чотурса:нсыз] — Гызылетрек районында оба (хәзирки ады: Ялкым). ЯГГ, *Чотур* ве *Сансыз* — илки гуйы атлары болуп, *Чотур* гуйыны газдыран адамың, *Сансыз* хем гуйының якынындакы көп («сансыз») такырың адыдыр.

ЧОХПЕТДЕ — Керки районында оба; Хоҗамбаз ве Чәрҗев районларында ер атлары. *Чох* сөзи барада серет: Чокагач; *петде*—өсүмлик ады (серет: Гумпетде). Обаның ерлешен еринде петде агачлары гаты көп, эмма бу оба өвлүйәниң ады гечипдир, өвлүйәде болса улы петделер бар. Деңешдир: Чокагач, Чокҗүневүт.

ЧОЧУН — Ленин районында оба. Шу ерде Чочун диен байың ховлусы болупдыр, онуң ады соңра оба гечйәр.

ЧӨКҮРГӨЛ [Чөкүргө:л] — Көнеүргенч районында оба. Ерли геплешикде чөңүре *чөкүр* дийилйәр. Бу сөз илки төверөги чөңүрли көлүң ады болуп, соңра оба гечипдир.

ЧӨЛҮҢ ГЫРЫ — Гүнбатар Түркменистанда улы дүзлүк, гыр.

ЧӨММЕГАРЫК [Чөммега:рык] — Керки ве Чәрҗев районларында арыклар. Якынында чөммек депелериң бардыгы үчин, олара шейле ат галыпдыр.

ЧӨММЕКДЕПЕ — Чәрҗев районында оба, депе; Керки районында депе. Депелере формасы боюнча шейле ат берлипдир.

ЧӨҢҢЕЛИГЫР — Гүнбатар Түркменистанда гыр.

ЧӨҢҮР — Сакарчәге районында оба (хәзирки ады: Сәхедов). *Чөңүр* я-да *чөңүртге*—дүрли от-чөплериң орландан соң галян дүйплери, чөңүрлери. ЯГГ, шу оба илки чөңүрли гиң мейдана гөчүп гелйәр.

ЧӨҢҮРЛИ — Мары районында (гумда) оба, гуйы; Түркменгала районында ер ады.

ЧӨПЛИ — Газыклыбент төверэклериниң умумы ады; Гарагумда гуйы ве өри мейданлары.

ЧӨПЛҮДЕПЕ — Чәрҗев районында оба, депе; Керки районында депе.

ЧӨПЛҮЧЫНАР [Чөплүчына:р] — Бәхерден районында чөпли, чынарлы дере, чешме, кәриз.

ЧӨПЛҮЧӘГЕ [Чөплүчә:ге] — Эсенгулы районында гум.

ЧӨПРЕМЕЗАН [Чөпремеза:н] — Хоҗамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, өри мейданы, илатлы пункт. Бу ат «Ремезаның чөпли гуюсы» диен маныда болса герек.

ЧУКУР — Гызыларбат районында ойда ерлешйән оба.

ЧУКУРГАЛА [Чукургала:] — Кака районында ойда ерлешйән гала, өң оба (оңа Чукурагыл хем дийилйән экен).

ЧУКУРГУМ — Гарагумуң бир бөлегиниң ады.

ЧУКУРДЕРЕ — Гаррыгала районында дере ве чешме.

ЧУКУРКӨЛ [Чукуркө:л] — Тагта районында мейданы 8 *га*, чуңлугы 4 метр болан көл.

ЧУКУРЛЫК — Сарыгамыш төверегинде ер ады.

ЧУКУРТАКЫР — Ашгабат районында (Гарагумда) ойда ерлешйән такыр.

ЧУКУРЮРТ [Чукурю:рт] — Гаррыгала районында чукур дереде ерлешйән оба, дере.

ЧУҢКӨЛ [Чуңкө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтен җүлгесинде) чуң көл.

ЧУҢҢУЛЛЫПЕРРЕҢ — серет: Перрең.

ЧҮЙРҮКГАЛА [Чүйрүкгала:] — Калинин районында оба, гала («чүйрән гала»).

ЧҮЛИ — Гөкдепе районында дынч алынян ер (она Ёкаркы Чүли хем диййәрлер, чүнки шу районда Ашакы Чүли бар). *Чүли*—парсларың *чүле* сөзүнден болуп, «эгри» диймекдир, себәби Чүли Чаек чешмесиниң эгрелен еринде ерлешйәр. Өң чешмәниң эгрелен ерине Чаеки-Чуле («эгри Чаек»), Чүлиниң орнуна болса Гозлук (ягны «хозлук», «хозлы ер») дийип ат берилйән экен.

ЧҮНТ — Газанҗык районында формасына гөрә ат алан даг. *Чүнт*—«чүңк» сөзүниң диалектал вариантыдыр.

ЧҮҢКЕР — Хожамбаз районында өң оба, хәзир ер ады. *Чүңкер*—тире ады.

ЧҮРЧҮРИ — Ашгабат районында (Гарагумда) улы оба, гуйы. *Чүрчүри*—гумда яшаян гушуң ады (ТДС, 757 сах.).

ЧЫГЛЫКДЕПЕ [Чы:глыкдепе] — Гызылетрек районында, Мадав ёлуның үстүнде ерлешйән гадымы гала. Төверегине середенинде, бу ериң хас чыглыдыгы, от-чөпүниң хем көпдүги үчин, оңа шейле ат галыпдыр. Археологларың берен маглуматларына гөрә, бу гала бизиң эрамыздан өңки X—IX асырда яшан экеранчыларың обасының галындысыдыр.

ЧЫЛАН [Чыла:н] — Керки районында оба ве арык. *Чылан*—мивеси дерман үчин уланылян игдә меңзеш өсүмлигиң ады. Оңа *йыланигде* хем диййәрлер. В. В. Радлов *чылан* сөзүни «йылан» дийип терҗиме эдйәр, хатда шу ат билен бир өсүмлигиң атландырыляндыгыны беллейәр (Радлов, III, 2085 сах.). Оба арыгың ады дакылыпдыр, арыгың боюнда болса чылан агачлары көп экен. Деңешдир: Дашкентдәки Чыланзар. Бу ада Сейдиниң дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис:

Мөвлам бермиш бизе ниче галаны,
Гутнамы, Перверди, Халач-*Чыланы*.
(«Гөрүлсин имди» гошгусы)

ЧЫМЧЫКЛЫ — Фарап районында оба; Байрамалы районында гуйы ве оба. Ерли геплешикде (Фарапда) серчә *чымчык* дийилйәр.

ЧЫНАРҖЫК [Чына:рҗык] — Бәхерден районында чынарлы дере ве чешме.

ЧЫНАРЛЫ [Чына:рлы] — Гаррыгала районында чынарлы дере ве чешме.

ЧЫНАРЛЫЗАВ [Чына:рлыза:в] — Гаррыгала районында ер ады, чешме. *Зав* сөзи барада серет: Зав.

ЧЫРЫШЛЫ — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары. *Чырыш* — от ады.

ЧӘГЕЛИОБА [Чә:гелио.ба] — Калинин районында гумуң янында ерлешйән оба.

ЧӘГЕЛИШОР [Чә:гелишо:р] — Гарабогазкөлүң кенарында чәгели шор ер.

ЧӘГЕЯСГА [Чә:геясга] — Көнеүргенч районында ер ады, оба. *Ясга* сөзи барада серет: Гумясга. Обаның якынында бир тарапыны гум тутуп дуран көл болуп, онуң ясгарак (ялпаграк) еринден гечмек мүмкин боланы үчин, илки көле, соңра оба шу ат берлипдир. Обада балыкчылык ве бойрачылык артеллериниң ачыландыгы үчин, оңа Балыкчы ве Бойрачы обасы хем дийилйәр.

ЧӘРҖЕВ — Амыдеряның чеп кенарында шәхер, демир ёл станциясы ве район. Бу топоним парсларың *чар (чехар)*—«дөрт» ве *җу* я-да *җуй*—«арык», «яп», «канал» сөзлеринден эмеле гелип, «дөрт арык» диен маныдадыр. В. В. Бартольд гадым заманларда Амул дийлен бу шәхериң адының Чарҗуй галасы гөрнүшинде XVI асырда душ гелйәндигини беллейәр (Бартольд. Орошение, 77 сах.). Эмма Бабыр 1497—1498-нҗи йылларың тарыхы вакаларыны беян эденде хем Чарҗуй гайык гечелгесиниң адыны тутяр (Бабур-наме. Ташкент, 1958, 73 сах.). Чәрҗев шәхери өң Комсомол посёлогының орнунда ерлешипдир. Диванабаг диен ерден гурлан демир ёл станциясы ресми суратда 1886-нҗы йылың 30-нҗы ноябрында ачыляр ве оңа Тәзе Чарҗуй диен ат дакыляр (шу сене хәзирки Чәрҗевиң дөрән гүни хасап эдилйәр). 1940-нҗы йылда Чарҗуй диен ат Чәрҗев билен чалшырылды (шәхере 1920-нҗи йылларда Лениниң ады хем дакылды). Бу топонимиң маныcыны ве йүзе чыкыш тарыхыны дүрли-дүрли дүшүндирйәрлер. Г. Вамбери оны «дөрт деря» (Vambery, 268 сах.), Э. М. Мурзаев—«деряның дөрт голы», ягны арнасы (Мурзаев. СА, 257 сах.), П. П. Померанцев болса «дөрт җай» дийип терҗиме эдйәр (Померанцев, 73 сах.). Түркмен географлары (А. Бабаев, Х. Непесов. Түркменистан боюнча ёл салгы берижи. Ашгабат, 1961, 107 сах.) хем-де ерли яшулуларың бирнәчеси

бу адың «дөрт ёл» манысының тарапыны тутярлар. Догрудан-да, Чәрҗев шәхериниң үстүнден дөрт тарапа улы кервен ёллары гечипдир (МИТТ, 1, 176 сах.; ТССР тарыхы, 1 том, 1 китап, 119 сах.), шәхериң Сакар, Мары, Гаракөл ве Базар диен дөрт дервезеси шол гадымы ёлларың гидйән угрунда ерлешипдир. Эмма биз *җу* я-да *җуй* диен сөзүң «ёл» манысына душ гелмедик. Көне Чәрҗевиң төверегиндәки Үчбаш, Бәшарык, Бәшярымарык ялы арык атлары Чәрҗев топониминиң хем бир вагткы арыкларың саны билен багланышыклы йүзе чыкан болмагының мүмкиндигини гөркезйәр. Молланепес бу ады *Чахарҗуй* формасында уланыпдыр: Чахаржуй, Чартуг, Көпекли, Хоҗанли, дуеҗи («Әлемге гелгей, гелмегей» гошгусы).

ЧӘЧ — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) чәч эдилип гойлан харманы яда салян улы депе, гуйы, өри мейданы. Түркменистандакы *чәч* сөзи билен гелйән депелериң атлары барада шейле дини роваят бар: харман атянларың янына молла (я-да ишан, кәерлерде Хезрет Алы) гелйәр. Атына дәне бермеги табшырып, өзи дынч алмага гидйәр. Харманчылар атың торбасына дәне дерегине гум (даглык ерде — даш, чөлде—чәге) гуюп, атың келлесине гейдирйәрлер. Муны дуян молла харманы гума (чәгә, даша) «өврүйәр». Элбетде, бу нәдогрудыр.

ЧӘЧБАБА [Чә:чба:ба] — Дарганата районында улы депе. Серет: Чәч.

ЧӘЧДЕПЕ — Мургап районында оба, депе; Бәхерден ве Кака районларында депелер. Обаның якынында хармана меңзеш депе бар (серет: Чәч). Онуң ады соңра оба гечйәр. Эдебиятларда обаның адыны Чәшдепе гөрнүшинде нәдогры язярлар.

ЧӘЧЕ — Кака районында оба, чешме. Гадымы формасы Чәхче болан бу адың манысы белли дәл. Чәче обасы Эйранда хем бар, оңа какалылар Дашкы Чәче диййәрлер.

Ш

ШАБАТ [Ша:ба:т] — Дашховуз оазисинде улы канал. Бу ат *шах* («ша») ве *абат* сөзлеринден эмеле гелип, «шаның шәхери». «шаның галасы» диен маныдадыр, чүнки Хыва ханы Ануша хан (1663—1687) Эйраның Машат шәхерини басып аландан соңра, оңа ша ады берилйәр, Хорезм үлкесинде онуң салдыран галасына хем Шахабат дийилйәр. Ануша 1681-нжи йылда шу галаның янына улы яп чекдирйәр (соңра бу канал Дашховуз оазисине ченли узалдыляр), оңа илки Пурфайз («болчулык») дийип ат дакярлар. Бу ады дүзйән арап харпларының сан белгилериниң җеми 1092 болуп, ол каналың газылан йылыны аңладяр (1092-нжи хиҗри йылы 1681-нҗи йыла догры гелйәр). Соңра каналы хем Шахабат (Шабат) дийип атландырярлар (В. В. Бартольд. Соч., т. III. М., 1965, 178 сах.).

ШАГАДАМ [Ша:гадам] — Красноводск шәхериниң ерлешйән орнуның ады (яшулулар бу шәхере хәзир хем Шагадам диййәрлер). Бу топоними «шаның гадам басан ери» дийип дүшүндирйән болсалар-да, ол, әхтимал, Чайгадам («Гадамың гуюсы») диен сөзлериң үйтгедилен гөрнүши болса герек, чүнки төверегиндәки обалары сүйҗи ве бол сув билен үпҗүн эден Шах-Гадам диен гуйы 1820-нҗи йылда хем бар экен (Русско-туркм. отношения в XVIII—XIX вв. Ашхабад, 1963, 215 сах.). Яшулуларың кәбири Гадамы гуйыны газан парсың адыхасаплаярлар. Г. Вамбери бу ады «шаның багты» дийип терҗиме эдйәр (Vambery, 270 сах.).

ШАГАЛ — Дәнев районында өң оба, хәзир депе ве онуң төвереклери. *Шагал*—шу ерде яшан тирәниң ады.

ШАГАЛАРЫК [Шагала:рык] — Хожамбаз районында арык. *Шагал*—тире ады.

ШАГЛАЙБУЛАК — Гарабогазың кенарында шаглавуклы чешме (бу адың газакча варианты кабул эдилипдир).

ШАГОНДЫ [Ша:гонды] — Чаршаңңы районында оба (Шагунды гөрнүшинде хем языляр). *Шагонды* — тире ады. Ерли яшулулар: «Гадым заманларда шу тирәниң отуран обасына патыша дүшләп гечипдир, шонуң үчин хем тире *ша гонды* адыны алыпдыр» диййәрлер.

ШАДҮЗ [Ша:дүз] — Эсенгулы районында гадымы гала, дүз мейдан. «Шаның ав эден дүзлүги» дийип дүшүндирилйәнлигине гарамаздан, оңа нәме үчин шейле ат берлендиги белли дәл.

ШАЙЫМГАЛА [Ша:йымгала:] — Байрамалы районын-

да оба, гадымы гала (обаның хәзирки ады: Бахар), *Шайым*—әхтимал, адам ады.

ШАЛЛАМАРЫК [Шаллама:рык] — Хожамбаз районында арык. *Шаллам*—тире ады.

ШАЛЫКГОЗ [Ша:лыкго:з] — Бәхерден районында дере. Нохур диалектинде хоза *гоз* дийилйәр. Мивеси үйтгешик ве ири боланы үчин, хоза шалыкгоз (*шагоз*, деңешдир: шатут) дийип ат берипдирлер.

ШАЛЫЧЕКИЛЕН [Ша:лычекилен] — Гаррыгала районында өң оба, хәзир ер ады. Шу ерде өң шалы дегирмени боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ШАМАХЫ — Васда гала, гадымы шәхериң орны. Шейле атлы шәхер Азербайжанда хем бар, онуң адыны В. А. Никонов арапларың «белентлик» манысындакы *шамаха* сөзүнден эмеле гелипдир диййәр (Никонов, 478 сах.).

ШАМЫРАТБОЙЫ [Ша:мыра:тбойы] — Ленин районында оба. Бу ат «Шамыратябың боюндакы оба» диен маныдадыр

ШАМЫРАТЖҮҢҢҮЛ [Ша:мыра:тжүңңүл] — Көнеүргенч районында оба, көл. *Шамырат* — көлүң янындан илки юрт тутунан адамың ады.

ШАМЫРАТЯП [Ша:мыра:тя:п] — Ленин районында 1830—1840-нжы йылларда Хыва ханының эмелдары Шамырат ынак тарапындан газдырылан канал (Брегель, 59 сах.). Яп газдырылан вагтында Шамырат ынагың илата берен сүтеми хакындакы гүррүңлер хәли-хәзире ченли айдыляр.

ШАҢАЗАР [Ша:назар] — Үңүзден аңыркы Гарагумда гыр, гуйы. *Шаназар*—гуйыны газдыран адамың ады.

ШАРЛАВУК — Гызылетрек ве Йыланлы районларында обалар. Гызылетрекдәки обаның янында Сумбарың шаглавугының бардыгы, ягны улы дашларың үстүнден сувуң шаглап ашак инйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (оба Гызылбайыр хем дийилйәр, чүнки ол Гызылбайрың этегинде ерлешйәр); Йыланлыдакы оба болса хәзирки Халкларың достлугы коллекторының гечйән угрундан акан сувуң Гарагөле гуян еріндәки шаглавугың ады дакылыпдыр.

ШАСЕНЕМ [Ша:сенем] — Вас төверегинде гадымы гала. Бу ады «Шасенем—Гарып» дессанындакы Шасенем билен бaгланышдырярлар ве дессандакы вакаларың шу

төверекде боландыгыны гүррүң берйәрлер. Деңешдир: Акжагелин, Түнүдеря, Диярбекир. Гадым заманларда бу орта асыр шәхерине Сувбурны хем дийлипдир (Хасанов, 73 сах.; МИТТ, 1, 423—425 сах.). Ол шәхер бизиң эрамыздан өңки III—I асырларда дөрәпдир (Массон, 126 сах.).

ШАТЛЫК [Ша:тлык] — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ШАУМЯН — Газанжык районында демир ёл станциясы. 26 Баку комиссарларының бири, Совет хөкүметиниң ве Коммунистик партияның гөрнүкли ишгәри С. Г. Шаумяның хатырасына дакылан ат.

ШАХЛЫ — Гаррыгала районында дагың формасы боюнча ат алан дере; Кака районында дагың агзы.

ШАХЛЫБУРУН — Балкан дагының бөлеги. Ики шаха болуп дуран белент депе (бурун).

ШАХМАЛЧЫ [Шахма:лчы] — Калинин районында гиң мейдан. Ерли диалектде *шахмал* сөзи ат тутмак үчин уланылян халкалы танапы аңладяр. ЯГГ, шу мейданда ат тутян экенлер.

ШАХМАН — Эсенгулы районында оба. ЯГГ. *Шахман* —гуйыны газдыран тумач тирели адамың ады.

ШАХШАХ — Ашгабат районында даг, Көпетдагың Түркменистандакы иң белент нокады (1912 *м*). Ол формасы боюнча ат алыпдыр.

ШЕЙДАНБАБА [Шейда:нба:ба] — Сандыклы чөлүнде гыр. *Шейдан* сөзүниң манысы белли дәл.

ШЕЙТАНГАЛА [Шейта:нгала:] — Гөкдепе районында дини дүшүнжелер билен багланышыклы ат алан гала.

ШЕКЕРАРЫК [Шекера:рык] — Хожамбаз районында арык. ЯГГ, бу ат арыгың сувуның сүйжүлиги билен багланышыклыдыр.

ШЕЛЕМЛИЖЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Шелем*—ере язылып ятан улы япраклы отуң ады.

ШЕМЛИ — Ашгабат районында (дагда) ер ады, өң оба. ЯГГ, бу ат дагың чөммегиниң шеме меңзедилмеги билен багланышыклыдыр.

ШЕНБЕБАЗАР [Шенбеба:зар] — Дәнев районында оба. Шу ердәки Кепбелибазар диен ерде өң шенбе гүни базар болян экен. Деңешдир: Тәжигистаның пайтагты Душенбе.

ШЕРЕПЛИ — Байрамалы районында оба. Бу адың манысы белли дәл.
ШЕРИПЕ [Шери:пе] — Гаррыгала районында (Чендир жүлгесинде) ер ады, улы сум (тоннель). Бу сөзүң манысы белли дәл, әхтимал, адам ады.
ШЕХИТЛИ [Шехи:тли] — Гарагумда гуюлар, Гүнорта-Гүндогар Гарагумда газлы ер. Бу ат дини дүшүнжелер билен бagланышыклыдыр.
ШИНКАРЕНКО — Красноводск районында Каспи деңзиниң бир адасы. *Шинкаренко* — адам ады.
ШИРВАН [Ширва:н] — Васда гала, гадымы шәхериң орны. Адың манысы белли дәл.
ШИРГӨВ [Ши:ргөв] — Бәхерден районында улы даг. Бу ат, әхтимал, парсларың *шир кух* сөзлеринден эмеле гелип, «ширли даг» диен маныдадыр.
ШИРИНКЕМЕР — Чаршаңңы районындакы дагларда ер ады. *Ширин* — адам ады; *кемер* сөзи барада серет: А к к е м е р.
ШИРШҮТҮР [Ши:ршүтүр] — Чәрҗевиң гүнорта тарапында улы гум. Бу ат парсларың *шир* («сүйт») ве *шотур* («дүе») сөзлеринден эмеле гелен болса герек (деңешдир: асмандакы А к м а я н ы ң ё л ы). Илки шу ерден гечйән ёла шу ат берлипдир.
ШОВВУЛДАК — Чаршаңңы районында ер ады, дагың шемал дегйән еринде эдилен агыл (ерли геплешикде: *кемер*).
ШОВЛАТМА — Ашгабат районында гадымы Әнев ябы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл (серет: Ә н е в).
ШОР [Ш:ор] — Ашгабат районында оба («шор ер»). Хәзирки ады: Г а р а г у м.
ШОРАЛЫ [Шо:ралы] — Бәхерден районында дере, чешме; Гарагумда гуюлар, өри мейданлары. *Шора*—шор ерде битйән өсүмлигиң ады.
ШОРАРЫК [Шо:ра:рык] — Амыдеряның ики кенарында шор ерден газылан арыклар; Нерезимде өң оба.
ШОРБОГАЗ [Шо:рбогаз] — Дәнев районында өң оба, хәзир ер ады. *Богаз*—географик термин болуп, көл билен материгиң я-да ики деңзиң арасындакы инчежик сув бошлугыны аңладяр (ТДС, 102 сах.). Ондан башга-да *богаз* сөзи билен сув ятаклар хем аңладыляр. Шу

ерде хем шор сувлы ятак болупдыр. Деңешдир: Э г р и б о г а з, Г а р а б о г а з.
ШОРБУЛАК [Шо:рбулак] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) шор сувлы чешме.
ШОРГАЛА [Шо:ргала:] — Гөкдепе районында оба, гала; Бәхерден ве Кака районларында шор ердәки галалар.
ШОРДЕПЕ [Шо:рдепе] — Мургап районында шорлап дуран депәниң янында ерлешйән оба (хәзирки ады: А т а С а л ы х); Кака, Керки, Хожамбаз, Чаршаңңы, Фарап районларында депелер, галалар.
ШОРЖА [Шо:ржа] — Кака районында шор сувлы чешме.
ШОРЖАР [Шо:ржар] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) жар.
ШОРКӨЛ [Шо:ркө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) шор сувлы көл.
ШОРКҮП [Шо:ркүп] — Гызылетрек—Газанжык аралыгында ер ады. *Күп* сөзи барада серет: А л т м ы ш к ү п.
ШОРКӘЛ [Шо:ркә:л] — Бәхерден ве Хожамбаз районларында шор кәллер.
ШОРМЕЙДАН [Шо:рмейда:н] — Керки районында гиң шорлук.
ШОРТАКЛЫ [Шо:ртаклы] — Дәнев районында өң оба, хәзир ер ады. *Шортак* (я-да *шортек*) — шор ерде битйән сазага меңзеш өсүмлик.
ШОРЧА [Шо:рча] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) шор сувлы гуйы, өри мейданы; Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Шорча* (*шорчах, шор чай*) — «шор сувлы чешме (гуйы)» диен маныдадыр.
ШОРЧЕШМЕ [Шо:рчешме] — Ашгабат, Гаррыгала ве Гөкдепе районларында шор сувлы чешмелер.
ШОРЯП [Шо:ря:п] — Дәнев районында шор ерден чекилен яп ве онуң ады дакылан оба; Тагта районында яп.
ШОРЯСГА [Шо:рясга] — серет: Я с г а.
ШУГУНДЫР — Кака районында археологик әхмиетли гала. *Шугундыр*—Хорасана ысламы яйрадыжы Мусайып Казының лакамы (М. Е. М а с с о н. ЮТАКЭ 1947. Труды ЮТАКЭ, II. Ашхабад, 1951, 65 сах.).
ШЫРЛАМА — Кака районында (Гарагумда) оба, гуйы. Чырлалара *шырлама* хем дийилйәр (серет: Г а р р ы ч ы р л а).

ШЫРТАКЫР — Гарагумда гыр, шыр такыр мейдан.

ШЫХ [Шы:х] — Гаррыгала, Керки ве Фарап районларында обалар. *Шых*—өвлат хасапланян тире ады.

ШЫХАРЫК [Шы:ха:рык] — Дарганата районында оба, арык. Бу арык шыхлара дегишли экен.

ШЫХБЕДИР [Шы:хбедир] — Гаррыгала районында оба, чешме. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Бедир* сөзүниң манысы белли дәл.

ШЫХБИЛАЛ [Шы:хбила:л] — Дәнев районында ер ады, өвлүйә. *Билал*—әхтимал, адам ады. Бу сөзе Гызылетрек, Йыланлы, Хожамбаз районларындакы өвлүйә атларында хем душ гелинйәр.

ШЫХДЕРЕ [Шы:хдере] — Бәхерден районында шыхларың дереси.

ШЫХОБА [Шы:хо:ба] — Тагта районында оба («шыхларың обасы»).

ШЫХТҮРКМЕН [Шы:хтүркмен] — Кака районында чешме. ЯГГ, аламанчылык дөврүнде ве эйранлылар билен болан дүрли дава-женжеллерде бейлеки түркмен тайпалары шыхларың шу чешмесиниң боюна йыгнанян экенлер.

ШЫХЯПЧАНДЫР [Шы:хя:пчандыр] — Дәнев районында оба. *Чандыр*—тире ады. Бу ат «Шыхябың боюндакы чандырлар» диен манудадыр.

ШӘХЕРЛИК — Көнеүргенч районында ер ады. Гадым дөврүрлерде отурымлы ер боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ШӘХРЫСЛАМ [Шәхрысла:м] — Бәхерден районында археологик әхмиетли гала. Бу ат «ыслам шәхери» диен манудадыр, эмма оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Бу орта асыр шәхерине өң Т а к, VIII асырдан соң хем Я з ы р дийип ат берипдирлер (Е. А т а г а р р ы е в. Средневековое городище Шехр-Ислам (Языр). Автореферат. М., 1967, 3 сах.).

ШӘХРИХАЙБАР — Гөкдепе районында гала. *Хайбар* сөзүниң манысы белли дәл. Шу атдакы галалар республикамызда башга-да бар.

Ы

ЫБЫК — Красноводск районында оба. Илки гуйының ады болан бу сөзүң манысы белли дәл (әхтимал, ол гуйыны газдыран адамың ады).

ЫЗГАНТ — Гөкдепе районында оба. Адың манысы белли дәл. Яшулулар бу ады «ызкы кент» ве «ызы гант» дийип дүшүндирйәрлер, ягны бу оба узакда, гум этегинде ерлешендиги үчин, оңа 32 бижелик дамана сувундан хак етмәндир. Кепҗе мерген диен адам Серан дагындан чешме газып, шу оба сув гетирипдир. «Сув пайындан ыза галана сув гант болайды» дийипдирлер. Хамала, шондан соң бу оба шу ат галыпдыр. Эмма бейле дүшүндириш ончаклы ынандырмаяр. Ызгант (Эзгант) атлы обалар Эйранда хем бар (Ф е р х е н г, 23 сах.). Деңешдир: Х у р м а н т.

ЫЗМЫКШИР [Ызмыкши:р] — Тагта районында оба (хәзирки ады Л е н и н), гадымы улы гала. Дөвлет тарапындан горалян бу галаның гадымы ады З а м а х ш а р д ы р. Бу ат, әхтимал, *замах* ве *шар* диен 2 сөзден дуряр. *Замах* сөзүниң манысы белли дәл (деңешдир: Ш а м а х ы); *шар (ша:р)* — «шәхер» сөзүниң гысгалан гөрнүшидир.

ЫМАМБАБА [Ыма:мба:ба] — Мары—Гушгы аралыгында демир ёл станциясы. Оңа якынындакы өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Гадым вагтларда шу өвлүйәниң орнунда ерлешен оба Б а р а к д и з, соңра К а р и н е й н дийип ат берилйән экен (В. А. Ж у к о в с к и й. Развалины старого Мерва. Спб., 1894, 181 — 182 сах.).

ЫМАРАТ [Ыма:рат] — Бәхерден районында оба. Шол ерде гүммез ве гадымы ыматлары боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЫҢДАРЫЛАН — Эсенгулы районында өң оба, хәзир гуйы ве өри мейданы. Яшулулар бу сөзи гуйыны газдыран адамың лакамы хасап эдйәрлер (ол адамың неберелери шу районда яшаяр).

ЫҢҢЫРҖАК — Керки районында депе; Чаршаңңы районында (Көйтенде) дагың белент депеси. Ерли геплешикде *ыңңырҗак*—«гаңңа» диймекдир. Депелер гөрнүшине гөрә шейле ат алыпдыр. Деңешдир: Г а ң ң а л ы.

ЫПАЙГАЛА [Ыпайгала:] — Бәхерден районында гала, оба, метеорологик станция. *Ыпай* сөзүниң манысы белли дәл.

ЫРГАЙЛЫ — Бәхерден ве Гызыларбат районларында депелер. *Ыргай*—өсүмлик ады.

ЫСЛАМ [Ысла:м] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында обалар. *Ыслам* — тире ады. Гарабекевүлдәки

обада тал агачларынын өрән көпдүги үчин, оңа Таллыклы Ыслам дийилйәр.

ЫСМАМЫДАТА [Ысма:мыдата] — Тагта районында өвлүйә, гадымы археологик ядыгәрликлер. Бу ат аслында Исмимахмудатадыр (МИТТ, II, 400 сах.). *Исм* — «ат» диймекдир; *Махмыт* — шу мавзолейде жайланан руханының ады.

Э

ЭГИНОБА [Эгино:ба] — Гызыларбат шәхериниң бир бөлеги. Ол байырлыкда (эгинде) ерлешйәр.

ЭГРЕМ — Кака районында демир ёлуң эгреминде ерлешйән разъездиң ерли ады.

ЭГРИБОГАЗ — Гумдаг билен Экерем аралыгында формасы боюнча ат алан сув ятак. *Богаз* сөзи барада серет: Шорбогаз.

ЭГРИГУМ — Бәхерден районында эгрелип ятан гум.

ЭГРИГҮЗЕР — Мары районында Мургап дерясының эгрелйән ериндәки гүзериң ады дакылан оба (хәзирки ады: Гандымов). XIX асырың башында шу ердәки Эгригүзер галасының адына душ гелйәрис (МИТТ, II, 424 сах.).

ЭГРИДЕРЕ — Гаррыгала, Гызыларбат ве Гызылетрек районларында эгри дерелер.

ЭГРИЖЕ — Каспи деңзинде формасына гөрә ат алан ярым ада ве айлаг.

ЭГРИКЕЛЛЕАРЫК [Эгрикеллеа:рык] — Керки районында арык. *Эгрикелле* — тире ады.

ЭГРИЛИ ЧАКЫР — Керки районында оба (серет: Чакыр). *Эгри* ве *чакыр* — тире атлары. Бу ат «эгрилериң янында отуран чакырлар» диен маныдадыр.

ЭГРИТАКЫР — Тежен районында эгрелип гидйән такыр мейдан.

ЭГРИТЕМИРАРЫК [Эгритемира:рык] — Керки районында эгри арык. ЯГГ, *Темир* — Темирлениң ады. Эмир Темириң ады билен багланышдырыляп Күрегендагың деңинден баш аляндыгы үчин, арыга шейле ат берлипдир.

ЭГРИЯГЫР — Хожамбаз районында оба. *Эгри* ве *ягыр* — тире атлары.

ЭГРИЯПЫ — Ёлөтен районында оба (Сандыкгачы совхозының бир участогы). Ол эгрелип дуран япының янында ерлешйәр.

ЭДЕТ — Газанжык районында даг. Адың манысы белли дәл.

ЭЖЕРИ — Газанжык районында чешме, даг. Бу сөзүң манысы белли дәл.

ЭЗБЕРБАБА [Эзберба:ба] — Көнеүргенч районында оба, көл. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Кәбир яшулуларың гүррүңлерине гөрә, *Эзбербаба* — Баба гөклең диен адамың лакамы. Ол адам гечен асырың икинжи ярымында Көлябың сакасыны беклетмежек болуп, Хыва ханының гаршысына эзберлик (эржеллик) билен гөрешипдир.

ЭЗЗЕТДАГ [Эззетда:г] — Газанжык районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ЭЙВАНЧА [Эйва:нча] — Дашховуз районында оба. Нәме себәпден оңа шейле адың галандыгы белли дәл.

ЭЙМИР — Көнеүргенч районында оба. *Эймир* — тире ады.

ЭЙШЕМ — Газанжык районында чешме. *Эйшем* — сөзи барада серет: Балейшем.

ЭКЕРЕМ — Эсенгулы районында посёлок. *Экерем* — тире ады. Посёлога якынындакы гуйының ады дакылыпдыр. Яшулулар тумачларың бир бөлүми болан экерем тиресиниң адының «экмек» сөзүнден эмеле гелендигини гүррүң берйәрлер. ятны экеремлер ягыш сувуның көмеги билен дүрли экинлер экип, бол хасыл алыпдырлар, шонуң билен хем олар бейлеки тирелерден тапавутланыпдырлар. Посёлогың орнуна өң Гарабурун дийилйән экен.

ЭКИЗ — Бәхерден районында гоша депели даг.

ЭКИЗАК [Экиза:к] — Гызыларбат районында бири улы, бейлекиси кичи болан ики саны ак депе. Депелериң дөрейши барада ерли илат арасында мешхур роваят бар: галмыклар (Чингиз ханың лешгерлери — С. А.) Машат-Мисиряның үстүне чозанда, хер эсгер бир атторба гум дөкүп гечйәр, шейлеликде, улы депе эмеле гелйәр. Урушдан гайдышын дөкүлен гум болса кичи депәни эмеле гетирйәр, чүнки гошунларың көпүси гырыляр. Шейле роваят Тагтабазардакы Улы ве Кичи Акдепе барада хем айдыляр.

ЭКИЗГАРА — Кака районында (Гарагумда) узакдан гаралып гөрүнйән ики саны депе.

ЭКИЗЕГАЖЫ [Экизега:жы] — Хожамбаз районында гуйы, ери мейданы. Бу ат «ики саны депәниң янындакы ажы сувлы гуйы» диен маныдадыр. Халк ровайатлары бу ики депәни «Хажымелигиң көвшүнден чыкан гум» дийип дүшүндирйәр.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ — Керки районында Басага—Керки каналының боюндакы оба, почта бөлүми. Шол ерде каналың сувуна гөзегчилик эдйән эксплуатацион бөлүм ерлешйәр.

ЭЛЕЖАРЫК [Элежа:рык] — Керки районында арык. *Элеч* — тире ады. Элечлер бу ерден Хожамбаз районына гөчүпдирлер.

ЭЛЕЧ — Хожамбаз районында оба. *Элеч*—тире ады.

ЭМИНГАЛА [Эми:нгала:] — Көнеүргенч районында гала. *Эмин* — мечгей тиресинден болан адамың ады.

ЭМИНГУМ [Эми:нгум] — Гөкдепе районында гум. *Эмин* — адам ады.

ЭМИРГАЛА [Эми:ргала:] — Дашховуз районында оба, гала (оңа Байгала хем дийилйәр). ЯГГ. өң шу галада Хыва ханының дикмеси (векили, эмири) отурыпдыр.

ЭНДАП [Энда:п] — Ашгабат районында дере, чешме. *Эндап* — иргә меңзеш мивели өсүмлик, оңа *чылан* хем дийилйәр.

ЭНДАПЛЫ [Энда:плы] — Гаррыгала районында эндаплы дере.

ЭНЕ КУЛЫЕВА — Дәнев районында демир ёл станциясы. Түркмен аял-гызларының азатлыгы угрунда илкинжи гөрешижилериң бири, гөрнүкли дөвлет ишгәри Эне Кулыеваның хатырасына дакылан ат.

ЭНЕШТҮВЕР — Калинин районында оба. *Энеш* ве *түвер* — тире атлары.

ЭРДЕН — Тагтабазар районында оба. *Эрден* — тире ады.

ЭРДЕНЛИ — Дәнев районында оба. *Эрден* — сарык тиресиниң ады. Географик атлардан белли болшуна гөрә, сарыклар шу төверекде яшапдыр. Деңешдир: Сарыкбала.

ЭРЕЗ — Гөкдепе, Мары ве Көнеүргенч районларында галалар. Адың манысы белли дәл.

ЭРЕКДАГ [Эрекда:г] — Гөкдепе районында үсти ики хачжа болуп дуран даг (оңа Херекдаг хем дийилйәр). *Эрек* (я-да *херек*) сөзи «ики өркүчли дүе» диймекдир (ТДС, 816 сах.). Гүнбатарындан серетсең, даг эреге меңзейәр. Гадым вагтларда оңа Душак дагы хем дийлипдир, шонуң үчин хәзирки карталарда бу ады Душагерекдаг гөрнүшинде язярлар. Парсча *душак* сөзи хем «ики бөлүнен» диймекдир. Серет: Душак.

ЭРКГАЛА [Эркгала:] — Байрамалы районында мейданы 12 гектар болан гала, гадымы Марының илкинжи ерлешен ери (Г. А. Пугаченкова. Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 5 сах.).

ЭРКЕКЛИ — Эсенгулы районында гыр. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Деңешдир: Инерчәге.

ЭРКИСАДЫК [Эркиса:дык] — Ёлөтен районында оба (хәзирки ады: Худайбердиев). Бу обаның ады сарыкларың *ерки* ве *сытдых* тирелериниң адындан эмеле гелип, кәбир фонетик үйтгешмелере сезевар болупдыр ве Эркисадык гөрнүшине гечипдир.

ЭРМЕНДЕЛИ — Йыланлы районында оба. *Эрмендели* — тире ады.

ЭСГЕН — Эсенгулы районында белент гум. Адың манысы белли дәл.

ЭСГИ — Саят районында оба. *Эсги* — түркменлериң овнук тайпаларының бири. Абылгазы бу тайпаның гелип чыкышы барада шейле язяр: Үргенжиң, Балканың ве Маңгышлагың ханы Жаныбек хан «гүнә эден» түркменлере чәре гөрмек үчин, Санклы-Син диен уйгуры оларың ичине иберйәр. Санклы-Син өзүниң көп санлы гуллары ве нөкерлери билен түркменлериң арасында бир йыл яшаяр. Шол гулларың ичинде Аяз атлы гул боляр. Ол бейлекилере середенде, бәш эссе зыят (көп вагт) гуллук эдипдир. Шол Аяз Санклы-Сини өлдүрйәр ве түркменлериң арасында яшамага башлаяр. Онуң несиллери соңра *эсги (эски)* дийип ат алыпдыр (Кононов. Родословная, 74—75 сах.). Абылгазы бу тайпаның адының манысыны язмаяр, эмма Аязың бәш эссе вагт артык гуллук эдендигини, ягны онуң ирки (көне) гулдугыны назара алсак, бу адың манысы дүшнүкли боляр. Көне түрки дилде, хатда, хәзирки түрки диллериң бирнәчесинде хем *эсги, эски* сөзлери «көне» манысында уланыл-

яр, түркмен дилинде хем матаның көнесине *эсги* дийилйәр. В. В. Радловың сөзлүгинде *эсги* сөзи «көне» дийлип терҗиме эдилипдир (Р а д л о в, 1, 880 сах.). Бу айдыланлар эсги тайпасының ады «көне» манысындакы *эсги* сөзүнден эмеле гелендир диймәге эсас дөредйәр. Яшулулар бу адың *эсли* (ягны улы) сөзүнден эмеле гелендигини, эсгилериң Әрсары бабаның Эсли оглуның несиллеридигини гүррүң берйәрлер. Деңешдир: Э с г и а б а т ве Э с г и а р а п (Өзбегистан), И с к и-Н а у к а т (Гыргызыстан), Э с г и-Ч ә р җ е в (С е р г е е в, 106 сах.).

ЭСЕНГУЛЫ — Каспи деңзиниң кенарында район, посёлок. Эсенгулы — адам ады. ЯГГ, такмын 250 йыл чемеси өң, шу ере илки шыхлар ве магтымлар гөчүп гелйәрлер, оларың аксакгалына болса Эсенгулы дийилйән экен (тиреси магтым). Ёмутларың җапарбайлар тайпасында Эсенгулы (Эсенгулы көр) диен тире хем бар (Г ы л ы җ о в, 52—53 сах.). П. Померанцев бу ады парсча хасаплап, оны «ав үчин говы ер» дийип нәдогры дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 66—67 сах.).

ЭСЕНМЕҢЛИ — Керки, Хоҗамбаз ве Чаршаңңы районларында обалар. *Эсенмеңли* — тире ады.

ЭСЕНМЕҢЛИ КАНАЛЫ — Керки районында улы канал.

ЭСРИКГАРА — Йыланлы районында оба. *Эсрик* ве *гара* — тире атлары.

ЭТБАШ — Керки районында ики оба. *Этбаш* — тире ады. Бу тирәниң адының *итбаш(ы)* формасына хем душ гелинйәр.

ЭТБАШАРЫК [Этбаша:рык] — Керки районында Этбаш обасына барян арык.

ЭТЕК — Гәверс ве Душак станцияларының аралыгының тутуш ады. Бу адың түрки *этек* (ягны *дагың этеги*) сөзүнден эмеле гелендигини ве парсча Д а м а н ы к у х («дагың этеги») диен адың терҗимесидигини, эмма парсларың хем Этек диен ады уланяндыгыны В. В. Бартольд беллэпдир (Б а р т о л ь д. Ислам, 337 сах.). Сейдиниң «Тапылмаз» диен гошгусында хем бу ада душ гелйәрис:

Бәш бөлек Этек галалары, Загы, Сери бирле.

ЭТРЕК — Гүнбатар Түркменистаның ве Эйраның территорияларындан акып, Каспи деңзине гуййан дере. Бу ат

түрки диллердәки этрек (атрау) диен географик терминден эмеле гелипдир. Мурзаевлер *атрау* сөзүниң көлүң я-да деңзиң кенарыны, онда-да энчеме дерялар я-да җарлар гуйян кенарыны аңладяндыгыны языпдырлар (М у р з а е в л е р, 30 сах.). Шу авторлар Каспи деңзини Гүнбатар Газагыстаның ерли илатының А т р а у дийип атландырандыгыны, Балхаш көлүниң хем гечмишде А т р а к к ө л диен адының боландыгыны беллейәрлер (М у р з а е в л е р, 30 сах.). Этрек дерясына хем энчеме акынлар (сил сувлары акян җарлар) гошуляр, деряның аягында онуң ханасы бирнәче бөлеге бөлүнйәр. Шонуң үчин хем оңа Этрек диен ат берлипдир. М. Кашгары *этрек* сөзүни «реңки сары адам» дийип дүшүндирйәр (К а ш г а р ы, 1, 91 сах.). Эмма бу сөзүң деряның адына дахылы екдур. П. Померанцев болса бу ады парсы хасаплап, «лагерь, дуралга, дүшелге, арачәк» дийип нәдогры дүшүндирйәр (П о м е р а н ц е в, 72 сах.). Бу ат XIV асырың башында, ягны Хамдаллах Казвининиң язан ишлеринде илкинҗи гезек душ гелйәр (Б а р т о л ь д. Ислам, 338 сах.).

ЭФРИМ — Тагта районында оба, өвлүйә. Бу адың манысы белли дәл.

ЭШЕГАҢҢЫРАН — Гарагумда Хыва ёлунда беленг гыр. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Бу адың Х а р ч и ң ң а н диен парсча варианты хем бар.

ЭШЕГАРБАТ — Тагта районында оба, гала. Оңа нәме себәпден *эшек рабат* дийилендиги белли дәл.

ЭШЕГАРКА — Чаршаңңы районында формасына гөрә ат алан даг; Чәрҗев районында (Гарагумда) оба, өри мейданы, гыр. Деңешдир: Д о ң у з с ы р т.

ЭШЕГАРЫК [Эшега:рык] — Саят районында арык. *Эшек* — тире ады. Деңешдир: К ү р р е а р ы к.

ЭШЕГӨЛЕН — Гарабекевүл районында арык; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ЭШЕКГЫРЛАН — Гаррыгала районында ер ады.

ЭШЕКЕЛ [Эшекё:л] — Балкан дагында чешме. Онуң кенарындан инчеҗик ёл гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЭШЕККҮП — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) ер ады, сув ятак. *Күп* сөзи барада серет: А л т м ы ш к ү п.

ЭШЕКМЕЙДАН [Эшекмейда:н] — Бәхерден ве Гызы-

ларбат районларында гиң мейданлар. ЯГГ. Гызыларбатдакы белент дүзлүкде Хывадан сүрлен эшеклериң гырландыгы үчин, Арчман обасының яныңдакы дүзлүге болса бош эшеклериң ковуляндыгы үчин, шейле ат берлипдир.

ЭШЕКСИЕН — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы.

ЭШЕКЧИ — Дәнев районында оба. *Эшекчи* — тире ады.

Ә

ӘДЕҢАРЫК [Ә:деңа:рык] — Хожамбаз районында арык. *Әдең* — тире ады.

ӘЛЕМДАР [Ә:лемда:р] — Чәрҗев ве Фарап районларында обалар. Арап-парс диллеринде *әлемдар* — «байдакчы» диймекдир (Будагов, I, 765 сах.). Өң бу обаның адамлары Амыдерядан гечйән гайыклара сувуң чуң ерлерини билдирйән байдаклар дикмек билен мешгул болупдырлар, олара әлемдарлар (бакенщик) дийлипдир.

ӘЛЕМЛИ [Ә:лемли] — 1. Эсенгулы районында Каспи деңзиниң кенарында ер ады, гәми дуралгасы. *Әлем* — «байдак» манысындадыр. Шол ериң гәми дурмак үчин аматлыдыгыны билдирйән беллигиң боландыгы себәпли, оңа шейле ат берлипдир. 2. Бәхерден районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ӘНЕВ [Ә:нев] — Ашгабат районында оба, демир ёл станциясы. *Әнев*—парсларың *аби-нов* («тәзе сув») сөзүндендир, чүнки Темирлеңиң човлугы Бабыр Әневиң суварыш системасыны дикелтмәге көп үнс берйәр (Букинич. Некоторые новые данные об Анау и Намазга-Тепе. «Туркменоведение», май, 1929, 33 сах.). ЯГГ, Бабыр шу ерде Шовлатма диен каналы газдыряр, оңа-да «тәзе сув» дийип ат дакярлар. Әнев шәхерине өң Багабат шәхери дийилйән экен (А. Марущенко. Существенные поправки. «Туркменоведение», № 12, 1930, 15 сах.). Бу ат хем парс дилинде «баглы шәхер» диймекдир.

ӘРСАРЫ [Ә:рса:ры] — Дарганата, Йыланлы ве Чәрҗев районларында обалар. *Әрсары* — түркменлериң улы тайпаларының бири. *Әрсары* — тарыхы шахс болуп, шу тайпаның серкердеси болан адамдыр. Онуң хакыкы адының Сары болуп, басыбалыжылара гаршы гөрешде улы эдерменлик гөркезендиги үчин, оңа Әрсары диен адың дакыландыгыны гүррүң берйәрлер. Түркменистаның әхли еринде (ылайта-да, онуң гүнбатарында) Әрсары баба барада дүрли роваятлар дөредилипдир. Г. И. Карпов бу тайпаның адыны «Сарының ери» дийип нәдогры терҗиме эдйәр (Карпов. Родословная, 66 сах.).

ӘРСАРЫБАБА [Ә:рса:рыба:ба] — Гүнбатар Түркменистанда даг. Ерли яшулулар Әрсарының шу ерде яшап гечендигини, хатда онуң губурының хем Чагыл диен ерде дигини гүррүң берйәрлер.

ӘРСАРЫЯП [Ә:рса:рыя:п] — Байрамалы районында оба ве яп; көне Вас төверегинде яп.

Ю

ЮВАНГАЛА [Ювангала:] — Гаррыгала районында оба. *Юван* — «ювмак» сөзүндендир. Шу обаның ичинде (хәзирки мекдебиң орнунда) өң гала бар экен. Онуң гапдалындан гечйән чай (сил сувы акян җар) галаны ювуп гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Икинҗи бир маглумата гөрә, сувы юван болан дерәниң ичинде ерлешендиги үчин, илки гала, соңра оба шу ат галыпдыр.

ЮВАНДЕРЕ — Гаррыгала районында дере. Биринҗи маглумата гөрә, ичиндәки галаны сувуң ювуп гечйәндиги үчин, икинҗи маглумата гөрә болса, сувуның ювандыгы үчин, дерә шейле ат берлипдир.

ЮМАЛАК — Дарганата районында (Гарагумда) тогалак тыр, гуйы. *Юмалак* — «тогалак» диймекдир.

ЮМРУГЫЗЫЛ — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы, узакдан гызгылт болуп гөрүнйән юмры улы депе.

ЮМРУДАГ [Юмруда:г] — Калинин районында гөрнүшине гөрә ат алан даг, Губадагың бир бөлеги. Хыва тарыхчысы Агехи (XIX асыр) Губадага Юмрудаг хем дийилйәндигини беллейәр (МИТТ, II, 620 сах.).

ЮМРУДЕПЕ — Бәхерден районында юмры депели даг.

Я

ЯБАНЫ [Я:баны] — Хожамбаз районында оба. *Ябаны* — тире ады. Бу оба өң Ашакы Ябаны ве Гуланжы Ябаны диен ики оба бөлүнйән экен (*гуланжы* — тире ады).

ЯБАНЫАРЫК [Я:баныа:рык] — Гарабекевүл районында арык («ябаны тиресиниң арыгы»).

ЯБАНЫОЙ [Я:баныо:й] — Саят районында (Гарагумда) ой ер, гуйы, өри мейданы. Өң гуйы ябанылара дегишли экен.

ЯГЛЫГАЯ [Я:глыгая] — Гаррыгала районында дагың гаясы. Ол топрагың гөрнүшине гөрә шейле ат алыпдыр.

ЯГЛЫДЕПЕ [Я:глыдепе] — Сарагт районында топрагының реңкине гөрә ат алан депе (гала).

ЯГЛЫОЙ [Я:глыо:й] — Көнеүргенч ве Ленин районларында обалар. *Яглы* — тире ады; *ой* сөзи барада серет: Алилиой.

ЯГЛЫОЛУМ [Я:глыолум] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы (гүзери). Бу ады «яг дөкүлен олум» диййип дүшүндирйәрлер. Эмма бу адың хем яглы тиреси билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

ЯГЛЫСУВ [Я:глысув] — Гөкдепе районында ягжарып дуран сувлы чешме.

ЯГЛЫЧӘГЕ [Я:глычә:ге] — Тежен районында топрагының гөрнүшине гөрә ат алан ой ер.

ЯГМАН — Красноводск районында демир ёл станциясы. *Ягман* — *ягмак* сөзүндендир, *-ман* гошулмасы бу ерде ягмак херекетиниң көп боляндыгыны билдирйәр (деңешдир: *иермен, эдермен*). Шу станцияның гапдалындакы дагың бир тарапыны сырып гечйән ел обаның үстүне чәгәни ве овнук чаглы дынгысыз ягдыряр. Деңешдир: М. Кашгарының дөврүнде Тиразың якынындакы бир оба Ягма дийлипдир (Кашгары, III, 41 сах.).

ЯГТЫ — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЯГТЫЁЛ [Ягтыё:л] — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЯГТЫЛЫК — Тагта районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки ады: Хожакуммет).

ЯГШЫХОЖА — Калинин районында оба. *Ягшы Хожа* — әхтимал, адам ады.

ЯГЫГЕЛЕН — Бәхерден районында уруш-дава билен багланышыклы ат алан гум.

ЯГЫПЛАР [Я:гыплар] — Мары районында оба. *Ягыплар* — тире ады.

ЯГЫРАРЫК [Ягыра:рык] — Керки районында арык. *Ягыр* — тире ады. Деңешдир: Эгриягыр.

ЯЗМЕТГЫР [Я:зметгыр] — Гарагумда гыр. *Язмет* — адам ады.

ЯЗЫР — Бәхерден районындакы Шәхрыслам галасының гадымы ады (оңа Так-Языр хем диййәрлер). *Языр* — М. Кашгарының сөзлүгинде душ гелйән (МИТТ, I, 309 сах.) түркмен тайпасының ады. Абылгазы бу сөзи «иллер агасы» (старший в иле) диййип дүшүндирйәр (Кононов. Родословная, 53 сах.).

ЯЗЫЭГШЕМ — Красноводск районында ер ады; гуйы, өри мейданы. *Язы* — әхтимал, тире ады (серет: Мүлкязы); эгшем сөзи барада серет: Балейшем.

ЯЗЮРТ [Я:зю:рт] — Гаррыгала районында язда гөчүлип барылян ер ады (язлаг).

ЯЙЛАГ [Я:йлаг] — Бәхерден районында язда үстүнде ййланылян даг.

ЯЙЛАЖЫК [Я:йлажык] — Газанжык районында яйла, өң отурымлы ер.

ЯЙЛАЧӘГЕ [Я:йлачә:ге] — Гөкдепе районында үстүнде яйланылян, гапдалындан сүйжи сув акян гум.

ЯКАЛЫЯП [Якалыя:п] — Тагта районында Өвлүйә ябы якалап гидйән яп.

ЯЛАВАЧ — Сарагт районында ики оба: 1-нжи Ялавач ве 2-нжи Ялавач. *Ялавач* — тире ады. Бу сөзүң «векил» диен манысы хем бар (Боровков, 136 сах.), М. Кашгары оны «пыгамбер» диййип дүшүндирйәр (Кашгары, III, 54 сах.), Г. И. Карпов болса «ялама» (облиза) диййип нәдогры терҗиме эдйәр (Карпов. Родословная, 67 сах.).

ЯЛАВАЧ [Ялава:ч] — Гызылетрек районында даг. Ерли яшулулар бу ады «ялаңач даг» диййип дүшүндирйәрлер, эмма бу адың хем ялавач тиреси билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

ЯЛАҢАЖЫҢ ЧЕШМЕСИ — Гаррыгала районында чешме. ЯГГ, чешмәниң боюнда *Өвез ялаңач* диен адам яшапдыр.

ЯЛАҢАЧ — Гызылетрек районында үсти от-чөпсүз даг. Денешдир: Көседаг.

ЯЛАҢАЧДЕПЕ — Дашховуз районында оба, үсти от-чөпсүз депе.

ЯЛАҢСЕҢҢИР — Дарганата районында гыр (икинжи ады: Борлы). *Ялаң* — «ялаңач»; *сеңңир* хем «сеңңер» диймекдир (*сеңңер* сөзи барада серет: Гаратеңңир). Гырың от-чөпсүздиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЯЛДЫРЯП [Ялдыря:п] — Ленин районында улы канал. ЯГГ, *ялдыр* — машрык тиресиниң серкердесиниң лакамы Хыва ханындан ругсат алып, ол шу ябы газдыряр.

ЯЛКЫМ — Байрамалы ве Гызыларбат районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар.

ЯМАНГЫЗЫЛ — Тагта районында үстүнден гечмеси кын болан гум. *Гызыл* диен географик термин барада серет: Гызылгум.

ЯМАНЧӘГЕ [Яманчә:ге] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр, гум.

ЯМАНЯП [Яманя:п] — Гаррыгала районында байрың йүзүнде даш өрүлип эдилен яп, өң оба. Шу ерден яп гечирмегиң өрән кын болангыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (Поцелуевский. Племя, 34 сах.).

ЯМПЫ — Чаршаңңы районындакы дагда ер ады. *Ямпы* — «ялчы», ягны дагың кем-кемден бейгелип гидйән, от-чөп битмедик, йылманак йүзи (ТДС, 845 сах.).

ЯНБАШ [Я:нбаш] — Ашгабат районында оба. Бу ады ики хили дүшүндирйәрлер: 1) Ашгабада гайдян чешмеден гапдала (янбаша) сув чекилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир; 2) оба байырда (янбаш ерде) ерлешендиги үчин шейле ат алыпдыр.

ЯНДАКЛЫАГЫЗ — Гөкдепе районында гумуң яндаклы агзында ерлешен оба.

ЯНДАКЛЫБУРУН — Кака районында байыр, байрың яндаклы бурны.

ЯНДАКЛЫОБА [Яндаклыо:ба] — Калинин районында илки яндаклы мейданда ерлешен оба.

ЯНЁЛ [Я:нё:л] — Гөкдепе районында гапдалындан ёл гидйән чешме.

ЯНЧЕШМЕ [Я:нчешме] — Бәхерден районында япының билинден («янындан») гайдян чешме.

ЯҢЫКГАЧЫ — Ёлөтен районында Мургап дерясының гачысы. Янан гачы, ягны үстүндәки от-чөплери от алан гачы.

ЯҢЫАРЫК [Яңыа:рык] — Дәнев ве Чаршаңңы районларында тәзе чекилен арыклар боюнча атландырылан обалар. *Яңы* — «тәзе» диймекдир.

ЯҢЫГАЛА [Яңыгала:] — Гөкдепе районында оба (көпленч Янгала гөрнүшинде нәдогры языляр). Бу ат «тәзе гала» диен манйдадыр, чүнки, ЯГГ, текелер Ахалы алангдан соңра, Эйран тарапдан чозулайжак агызларың янында гала салнып, ол ерде гаравуллар гойлупдыр. Яңыгала хем соңкы дөвүрлерде салнып, оңа утамышдан 20, тогтамышдан хем 20 саны даяв адамы машгаласы билен гөчүрип элтипдирлер ве ер-сув берипдирлер.

ЯҢЫГУЙЫ — Красноводск районында оба, гуйы; Сандыклы чөлүнде гуйы.

ЯҢЫЖА — 1. Красноводск районында станция, гуйы. Бу ат «тәзеже», ягны «тәзе газылан гуйы» диен манйдадыр. 2. Сандыклы чөлүнде (Бурдалыкда) гуйы, өри мейданы. ЯГГ, *Яңыжа* — гуйыны газдыран бекевүл тиресинден болан адамың адыдыр.

ЯҢЫСУВ — Гарабогазың кенарында чешме. Бу ат «тәзе чыкан чешме» диен манйдадыр.

ЯҢЫЯП [Яңыя:п] — Тагта районында оба, яп.

ЯПАЛАК — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы, өри мейданы, депе. Ерли геплешикде *япалак* — «япгыт», «ясы» диен манйдадыр. Гуйы шейле депәниң янында ерлешйәр.

ЯПРЫК — Бәхерден районында формасына гөрә ат алан гум.

ЯРАЖЫ [Я:ра:жы] — Бәхерден районында оба. Илки өвлүйәниң ады болан бу сөзүң манысы белли дәл. Яшулулар оны «ярым хажы», ягны хажа барярка, ёлда өлениң өвлүйәси дийип дүшүндирйәрлер. Керки ве Хожамбаз районларында Ярхач диен ерлер хем бар.

ЯРТЫГАЛА [Я:ртыгала:]—Гаррыгала районында оба. Шу обада ярысы юмрулан гала бар.

ЯРТЫДЕПЕ [Я:ртыдепе] — Кака ве Мургап районларында галалар. Оларың ярысыны Душагың ве Гумябың сувунын ювуп гидендиги үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЯРТЫЖАГАЯ [Я:ртыжагая] — Газанжык районында гая.

ЯРТЫКҮММЕТ [Я:ртыкүммет] — Гарагумда ярты гүммези болан ер ады, яйла. *Күммет* — «гүммез» диймекдир.

ЯРЫ — Ленин районында оба. *Яры* — тире ады.

ЯРЫГӨКҖЕ [Ярыгө:кҗе] — Тежен районында оба. *Яры* ве *гөкҗе* — тире атлары.

ЯРЫМТЫК [Я:рымтык] — Гызылетрек районында арасы бөлүнен улы депе, депәниң ады дакылан оба.

ЯСАВУЛБАШЫ — Калинин районында яп. ЯГГ, оны Хыва ханының ясавулбашысы газдыряр.

ЯСГА — Гүнбатар Түркменистанда (Үңзүң угрунда) улы көл (мейданы 20 *га*); көлүң ады дакылан посёлок. *Ясга* (я-да *есге*) сөзи аслында *ясы* сөзүнден эмеле гелип, ёмут ве ата (Дарганата районы) диалектлеринде япларың, көллериң гүзерлерини, мал инмек ве гирип гечмек мүмкин болан ерлерини аңладяр. Гүнбатар Түркменистанда оңа *олум* хем дийилйәр. Ясга көли хем чуң дәл, гүндогарында онуң чуңлугы бир ярым метре етйәр (К о г а н, 64—65 сах.). Шонуң үчин хем оңа шейле ат берлипдир. Бу көлүң шор сувлы бөлегине Ш о р я с г а, сүйҗи сувлусына хем С ү й җ ү я с г а дийилйәр. Деңешдир: Г у м я с г а, Ч ә г е я с г а, Д и к с у в л а т, А й т ж а н о л у м.

ЯСМАНСАЛЫК — Ашгабат районында оба. *Ясман* ве *салык*—тире атлары. А. А. Росляков гадымы *Ййсеме* (Йисеме) диен обаның Ясмансалыгың орнунда ерлешен болмагының мүмкиндигини язяр (Р о с л я к о в, 95 сах.).

ЯСЫАЙРАК — Газанҗык ве Гызылетрек аралыгындакы дагларда ер ады, шол ерден башланян дере. ЯГГ, бу ат «айраклы ясы (ягны дүз) мейдан» диен маныдадыр.

ЯСЫДЕПЕ — Газанҗык ве Чәрҗев районларында ясы депелериң янында ерлешен обалар (Чәрҗевдәки обаның хәзирки ады: Г у т л ы е в); Ашгабат, Кака, Мургап ве Сарагт районларында депелер, галалар.

ЯХБИЛ [Яхби:л] — Тагтабазар районының демиргазык-гүндогарында даг. Парс дилинде *ях* — «совук», «буз» диймекдир; *бил* сөзи барада серет: А к б и л. Бир

тарапына гүн дүшмейәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЯШМАКЛЫ — Гызылетрек районында дере. Байырлыгың дерәниң агзына өврүм берип дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЯШЫЛДЕПЕ [Я:шылдепе] — Ашгабат районында депе, өң оба. Төвереги баг боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТҮРКМЕН ДИЛИНДЕ НӘДОГРЫ ЯЗЫЛЯН ТОПОНИМЛЕР[1]

Хәзирки язылышы	Болмалысы
1	2
Акымолам, Акымулам	Акгумолам
Алылыой	Алилиой
Бабарап	Бабаарап
Бекибент	Бекбент
Бойнузын	Бойныузын
Битендаг	Бөтендаг
Букры	Бүкри
Гарагел	Гарагөл
Гаратеңңир	Гаратеңир
Гаранас	Гарнас
Гермаб	Гермап
Гуйнук	Гөйнүк
Гүләбие	Гулабия

[1] Эсасан, ТССР-иң административ-территориал бөлүнишиклериниң списокларында, «Түркмен дилиниң орфографик сөзлүгинде» (Ашгабат, 1963) ве түркмен дилинде чыкян газет-журналларда нәдогры язылян топонимлер алынды.

1	2
Дишчыгыр	Бишчыкыр
Дөвден	Дөвдан
Ќеркичи	Ќеркиче
Крач	Ќырач
Ламба	Ламма
Мурчак	Марчак
Обай	Обой
Обайчай	Обойчай
Окарем	Экерем
Пешдаг	Пештаг
Пешеналы	Пешаналы
Пүрнүвар	Пурнувар
Садуар	Седвер
Сарагт	Сарахс
Сыядаксакар	Сыядагсакар
Таллымержен	Теллимержен
Туаргыр	Түвергыр
Ховузхан	Ханховуз
Хожаболан	Хожабулан
Хожайынабек	Хожаинебег
Чеменабад	Чеменибит
Чилгиз	Чилгез
Яңгала	Яңыгала

РУС ДИЛИНДЕ НӘДОГРЫ ЯЗЫЛЯН ТОПОНИМЛЕР[1]

Түркмен дилинде	Рус дилинде
1	2
Акгумолам	Аккумулям
Акҗагуйма	Ахча-Қуйма
Аксув	Ах-Су
Ашгабат	Ашхабад
Балейшем	Бала-Ишем
Балкан	Балханы
Башсака	Головное
Бешир	Башир, Бушер
Бойныузын	Буюн-Узун
Бокурдак	Бахардок
Бөрме	Беурма
Бөтендаг	Бутентау
Бузгөмен	Музкумган
Бузмейин	Безмеин
Вас	Уаз
Газыклыбент	Қзы-Қлы-Бенд
Гарабекевул	Қарабекаул
Гаравулгуйы	Қараул-Қую
Гарагөл (Гарагел)	Қарагель
Гарлык	Қарлюк
Гармансагат	Арман-Сагад
Гаррыгала	Кара-Қала
Гаррычырла	Қара-Чарла
Гарыбата	Қара-Бата, Қара-Бота, Карабата
Говкузерен	Кауки-Зеренг
Говшут	Қаушут

[1] Шу списога нәдогры транскрибирленйән әхли топонимлер дәл-де, рус дилинде ёйлуп язылян ве түркменче асыл нусгасындан хас дашлашдырылан топонимлер гиризилди.

1	2
Гоч	Қодж
Гөгерендаг	Гограндаг
Гөгерчинли	Гугердженгли
Гөйнүк	Гуйнук
Гөкдепе	Геок-Тепе
Гөкҗе	Геокча
Гөксүйри	Геок-Сюр
Губачәге	Қуба-Чага
Гувлумаяк	Қуули-Маяк
Гуртлы	Қуртли
Гурудандан	Қуры-Дендан
Гуршун магдан кәрханасы	Свинцовый рудник
Гушгы	Қушка
Гызыларбат	Қизил-Арват
Гызылбайдак	Қрасное Знамя
Гызылгая	Қизыл-Қия
Гызылетрек	Қизыл-Атрек
Гылгылав	Қуркулаб
Гыпҗак	Қипчак
Гәверс	Гяурс
Гәмидуралга	Причал
Дашкөпри	Ташкепри, Таш-Қепри
Дашлыойдак	Ташлайдук
Дашховуз	Ташауз
Дөвкесен	Деу-Қескен
Дузун гыры	Дузенкыр
Дәнев	Дейнау
Дәче	Дейча
Ёлөтен	Иолотань
Җоҗуклы	Джу-Джу-Қлу
Җүлге	Ущелье
Зәкли	Зеагли
Йыланлы	Ильяли, Ильялы
Қака	Қаахка
Қейикгодана	Кейкодоно
Қелете	Қелята
Келлебурун	Келябурун

1	2
Келчәге	Келчая
Көйтен	Кугитанг
Көневас	Куня-Уаз
Көнеүргенч	Куня-Ургенч
Көргечиәмен	Корга-Чемень
Көши	Кеши
Күкүрт заводы	Серный Завод
Күкүртли	Гугуртли
Ламма	Лайна, Ламба, Ламбе, Дамбе
Мергенөлен	Мерген-Ульян
Мәне	Меана
Нал	Подковное
Немексар	Намак-Саар
Ничге	Ничка, Ничко
Нохур	Нухур
Нусай	Ниса
Нәздепе	Нияз-Тепе
Огурҗалы	Огурчинск
Оҗак	Ачак
Окуң гумы	Октумкум
Өйлегушлук	Уилакушлюк
Өңалды	Юнъялды
Пешаналы	Пешан-Али
Пөвризе	Фирюза
Рөвүш	Ереуш
Сазаклыбулак	Сазакино
Сазанда	Сазанды
Сакарчәге	Сакар-Чага, Сагар-Чага
Сандыкгачы	Санды-Качи
Сандыклы	Сундукли
Солтантагт	Солтантаптыкум
Соңудаг	Сангу-Даг
Сөйүнагсак	Сайнаксак
Узынада	Узун-Ада
Узынсув	Узун-Су
Үкүрҗикли	Курджукли
Үстюрт	Усть-Урт

1	2
Ханховуз	Хауз-Хан
Харчиңңан	Арчиньян
Херрикгала	Эррик-Кала
Хиндикүш	Гиндукуш
Ховдан	Гаудан
Хоҗамбаз	Ходжамбас
Чаек	Чеек
Чалоюк	Чалаюк
Часкак	Ческак
Чашгын	Чашкент
Чекичлер	Чикишляр
Чендир	Чандыр
Човдур	Чаудур
Чохпетде	Чагпата, Чохпатта
Чымчыклы	Чамчакли
Чәгелишор	Чагалысор
Чәржев	Чарджоу
Чәче	Чаача
Шугундыр	Чугундор
Ымарат	Марат
Экерем	Окарем
Эсенгулы	Гасан-Кули
Этек	Атек
Этрек	Атрек
Әнев	Анау, Аннау, Энев
Әрсарыбаба	Ирсары-Баба
Яныҗа	Янгаджа
Ясга	Ясха, Ясхан
Ясыдепе	Яздепе

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАРЫҢ СПИСОГЫ

Список адамларың фамилиялары боюнча дәл-де, өз атлары боюнча элипбий тертибинде дүзүлип, оңа көп ве әхмиетли маглумат берен яшулуларың, оба мугаллымларының атлары гиризилди. Оларың кәрлери ве адреслери маглумат алнан дөврүндәкиси ялы берилди. Автор маглумат берен әхли адамлара чуң миннетдардыр.

Абды Гутлумырат, 1879, пенсионер. Дашховуз район Жамлыгала обасы.

Абдылла Велиев, 1910, гуллукчы. Газанжык шәхери.

Абдырахман Осман, 1893, пенсионер. Керки район Астанабаба обасы.

Абдыхалык Розыев, 1903, пенсионер. Чәржев шәхер Комсомол посёлогы.

Агажан Акмырадов, 1900, пенсионер-агроном. Мургап район Гөкдепе обасы.

Агаюсуп Алыев, пенсионер. Байрамалы район Мургап обасы.

Айдогды Палта, 1901, пенсионер. Бәхерден район Бамы обасы.

Акмырат Гаража, 1891, пенсионер. Түркменгала район Кемине обасы.

Акмырат Мәмметбердиев, 1889, пенсионер. Мары район Молланепес обасы.

Акмырат Чарыгулыев, 1912, шахыр. Мары район Гөкже обасы.

Алав Мухамметмырадов, мугаллым. Бәхерден район Бөрме обасы.

Аллаберди Берди, 1895, пенсионер. Керки район Гызылаяк обасы.

Аллаберди Йгдиров, 1893, пенсионер. Гызыларбат район Пурнувар обасы.

Аллагулы Гурбангулы, 1906, балыкчы. Красноводск район Гызылсув посёлогы.

Алламырат Гылыжов, 1908, инженер-гидротехник. Көнеүргенч посёлогы.

Алламырат шахыр, 1888. Гарабекевүл посёлогы.

Алланазар Мерет, 1886, пенсионер. Ленин район Кетгенли обасы.

Алланазар Османов, 1898, пенсионер-мугаллым. Гарабекевүл район Үзүмчилик совхозы.

Алмаз Переч, 1891, пенсионер. Хожамбаз район Бурдалык обасы.

Алым Бердиев, 1908, колхозчы. Тагтабазар район Тагтабазар обасы.

Амангелди Амандурды, 1896, персонал пенсионер. Гөкдепе районы.

Амангелди Хажыев, 1894, пенсионер. Гызылетрек посёлогы.

Амандурды Атадурдыев, пенсионер. Гаррыгала посёлогы.

Аман Мухамметгулыев, колхоз башлыгы. Гөкдепе район Ызгант обасы.

Аманназар Алланазаров, мугаллым. Ленин район Кетгенли обасы.

Аннагелди Өвәев, мугаллым. Ашгабат район Көши обасы.

Аннагелди Хан, 1895, пенсионер. Керки район Дашлык обасы.

Аннагурбан Гылыжов, 1907. Гызылетрек посёлогы.

Аннакары Абдырахман, 1914, инвалид. Дарганата посёлогы.

Аннамырат Бабаев, 1911, небитчи. Небитдаг шәхери.

Аннамырат Мирапбашы, 1870. Тагтабазар район Тагтабазар обасы.

Анна Халым, 1895, пенсионер. Хожамбаз район Мекан обасы.

Артык Чаша, 1900, пенсионер. Теҗен район Комсомол обасы.

Ата Дурдыев, 1914, мугаллым. Бәхерден район Нохур обасы.

Атабай Гелдиев, районилолкомын секретары. Тагта посёлогы.
Атабай Режебов, мугаллым. Дашховуз район Кетли обасы.
Атабег Сейит, 1903, колхозчы. Хожамбаз район Элеч обасы.
Ата Бердиев, 1904, шахыр. Мары район Мухадов обасы.
Ата Көпекмерген, 1898, шахыр. Сакарчәге район Кесеяп обасы.
Ата Чары, 1890, пенсионер. Бәхерден район Гараган обасы.
Ахмет Кабулов, 1908, гуллукчы. Чаршаңңы район Гуршуп магдан кәрханасы посёлогы.
Ашыр Аманныяз, 1910, пенсионер. Сарагт район Гараман обасы.
Ашыр Гул, 1884, пенсионер. Гызыларбат район Гоч обасы.
Баба Аталы, 1916, колхозчы. Гөкдепе район Гаррыкәриз обасы.
Баба Мырат, 1894, пенсионер. Гызыларбат район Зав обасы.
Бабаназар Халлы, 1891, пенсионер. Керки район Гызылаяк обасы.
Бабаныяз молла, 1875. Керки район Эсенмеңли обасы.
Баба чекир Мәмметдурды оглы, 1890, пенсионер. Кака район Арапгала обасы.
Багбек Аннаөвез, 1892, пенсионер. Ашгабат район Гарадамак обасы
Байрамалы Ширалы, 1888, пенсионер. Ашгабат район Бүзмейин обасы.
Байрамгелди Сөйүнов, 1905, пенсионер-небитчи. Челекен, Азизбеков посёлогы.
Байрам Мәммедов, 1891, пенсионер. Бәхерден район Арчман курорт посёлогы.
Байыр Иштемиров, 1919, мугаллым. Чаршаңңы район Көйтен обасы.
Балбай Өдемырат, 1908, колхозчы. Калинин район Бирлешик обасы.
Баяр Өвезов, 1900, пенсионер-башлык. Көнеүргенч район Ленинград обасы.

Бегелек Өвезов, партия ишгәри. Хожамбаз район Бурдалык обасы.
Бегли Чопанов, 1906, гурлушыкчы. Небитдаг шәхери.
Берди Ёллыев, 1910. Гаррыгала район Куйбышев оба советиниң башлыгы.
Будан Гарашов, 1930, мугаллым. Тагта район Хожакүммет обасы.
Бәшим Мерет, 1890, пенсионер. Кака район Артык обасы.
Веллек Солтан, 1899, Чаршаңңы район Акгумолам обасы.
Гайып Гылыжов, 1928, мугаллым. Керки район Чохпетде обасы.
Гайыр Хакназаров, 1910. Хожамбаз район Гултак оба советиниң башлыгы.
Гара Акы, 1877, пенсионер. Керки шәхери.
Гарлы Лапак, 1890, пенсионер. Хожамбаз район Бешир обасы.
Гарры Гарры оглы, 1883, пенсионер. Бәхерден район Бамы обасы.
Говшут Меретгелди, 1892, пенсионер. Кака район Говшут обасы.
Гоша Өде, 1890, пенсионер. Дашховуз район Гарапорсаң обасы.
Гулла Бердилиев, мугаллым. Бәхерден район Гараган обасы.
Гуллак Гаммар, 1909, гуллукчы. Сакарчәге район Сәхедов обасы.
Гуллы Жумаев, 1899, колхозчы. Гарабекевүл район Ашгалы обасы.
Гулмырат Жумаев, 1918, бухгалтер. Сарагт посёлогы.
Гулхан Мухаммедов, мугаллым. Хожамбаз район Сурхы обасы.
Гурбан Абылпайызов, 1900, гуллукчы. Чаршаңңы район Гарлык обасы.
Гурбангелди Мырат, 1899, пенсионер. Гызыларбат шәхери.
Гурбангелди Мәмил, 1886, пенсионер. Байрамалы район Ленин обасы.
Гурбан Гоша, 1886, пенсионер. Бәхерден район Сүнче обасы.
Гурбандурды Атамырадов, 1891, пенсионер-башлык. Түркменгала район Рахат обасы.
Гурбанназар Аманназар, 1889, пенсионер. Байрамалы район Гадыряп обасы.

Гурбанназар Хан, 1886, пенсионер. Ашгабат район Ясмансалык обасы.

Гурбаннепес Мәмметгулыев. Калинин район Тельман посёлок советиниң башлыгы.

Гурбан Нургелдиев, 1897, пенсионер. Мары район Мухадов обасы.

Гурбан шахыр Таңрыгулы оглы, 1901. Чаршаңңы район Хатап обасы.

Гурт Жуманазар, 1891, пенсионер. Ёлөтен шәхери.

Гылыч Артык, 1897, персонал пенсионер. Тагта район Октябрь обасы.

Гылыч Атаев, инженер. Гөкдепе посёлогы.

Гылычжан Артыков, 1901, чопан. Гызылетрек район Шарлавук обасы.

Гылыч Моммалыев, 1882, пенсионер. Газанжык район Исгендер станциясы.

Дашлы Өмүрсөйүн, 1890, пенсионер. Бәхерден район Дуруң обасы.

Досмәммет Эсенаман, 1891, пенсионер. Гаррыгала район Ак обасы.

Дөвран Худайназаров, мугаллым. Керки район Астанабаба обасы.

Дурды Сапармырат, 1889, пенсионер. Ашгабат район Гуртлы обасы.

Дурды Херрен, 1904, колхозчы. Гөкдепе район Акгоңур обасы.

Дурды Ягшымәт, 1896, пенсионер. Тагта район Октябрь обасы.

Ёлдаш Жуманыязов, мугаллым. Дашховуз район Бой обасы.

Ёмут Гурдов, 1913, чопан. Ашгабат район Күкүрт заводы посёлогы.

Жарчы Бердиев, 1922, колхозчы. Бәхерден район Бөрме обасы.

Жахангир Алыев, 1902, гуллукчы. Чаршаңңы посёлогы.

Жора Ширмедов, 1893, персонал пенсионер. Дәнев район Москва посёлогы.

Жумабай Хожамырат, 1881, пенсионер, Чәржев район Октябрь обасы.

Жумагелди Мәммет, 1897—1968, чопан. Хожамбаз район Гултак обасы.

Жумагулы Ачыл, 1902, чопан. **Фарап район** Кырач обасы.

Жумагулы Өде, 1902, колхозчы. Керки район Пелверт обасы.

Жума Мәмиев, 1918, мекдеп директоры. Йыланлы район Тәзеёл обасы.

Жуманазар Сейит, 1878—1966. Хожамбаз район Гултак обасы.

Жәнек Хожамырат, 1891, пенсионер. Ёлөтен район Худайбердиев обасы.

Ишангулы Нурмырат, 1895, пенсионер. Ашгабат район Әнев обасы.

Ишангулы Рахман, 1905, колхозчы. Хожамбаз **район** Бурдалык обасы.

Ишмырат Гулангелдиев, 1900—1966. Эсенгулы район Гарадепе обасы.

Кадыр Омар, 1891, пенсионер. Чаршаңңы район Хатап обасы.

Кадыр Турдыев, 1907, пенсионер-мугаллым. Керки шәхери.

Какабай Тайлыев, 1923, кооператив ишгәри. Гумдаг посёлогы.

Какабай Яздурдыев, 1934, мекдеп директоры. Бәхерден район Келете обасы.

Какажан Пиржанов, 1932, мугаллым. Калинин район Өкүзяп обасы.

Кака Хүсейин оглы, 1910, инвалид. Гаррыгала район Күрүждей обасы.

Керим Османов, 1899, пенсионер. Чәржев шәхери.

Кичи Беки гызы, 1895, пенсионер. Ашгабат район Көши обасы.

Кулы ишан Хүммедов, персонал пенсионер. Мары шәхери.

Магтымгулы Халлыев, 1913, мугаллым. Гаррыгала район Геркез обасы.

Мирзалы Пуханов, 1897, пенсионер. Газанжык шәхери.

Михаил Игнатьевич Мельниченко, 1898, персонал пенсионер. Гушгы шәхериниң Полтава посёлогы.

Моллавели Өвезов, 1899, деңизчи. Красноводск шәхери.

Моллаөде Худайберди, 1891, пенсионер. Керки район Эсенмеңли обасы.

Моллапорум Тувак оглы, 1875. Гызыларбат шәхери.

Мухамметберди Аман, 1877, пенсионер. Бәхерден район Мүрче обасы.

Мухамметгулы Байжа, 1886, пенсионер. Мары район Гандымов обасы.
Мухаммет Дөвлет, 1908, инвалид. Кака район Киров обасы.
Мырат Дурдыгылыжов, 1932, мугаллым. Гызыларбат район Гоч обасы.
Мырат мерген, 1900, пенсионер. Кака район Чәче обасы.
Мәмет Мәтжик сопы оглы, 1874, пенсионер. Керки район Дашлык обасы.
Мәми Аннагурбан оглы, 1889, пенсионер. Гызылетрек район Акяйла обасы.
Мәми Меңлинепесов, 1906, колхозчы. Гызылетрек район Шарлавук обасы.
Мәммет Беки, 1881, пенсионер. Түркменгала район Кемине обасы.
Мәммет Ысмайылов, 1910, мугаллым. Гаррыгала район Тутлугала обасы.
Мәтгелди Мәми, 1897, пенсионер. Тагта район Йылгынлы обасы.
Назар Беренов, 1931, ТССР-иң ат газанан мугаллымы. Керки район Чекир обасы.
Наргылыч Сейидалыев, 1903, колхозчы. Эсенгулы район Гарадегиш обасы.
Насрылла Худайгулыев, 1924, мугаллым. Калинин район Томмакяп обасы.
Недир Ашыров, мугаллым. Гумдаг посёлогы.
Нежими Өмүров, 1886, пенсионер. Йыланлы район Тәзеёл обасы.
Непес Керимов, 1922, гуллукчы. Тельман посёлогы.
Непес Эсен, 1886, пенсионер. Тагта район Хожакуммет обасы.
Нунна Гөжәев, 1900, колхозчы. Гаррыгала район Магтымгала обасы.
Нургелди Пудак, 1905, колхозчы. Бәхерден район Акдепе обасы.
Нуры ишан, 1889, пенсионер. Кака посёлогы.
Нуры Мәмметсәхедов, мугаллым. Бәхерден район Гаравул обасы.
Нуры Худайбердиев, 1912, гурлушыкчы. Мургап район Гөкдепе обасы.
Нурягды Гурбанныяз, 1891, пенсионер. Бәхерден район Дурун обасы.

Оразгелди Айдогды, 1894, пенсионер. Кака район Араплгала обасы.
Ораз Меңлиев, 1901, пенсионер. Сарагт район Гараман обасы.
Оразмырат Аннамәммедов, 1914, редакция ишгәри. Мары шәхери.
Оразныяз Шасувар, 1901, пенсионер. Гаррыгала район Гызылымам обасы.
Осман Аннаев, партия ишгәри. Хожамбаз посёлогы.
Отуз Газаков, 1912, мугаллым. Тагта посёлогы.
Очан Мәтгылыч, 1886, пенсионер. Калинин район Гызылергенек обасы.
Өвез Аннагурбанов, мугаллым. Гөкдепе район Келеҗар обасы.
Өвезгелди Кулыев, 1913, ТССР-иң ат газанан мугаллымы. Кака район Атабаев обасы.
Өвез Өвезмырат, 1892, пенсионер. Кака район Күренгала обасы.
Өкдүр Шыхыев, 1913, бригадир. Гаррыгала район Көнекесир обасы.
Палта Гараев, 1902, багшы. Калинин посёлогы.
Пима Чагатай, 1894, пенсионер. Бәхерден район Яраҗы обасы.
Пиргулы Худайберди, 1926, колхозчы. Хожамбаз район Гултак обасы.
Пири Гурбанов, 1912, гуллукчы. Дарганата посёлогы.
Пири Рахманбердиев. 1900, персонал пенсионер. Саят посёлогы.
Поллы Атабай, 1899, пенсионер. Байрамалы район Мургап обасы.
Потдук Сөхбет, 1888, пенсионер. Мары район Пешаналы обасы.
Пудак Ялкап, 1894, пенсионер. Мары район Моллапепес обасы.
Пыхы Таганов, шахыр. Небитдаг шәхери.
Пәлван Нурмухаммет, 1884, пенсионер. Ёлөтен район Сандыкгачы посёлогы.
Рахман Мамуров, 1894, персонал пенсионер. Дәнев посёлогы.
Рахман Сетдик, 1899, пенсионер. Байрамалы район Гадыряп обасы.
Режебалы Амансәхет, 1891, пенсионер. Гөкдепе район Гошаховдан обасы.

Режеп Гурбанныязов, 1902, пенсионер. Дашховуз район Тэзебазар посёлогы.
Ресулгулы Сөхбет, 1894, пенсионер. Чэржев район Октябрь обасы.
Розгелди Мэхеммет оглы, 1881, пенсионер. Керки район Эсенменли обасы.
Розыгулы Орунов, мугаллым. Дарганата район Хожалык обасы.
Розыгулы Таш, 1904, колхозчы. Чаршаңңы район Хатап обасы.
Розы Жепбаров, 1919, мугаллым. Саят район Авчы обасы.
Розы Куванов, 1917, мугаллым. Керки шэхери.
Розы Пирназар, 1900, колхозчы. Чаршаңңы район Акгумолам обасы.
Розы Хошвагт, 1895, пенсионер. Чаршаңңы посёлогы.
Рөвшен Баймырат, 1890, пенсионер. Чэржев район Октябрь обасы.
Рүстем Алты, 1896, пенсионер. Саят район Авчы обасы.
Сапар Абдыкеримов, мекдеп директоры. Кака район Говшут обасы.
Сапаргылыч Нурмэт, 1876, пенсионер. Сарагт район Кичиага обасы.
Сапар Оразов, 1934, мугаллым. Ашгабат район Гөкже обасы.
Сапар Таган, 1890, пенсионер. Калинин район Дышкы обасы.
Сарлы Алтан, 1887, пенсионер. Гөкдепе район Бабаарап обасы.
Сарыжа Гылыч, 1886, пенсионер. Газанжык район Исгендер станциясы.
Сатлык Гайыбов, 1910, мугаллым. Фарап район Гарамыш обасы.
Сейидалы Эрназаров, 1895, пенсионер. Чаршаңңы район Мукры посёлогы.
Сейитмэммет Агамэммет, 1891, пенсионер. Гаррыгала район Нэре обасы.
Солтан Розы, 1883, пенсионер. Чэржев район Ясыдепе обасы.
Суханберди Гурбанов, 1899, пенсионер. Тежен район Гаррычырла обасы

Таган Аллагулыев, 1932, мугаллым. Керки район Хатап обасы.
Таган Өде, 1892, пенсионер. Керки район Чохпетде обасы.
Төре Аллагулы, 1900, шахыр. Красноводск шэхери.
Төре шахыр Жүмеш оглы, 1897, шахыр. Дэнев посёлогы.
Тушы Моммадов, мугаллым. Кака район Душак посёлогы.
Тылла Аннамырат, 1895, пенсионер. Керки район Чекир обасы.
Тэч Атажанов, 1902, колхозчы. Эсенгулы район Чалоюк обасы.
Тэчныяз Моллабердиев, 1905, пенсионер. Челекен, Гарагөл посёлогы.
Тэшли Тувак оглы, 1896, пенсионер. Эсенгулы район Чалоюк обасы.
Уссабег Сейит оглы, 1864, дайхан. Хожамбаз район Киров обасы.
Үркүли Аннагулыев, 1898, пенсионер. Бэхерден посёлогы.
Хажарбиби Непесова, 1901, халычы. Красноводск шэхери.
Хажымухаммет Магтымов, ТССР-иң ат газанан мугаллымы. Челекен шэхери.
Хакы Гандым, 1897, пенсионер. Хожамбаз район Бурдалык обасы.
Халлы Гайып, 1890, пенсионер. Хожамбаз район Мекан обасы.
Халмэмет Аман, 1899, пенсионер. Хожамбаз посёлогы
Халназар Гайнаров, комсомол ишгэри. Красноводск шэхери.
Хал Худайберен, 1897, пенсионер Керки район Чохпетде обасы
Хан Аразгулы, 1899, пенсионер. Тагта район Белинкент обасы
Хандурды Егенмэммедов, 1912, мугаллым. Йыланлы район Тэзечитир обасы
Хезрет Ашырбаев, мугаллым. Бэхерден район Арчман обасы.
Хожагелди Пурли, 1887, пенсионер. Гызыларбат район Зав обасы.

Хожадурды Хангелди, 1894, пенсионер. Гөкдепе район Ызгант обасы.

Хочжы Жума, 1890. пенсионер. Чәржев район Ясыдепе обасы.

Худайберди Кабыл, 1893, пенсионер. Хожамбаз район Киров обасы.

Худайгулы Меләев, 1882, пенсионер-мугаллым. Ашгабат район Гәми обасы.

Худайгулы Мухаммедов, 1933, мугаллым. Керки район Халач обасы.

Худайгулы Мәметгулыев, 1897, пенсионер. Фарап посёлогы.

Чакан Оразов, 1922, мугаллым. Байрамалы район Ленин обасы.

Чары Анна, 1895, чопан. Хожамбаз район Таллымерҗен обасы.

Чары Долыев, мекдеп директоры. Бәхерден район Нохур обасы.

Чары Италмаз, 1903, колхозчы. Байрамалы район Азат обасы.

Чары Каран, 1897, пенсионер. Ашгабат район Гыпжак обасы.

Чары Насыр, 1897, пенсионер. Фарап район Кырач обасы.

Чары Өвез, 1901, колхозчы. Тагтабазар район Чкалов обасы.

Ширмет Җанмедов, 1901, персонал пенсионер. Дашховуз шәхери.

Шүкүр Нурбердиев, 1903, мугаллым. Гызылетрек район Гүдүролум обасы.

Шыхы Текәев, 1910, колхозчы. Газанҗык район Ушак обасы.

Ыляс Гойлы оглы, 1916, ишчи. Красноводск шәхери.

Ыляс Хыдыргулы оглы, 1876, пенсионер. Эсенгулы посёлогы.

Эке Байраммырадов, 1925, мугаллым. Гаррыгала район Көнекесир обасы.

Эсен Оразлы, 1900, пенсионер. Байрамалы район Мургап обасы.

Эсрап Османов, 1891. пенсионер. Сарагт посёлогы.

Юсуп Җанкабулов, 1883, пенсионер. Чаршаңңы район Көйтен обасы.

Ябан Аннаныяз, 1908, ферма мүдири. Керки район Халач обасы.

Ягшымгара Садыков, 1903, персонал пенсионер. Көнеүргенч район Гызылбайдак обасы.

Ядыгәр Зәкиров, 1895, пенсионер. Чаршаңңы район Мукры посёлогы.

ШЕРТЛИ ГЫСГАЛТМАЛАР

Агажанов — С. Г. Агаджанов. Новые материалы о происхождении туркмен. «Известия АН ТССР», серия общественных наук, № 2, 1963.

Адыков. Поселение — К. Адыков. К истории средневековых поселений Мервского оазиса. «Известия АН ТССР», № 4, 1957.

Адыков. Станции — К. А. Адыков. Главные станции на средневековом торговом пути из Серахса в Мерв. «Советская археология», № 4, 1959.

Бартольд. Ислам — В. В. Бартольд. Статьи из «Энциклопедии ислама». Соч., т. III. М., 1965.

Бартольд. История — В. В. Бартольд. История культурной жизни Туркестана. Соч., т. II, ч. I. М., 1963.

Бартольд. Орошение — В. В. Бартольд. К истории орошения Туркестана (чап эдилен йылы гөркезилмәндир).

Бартольд. Очерк — В. В. Бартольд. Очерк истории туркменского народа. Туркмения, т. II. Л., 1929

Бахтиаров — Х. Бахтиаров. Туркменские предания о древних крепостях в Каахкинском районе. «Туркменоведение», № 9, 1928.

Брегель — Ю. Э. Брегель. Хорезмские туркмены в XIX веке. М., 1961.

БСЭ — Большая Советская энциклопедия, II издание.

Будагов — Л. З. Будагов. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т. I—II. Спб., 1869, 1871.

Винников — Я. Р. Винников. Родоплеменной и этнический состав населения Чарджоуской области Туркменской ССР и его расселение. Труды Института истории, археологии и этнографии, т. VI, серия этнографическая. Ашхабад, 1962.

Гаффаров — М. А. Гаффаров. Персидско-русский словарь. т. I. М., 1914; т. 2. М., 1927.

ГФ — ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды.

Гылыҗов — А. Гылыҗов. Челекен. Ашгабат, 1966.

Карпов. Родословная — Г. И. Карпов. Родословная туркмен. «Туркменоведение», № 1, 1929.

Карпов. Тагма — Г. И. Карпов. Тагма (родовые знаки у туркмен). «Туркменоведение», № 8—9, 1929.

Карпов. ТТ. — Г. И. Карпов. Туркмения и туркмены (историко-этнографический очерк). «Туркменоведение», № 10—11, 1929.

Кашгары — М. Кошгарий. Девону луготит турк. т. I—III. Тошкент, 1960, 1961, 1963.

КГЭ — Краткая географическая энциклопедия, т. I—V.

Коган — Ш. И. Коган, В. А. Кошкалда. Озера Туркменской ССР. Ашхабад, 1960.

Конкашпаев — Г. К. Конкашпаев. Словарь казахских географических названий. Алма-Ата, 1963.

Кононов. Родословная — А. Н. Кононов. Родословная туркмен. Сочинение Абу-л-Гази хана Хивинского. М.—Л., 1958.

Магтымгулы — Магтымгулы. Сайланан эсерлер, т. I—II. Ашгабат, 1959.

Маллицкий — Н. Г. Маллицкий. О некоторых географических терминах, имеющих отношение к Средней Азии. «Известия ВГО», т. 77, вып. 5, 1945.

Массон — В. М. Массон. Страна тысячи городов. М., 1966.

Мельхеев — М. Н. Мельхеев. Географические имена. М., 1961.

Миллер — Б. В. Миллер. Персидско-русский словарь. М., 1960.

МИТТ — Материалы по истории туркмен и Туркмении. т. I. М.—Л., 1939; т. II. М.—Л., 1938.

Молланепес — Молланепес. Лирика. Ашгабат, 1955.

Мурзаевлер — Э. и В. Мурзаевы. Словарь местных географических терминов. М., 1959.

Мурзаев. СА — Э. М. Мурзаев. Средняя Азия. Физико-географический очерк. М., 1957.

Мурзаев. Туркмен — Э. М. Мурзаев. К географической терминологии туркмен. «Известия ВГО», т. 71, вып. 6, 1939.

Назаров — Н. О. Назаров. Удивительные вулканы. Ашхабад, 1964.
Никонов — В. А. Никонов. Краткий топонимический словарь. М., 1966.
Померанцев — П. П. Померанцев. Географические названия Туркмении. «Информационное письмо Управления Гидрометслужбы ТССР», № 3—4, Ашхабад, 1958.
Поцелуевский — А. П. Поцелуевский. Племя нохурли. «Туркменоведение», № 5—6, 1931.
Пугаченкова — Г. А. Пугаченкова. Пути развития архитектуры Южного Туркменистана поры рабовладения и феодализма. «Труды ЮТАКЭ», т. VI. М., 1958.
Радлов — В. В. Радлов. Опыт словаря тюркских наречий, т. I—IV. Спб., 1893—1911.
Росляков — А. А. Росляков. Мелкие археологические памятники окрестностей Ашхабада. «Труды ЮТАКЭ», т. V. Ашхабад, 1955.
Сарианиди — В. И. Сарианиди, Г. А. Кошеленко. За барханами—прошлое. М., 1966.
Сейди — Сейди. Сайланан эсерлер. Ашгабат, 1959.
Сергеев — И. Сергеев. Тайна географических названий. М., 1963.
ТДС — Түркмен дилиниң сөзлүги. Ашгабат, 1962.
ТССР тарыхы — Түркменистан ССР-ниң тарыхы, т. 1—2. Ашгабат, 1959—1960.
Ферхенг — دکتر لطف اله مفخم پایان ، فرهنگ آبادیهای ایران ، بخش اول ، مشهد ، ۱۳۳۹.
Хасанов — Х. Хасанов. Урта Осиё жой номлари тарихидан. Тошкент, 1965.
Vambery — H. Vambery. Die geographishe Nomenklatur Zentralasiens. Pettermans Mitteilungen. Band. 37, Gotha, 1891.

Солтанша Атаниязов

ТОПОНИМИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ТУРКМЕНИСТАНА

На туркменском языке

Түркменистан ССР Ылымлар академиясының Редакцион-неширят советиниң карары боюнча чап эдилйәр

Неширятың редакторы *Г. Непесов*
Сурат редакторы *В. Пудова*
Техредактор *Т. Гаврилова*
Корректор *Г. Непесова*

Йыгнамага берилди 14/VII-1970 й. Чап этмәге ругсат эдилди 17/I-1971 й. Кагыз форматы $70\times90^{1}/_{32}$. Чап листи 13,5. Физ чап листи 9,625. Учёт-нешир листи 16,6. Нешир № 240. Заказ № 93. Тиражы 4676. Бахасы 1 м. 53 к. И—00003.

«Ылым» неширяты, Ашгабат, Комсомол көч., 17.
«Ылым» неширятының чапханасы, Ашгабат, Энгельс көч., 2.